

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC80 (82)

ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2011

YEARBOOK

2011

ГОДИНА 2

VOLUME II

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2011
YEARBOOK

ГОДИНА 2

VOLUME II

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF PHILOLOGY**

За издавачот:

Проф д-р Виолета Димова

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
Проф. д-р Виолета Димова
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Махмут Челик
Доц. д-р Ранко Младеноски
М-р Ристо Костуранов

Редакциски одбор

Проф. д-р Виолета Димова
Доц. д-р Толе Белчев
Доц. д-р Билјана Ивановска
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Душко Алексовски
Доц. д-р Марија Леонтиќ
Доц. д-р Нина Даскаловска
М-р Весна Коцева

Главен уредник

Доц. д-р Ранко Младеноски

Одговорен уредник

Доц. д-р Толе Белчев

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
Доц. д-р Марија Кукубајска
(англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „Европа 92“ - Кочани
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Editorial board

Prof. Saša Mitrev, Ph.D.
Prof. Blazo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva-Gudeva, Ph.D.
Prof. Violeta Dimova, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Mahmut Chelik, Ph.D.
Ass. Prof. Ranko Mladenovski, Ph.D.
Risto Kosturanov, M.Sc.

Editorial staff

Prof. Violeta Dimova, Ph.D.
Ass. Prof. Tole Belcev, Ph.D.
Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Dusko Aleksovski, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Leontic, Ph.D.
Ass. Prof. Nina Daskalovska, Ph.D.
Vesna Koceva, M.A.

Managing editor

Ass. Prof. Ranko Mladenovski, Ph.D.

Editor in chief

Ass. Prof. Tole Belcev, Ph.D.

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)
Ass. Prof. Marija Kukubajska, Ph.D.
(English)

Technical editor

Slave Dimitrov
Blagoj Mihov

Printing

„Европа 92“ - Кочани
Printing No 300

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Stip
Faculty of philology
Krste Misirkov b.b.,
PO box 201, 2000 Stip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

д-р Виолета Димова, д-р Јованка Денкова КОМУНИКАЦИЈАТА УЧЕНИК - ЛИТЕРАТУРНО ДЕЛО - НАСТАВНИК, ОСНОВА НА СОВРЕМЕНИТЕ ПРИСТАПИ ВО НАСТАВАТА ПО ЛИТЕРАТУРА Violeta Dimova, Ph.D., Jovanka Denkova, Ph.D. THE COMMUNICATION: STUDENT LITERARY WORK TEACHER, A BASIS FOR THE MODERN APPROACHES IN THE TEACHING OF LITERATURE	9
д-р Петер Рау ПОВРЗАНОСТ СО ИСТОРИЈАТА. МЕТОДОЛОГИЈА И СИСТЕМАТИКА НА ИМЕНУВАЊЕТО ВО ДЕЛАТА НА ТОМАС МАН Peter Rau, Ph.D. THE LINKS WITH THE HISTORY. METHODOLOGY AND SYSTEMATICS OF THE NAMING IN THE WORKS OF THOMAS MANN	17
д-р Ранко Младеноски АЛЕКСАНДАР III МАКЕДОНСКИ ВО ПРОЕКТОТ „ВЕДА СЛОВЕНА“ НА ВЕРКОВИЌ И ГОЛОГАНОВ Ranko Mladenoski, Ph.D. ALEXANDER III OF MACEDON IN THE PROJECT „VEDA SLOVENA“ BY VERKOVIK AND GOLOGANOV	27
д-р Махмут Челик, д-р Јованка Денкова ДЕЦАТА НА ТУРСКАТА ЗАЕДНИЦА И ТУРСКОТО НАРОДНО ТВОРЕШТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА Mahmut Chelik, Ph.D., Jovanka Denkova, Ph.D. THE CHILDREN OF THE TURKISH COMMUNITY AND TURKISH FOLK ART IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA.....	37
м-р Ева Велинова ЛЕГЕНДАТА ЗА РОЛАНД ВО ФРАНЦУСКО-ИТАЛИЈАНСКИ КОНТЕКСТ: ОД СРЕДНОВЕКОВНА ВИТЕШКА ЕПИКА ДО РЕНЕСАНСНА ИРОНИЈА Eva Velinova, M.A. THE LEGEND OF ROLAND IN FRENCH-ITALIAN CONTEXT: FROM MEDIEVAL KNIGHTLY EPIC TO RENAISSANCE IRONY	43

д-р Јованка Денкова, д-р Виолета Димова ГОВОРОТ НА ОМРАЗАТА И НЕТОЛЕРАНЦИЈАТА ВО МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА И МЛАДИ Jovanka Denkova, Ph.D., Violeta Dimova, Ph.D. THE SPEECH OF HATE AND INTOLERANCE IN MACEDONIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH	51
м-р Дијана Никодиновска ВРЕДНОСНАТА ОСКА ДОБРО/ЛОШО ВО ИТАЛИЈАНСКИТЕ И ВО МАКЕДОНСКИТЕ ПОСЛОВИЦИ Dijana Nikodinovska, M.A. THE AXIOLOGICAL AXIS GOOD/BAD IN ITALIAN AND MACEDONIAN PROVERBS	61
д-р Јованка Денкова, д-р Махмут Челик ЗЛОБНАТА ЖЕНА ВО МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ СЕМЕЈНИ ПЕСНИ И ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА БАЛАДА Jovanka Denkova, Ph.D., Mahmut Chelik, Ph.D. EVIL WOMAN IN MACEDONIAN FAMILY FOLK SONGS AND MACEDONIAN FOLK BALLADS	73
Драган Донеv КРИТИЧКА АНАЛИЗА НА МЕТАФОРАТА ВО ПОЛИТИЧКИОТ ДИСКУРС Dragan Donev CRITICAL METAPHOR ANALYSIS IN POLITICAL DISCOURSE	83
д-р Толе Белчев, д-р Билјана Ивановска, Јакуп Лимани ОПИС ЗА НАСЕЛЕНОТО МЕСТО МЕРОВО, ЕТИМОЛОШКО И ЈАЗИЧНО ОБЈАСНУВАЊЕ ЗА ОЈКОНИМОТ Tole Belcev, Ph.D., Biljana Ivanovska, Ph.D., Jakup Limani DESCRIPTION OF THE NAME OF THE PLACE MEROVO, ETHYMOLOGICAL AND LINGUISTIC EXPLANATION OF THE OIKONIM	91
д-р Емилија Бојковска ЗБОРОВНАТА ГРУПА ДЕТЕРМИНАТОРИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК Emilija Vojkovska, Ph.D. THE WORD CLASS DETERMINERS IN THE MACEDONIAN AND IN THE GERMAN LANGUAGE	99
д-р Билјана Ивановска АНГЛИЦИЗМИТЕ ВО НАСТАВАТА ПО ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК Biljana Ivanovska, Ph.D. ANGLICISMS IN TEACHING GERMAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE	109

д-р Марија Леонтиќ СТАТУСОТ НА ЛЕКЕМИТЕ СО ТУРСКИ СУФИКСИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ДЕНЕС Marija Leontic, Ph.D. THE STATUS OF THE LEXEMES IN TODAY'S MACEDONIAN LANGUAGE	115
д-р Билјана Ивановска, д-р Нина Даскаловска ВАЖНОСТА НА ЈАЗИКОТ И НА КУЛТУРАТА ВО СИСТЕМОТ НА ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА Biljana Ivanovska, Ph.D., Nina Daskalovska, Ph.D. THE IMPORTANCE OF LANGUAGE AND CULTURE IN THE HEALTH CARE DELIVERING SYSTEM	123
м-р Јане Јованов, Наташа Сарафова ВЛИЈАНИЕТО НА КРАТКИТЕ СМС ПОРАКИ ВРЗ СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК Jane Jovanov, M.A., Natasa Sarafova THE INFLUENCE OF SMS MESSAGES ON CONTEMPORARY MACEDONIAN	129
д-р Билјана Ивановска, д-р Валентина Илиева МЕДИЦИНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА – ВОВЕД, ОСНОВИ И ОПШТО ЗА ЈАЗИКОТ ВО МЕДИЦИНАТА Biljana Ivanovska, Ph.D., Valentina Ilieva, Ph.D. MEDICAL TERMINOLOGY – INTRODUCTION, FUNDAMENTALS AND LANGUAGE OF MEDICINE IN GENERAL	137
д-р Јагода Стрезовска, д-р Билјана Ивановска ОСВРТ ВРЗ ЈАЗИЧНОТО ВЛИЈАНИЕ ВО ГЕРМАНСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ СОВРЕМЕН ЈАЗИК Jagoda Strezovska, Ph.D., Biljana Ivanovska, Ph.D. OVERVIEW OF THE LINGUISTIC INFLUENCE IN MODERN GERMAN AND MACEDONIAN LANGUAGE	145
д-р Нина Даскаловска, д-р Билјана Ивановска ВИДОВИ НА НАСТАВНИ ПРОГРАМИ ПО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ Nina Daskalovska, Ph.D., Biljana Ivanovska, Ph.D. TYPES OF LANGUAGE TEACHING SYLLABUSES	151
д-р Соња Петровска ДАЛИ НА НАШИТЕ УЧИЛИШТА ИМ СЕ ПОТРЕБНИ НАСТАВНИЦИ–ЛИДЕРИ? Sonja Petrovska, Ph.D. DO OUR SCHOOLS NEED TEACHERS – LEADERS?	159

д-р Нина Даскаловска МОДЕЛИ НА ПРОЦЕСОТ НА ЧИТАЊЕ Nina Daskalovska, Ph.D. READING MODELS	169
м-р Весна Коцева МЕТОДОТ ТАНДЕМ - АЛТЕРНАТИВЕН НАЧИН НА УЧЕЊЕ НА СТРАНСКИТЕ ЈАЗИЦИ Vesna Koceva, M.A. TANDEM METHOD ALTERNATIVE MANNER OF FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION	179
Елена Тупаревска ИДЕНТИТЕТОТ НА НАСТАВНИКОТ Elena Tuparevska TEACHER IDENTITY.....	185
м-р Марија Тодорова ИСТОРИСКИ И СОЦИЈАЛЕН АСПЕКТ НА ШПАНСКИОТ ЈАЗИК КАКО ДЕЛ ОД НАСТАВНАТА СОДРЖИНА Marija Todorova, M.A. HISTORICAL AND SOCIAL ASPECT OF SPANISH LANGUAGE IN THE TEACHING PROCESS	193
Сања Јованова СЕМЕЈСТВОТО КАКО КЛУЧЕН ФАКТОР ВО РАБОТАТА НА СОВРЕМЕНОТО УЧИЛИШТЕ Sanja Jovanova FAMULY AS A KEY FACTOR IN THE MODERN SCHOOL WORK	203
Марија Гркова НАЈЧЕСТИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ИЗУЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ Marija Grkova THE MOST COMMON PROBLEMS IN LEARNING OF THE MACEDONIAN LANGUAGE AS A FOREIGN	211
Јадранка Тодевска МЕМОРИЈАТА CONDITIO SINE QUA NON ЗА ТОЛКУВАЧИТЕ Jadranka Todevska THE MEMORY – CONDITIO SINE QUA NON FOR THE INTERPRETERS	221

м-р Драгана Кузмановска, м-р Даринка Веселинова, Биљана Петковска РАЗГРАНИЧУВАЊЕ НА ПОИМИТЕ ПРЕВЕДУВАЊЕ И ТОЛКУВАЊЕ Dragana Kuzmanovska, M.A., Darinka Veselinova, M.A., Biljana Petkovskaj DISTINGUISH THE CONCEPTS OF TRANSLATION AND INTERPRETATION	131
м-р Даринка Веселинова ТОЛКУВАЧКИ ПРОБЛЕМИ Darinka Veselinova, M.A. PROBLEMS IN THE INTERPRETING	239
Костадин Голаков ВИДОВИ НА ПРЕВОД Kostadin Golakov TYPES OF TRANSLATION.....	247
Јована Караникиќ СТУДИИТЕ НА ЛАУРА САЛМОН КОВАРСКИ ЗА ПРЕВОД НА СОПСТВЕНИТЕ ИМИЊА И НИВНА ПРИМЕНА ВО ПРЕВОДИТЕ ОД МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ НА ИТАЛИЈАНСКИ ЈАЗИК Jovana Karanikikj THE STUDIES OF LAURA SALMON KOVARSKI ABOUT TRANSLATION OF PROPER NAMES AND THEIR APPLICATION IN THE TRANSLATIONS OF MACEDONIAN LITERATURE IN ITALIAN	255
д-р Марија Емилија Кукубајска АМЕРИКАНСКИ СТУДИИ: ИЛЕГАЛНИТЕ ДРОГИ МЕЃУ АМЕРИКАНСКАТА МЛАДИНА Marija-Emilija Kukubajska, Ph.D. AMERICAN STUDIES: ILLEGAL DRUGS AMONG YOUNG AMERICANS	265
д-р Трајче Нацев ВОДОСНАБДУВАЊЕТО И ОДВОДНИТЕ КАНАЛИ ВО ГРАДОТ БАРГАЛА Trajce Nacev Ph.D. WATER SUPPLY AND CONVEYANCE AND DELIVERY CANALS IN THE TOWN OF BARGALA.....	273

37.091.33

Оригинален научен труд
Original research paper

КОМУНИКАЦИЈАТА, УЧЕНИК - ЛИТЕРАТУРНО ДЕЛО - НАСТАВНИК, ОСНОВА НА СОВРЕМЕНИТЕ ПРИСТАПИ ВО НАСТАВАТА ПО ЛИТЕРАТУРА

д-р Виолета Димова¹
д-р Јованка Денкова¹

Апстракт: Воспитно-образовниот курикулум, сфатен во најширока смисла, претставува дел од тркалото на животот на човекот, или на т.н. *curriculum vitae*. Особено денес, кога сме сведоци и актери на општата глобализација на светот, каде што на некој начин се бришат границите и разликите, кога се „обезличува“ сè повеќе она што некогаш беше нарекувано индивидуално културно наследство и засебен белег на културата на еден народ и станува заедничка црта на човештвото, неопходно е да се бараат нови наставни содржини кои треба да ја изградат сликата, поточно да ја одразат, да ја „пресликаат“ реалната состојба во којашто денес живееме, за да го „задржиме“ нашиот ученик во школските клупи.

Клучни зборови: комуникација, ученик, наставник, литературно дело, настава.

THE COMMUNICATION: STUDENT LITERARY WORK TEACHER, A BASIS FOR THE MODERN APPROACHES IN THE TEACHING OF LITERATURE

Violeta Dimova, Ph.D.¹
Jovanka Denkova, Ph.D.¹

Abstract: The educational curriculum, understood in the broadest sense, is part of the wheel of human life, or the so-called *curriculum vitae*. Especially today, when we are witnesses and actors of the general globalization of the world, where somehow the borders and differences are erased, when there is increased “depersonalisation” of what was once called individual cultural heritage and a distinctive mark of the culture of a nation and becomes a common trait of humanity, it is necessary to seek new teaching contents which have to build the image, more precisely to reflect, to “mirror” the real situation in which we live, to “keep” our student in the classroom.

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Key words: *communication, student, teacher, literary work, instruction.*

Денешниот ученик како никогаш досега дава отпор кон клишеата, отворено покажува незаинтересираност и ноншалантност кон своето (не) знаење и околу тоа дали ќе се здобие со потребните знаења за неговата иднина. Не помагаат, па дури обратно – делуваат само паролашки кампањите во кои се истакнува дека знаењето е сила, знаењето е моќ! Тежината на овие зборови не е во тоа што изгледаат како критика на денешниот ученик, напротив! Во моментов, додека ги пишувам станувам свесна дека црвеното светло кое било одамна запалено за нас возрасните, особена за нас како креатори на тој образовен и воспитен курикулум, нè опоменува за последиците што ние, а не нашите деца треба да ги сносиме од нашата инерција и дека крајно време е да се зафатиме за суштинско решавање на проблемот не само на образованието туку и (особено) на **воспитанието**. Кога ќе се спомне **воспитание**, обично се мисли на учениците од пониските одделенија, што е сосема погрешно! Затоа што под воспитание не треба да се мисли дека учениците стекнуваат само добри навики за однесување кон другите, туку дека низ образовниот процес, учениците, па дури и студентите се здобиваат со етички однос кон себеси, кон работата, кон другиот, а особено е важно што тие научуваат дека низ естетската комуникација со образовните содржини стануваат позрели и посposобни за естетска комуникација со другите околу нив. Знам дека во последнава деценија се преземани низа чекори и се правени обиди за подобрување на наставните планови и програми во основното и во средното образование, дека се реализирани многу проекти и обуки на наставниците од страна на надлежните структури во образованието за осовременување на наставниот процес преку воведување на, условно наречени, нови методи и техники на работа кои треба да водат кон создавање субјекти со индивидуални компетенции, а не објекти кои би требало да знаат што повеќе, но да умеат малку. Токму тоа е всушност каменот на сопнување помеѓу наставникот и ученикот кој, како млад човек, бара свесно или несвесно нови предизвици, кои ќе создадат потреба тој да се докаже како субјект кој мисли, истражува, донесува заклучоци. Значи, освен што треба да се потрудиме да направиме суштински, содржински, а не само формални промени во наставните програми во делот на литературното образование, треба и да се сообразиме со барањата што ни ги наметнува културата на 21 век, како историска парадигма на постоењето на човештвото. Тоа значи дека како „жители“ на 21 век не можеме да ги затвориме очите пред глобализацијата во економската, политичката и културната сфера во животот, што ќе рече и во сферата на образованието, како дел од севкупното човеково

живеење.² Каде е и која е овде улогата на наставникот по литература, која како дел од наставниот предмет Македонски јазик и литература е столбот на воспитанието во системот на образованието?

Одамна се зборува за современиот наставник, како за наставник „по мерка на ученикот“. Тоа исто така значи дека сите усилби на наставникот како индивидуа, и како важна клетка и дел од севкупниот воспитно-образовен курикулум се насочени кон изнаоѓање соодветни постапки: 1. за комуникација со ученикот субјект на образовниот процес; 2. за комуникација со ученикот субјект на воспитниот процес и 3. за комуникацијата ученик литературно дело - објект на истражување во наставата. Методот на естетска комуникација, овде го разгледуваме во сите три, одделно наведени сегменти, како еден од клучните методи за изнаоѓање на патот до „умот и срцето“ на ученикот.

Естетика на комуникацијата – термилошка определба: очигледно е дека станува збор за синтагма составена од два збора кои земени одделно имаат поинакво значење од она што им го припишуваме како синтагма. Имено, зборот *естетика* го поврзуваме со **сетилните** доживувања (грч. *aistesis*) на различни предмети кои со својата материјална основа се „обраќаат“ на нашите сетила за слух, вид, допир, додека зборот *комуникација* означува соопштување или пренесување информации, воспоставување и одржување контакти со некого, како и нечие вклучување во извесен општествен круг, во некоја организација или на работа, примање во заедницата воопшто, што е пред сè во доменот на **рационалното**. Изразот „естетика на комуникацијата“ почнал да се употребува во текот на осумдесеттите години на минатиот век, а се однесувал пред сè на уметничките појави кои во својата продукција и дифузија се служеле со новите технички достигнувања (фотографија, дигитални слики, телематски мрежи итн.) Со овој израз (кој го воведува *Фред Форест* *сакал посебно да потсети на ширењето на полето на сетилното забележување и на фактите произлезени од егзактните науки и технолошките иновации.* (Ž. Kon, 2001, стр. 8).

Живееме во време кога естетскиот феномен не се одразува само во уметноста, туку се однесува и на многу други области и активности

2). Културната глобализација, сфатена како хумана глобализација, во која американското влијание е рамноправно со јапонското, индиското, француското, кинеското, руското, арапското, шпанското, е неопходен закономерен процес на обединување на уметничките текови, спојување на реките во единствен океан на уметничката култура на човештвото. Со екстраполирање на овие тенденции во иднина може да прогнозираме: во 21 век ќе се формира општочовечка книжевност чии дела нема да ги губат националните особини и потпората на националната традиција, туку ќе стекнуваат ново ниво на заедништво. (J. Боров, 2008, стр. 502).

на човековото искуство.³ Така доаѓаме до еден контрадикторен израз, како што е изразот *сетилен/забележувачки разум* кој според Жан Кон претставува *вид на поимање (сфаќање) на појавите со кои умот се служи во рамките на пошироко согледување за сметка на сегментација на процесите*. (Кон, 2001, стр. 6). Таканаречениот *сетилен* или *забележувачки разум* се потпира повеќе на привлечноста отколку на аргументацијата и повеќе е in отколку out, односно повеќе е упатен кон учество во појавите отколку кон критичка дистанца. Оттука пак доаѓаме до еден многу важен елемент на нашата теза за односот наставник ученик, а тоа е *емоционалната интелигенција (EQ)*, која е дури поважна, според нејзините промотори, од IQ.

1. За естетската комуникација: наставник vs ученик, субјект на образовниот процес

Естетиката на комуникацијата, како метод за остварување на образовните цели во наставата по литература, кои треба да ги постигне наставникот, во голема мера зависат токму од неговата емоционалната интелигенција. Тој треба да биде свесен и да не заборава дека работи со луѓе/ученици кои како суштества не се раководат од логиката, туку од емоциите, па затоа, треба најпрво да умее да слуша, за да зборуваат учениците, па потоа да зборува за да го слушаат учениците. За да се постигне вистинска естетска комуникација во односот наставник ученик, пред сè наставникот е тој што треба да поседува определени предметно-специфични компетенции, од кои можеме да ги издвоиме следниве:

- Способност за мотивирање на учениците за естетска комуникација и рецепција на литературните дела;
- Оспособување на учениците за критичко и креативно вреднување на литературата и нивна индивидуализација и интеракција;
- Оспособување на учениците за социјализација и енкултурација;
- Способност за интерактивна настава по литература.

Литературата, како дел од уметноста има повеќе функции, а со тоа, таа навистина овозможува да се реализираат повеќе цели во наставата на литературното воспитание и образование. За односот наставник наспроти ученикот како субјект на наставниот процес, како и за остварувањето на образовните цели, особено е важна нејзината *Спознавачко-евристичката*

3). Рекламите, образованието, забавата и односите со јавноста ја пренесоа врз уметничкото искуство својата способност да влијаат на нашето забележување, да ја условуваат нашата имагинација, да ги придвижуваат нашите чувства и нашата афективна поврзаност. (Ž. Кон, 2001, стр. 6).

функција или уметноста како знаење и просвета (Ј. Борев, 2008, стр. 185). За делата на Оноре де Балзак, Енгелс рекол дека претставуваат извор на знаење во однос на француското општество и дека од нив повеќе научил, отколку од делата на сите историчари, економисти и статистичари од тој период заедно. Или на пример, хемиската формула на златото е Au (Aurum). За неговите својства дознаваме од хемијата. Но, самата појава е побогата и од самата формула и од неговите хемиски својства. Тие не можат да го доловат неговиот прекрасен, но и кобен сјај, неговото силно влијание врз човекот. Многу негови својства се надвор од доменот на научното проучување. Во *Девет Керубинови векови* од Славко Јаневски, на прелиминарната страница од романот пишува: *ЗЛАТО (AURUM). Благороден метал под реден број 79. Може да се најде во кварц, во руди и во речен песок. Во ризници. Жолто е и меко. Убива.* (Подвл. од мене). (Јаневски, 1989/90). Или подолу, на истата страница: *Златото се топи на 1063° и се растопува во царска вода. Ги потпира соничтата и небото. Ги воздигнува царствата. Со магиски оган ги спелува.* Болдираните делови од цитатот укажуваат на тоа дека литературата е средство за просветување, (пренесување на искуства и факти) и образование (пренесување на навиките на мислењата и на системите на ставови). Таа настапува како „учебник од животот“ што го читаат дури и оние кои не ги сакаат учебниците. Способноста на наставникот за мотивирање на ученикот за естетска комуникација и рецепција на литературниот текст, му помага на ученикот кон неговото осамостојување во донесувањето сопствени ставови и заклучоци не само во однос на литературното дело туку и во однос на животот воопшто.

2. За комуникација со ученикот субјект на воспитниот процес

Погоре рековме дека воспитанието е особено важна компонента на севкупниот образовен систем. Акцентот овде го ставаме на **субјектите** во овој процес во кој имаме интеракција меѓу двата основни субјекта – наставникот и ученикот. Прашањето е: Како да се постигне рамнотежа или, ако сакате, рамноправен однос меѓу наставникот и ученикот, во смисла на толкување на литературните дела, предвидени со наставната програма. Значи, повторно се навраќаме на проблемот на конципирање на наставните планови и, особено, на изборот на литературните дела во наставната програма по литература. За да биде ученикот субјект на воспитниот процес треба само да сака самиот „да влезе“ во уметничкото дело и да умее да го прифати/отфрли искуството на односот спрема светот што му го пренесува делото. Јуриј Борев, за *Воспитната функција (уметноста како катарза)*, во неговото дело *Естетика* вели дека делото

комплетно влијае врз умот и срцето, и дека уметноста ја обликува сета личност. Аристотел, воведувајќи ја категоријата *катарза*, во својата *Поетика*, ја прикажува уметноста како средство за прочистување на човекот, по пат на „слични афекти“ (чувства). Всушност катарзата, како општоестетска категорија ја одразува воспитната функција на уметноста. (Борев, стр. 191). Влијанието на литературата во наставата, нема ништо заедничко со дидактичките поуки и се одвива низ естетскиот идеал, кој се искажува во позитивните и негативните ликови. Може да се рече дека *Уметноста ја „дублира“ педагогијата и педагошката работа*. (Борев, стр. 192). Влијанието на книжевноста воопшто, и на наставата по книжевност е насочено кон социјализација на целата личност на ученикот и на тој начин го утврдува значењето на нејзините сопствени вредности.

3. За комуникацијата ученик литературно дело објект на истражување во наставата

Литературните текстови може да бидат тема на разговор помеѓу членови на едно семејство, пријатели, научници и, се разбира, помеѓу ученици и наставници. За да успее еден дијалог поврзан со литературното дело, неопходни се прагматички способности на учесниците во дијалогот. Тука се мисли пред сè на основните способности за комуникација, за ефективно и когнитивно општење, потоа за толерирање туѓи мислења, за сослушување и за вклучување на други учесници во дијалогот. Дел од литературата за деца и млади намерно бил и е пишуван така за да се гради и да се развива естетскиот вкус кај нив. Мотивираниот ученик за естетска комуникација и рецепција на уметничкиот текст, во современата настава по литература, треба да ја развива својата моќ за перцепција, за апстракција, генерализација, анализа и синтеза, како и да поседува способности за критичко и креативно вреднување, по пат на самостојно решавање на поставените задачи и проблеми што произлегуваат од наставната интерпретација на литературните дела.

И на крај, наместо заклучок.

4. Зошто методот на естетска комуникација?

1. Затоа што естетиката на комуникацијата своите интерпретативни можности ги црпи од доменот на општата естетика, семиотиката, комуникологијата, медиологијата, лингвистиката, социологијата на уметноста, како и од студиите за културата: маркетинг, визуелни комуникации, интерперсонални релации, сферата на индивидуалниот развој и сл.

2. Затоа што ја поттикнува рецепцијата на делото како чин на комуникацијата со литературата како уметност, ги респектира литературно-историските, социјалните, психолошките и културните влијанија воопшто при создавањето на литературната уметност, што е во согласност со денешниот современ начин на живеење.
3. Затоа што овој метод на некој начин претставува синтеза на досега познатите методи, кои во центарот на своето внимание ги ставаат подеднакво основните субјекти на воспитно-образовниот процес по литература: ученикот, литературното дело, наставникот.

Библиографија

Борев, Ј. (2008) Естетика. Скопје: Македонска реч.

Бредбери, Т., Гревс, Ц. (2007) Емоционална интелигенција. Скопје: Култура.

Димова, В. (2007) Литературното дело и рецепиентот. Скопје: Македонска реч.

Кон, Ж. (2001) Estetika komunikacije. Beograd: Clio.

821.112.2.09

Оригинален научен труд
Original research paper

ПОВРЗАНОСТ СО ИСТОРИЈАТА. МЕТОДОЛОГИЈА И СИСТЕМАТИКА НА ИМЕНУВАЊЕТО ВО ДЕЛАТА НА ТОМАС МАН

д-р Петер Рау¹

Апстракт: Во овој труд се дава осврт на методологијата и систематиката на именувањето во делата на Томас Ман. Романиерот и новелист Томас Ман развива еден метод, односно една систематика, со чија помош тој го поврзува раскажувањето со историјата – со националната, европската и светската историја, во спој со културната, етнонаучната и политичката историја. Нашата статија се однесува на сите сигнификантни раскази, но во врска со романиерското дело се ограничуваме на раните романи *Buddenbrooks* (Буденброкови) и *Königliche Hoheit* (Кралско Височество). Само расказите ќе ги толкуваме до крај, но се подразбира дека методот и намерата остануваат да важат и во подоцнежните романи на нашиот автор.

Клучни зборови: Томас Ман, именување, историзирање, алегоризирање на ликовите, наративна методологија и систематика.

THE LINKS WITH THE HISTORY. METHODOLOGY AND SYSTEMATICS OF THE NAMING IN THE WORKS OF THOMAS MANN

Peter Rau, Ph.D.¹

Abstract: This paper offers an overview of the methodology and systematics of the naming in the works of Thomas Mann. As a romanticist and a novelist Thomas Mann developed a method, a direct classification by means of which he links the narrative with the history – the national, European and the world history, in conjunction with the cultural, ethno, political science and history. Our analysis refers all significant stories but only to the earlier novels *Buddenbrooks* and *Royal Highness*. We could analyze his entire novelistic opus, but it goes without saying that the method and intent remain valid in his later novels as well.

1). Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје.
Faculty of Philology “Blaze Koneski”, University “St. Cyril and Methodius”, Skopje.

Key words: *Thomas Mann, naming, historization, alegorization of the dramatis personae, narrative methodology, systematization.*

Томас Ман го поврзува својот свет на раскажувањето со историјата на светот не само преку имињата во своите дела, туку и преку раскажувањето на истории како светската, европската и германската историја. Именувањата за овој автор претставуваат одличен инструмент да го покажат индивидуалното и да раскажат за конкретното како функција од светска важност и да ги објаснат националните и историски процеси.²

Серијата од значајни историско-теоретски имиња се среќава уште во неговиот расказ *Gefallen (Изгубен)*. Laube (Лаубе), „млад, русокос, идеалистички национален економист“ во расказот е олицетворение на Хајнрих Лаубе, претставник на младите Германци од епохата на Хајнрих Хајне и на предмартовскиот период. Тука се инкорпорирани значајни елементи на „философијата на историјата“, како на европската така и на германската: елементи на еврејски, политички, левичарски струи, поврзани со националната економија, а инкорпорирани во книжевноста.

Во расказот *Der Wille zum Glück (Вољата за среќа)* даден е прв пример на поврзувањето на универзално-историското со национално-историското германско минато. Еврејското семејство von Stein (фон Штајн), во кое се вљубува Паоло Хофман, момче со потекло од северот и од југот, го носи историското име на Баронот, кој многу придонесе за законската еманципација на Евреите во Прусија. Во расказот „Gladius Dei“ („Господовиот меч“) еврејството стои во средиштето на првото, овој пат наративно, инсценирање на историските последици на ренесансата, во ликот на галеристот Moritz Blüthenzweig (Мориц Блитенцвајг), кој

2). Во цитирањето на делата од Т. Ман се осврнуваме на: Thomas Mann: *Gesammelte Werke in Einzelbänden (Томас Ман, Собрани дела во одделни томови)*. Издадено од Петер де Менделсон. Франкфурт н.М. 1977 ff. се наведува како GW, како кратенка од насловот на делото и се подразбира од контекстот. - Во стручната литература на Томас Ман, имињата досега не се систематски обработени. Повпечатливо е дека не постои систематско претставување на историјата во фикционалниот свет. Ова важи, наспроти кратката и површната монографија на Kurt Sontheimer: *Thomas Mann und die Deutschen (Курт Зонтхајмерс Томас Ман и Германците) од 1961 г.*, дури и за германската историја. Традиционално, на располагање се препораките за читање на релевантните лектури на Томас Ман, за книгата на Erich Kahler: *Die Gestalt des Deutschen in der europäischen Geschichte (Ерих Калер: Германскиот лик во историјата на Европа)*. Цирих 1937. Спореди Hans R. Vaget: *Erich Kahler, Thomas Mann und Deutschland (Ханс Р. Ваге: Ерих Калер, Томас Ман и Германија)*. Во: *Етика и естетика*. Издадено в.Р. Фишер. Франкфурт н.М. 1995, 509-518. Други аспекти на темата и размислувања со научната литература во мојата книга: *Namen als Schicksal (Имињата како судбина)*. Методологијата на Томас Ман и интенцијата на именувањето (во подготовка за печатење).

токму на Schellingstraße (Шелингстрасе) во својот излог претставува слика со голите гради на Богородица. Јунакот со името на црквениот отец Hieronymus (Хиероним) алутира на католички откривач на убавото како внатрешен потенцијал на битието, условено од модерната еротска естетика.

Ликот на руската сликарка Lisaweta Iwanowna (Лизавета Ивановна), претставен како словенско-руската пријателка на Тонио Крегер, се вбројува во носителите на имињата на Elisabeth (Елизабета), во историските дела на Ман. Ова се одигрува во семејната историографија на името на мајката, види „Gesang vom Kindchen“ (*Снев за детето*), исто така, како и во богатиот комплекс на повеќе или помалку јасните историски алузии, што го побудуваат името во романот *Buddenbrooks* (*Буденброкови*), во европската и во германската историја, преку среќата на Фридрих Велики благодарение на смртта на руската царица Елизабета, како и преку алузијата на англиската кралица Елизабета Прва и во повеќе контексти и соодветни аспекти во делата. Можеби, во спојот на имињата на западната кралица и на руската царица се конституира една рана конкретизација, која во визијата на Касторп предочува западно-источна синтеза во германско-рускиот спој, што го конституира главниот пар во романот *Der Zauberberg* (*Волшебниот рид*).

Витализмот на Стариот завет, што Ман постојано го користи, се чини дека се крие во аморализмот на животот на ренесансата. Во оваа тематска содржина, учителот по танцување во расказот *Тонио Крегер*, François Knaak (Франсоа Кнак), добива изглед на деиктичката фигура, условена не само од заемното дејство на германското и романското, туку и од западно-аналитичката, француско-рационалистичката демаскираност на нагонските судбини кои во културна Германија, како мистерија и ирационалност, според теоријата во *Размислувањата на неполитичарот*, молчеливо се идеализираат и умешно синтетично-поетски се поврзуваат.

Покрај целокупната повеќезначност, името на Gustav von Aschenbach (Густав фон Ашенбах) се вбројува примарно во категоријата на важни и историски идеи. Името, преземено од композиторот Малер, укажува на комплексноста на музикалноста и со тоа во основа на иманентната историографија на германската музика, што како централна тема се обработува подоцна во *Doktor Faustus* (*Доктор Фаустус*).

Репрезентативен пример за германската судбина ќе биде името на Gustav Aschenbach (Густав Ашенбах) или von Aschenbach (фон Ашенбах) како животна одредница, каде што тој се јавува во името на авторот. Неговата германско-историска генеза се согледува во алузијата на Ашенбах во буквална смисла, и е геоисториски насочена кон животот на (Wolfram von) Eschenbach (Ешенбах), што во подоцнежниот роман за

Adrian Leverkühn (Адријан Леверкин) ќе се менува како Kaisersaschern (Кајзерзашерн). Кај Ашенбах е нагласена вулканската природа; Lavastrom (река од вулканска лава) или Aschenbach (Ашенбах) се однесува на германското револуционерство што ја покажува својата специфичност преку „пробивот“ и „револуционерните неуспеси“ во центарот на иманентниот дискурс и значителните предуслови на германската историја на катастрофата, посебно меѓу Селанската буна од 16 век и Хитлеровата војна од 20 век.

За „надворешната“ историја на Германија укажува фактот дека Ман во *Der Tod in Venedig* (*Смртта во Венеција*) се наоѓа во средиштето на посакуваниот југ, но според местоположбата Венеција е на исток, каде што се соочува токму со полскиот сакан. Подоцна наративното немаскирано отсликување на политичкото во еротиката е присутно уште од неговиот прв расказ; тоа е јасно видливо за прв пат тука, како концепт и метод, со концептот на половите и со 14-годишниот Thaddäus (Tadeus), односно Tadeusz (Тадеуш), но го викаат Tadzio (Тахо) или Tadziu (Таху). (GW, FE, 593).

Новиот ерос сосема сличен на François Knaak (Франсоа Кнак) има значење на јунак – „просветител“, овој пат има целосно демаскирано влијание, го поставува акцентот на темата од Полска, како на Французинот кој е блиску до истокот, и Ман не избегува од темата (ebda).

Политичко-историски, оваа приказна на Томас Ман ја побудува внатрешната патографија на Германците; тоа би значело дека душевниот претставник на Германците како посакувана жртва на страста се јавува како претставник на парадигматската жртва на германската желба за проширување и за победа – но истовремено и како одмазда за полските поделби.

Современото антифранцуско расположение се отсликува во расказот *Wie Jappe und Do Escobar sich prügelten* (*Кавгата меѓу Јапе и До Ескобар*) во рецитацијата на François Knaak (Франсоа Кнак), од расказот *Tonio Kröger* (*Тонио Крегер*). Тука фигурата го следи концептот, кој има за цел да ги претстави француските влијанија како деструктивни за германската култура и кои од раскажувачот истовремено се политички поткрепени. Кнак е плашливец и како избран судија е главно воајер на очигледно посакуваната англиско-германска синтеза, што е отелотворена во Johnny Bishop (Џони Бишоп). Поостро отколку кај полското момче во *Смртта во Венеција*, еротскиот идол е преточен во лик на внимателно, помалку непристојно и пред сè страствено-брутално момче со на англиски претвореното име на апостолот и пророкот, кому Ман му додава и презиме, што цели кон религиозно-историските врски меѓу Англија и Германија.

Според етно-геополитичката позиција, како и според психолошката мотивираност, тој е парадигматски набљудувач на конфликтот кој на крај завршува со физичко насилство помеѓу северниот Јарре (Јаре) и јужниот До Ескобар (До Ескобар).

Историското во врска со именувањето како посебна тема во рамките на фиктивното дело се појавува во новелата *Unordnung und frühes Leid* (*Неред и рано страдање*). Кога Томас Ман ја создава репрезентативно-германската историја на својот протестантски јунак Adrian Leverkühn (Адријан Леверкин) во *Doktor Faustus* (*Доктор Фаустус*), тој се оформува како истакнат католички раскажувач, и во таа рамка ја изразува алузијата на Erasmus von Rotterdam (Ерасмус од Ротердам) со посредство на холандското име Zeitblom (Цајтблом) и со посредство на хуманистичката романизација на името Ернст во Serenus (Зеренус), така што првите предзнаци за тоа ги носи професорот по историја „Abel“ Cornelius („Абел“ Корнелиус), семејниот човек на *Unordnung ...* (*Нередом ...*), и шпанското и католичкото значење на шведиските протестанти со кои Шилер скептично се среќава и неговите симпатии ги спротивставува со тиранинот Филип Втори, во неговата „книга за епохата на *Gegenreformation* (контрареформацијата) и Филип Втори од Шпанија, што претставува неговата најомилена тема [...]“ (GW, SE 161). Тука е претставено толкувањето на реформацијата од приказната на Леверкин во *Doktor Faustus* (*Доктор Фаустус*) како бунт на старогерманското-антицивизациско расположение наспроти романската култура и етос.

Наративната анализа на фашизмот во расказот *Mario und der Zauberer* (*Марио и волшебникот*) не го истакнува Томас Ман како историски и алегориски писател, туку како патографски и алегориски во Cirröla (Чипола); историско-политичкото алегорирање се крие во името на жртвата на хипнотизерот на масата и диктатор на волјата на другиот човек. Освен Adrian (Адријан) кој се создава подоцна, Mario (Марио) е второто старо римско императорско име, што го користи Ман, за да ја отслика иднината во минатото, а минатото во сегашноста. Marius (Мариус) е оној римски конзул кој се справува со „одбраната од тевтоните“. Со тоа Ман истовремено ѝ парира на инструментализацијата на Римската Империја преку фашизмот, она што тука е претставено како „римски поздрав“.

Rosalie von Tümmeler (Розалие фон Тимлер) во расказот *Die Betrogene* (*Измамената*) претставува персонификација на сликата на Ман за повоена Западна Германија, што тој ја преточува во љубовна и политичка приказна за преголемата страст на рајнско-католичкиот дел од Германија кон младоста на американството, која поттикнува на самоуништување, каде подоцна благородничките и чиновничките династии ја продолжуваат

традицијата на летните дворци на палатовојводите и надбискупите на рајнските територии. Претставник на Запад во репрезентативен облик на Америка е Ken Keaton (Кен Китон). Специфичната едноставност споена од името и карактерот ја означува сликата на Ман на симпатичната млада земја на демократијата. Американството и демократијата во Мановиот поглед на светот соодветствуваат со она што означува вистинската култура, па затоа, американскиот егзил не би можел ништо да промени.

Во *Buddenbrooks* (*Буденброкови*) господата стапуваат во историјата со брак, до одреден степен. Постариот Johann Buddenbrook (Јохан Буденброк), протагонист на фридрицијанското просветителство ги исполнува своите желби за збогатување и стопански успех преку женее со својата втора жена со кралско име и истовремено уште на почеток најавува трагичен крај – Antoinette geb, Duchamps (Антоанете родена Диша) – на името на несреќната француска кралица се прилепува и името на местото на погубувањето, иако либечката верзија не умира на гилотиња, туку од воспаление на цревата, што според логиката на Ман за казна на гревот е едно и исто. Но, Француската револуција влијае во дејството во романот на германското милје и преку еден од своите духовни водичи, а со тоа и на судбината на Буденбровките; од авторот на *Contrat social* (*Општествениот договор*), на *Confessions* (*Исповеди*) и на *Émile* (*Емил*) е создаден либечкиот поет на идили Jean Jacques Hoffstede (Жан Жак Хофштеде). Помладиот Јохан има во себе француско потекло од својата мајка, и поради тоа го нарекуваат Jean (Жан), се жени со жена со име на кралица, Elisabeth (Елизабета). Реално, таа е ќерката на Крегер. Elisabeth, што е и името на мајката во делото на Ман, и е политички инструментализирано, како во знакот на посакуваната слика на нордиската, посебно англиско-германската алијанса во времето на Првата светска војна, како што се отсликува во расказот *Wie Jappe und Do Escobar sich prügelten* (*Кавгата на Jane и До Ескобар*).

Револуционерниот полет, во либечкиот амбиент преживува само во приватноестетско-драматична форма, во која делува брокерот Зигисмунд Гош, кај кого херојството на револуцијата преминува во наполеонско, од една страна и вагнеријанско, од друга страна.

Пруското, што толку катастрофално се вмешува во животот на Хано, кој дури не стапува во училиште, туку е близу до него веќе од раните детски денови, се појавува во ликот на Ida Jungmann (Ида Јунгман), жена од полскиот дел на Прусија.

Посебно, во *Buddenbrooks* (*Буденброкови*) на Т. Ман, од Прусите особено се спротивставува тоа што преку неговиот омилен автор Хајнрих Хајне, го претставува дури во ханзеатскиот амбиент прускиот

канцелар Otto von Bismarck (Ото фон Бизмарк). Од друга страна, за да се поткрепи мислењето на Тони за изопаченоста на католичката, а посебно на баварската половина на Германците, доволно е да се спомене само Lola Montez (Лола Монтез). Ако понатаму се помисли на следниот роман, кој ја опишува монархијата како политичко-социјална утопија на Ман, првиот роман со својата прецизна реалистичност прикажува една извонредна слика на аристократијата. Додека во *Königliche Hoheit* (*Кралско височество*) дворското како и селското благородништво претставува предмет на сатира, Kai Graf Mölln (грофот Каи Мелн) претставува варијанта на темата од аристократијата како спас од баналностите, како и од буржоазијата, и со оглед на сиромаштијата на грофот и неговото синче во нивниот селски двор го одделува моментот на чиста илузија од другото, изгубеното „возвишено“ потекло – истовремено впечатлив веродостоен пример за аристократските алири на *Fin de siècle*, како што тоа се среќава кај Георге или кај Рилке.

Во вториот роман на Томас Ман, *Кралско височество* (*Königliche Hoheit*), пред сè се јавуваат имиња на тврдините, замоците и палатите со кои раскажаната случка се огледува во историчноста. Таму, како потпис на витешкото средновековие се јавува руината Haderstein (Haderstein, „Карпа на караница“), која секако високо се издигнува над карпите. Со преселување во рамнините како знак на трансформацијата на стариот феудализам во кнежевскиот апсолутизам на новото време, се поставува ловечкиот замок Jägerpreis (Јегерпрајс „пофалба за ловциите“) како предвесник, и истовремено како алутирачки атрибут на Новата резиденција на Гримбурзите, палатата Monbrillant, со која истовремено е означена доминацијата на францускиот јазик и етикетата од времето на европскиот апсолутизам во романтичната германска микродржава.

Палатата Delphinort (Делфиненорт „место на делфините“), со името води во рококо стилот вклучувајќи ја и доцната фаза на германската романтичарска мини-монархија. Со тоа во малата држава на романот, во велевојводство Гримбург, беше завршена историската патека на стиловите; од последната фатална епоха на монархијата, која во вилхелмско време е водена во светската војна, значи од империјализмот и милитаризмот, не е вградено речиси ништо. Дури и ако се познати алудирањата кон царот Вилхелм Втори.

Што се однесува до ликовите во романот, германската тенденција кон војничкото, како белег за развитокот од Soldatenkönig (Кралот на војниците), преку Фридрих Велики до Вилхелм Втори, на пример со ликот на General Graf Schmettern (генералот гроф Шметерн, „Урива“), се забележува не без ирониска алузија на врескањето и на тонот на касарните.

Прускиот тип на офицер како идол на милитаристичката епоха се отсликува преку ликовите на кадетите кои се појавуваат меѓу високоблагородните соученици на принцот Клаус Хајнрих – тоа се оние од фамилијата von Wehrzahn (фон Верцан, одбранбен заб); исто така и Dagobert Graf Trümmerhauff (Дагоберт гроф Триммерхауф, = куп руини) во чишто имиња беа видливи последиците од дејноста на нивните феудално-војнички предци: оние од организираната одбранбена моќ, чија цел е уништување на земјата и луѓето.

Со тоа, романсиерот излезе надвор од рамката на пруската приказна за вооружување. Тоа, исто така, се однесува и за споменатите наследници на другите династии, со кои истовремено се внесуваат и други аспекти на повеќе експанзивната историја на аристократија. Името Dagobert (Дагоберт) се навраќа на уништувањето на римската цивилизација од страна на племињата на германите во времето на преселбата на народите. Династијата на Меровинците е предвид и со тоа еден од изворите кои ја застапуваат подоцна експлицитно спроведената теза на Томас Ман за реварваризирањето на Ориентот како главно дејство на Старогерманите.

Неговата втора водечка тема, создавањето на Германците при мешањето на Словените со Германите, се покажува во *Königliche Hoheit (Kralско височество)* со благородништвото. Во тоа можеме да ги видиме првите форми на мотивите на интернационалното отуѓување на домашното, што во раната фаза на делото е споменато како етницистички-национално, што подоцна, исто така, е задржано дури и ако тогаш критички би се осврнале, особено под влијание на „Verhuzung“ („валканување“) на националното од страна на Хитлер и на неговите помошници. За ова стои името von Platow (фон Платов) „цивилизацијата“ од Западот да биде противтежа, а воспитувачот на принцот, Raoul Überbein (Раул Иберајн), носи француско име и позициски одговара со François Knaak (Франсоа Кнак) од *Tonio Kröger (Тонио Крегер)* и *Wie Jappe und Do Escobar sich prügelten (Кавгата меѓу Јане и До Ескобар)*.

Дворската етикета на монархистичкиот апсолутизам, во прв ред, ја алудира „мајсторот за церемонии“, господинот von Bühl zu Bühl (Фон Бил цу Бил), една хумористична редупликација на име, што веднаш асоцира на познатите Bühler Terrassen (билски тераси) и ја воведува сликата на саксонскиот дворец во Дрезден. Галантноста на дворската култура како милие на amour passioné е претставена веќе во името на господинот von Lichterloh (фон Лихтерлох=во високи племиња). Галантниот аспект на кавалерството на принцот не се согледува само преку контактите со одредени дами; многу повеќе, галантноста овде, речиси програмски, ја донесува пред себе менторот на „Bildungreise“ („образовното патување“),

во свое име: станува збор за Hauptmann Braunbart-Schellendorff (капетанот Браунбарт-Шелендорф).

Областа на кавалерите, во чие опкружување повеќе или помалку се одигруваат скандалозните дворски приказни со медреси и мезајанси, е претставена со роднинскиот принц Lambert (Ламберт) и со својата од ниските класи оженетата, т.н. Freifrau von Rohrdorf (Баронеса фон Рордорф=село на даската).

Релативно слабо се зема предвид унапредувањето на граѓанството во положбата на аристократијата. Вистинска буржоазија чиј претставник во *Буденброкови* е Hagenström (Хагенштрем) речиси ја нема во идиличната, селска минидржава Grimmburg (Гримбург). Наместо тоа, романсиерот дозволува т.н. заслужни граѓани за облагородување, како што е господинот von Schröder (фон Шредер), кој може да стане дури и министер.

Посебна тема е спојот од мотиви, алузии и имиња во *Кралско височество (Königliche Hoheit)*, кои се групирани околу ликот на Gräfin Löwenjoul (грофицата Левенјул). Нејзиниот – жив – амблем е шкотското куче по име Perceval (Персевал), кое го вика Percy (Перси), а кое изгледа како хералдично животно и кога го плази долгиот црвен јазик, што често се случува, изгледа како да има глава на змеј. Со тоа, Ричард-Вагнеровиот комплекс и темата за Parzifal (Парцифал) овде ја воопштува приказаната верзија за дворско-витешкиот стил на живеење. Како патрицијатот (велеградско-граѓанската аристократија) во *Буденброкови*, така и парцивалски конотираното витештво ја претставува формата на животот, која во неговата цитирана „невиност“ и искреност, во пораните романи се соочува со Hagenströms (Хагенштремците), како претставници на бруталниот капитализам кои не знаат ништо за убав стил.

Секако, името, животот и улогата на грофицата Левенјул упатува во овој регион, кој се наоѓа помеѓу Германите (одн. Германците) и Романите (одн. Французите): во Burgund (Бургундија). Со тоа, Томас Ман ги интегрира елементите на оваа државна творба, која се наоѓа во центарот на славната книга од Јохан Хуизинга: *Herbst des Mittelalters (Есента на средновековието)*. Тој очигледно го следи историчарот во тезата на високото значење на специфичната култура на Бургундците за развојот на дворските форми на живеење, особено за културата на љубовта.

Но, Томас Ман го надмина тоа и дозволи комплексот „Бургунд“ да изгледа исто како можност на едно помирување на романизираниот и на германизираниот културен круг на Европа. Тоа може да се сфати како историска праформа на културното, етничко и сега како научно и политичко помирување помеѓу американско-конотираниот капиталистички Запад и „романтичната“ Европа, односно Германија во ликот на Imma Spoelmann

(Има Шпелман = трубадур, љубовен поет), ќерка на еден американски милијардер, со индијанска, но и со германска крв, и на германскиот, но како аристократ т.н. а рѓогі етнички мешан принц, Klaus Heinrich von Grimmburg (Клаус Хајнрих фон Гримбург).

Значи, уште во своите рани дела, романсиерот и новелист Томас Ман, развива еден метод и една систематика, со чија помош тој го поврза раскажуваното со историјата – со националната, европската и светската историја, во поврзаност со културната, етно, научната и политичката историја. Авторот го остварува тоа во сите дела, до последните раскази, односно новели и романи.

398.8(=163.3)

Оригинален научен труд
Original research paper

АЛЕКСАНДАР III МАКЕДОНСКИ ВО ПРОЕКТОТ „ВЕДА СЛОВЕНА“ НА ВЕРКОВИЌ И ГОЛОГАНОВ

д-р Ранко Младеноски¹

Апстракт: Основната цел на оваа студија е да се афирмираат и да се актуализираат неколку суштински, но истовремено и нејасни и дискутабилни проблемски прашања од македонската фолклористика поврзани со местото и улогата на античко-македонскиот крал Александар III Македонски во македонското народно творештво. Станува збор, имено, за дилемите во врска со прашањето дали постојат песни за Александар Македонски во проектот „Веда Словена“ од Стефан Верковиќ и Јован Гологанов од македонскиот културен 19 век.

Ние овде го потенцираме фактот дека во двете објавени книги од Стефан Верковиќ со наслов „Веда Словена“ (првата во Белград во 1874 и втората во Санкт-Петербург во 1881 година) не постојат песни за Александар Македонски. Бројни македонски фолклористи ги презентираат информациите за постоење на песни за Александар Македонски што Јован Гологанов му ги предал на Стефан Верковиќ, но ниту еден од нив не ги отвора суштинските прашања за тоа колку песни Гологанов му дал на Верковиќ, кои се тие песни и дали тие се сочувани или, пак, некаде објавени. Сметаме дека ваквото афирмирање и актуализирање на овие прашања ќе поттикне натамошни дискусии и проучувања коишто ќе ги разјаснат постоечките дилеми и нејаснотии за македонските песни за Александар III Македонски во проектот „Веда Словена“ на Верковиќ и Гологанов.

Клучни зборови: *Александар Македонски, Веда Словена, македонски народни песни, фолклористика.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

ALEXANDER III OF MACEDON IN THE PROJECT „VEDA SLOVENA“ BY VERKOVİK AND GOLOGANOV

Ranko Mladenoski, Ph.D.¹

Abstract: The main aim of the study is to popularize and arouse interest in several essential but obscure and disputable problematic issues concerning the position and the role of the ancient Macedonian king Alexander III of Macedon in Macedonian folk literature, namely the dilemmas related to the question whether there are poems about Alexander III of Macedon in the project „Veda Slovena“ by Stefan Verkovic and Jovan Gologanov from the 19th century Macedonian literature.

It is emphasized that both published books by Stefan Verkovic entitled „Veda Slovena“ (the first one in Belgrade in 1874, and the second one in St Petersburg in 1881) do not contain poems about Alexander of Macedon. Numerous Macedonian folklorists present information about the existence of poems about Alexander of Macedon that Jovan Gologanov had handed over to Stefan Verkovic, but none of them raises the essential questions such as how many poems were given to Verkovic, which are they and whether they have been preserved or published. It is considered that popularizing and arousing interest in these questions would provoke further discussions and studies that would resolve the existing dilemmas and obscurities regarding the Macedonian poems about Alexander III of Macedon in the project „Veda Slovena“ by Verkovic and Gologanov.

Key words: *Alexander III of Macedon, Veda Slovena, Macedonian folk poems, folklore.*

Вовед

Стефан И. Верковиќ, еден од најактивните собирачи на македонското народно творештво кој оставил значајни траги во македонската култура воопшто, во 19 век објави две книги со наслов „Веда Словена“. Првата книга е објавена во Белград во 1874 година², а втората во Санкт-Петербург во 1881 година³. Верковиќ, како што нагласува самиот во предговорот

2). Веда Словена (1874), Български народни песни отъ предисторично и предхристиянско доба, откриль въ Тракия и Македония и издалъ Стефанъ И. Верковичъ, Книга I., Београдъ, Државна штампарија.

3). Веда Словенахъ (1881), обрядни песни отъ язическо время, Упазени со устно предание при Македонско-Родопски-те Българо-Помаци, собрани и издани Стефаномъ Ил. Верковичемъ, Книга друга, Напечатана со пожертвованна-та на Русски-те ревнители и покровители на наука-та, С. Петербургъ.

од првата книга на „Веда Словена“, трагал по „спомени за древното предисториско паганско минато на Словените“⁴. Овие песни Верковиќ ги добил од македонскиот учител Јован Поп Илиев Икономович, подоцна попознат како Јован Гологанов, од неврокопското село Трлис, за кого се тврди дека е автор, односно мистификатор на сите песни од овој проект. Денес во фолклористиката е општоприфатен ставот дека песните од „Веда Словена“ се мистификации произлезени од соработката меѓу Стефан Верковиќ и Јован Гологанов.

Она што нас овде особено нè интересира е прашањето за постоењето на песни за Александар III Македонски во обемниот заеднички проект (она што е објавено и она што не е објавено) на Стефан Верковиќ и Јован Гологанов наречен „Веда Словена“. А тоа прашање е поврзано со одредени непрецизни и дискутабилни информации во врска со двете книги на „Веда Словена“ што се среќаваат кај фолклористите и кај книжевните историчари. Изделуваме три суштински прашања, односно три „мистификации“ во врска со мистификацијата „Веда Словена“:

- Дали во двата објавени тома од „Веда Словена“ има песна (или песни) за Александар Македонски?;
- Дали постои и трет, подготвен, но необјавен том од „Веда Словена“?;
- Колку песни за Александар Македонски содржи проектот „Веда Словена“?

1. Дилеми

Од она што можевме да го проследиме во литературата што ја консултиравме во врска со овие прашања, се добива еден општ впечаток дека остануваат бројни дилеми и нејаснотии. Така, на пример, Пенушлиски зборува за песна за Александар Македонски во „Веда Словена“ без конкретно наведување за тоа каде во „Веда Словена“ и која е таа песна:

„...ќе потсетиме на бесмислената теза на Стефан И. Верковиќ дека корените на Словените се наоѓаат во антиката... што само го доведе до прочуените мистификации 'Веда Словена', меѓу кои се наоѓа и една песна за Александар Македонски“.⁵

4). Верковиќ Стефан И. (2002), Веда Словена (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, предговор Драги Стефанија: За авторството на еден еп, Macedonia Prima, Охрид, стр. 9.

5). Пенушлиски Кирил (2005), Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, во: Митот и фолклорот, Матица македонска, Скопје, стр. 30 - 31.

Гане Тодоровски, исто така, зборува за песни за Александар Македонски во „Веда Словена“:

„Од 23 август 1865 година Гологанов почнува да му произведува долги песни од старо време, божем собрани од крајно недоверчивите Помаци. Тоа се најпрвин песните за Александар Македонски...“⁶

Слично тврдење среќаваме и кај Томе Саздов:

„Откако на 23 август 1865 година Јован Гологанов му ја испрати својата прва фалсификувана македонска веда за Александар Велики, Верковиќ за релативно кратко време ги доби од него и другите народни песни...“⁷

И кај Драги Стефанија:

„Заради атрактивноста на темата: песните за Александар Македонски, па преселувањето на Словените на Балканот и песните за Орфеј, беа доволна тема за бројните искажувања...“⁸

Јасмина Мојсиева–Гушева е малку подецидна:

„...двете песни ‘Александар Велики’ и ‘Раѓањето на Александар Велики’ првично забележани од Стефан Верковиќ, а потоа поместени и во ‘Веда Словена’ на Гологанов... мотивски најмногу се совпаѓаат со псевдо-Калистеновата верзија“⁹

И самиот Верковиќ во предговорот кон првата книга од „Веда Словена“ зборува за песни за Александар Македонски:

„...дека нашите родопски Словени имаат жива традиција дури и за времето на Александар Велики“¹⁰

„...Тоа е онаа малата песничка за Александар Велики“¹¹; „До крајот на истата година тој успеа да открие уште само една песна за Александар...“¹²

6). Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, Македонска книга, Скопје, стр. 100.

7). Саздов Томе (1976), Стефан И. Верковиќ, Современост, Скопје, стр. 20.

8). Стефанија Драги (2002), За авторството на еден еп, предговор во: Веда Словена (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, цит. дело, стр. 28 - 29.

9). Мојсиева–Гушева Јасмина (2004), Големата тема за Александар Македонски, во: Изгубениот хуманизам, Магор, Скопје, стр. 141.

10). Верковиќ Стефан И. (2002), Веда Словена (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, цит. дело, стр. 11.

11). Исто, стр. 10.

12). Исто, стр. 11.

Од ваквите искази се добива впечаток дека во двете објавени книги на „Веда Словена“ (првиот том во 1874 година и вториот том во 1881 година) има и песни за Александар Македонски. Меѓутоа, тоа не е така! Во двата објавени тома од „Веда Словена“ не само што нема песна туку нема ниту стих за Александар Македонски или, пак, за кој и да е античко-македонски крал. Значи, сосема погрешно е Александар Македонски да се става во контекст со двете објавени книги од „Веда Словена“!

Од каде доаѓаат, тогаш, ваквите дилеми, а можеби и забуни?

2. Песните

Двете песни за Александар Македонски што ги споменува Мојсијева–Гушева („Раѓањето на Александар Велики“ и „Александар Велики“) навистина имаат врска со Стефан Верковиќ, но не и со проектот „Веда Словена“! Имено, овие две песни се пронајдени во ракописниот зборник на Стефан Верковиќ откриен од страна на проф. Бранислав Русиќ во Етнолошката збирка на Српската академија на науките и уметностите заведен под бр. 282. За овој зборник првично се сметало дека тоа е, всушност, третиот необјавен том на „Веда Словена“:

„Откако истакнува дека во материјалите останати како трет том на 'Веда Словена' (кои денес се чуваат во Етнолошката збирка на Српската академија на науките во Белград, под бр. 282) има песни како што се на пример 'Роѓење Александра Великог... и сличне, које немају ничега заједничког с песмом као народном традицијом и упућују на онај други, кобни период Верковићева сакупљачког рада, масовне мистификације народне македонске песме', Р. Меденица укажува на потребата од научно испитување на Гологановите текстови“¹³; „Тоа е ракописот што се чува во Етнолошката збирка на Српската академија на науките во Белград, под бр. 282... Нас овдека нè интересира тоа што оваа збирка содржи песни, кои се надоврзуваат на 'Веда Словена', заправо спаѓаат во неиздадениот III том“.¹⁴

Меѓутоа, Пенушлиски ја издаде оваа збирка во 1985 година и во предговорот јасно укажува на тоа дека станува збор за песни што Верковиќ ги запишал од слепиот пејач Јован Михаилов и од пејачката Дафина, а така се и класифицирани песните – на два дела според интерпретаторите.¹⁵ Двете песни за Александар Македонски се објавени во првиот дел

13). Саздов Томе (1976), Стефан И. Верковиќ, цит. дело, стр. 23 - 24.

14). Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, цит. дело, стр. 66.

15). Верковиќ Стефан И. (1985), Македонски народни умотворби, книга трета: Јуначки и трапезарски песни, подготвил и редактирал Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје, стр. 5 - 18.

(„Јуначки песни од слепецот Јован Михаилов од селото Броди...“) под бр. 2 („Раѓањето на Александар Велики“) и под бр. 57 („Александар Велики“). Тоа значи дека овие две песни за Александар Македонски не се дел од Верковиќевиот проект „Веда Словена“, односно тие не се поврзуваат со Јован Гологанов. Во таа смисла, и Пенушлиски потенцира:

„Ние не би рекле дека се во прашање мистификации од типот на 'Веда' песните... Со оглед дека овие песни, како што напред кажавме, се запишани многу пред појавата на Јован Гологанов, многу пред идејата на Верковиќ за постоењето на вакви песни во народот...“¹⁶

Но, и натаму остануваат нејаснотиите и дилемите за тоа кои се и каде се песните за Александар Македонски за кои зборува Верковиќ во предговорот од првиот том на „Веда Словена“, а кои ги добил од Јован Гологанов! Имено, според истражувачите на „Веда Словена“, првата „древна“ песна што Верковиќ ја добил од Гологанов е песна за Александар Македонски, како што можевме да се увериме од веќе цитираните фрагменти на Тодоровски и Саздов. Меѓутоа, никој од истражувачите што ги консултиравме не дава податок која е таа песна и дали е воопшто објавена или, пак, зачувана во ракопис?

Од друга страна, и самиот Гологанов во едно писмо до Верковиќ споменува дека запишал две песни за Александар Македонски:

„Принуден од љубов кâм народ-âт си, незабавно сâбрах јуште ду 33 песни, от които повечке-то са за Самовили, Јуди, Змејуве и Ламии, 2 за цар Александар љубопитни, и ги чух от маж песнопеец, сички-те са стихотворни“.¹⁷

Во друго писмо до Верковиќ, Гологанов појаснува дека песните за Александар „сум чјул от певец именуем СТОГЈУ МЕЧКАР, а втора од Јован Стојчјув“.¹⁸ Дали Гологанов зборува за истите две песни за Александар Македонски? Зашто во првото писмо вели дека сите ги слушнал од „маж песнопеец“, а во второто писмо споменува двајца интерпретатори!

16). Исто, стр. 12. Иако овде, во 1985 година, Пенушлиски е дециден во врска со ова прашање, сепак во 1996 година во текстот со наслов „Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор“ тој веќе се колеба и ја остава отворена можноста дека и овие две песни за Александар Македонски од Јован Михаилов се, исто така, мистификации. Сепак, Пенушлиски не е категоричен во таквиот став затоа што, очигледно, нема ниту еден сериозен аргумент за да докаже дека и овие две песни се мистификации. Да се види: Пенушлиски Кирил (2005), Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, цит. дело, стр. 31.

17). Првото писмо на Јован Гологанов до Ст. Верковиќ од 8 март 1865, во: Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, цит. дело, стр. 109.

18). Писмо на Јован Гологанов до Ст. Верковиќ од 10 мај 1865, во: Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, цит. дело, стр. 111.

Прашањето уште повеќе се усложнува со исказот на Верковиќ во предговорот од првиот том од „Веда Словена“ каде што, откако ќе ја спомне првата „малечка“ песна за Александар, додава:

„До крајот на истата година тој успеа да открие уште само една песна за Александар, која сосема незначително се разликуваше од првата и тоа само по распоредот на зборовите, а не и по содржина. Тоа е песната во мојата збирка под број 46“.¹⁹

Овој опис на двете песни за Александар навистина соодветствува со содржината на двете песни пронајдени во ракописната збирка на Верковиќ откриена во САНУ во Белград под бр. 282, но нивни интерпретатор е Јован Михаилов, а не Гологанов! Од друга страна, овие две песни се заведени под бр. 2 и под бр. 57 во „белградската“ збирка бр. 282! За која негова збирка зборува Верковиќ во предговорот и за која песна под бр. 46?

Во литературата што ја консултиравме не успеавме да најдеме појаснувања за овие дилеми. Дотолку повеќе што ваквите нејаснотии воопшто и не се споменуваат кај нашите фолклористи и книжевни историчари! Останува, значи, отворено прашањето колку песни за Александар Македонски добил (или запишал) Стефан Верковиќ. Дали се тоа само двете песни од „белградската“ збирка („Раѓањето на Александар Велики“ и „Александар Велики“) за кои во различни периоди, можеби, се даваат различни податоци за изворите (Михаилов и Гологанов) или, пак, постојат уште две, а можеби и повеќе песни за Александар Македонски што Верковиќ ги добил од Јован Гологанов? Како што видовме, Пенушлиски тврди дека двете песни за Александар од збирката најдена во Белград не треба да се поврзуваат со проектот „Веда Словена“. Тогаш, кои се и каде се песните за Александар Македонски што Гологанов му ги предал на Стефан Верковиќ? Уште еднаш напоменуваме дека во двете објавени книги од „Веда Словена“ нема ниту една песна за Александар Македонски!

Ваквите дилеми уште повеќе се продлабочуваат со тврдењето на Гане Тодоровски дека Јован Гологанов му предал на Верковиќ и една песна за македонскиот крал Филип II:

„Во овој редок ден (8 август 1865 - з.м.), Гологанов му испраќа на Верковиќа една песна за Филипа, царот Македонски, песна 22 стиха, запишана божем од некој овчар, по име Стојан Меркаров од селото Крчово“.²⁰

Тодоровски воопшто не го поставува прашањето за натамошната судбина на оваа песна – дали таа е некаде објавена и дали е воопшто

19). Веда Словена (2002), (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, цит. дело, стр. 11.

20). Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, цит. дело, стр. 94.

зачувана! Идентично на ова, ниту другите наши проучувачи на македонскиот фолклор не го потенцираат проблемот со судбината на песните за античко-македонскиот крал Александар III Македонски поврзани со обемниот проект на Стефан Верковиќ и Јован Гологанов наречен „Веда Словена“.

3. Заклучок

Јасно е, значи, дека е нејасно колку песни за Александар Македонски успеал да собере Верковиќ, кои се тие песни и дали воопшто се зачувани. Факт е дека голем дел од собраниот фолклорен материјал Верковиќ не успеал да го публикува за време на својот живот. Бездруго, доколку се автентични искажувањата за постоењето на овие народни песни за Александар Македонски, тие треба да се бараат, пред сè, во оставината на Верковиќ за која постојат бројни сведоштва. Од проектот „Веда Словена“, како што напоменавме, Верковиќ објавил само две книги, односно околу 24.000 стихови. Во однос, пак, на целокупниот фонд од овој проект, се споменуваат бројки од 50.000 па сè до 300.000 стихови.

Што значи сето ова? Тоа значи дека пред македонската фолклористика остануваат отворени неколку суштински прашања чиј одговор сè уште го немаме: Дали воопшто постојат песни за Александар Македонски во проектот „Веда Словена“ на Стефан Верковиќ и Јован Гологанов?; Доколку навистина постојат такви песни, тогаш колку песни за Александар запишал Гологанов и му ги предал на Верковиќ?; Дали овие песни се зачувани и, ако е така, каде се наоѓаат тие?; Дали досега е објавена некоја од овие песни или пак некаков фрагмент од нив и каде?; Каква е содржината на овие песни за Александар Македонски? Од друга страна, пак, останува отворено и прашањето за тоа која е судбината на споменатата песна за античко-македонскиот крал Филип II, а за која зборува Гане Тодоровски во својата докторска дисертација за „Веда Словена“.²¹

21). Кон овие дилеми, нејаснотии и непрецизности треба да се споменат и „мистификациите“ во врска со бројот на стиховите што ги запишал т.н. мистификатор Јован Гологанов. Иван Шишманов, Михаил Арнаудов, Гане Тодоровски и Драги Стефанија тврдат дека Гологанов е автор на над „фантастични“ 300.000 стихови. Томе Саздов зборува за „околу 30.000“ стихови што Гологанов „му ги лиферуваше на Верковиќ и на јавноста“. Огист Дозон тврди дека погледал околу 85.000 стиха од „Веда Словена“ во ракопис. Според Иван Вазов, Гологанов е автор на дваесетината илјади стихови напечатени до тогаш и на уште педесетина илјади неотпечатени стихови од „Веда Словена“. Петар Динеков зборува за неколку десетици илјади стихови од Гологанов. Во предговорот кон втората книга од 1881 година, Верковиќ споменува бројка од 30.000 стихови само од обредните песни од кои објавува половина, односно 15.000 стихови. Сепак, факт е дека во двете објавени книги од „Веда Словена“ има вкупно 23.815 стихови (во првата книга 7.925, а во втората 15.890 стихови). Бројката од над 300.000 стихови што му се припишуваат на Гологанов е навистина „фантастична“, како што потенцира Гане Тодоровски!

Како и да е, несомнено е дека натамошните истражувања на полето на македонската фолклористика, и тоа конкретно за местото на Александар Македонски во македонскиот фолклор, ќе дадат одговори на повеќето од овие прашања што се мошне значајни за македонската книжевна историја, но и воопшто за македонската култура.

Библиографија

- Веда Словена (1874), Български народни песни отъ предисторично и предхристиянско доба, открилъ въ Тракия и Македония и издалъ Стефанъ И. Верковичъ, Книга I., Београдъ, Државна штампария.
- Веда Словенахъ (1881), обрядни песни отъ язическо врмя, Упазени со устно предание при Македонско-Родопски-те Българо-Помаци, собрани и издани Стефаномъ Ил. Верковичемъ, Книга друга, Напечатана со пожертвованна-та на Русски-те ревнителите и покровители на наука-та, С. Петербургъ.
- Верковиќ Стефан И. (1985), Македонски народни умотворби, книга трета: Јуначки и трапезарски песни, подготвил и редактирал Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје.
- Верковиќ Стефан И. (2002), Веда Словена, (Кн. 1), Словена Родоп планине из предисторичне добе, предговор Драги Стефанија: За авторството на еден еп, Macedonia Prima, Охрид.
- Мојсиева–Гушева Јасмина (2004), Големата тема за Александар Македонски, во: Изгубениот хуманизам, Магор, Скопје.
- Пенушлиски Кирил (2005), Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, во: Митот и фолклорот, Матица македонска, Скопје.
- Саздов Томе (1976), Стефан И. Верковиќ, Современост, Скопје.
- Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, Македонска книга, Скопје.

398(=512.161:497.7)

Стручен труд
Professional paper

ДЕЦАТА НА ТУРСКАТА ЗАЕДНИЦА И ТУРСКОТО НАРОДНО ТВОРЕШТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

д-р Махмут Челик¹
д-р Јованка Денкова¹

Апстракт: Народните приказни, песни, поговорки и други видови народно творештво, претставуваат вистинска книжевна ризница на секој народ. Колку што е постара таа ризница толку повеќе го привлекува вниманието на читателите од сите возрасти. Тоа претставува посебен извор за создавање современи книжевни дела, а пред сè преработени приказни. Народното творештво на турската заедница во Република Македонија, до сега не е доволно истражено, а ова посебно се однесува на децата од истата заедница. Според наши сознанија, до денес не е објавена ни една книга на народни приказни на турски јазик, забележани во Република Македонија.

Клучни зборови: *народно творештво, турска заедница, деца, преработени приказни.*

THE CHILDREN OF THE TURKISH COMMUNITY AND TURKISH FOLK ART IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Mahmut Chelik, Ph.D.¹
Jovanka Denkova, Ph.D.¹

Abstract: Folk stories, songs, proverbs and other kinds of folk art represent a true literary treasure of a nation. The older the treasure is, the more it grabs the attention of readers of all ages. It is a source for the creation of contemporary literary works and especially of edited stories. The folk art of the Turkish community in the Republic of Macedonia and especially the children of this community have not been well researched until now. According to our findings, not a single book of folk stories in Turkish has been published in the Republic of Macedonia until today.

Key words: *folk art, Turkish community, children, edited stories.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Вовед

Турскиот истражувач на народното творештво Енвер Наџи Ѓокчел за достоинството на народните приказни вели:

„Тие, со мали или поголеми измени, преку усното раскажување, на денешните генерации им го пренесуваат историскиот развој, мислата, желбите, стремежите и верувањата на претходните генерации“.

Притоа, според познатата турска романсиерка Севинч Чокум „приказната, колку и да изгледа плод на минатото, претставува потреба на секое време“.

Ние, од своја страна, ќе истакнеме дека народните приказни, песни, поговорки и други видови народно творештво, претставуваат вистинска книжевна ризница на секој народ, којашто колку што е постара толку повеќе го привлекува вниманието на читателите од сите возрасти. Тоа претставува посебен извор за создавање на современи книжевни дела, а пред сè преработени приказни.

Современи услови

Сепак, во денешни услови, кога детето преку филмови, компјутер и Интернет има можност да комуницира со целиот свет, запознавајќи се со најновите технички и други изуми, родителите и наставниците мора да бидат мошне внимателни, па дури и строго критички расположени, особено при изборот на приказни од светската литература. Бидејќи, на пример, во инаку мошне популарните приказни на браќата Грим се среќаваат и такви кои би имале негативно влијание врз душевната состојба на денешното дете, опкружено со загадена животна средина и постојано оптоварено со црна хроника од електронските медиуми. Во приказните на браќата Грим луѓето се фрлаат в оган, им се сечат прсти, им се вадат очи, се трујат и се убиваат на најсвиреп начин. Како пример ја посочуваме популарната приказна „Волкот и седумте јариња“ во која постојат повеќе елементи кои можат да имаат негативно влијание врз инаку сè уште душевно неоформените деца кои не се во состојба критички да ги воспримаат нештата. На пример, волкот за да го преправа својот глас јаде креда. Мајката, пак, на јарињата на крајот од приказната, волкот го казнува со сечење на неговиот стомак, полнејќи го со камења. Во приказната „Пепелашка“ постои место каде што од материјални причини со нож се сече прст на девојка. Ова го истакнуваме затоа што е познато дека детето, често настаните раскажани во приказните не ги разликува од оние во реалниот живот. Така, негативно може да влијае врз детето и приказната „Хансел и Грентел“ на браќата Грим во која постојат сцени каде што се печат луѓе на оган или се фрлаат во јама полна со отровни

змии. Во „Пепелашка“, исто така, постои место каде што гулаби ги вадат очите на двете девојчиња, што може да има негативно влијание кај децата кои инаку, општопознато е дека повеќе од возрасните ги сакаат птиците и животните.

Турското народно творештво во Македонија

Што се однесува до народното творештво на Турската заедница во Република Македонија, до сега не е dostatно истражено, а ова посебно се однесува на децата од истата заедница. Според наши сознанија, до денес не е објавена ни една книга народни приказни на турски јазик, забележани во Република Македонија. До денес не е објавен речиси ни еден избор од турски народни приказни, инаку претходно објавени низ страниците на детските списанија „Севинч“ и „Томурџук“, како и во списанието за уметност и општествени прашања „Сеслер“ или во весникот „Бирлик“.

Списанието „Сеслер“ во текот на своето повеќегодишно излегување (за жал престана да излегува) имаше постојана рубрика „Нашето народно творештво“ каде што се објавени голем број турски народни песни, приказни и други творби од турското народно творештво во Република Македонија кои, како што претпоставуваме, исто така не се собрани во посебна книга. За жал ни во рамките на „130 дела на македонската литература“, меѓу книгите посветени на турската литература во Република Македонија, не среќаваме избор од турското народно творештво кај нас.

Не е објавена ни една посебна книга раскази, песни и други творби од турското народно творештво во Република Македонија кое се наоѓа во архивот на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ во Скопје, каде што постои посебен оддел за истражување на турското народно творештво кај нас. Не ни е познато дали избор од истото е објавен и во Република Турција, од каде што во Република Македонија дојдоа неколку екипи турски истражувачи со цел да го истражуваат турското народно творештво во Република Македонија.

Д-р Севим Пиличкова, речиси единствениот стручен соработник и истражувач на турското народно творештво во Република Македонија, издаде неколку свои значајни дела од оваа област кои може да послужат како извор и инспирација за уметничко создавање, меѓу кои ќе ги истакнеме нејзините книги „Турски реалистички народни приказни од Република Македонија (том 1, раскажувачи, слушатели, нарација)“ и „Нарација и реалност“, во издание на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, во Скопје, посебни изданија, книга 29, 1997 година.

Во двете гореспоменати книги, како и во компаративната книга анегдоти за Насрадин Хоџа кај нас и во Република Турција (сите издадени

од д-р Севим Пиличкова), постојат изворни турски народни приказни од Република Македонија кои во недостиг на посебни книги и списанија за деца на турски јазик во нашата Република, можат да се користат како додатна литература во наставата по турски јазик во училиштата со турски наставен јазик во Република Македонија.

Со обработка, турски народни приказни од наведените примери во истражувачките текстови на д-р Севим Пиличкова може да се објават во посебни книги со турски народни приказни наменети за децата од турската заедница во Република Македонија.

Вредно е да се каже дека и писателот Илхами Емин во својата поезија и проза за деца или возрасни често инспирација наоѓа токму во турското народно творештво во Република Македонија.

Ако недостасуваат можности, интерес и иницијативи за објавување на турското народно творештво кај нас во засебни книги тогаш, секако, училиштата со турски наставен јазик во Република Македонија за своите училишни библиотеки можат да набават книги објавени во Турција, преку кои децата на турската заедница кај нас ќе се запознаат со богатото народно творештво кај Турците воопшто, за што постојат услови и можности, особено поради мошне добрите и сестрани пријателски односи помеѓу Република Македонија и Република Турција.

Заклучок

На крајот можеме да предложиме наместо заклучок: во отсуство на книги со турски народни приказни од Република Македонија, наставниците во четиригодишните и и во осумгодишните училишта со турски наставен јазик кај нас би можеле на часовите по турски јазик од учениците да бараат тие да раскажат или да напишат турски народни приказни слушнати од нивните баби, дедовци или блиски, со што децата од турската заедница во Република Македонија, барем донекаде ќе се запознаат со богатството на сопственото (локално) изворно турско народно творештво.

Библиографија

Аго Ариф, Литературата на турската народност во Социјалистичка Република Македонија од 1944-1984 год., докторска теза, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – фонд на Филолошки факултет, Скопје, 1989 година.

Друговац Миодраг, Македонски писатели за деца, Македонска книга, Скопје, 1975.

Eleştiriler ve denemeler, NİD Mikena, Manastır, 2008.

Зекерија Нецати, Градина, Антологија на поезијата за деца од писателите на турската народност во Југославија, Детска радост, Скопје, 1985.

Пиличкова Севим, Прилог кон проучувањето на народните пословици кај Турците од СР Македонија, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 1987.

Hayber Abdülkadir, Makedonya ve Kosova Türklerinin edebiyatı, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul, 2001.

821.131.1-13.09

Стручен труд
Professional paper

ЛЕГЕНДАТА ЗА РОЛАНД ВО ФРАНЦУСКО-ИТАЛИЈАНСКИ КОНТЕКСТ: ОД СРЕДНОВЕКОВНА ВИТЕШКА ЕПИКА ДО РЕНЕСАНСНА ИРОНИЈА

м-р Ева Велинова¹

Апстракт: Трудот ја разработува ирониската постапка во италијанскиот еп од XVI век, *Бесниот Орландо* на Лодовико Ариосто, која условила трансформација на традиционалната легенда за Роланд, првично присутна во средновековна Франција. Понатаму ги разгледуваме предусловите поради кои доаѓа до промена во третирањето на легендата: општествениот контекст, жанровските определби, родовите гледишта. Промената на погледот на свет во периодот од неколку векови предизвикала смена на витешката содржина, која од возвишеност преминува во лакрдија. Сакаме да ја потенцираме постапката на иронијата како самосвесен третман на фикцијата, а лудилото во кое запаѓа ликот Орландо како симбол на антимииметичноста на книжевниот простор.

Клучни зборови: *иронија, витешки еп, средновековна и ренесансна поезика.*

THE LEGEND OF ROLAND IN FRENCH-ITALIAN CONTEXT: FROM MEDIEVAL KNIGHTLY EPIC TO RENAISSANCE IRONY

Eva Velinova, M.A.¹

Abstract: The paper deals with the ironic procedure in the XVI century Italian epic, *Orlando Furioso* from Lodovico Ariosto, which conditioned a transformation of the traditional legend of Roland, initially present in medieval France. This procedure contributes to the transformation of the usual way of presenting the legend of Roland, which was initially found in medieval France. Furthermore we will consider the preconditions for which comes to a change in the treatment of the legend: the social context, the genre definitions, the gender views. The change of the worldview over several centuries causes a shift of the knightly content, which translates from grandeur to farce. We want to emphasize the process of irony as self-conscious treatment of the fiction,

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

and the madness in which falls the character Orlando as a symbol of the antimimetic literary space.

Key words: *irony, knightly epic, medieval and Renaissance poetics.*

Вовед

Иронијата и епот се две книжевни категории кои се речиси противречни: додека епот ја резимира сферата на витештво, на храброста и јунаштвото, на презирот кон смртта, иронијата служи како средство за детронизација, за игра со вредносните системи. Иронијата, попрецизно, го поставува прашањето за тоа дали книжевниот лик е достоин за неговиот подвиг да биде раскажан, дали неговото страдање заслужува милосрдие, дали треба да се обрати внимание на неговото барање за признание. Две дела на епското творештво, *Песната за Роланд* и *Бесниот Орландо*, пишувани во различен историски и културен контекст (првото дело во Франција во XI век, додека пак второто во Италија во XVI век), преземаат заеднички мотив од француската историја. И покрај евокацијата на идентичен извор, двете дела ѝ пристапуваат на легендата за францускиот воин Роланд на сосема различен начин. *Песната за Роланд* е емфаза за националниот и верски триумф. *Бесниот Орландо* од друга страна претставува ирониски одговор на витештвото на Роланд од претходниот еп, покажувајќи дека иронијата е не само борба на две спротивставени свести која води до солипсизам, како што смета Хегел, туку креативно средство на уметничкото дело, еден вид „дијалог post mortem“² кој ја претвора културата во средиште на вкрстување на различни епохи, истите доведени до полифонија на мноштво противречни говори.

Трите верзии на легендата за Роланд

Епот на Лодовико Ариосто е повеќеслојна интертекстуална граѓа која претставува полемички дијалог со книжевната оставина. Во текот на неколку векови содржините на легендата доживеале да бидат пренесувани, прекажувани, адаптирани на новиот италијански контекст во кој се нашле.

Првата верзија на француското дело со назив *Песната за Роланд* претставува национален еп кој зборува за учеството на паладините на Карло Велики во седумгодишната крстоносна војна со цел да се ослободи светиот гроб од муслиманските војски на Сарацените. Роланд, најхрабриот паладин од каролиншката војска е убиен поради предавството на Ганелон. Понатаму, Карло Велики заминува во одмазда на својот внук Роланд, ги поразува Сарацените и го казнува Ганелон, со што епот се заокружува како триумф на христијанството.

2). Gandt, M. L'ironie existe-t-elle? (2005) Прочитано на 15 октомври 2010 г. <http://www.fabula.org>

И покрај неколкуте трансформации од тематски карактер, легендата за Роланд опстојува во согласност со средновековниот етички идеал. Лагард и Мишард³ ја карактеризираат *Песната за Роланд* како морална поема, потцртувајќи четири својства кои одговараат на витешкиот идеал: 1. Феудалната чест (секое дејство на паладините е подредено на признанието на императорот, како што тој е свесен дека тие гинат за него и затоа им оддава почит); 2. Семејната чест (пристапувајќи во војната, паладините остваруваат една семејна традиција); 3. Националната чест (патриотизмот е едно од најприсутните емоции за време на престојот во туѓата земја); 4. Побожноста (паладините се освен поклоници на императорот исто така и поклоници на Бога, а нивната мисија е еднаква на ацилак).

Познато е дека средновековната италијанска литература го гради својот книжевен израз во процесот на интензивни поетички влијанија од провансалската лирика и француските витешки романи. Дијалогизмот меѓу романските култури во овој период е предуслов книжевните дела на окситански и старофранцуски јазик да бидат пренесени во италијанската творечка средина, додека италијански автори, како Марко Поло или Брунето Латини, ги пишуваат своите најзначајни дела на француски јазик. Оваа традиција на пренос на мотиви продолжува и во периодот на ренесансата, но времето и смената на поетиките остава свои белези врз писателските преокупации.

Така, во XV век на италијанското поднебје се појавува друга верзија на францускиот еп која останува недовршена. Се работи за *Вљубениот Орландо* на Матео Марија Бојардо (1441-1494) кој ја продолжува традицијата на витештвото со таа разлика што ги вкрстува тематиките на војната и на љубовта. Како што во XIII век љубовта се идентификува со благородноста на душата и е подготовка за приближување до Бога, така и во XV век љубовното чувство е поттик за реализација на честа на паладинот.

Но радикалната „травестија“ Орландо ја доживува во XVI век преку перото на Лодовико Ариосто (1474-1533) и поетскиот еп *Бесниот Орландо*, кој всушност претставува продолжение на содржините од епот на Бојардо. Темата на љубовта повторно се испреpletува со темата на војната, додека Орландо се заљубува во сараценската принцеза Анцелика. Бидејќи Анцелика е во постојано бегство, а многумина од воините се борат за нејзиното срце, во моментот кога Орландо ја пронаоѓа и ја забележува нејзината наклонетост кон еден од сараценските војници, целосно го губи разумот. Најхрабриот од сите паладини доживува да биде

3). Lagarde, A; Michard, L. (1990) Moyen âge. Les grands auteurs français du programme. Anthologie et histoire littéraire. Bordas, p. 6. (1948).

изведен на потсмев поради сопственото лудило. Епот на Ариосто станува пародија на епскиот жанр кој дотогаш говори исклучиво за подвизи, а сега е средиште на срамот; пародија на витештвото кое се трансформира во лудило; пародија на Жената - ангел од XIII век која во случајов станува витез и рамноправно учествува на бојното поле...

Историскиот контекст на епот за Роланд/Орландо

Оттаму, Орландо станува во литературата поим за лакрдија, за слободна трансфигурација на идентитетите, за контингентност на појавите и вредностите. Не случајно во XX век Вирџинија Вулф го пишува романот *Орландо*⁴ каде главниот лик заспива за да се разбуди неколку векови подоцна, во нова средина и со сменет пол. Имено, според Вулф човековиот идентитет не е природно зададен, туку е резултат на низа родови, општествени, идеолошки конвенции кои учествуваат во неговото редефинирање. Она што романот на Вирџинија Вулф го поставува како филозофско прашање, всушност е причината поради која иронијата станува можна во епот: неопходната временска дистанца на авторот дозволува легендата за Роланд да биде преземена со доза на несериозност.

Имено, двете споменати дела рефлектираат поинаков стадиум на колективна свест бидејќи се резултат на различни културни епохи. *Песната за Роланд* е напишана кон крајот на XI век, додека пак *Бесниот Орландо* датира од XVI век.

Во Франција, XI век е обележан од повторното заземање на територијата на Шпанија од страна на христијанските војски и протерување на муслиманите: историски момент познат под името *Reconquista*. Освен овие освојувања, до XIII век ќе бидат преземени девет крстоносни војни со цел да се латинизираат територии на Ориентот. Сите општествени сили учествуваат заеднички во ослободувањето на светиот гроб на Христос, во име на една трансцендентална цел. Идеологијата на воините е вербата во профетската димензија на историјата која е раководена од погледот на Бога и која неминовно води кон триумф на христијанството над другите религии. Целта на егзистенцијата на витезите ќе биде преку жртва и светост да се достигне реализација на провидението. Од друга страна, кон крајот на XII век и целиот XII век, индустријата и трговијата дозволуваат брза урбанизација на француските региони.

Но, уште позначаен фактор е тоа што средниот век го нема денешното сфаќање за комичното. Во тој период смеата се поврзува со сатанистичките сили. Така, на пример, според св. Жан Хризостом и св. Базил, Христос е оној кој никогаш не се смее. Заради тоа, смеата му се

4). Woolf, V. (1928) *Orlando: A Biography*. London: Hogarth Press.

припишувала на Ѓаволот. Дури и етимолошки, ѓаволот означува оној кој врши поделба и се спротивставува на Бог - кој е симбол на единството. Смеата ќе го означува хаосот, нередот, кој носи непредвидливо страшни последици.

Од средновековен аспект, Доменик Буте го потцртува присуството на комичното во литературата преку низа на функции: тоа според него може да служи „како естетско средство за опуштеност, како лудичко средство кога авторот си поигрува со ликовите или топосот, како социјална критика, трансгресија на воспоставениот поредок, како психоаналитички механизам за сублимација на содржините од несвесното, како онтологија, бидејќи уметноста треба да се приближи до разноликоста на животот“⁵.

Во сосема поинаков контекст се јавува иронискиот еп на Ариосто. Ренесансата донесува нови интересирања и поинаков поглед на човекот, така што феудалните стремежи им отстапуваат место на особини кои се општочовечки и кои дотогашниот херој го претставуваат во неговата ранливост. Ренесансниот човек е обележан од свеста за вредноста на индивидуализмот; субјективноста во перцепциите ја заменува објективната цел на дејствувањето на средновековниот човек кој сите свои активности ги остварува заради доброто на една надлична инстанца; рационализацијата ја заменува верата, а преку неа го раѓа и сомнежот во сите пројави кои го опкружуваат човекот.

Креативното лудило на бесниот Орландо

Бесниот Орландо е одраз на еволуцијата на човековиот менталитет во времето на ренесансата. Откако Орландо забележува дека Анџелика му припаѓа на друг, започнуваат знаците на неговото лудило. Налик на херменевтичар или семиолог, Орландо започнува да ги чита трагите кои зад себе ги оставаат другите ликови и да ги интерпретира во согласност со сопствената поматена свест. Оттука започнуваат и „можните светови“ на Орландо кои како да прават засек во објективноста на витешкиот еп за да доведат до низа на фантастични елементи. Но, иронијата која го поткопува авторитетот на витезот учествува како автореференцијално средство кое ја овозможува дистанцата на раскажувачот и свеста за природата на уметничкото дело. Лудилото или имагинацијата на Орландо е метафора за фикционалниот „лажен“ свет на писателот.

Терминот „можни светови“ прв пат е употребен кај Лајбниц. Во *Теодикеја*⁶ тој ќе зборува за сонот на Теодор, свештеник од Делфи, кој

5). Boutet, D. (2003) Histoire de la littérature française du moyen âge. Paris, Honoré Champion éditeur.

6). Leibniz, G. (1998) Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man, and the

среќава можни светови сочинети од соби-библиотеки кои се наоѓаат во една бескрајна пирамида и каде се содржат сите можни верзии и правци во кои може да тргне животот на Тарквиниус. На врвот од пирамидата може да се сретне најубавиот од сите можни светови. Според Лајбниц, овие можни светови не се создадени, но сепак постојат во бесконечниот дух на Бог. Единствено генијалниот дух на поетот може да ги открие овие светови, недостапни за останатиот дел од човековите дејности.

Доколку можните светови кои се отвораат за Орландо ги сфатиме како поттекст кој укажува на тоа како овој автор го разбира книжевното дело, тогаш концепцијата на Лодовико Ариосто е на некој начин и пред своето време, односно релативно современа во литературната теорија. Имено, доколку уметничкото дело биде сфатено во корелација со автономијата на светот кој го создава лудилото на Орландо, тогаш тој свет не се потпира на аристотеловата концепција за миметичност. Литературниот видокруг не претставува подлога за во него да се бараат генерализации на некои временски одредени лица или појави. Напротив, сè додека го почитува правилото за неконтрадикторност, делото може да ја сочува својата фикционална автономија, која се радикализира на пример во фантастиката.

Но, не треба само делото да се гледа како можен свет, туку напротив, можните имагинарни светови постојат во фантазиите на секој од ликовите, во сите правци во кои може да биде продолжена средишната интрига на текстот, процесот на читање може да создава безброј можни светови кои се непостојани, можат да бидат преиначени, деконструирани со секое нови читање или пак од страна на некој нов читател.

Лудилото на Орландо, значи, го става во преден план фактот дека литературата располага со отсуство на строго разликување меѓу реалното и имагинарното, меѓу присуството и отсуството. Според Франсоаз Лавокат⁷, книжевноста поседува три цели 1. да ги конструира објектите на кои реферира, 2. да ја дисимулира својата фикционалност, 3. преку процесот на читањето да генерира безброј можни светови.

Но, епот поседува и фантастични елементи кои напротив реферираат кон здраворазумни решенија, имено текстот е проследен од еден вид дидактичност. Оттука потребата за фикционалност преоѓа во момент на нужно дистанцирање од неа, кое наликува на проникнувањето во суштината на делото од страна на читателот, кој ризикува да биде заведен од приказната.

Origin of Evil. Open Court, p. 54. (1710)

7). Lavocat, F. L'œuvre littéraire est-elle un monde possible? (2009) Прочитано на 15 октомври 2010 г. <http://www.fabula.org>

„Светиот Апостол го однесе во една долина стисната меѓу две планини, каде што на волшебен начин беше собрано сето она што сме го загубиле дали по наша вина, или по вина на времето и судбината – она што тука сме го загубиле таму е ставено... Солзите и воздишките на вљубените, бескорисното време кое се губи на играње, долгото денгубење на несвесните луѓе, залудните планови кои никогаш не се остваруваат, толку многу пусти желби... Потоа стаса до она што на сите ни се чини дека го имаме толку доволно што никогаш никој од Господ не го бара. Зборувам за умот, а тука имаше цела планина, самата поголема од сето раскажување ... Некој го губи во љубовта, некој во почестите, некој во потрагата по богатство низ морињата. Некој надевајќи се во господарите, некој по волшебните глупости. Некој во накит, некој во сликарски дела, некој во она што го сака повеќе од сè друго“.⁸

Заклучок

Италијанскиот среден век е богат со автори кај кои доминира комично-реалистичната концепција на литературата: Рустико ди Филипо, Чеко Анцолиери, Фолгоре од Сан Цимињано. Но, *Бесниот Орlando* е иновативно ренесансно дело поради вклучувањето на ирониската постапка во рамки на епското творештво - нешто што за витешката традиција претставува несоодветство. Постапката на Ариосто покажува дека иронијата не е само критичко спротивставување, туку и средство за да се промислува контрадикторноста на појавите во светот за кои ренесансниот човек постепено станува свесен. Иако имплицитно воведена, оваа иронија ја согледал и македонскиот преведувач на *Бесниот Орlando*, Григор Прличев, кој не случајно го насловува својот превод *Смехориште на Ариоста*.

Библиографија

- Ѓурчинова, А. (2002) *Прличев и Ариосто или за смеата и меланхолијата*. Скопје: Магор. (Едиција: НАУКА)
- Ѓурчинова, А. Узуновиќ, Л. (2007) *Италијанската книжевност од XIII до XVI век. Историски преглед, текстови и коментари*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Boutet, D. (2003) *Histoire de la littérature française du moyen âge*. Paris, Honoré Champion éditeur.
- Gandt, M. *L'ironie existe-t-elle ?* (2005) Прочитано на 15 октомври 2010. <http://www.fabula.org>

8). Ѓурчинова, А. (2002) Прличев и Ариосто или за смеата и меланхолијата. Скопје: Магор (Едиција: НАУКА), стр. 237-239.

Lagarde, A. Michard, L. (1990) *Moyen âge. Les grands auteurs français du programme. Anthologie et histoire littéraire*. Bordas. (1948)

Leibniz, G. (1998) *Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man, and the Origin of Evil*. Open Court. (1710)

Lavocat, F. *L'œuvre littéraire est-elle un monde possible?* (2009) Прочитано на 15 октомври 2010. <http://www.fabula.org>

Woolf, V. (1928) *Orlando: A Biography*. Hogarth Press.

821.163.3-93.09

Оригинален научен труд
Original research paper

ГОВОРТ НА ОМРАЗАТА И НЕТОЛЕРАНЦИЈАТА ВО МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА И МЛАДИ

д-р Јованка Денкова¹
д-р Виолета Димова¹

Апстракт: Современиот начин на живеење, како и многуте општествено-политички и економски прилики во изминатите неколку децении во нашата држава, донесоа многу турбулентни времиња за младите генерации. Младите луѓе, адолесцентите, на свои плеќи го почувствуваа напливот на новото од Запад, но и згаснувањето на традицијата. Многу од нив се обидоа да се пронајдат себеси и да ја бараат смислата на своето постоење, како и одговори на многу прашања кои ги измачуваат надвор од семејството, на неизвесните крстопати на улицата и животот. Барајќи начин посилно да се експонираат себеси, во нивниот секојдневен говор се чувствува влијанието на преку зборови со погрдно значење, а тоа најде свој одраз и во литературниот збор посветен на нив.

Клучни зборови: *вулгаризми, книжевност, експресивност, нетрпеливост.*

THE SPEECH OF HATE AND INTOLERANCE IN MACEDONIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH

Jovanka Denkova, Ph.D.¹
Violeta Dimova, Ph.D.¹

Abstract: Modern lifestyles, as well as many socio-political and economic circumstances in the past few decades in our country have brought many turbulent times for the young generations. Young people, adolescents, on his back felt a new surge of the West, and extinction of tradition. Many have tried to find themselves and to seek the meaning of their existence, as well as answers to many questions that plague outside the family, on uncertain crossroads of street life. Looking for a way to displaying themselves stronger in their everyday speech is felt through the impact of words with pejorative meaning, which finds its reflection in literature devoted to them.

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Key words: *vulgar words, literature, exspression, impatience.*

1. Вовед

При прочитот на одреден квантум дела од современата македонска литература за млади, станува евидентно дека во неа се застапени дела наменети за децата од помала возраст, но дела наменети за младите адолесценти. Ако подетално се анализира ситуацијата, ќе се забележи дека додека во првите сè е подредено на пристојното и убаво изразување, во делата наменети за младите адолесценти се забележува одреден корпус на зборови со погрдно значење, кои за жал сè почесто се среќаваат во секојдневниот говор на нашата младина. Се разбира, ова не може да се припише на присуството на зборовите со погрдно значење во литературата, туку напротив, на фактот што јазикот и литературата верно ги следат промените во општественото живеење. Согласно со тоа, сите разгледани романи во кои беа евидентирани вакви зборови, можат да се оквалификуваат како романи од реалистичен тип, во кои авторите се свртуваат кон животот на младите во современите, бурни услови на живеење. Во такви услови младите се служат со зборови кои можат да се слушнат на улицата, со жаргонизми, сленгови, погрдни зборови, пцости, клетви и сл.

2. Преглед на распространетоста на зборови со погрдно значење во некои примери од современата македонска книжевност за деца и млади

Еклатантен пример за тоа е романот *Ден потоа* од Васил Тоциновски², кој е еден од оние романи што се ориентирани кон живеењето на современиот млад човек. Во него, преку интересна опсервација на секојдневните активности на група млади се прикажани дилемите со кои се соочуваат младите во современото бурно живеење. Значајно место заземаат и секојдневните социјални и економски движења во општеството се реперкуираат и врз семејниот и емотивниот живот на младите. Авторот зафаќа актуелни настани кои ја зафатија нашата држава по осамостојувањето: приватизацијата, отпуштањата од работа, безработицата и рефлесијата на сите тие настани врз луѓето, особено семејствата. Во тешките времиња на транзицијата се случува распади на многу семејства. Многу деца и младинци останаа на улица, препуштени сами на себе. Многу од нив најдоа излез во безизлезот, но голем број и пронајдоа нови, погрешни патишта. На една таква крстосница ќе се најде и Јованче, главниот лик на романот, чија мајка со своето неморално

2). Тоциновски Васил (2001): *Ден потоа*, Детска радост, Скопје.

живеење го принудува да се оддалечи од неа. Од тие причини, во романот има мноштво зборови со погрдно значење, навреди и закани: „посерковци никакви“(11), „злобник“(16), „арамија“(22), „крадец“(23), „дркацијо“(26), „мочко низаеден“, „мочковци како тебе“, „глупчо“, „мрсулко“(36), „идиот“, „обичен клоун“(37), „лудаци“(43), „педеру стар“(51), „кучка“(84), „курва“, „курвештија“(92), „Ќе те распарчам, копиле едно“(133), „Така ќе те расчеречам, што ни сопствената мајка не ќе може да те собере и да те состави потоа“(134), „ороспија“(151), „предавник“(154), „Ветрогон од највисок ранг“(161), „Ма, ти не си само ветрогон, ти си најголем ебиветер“(161), „будалетинка“(163), „глупак“(163), „ѓубре“(165), „петле гаќересто“(171), „неранимајко“(174). Мошне фреквентни се и пцостите: „Оди по ѓаволите“, „Ти да одиш во триста мајчини“(112), „Еби се!“ (163), „Море, ебете се вие двајцата“(49), „Еби се, убавецу!“ (144), потоа клетвите: „Да ѝ се запустува семето и името“(92) итн.

Ваквите вулгарни зборови, пцости, непристојните изрази, голем број навредливи зборови, евентуално клетвите и сл, Елена Јованова-Грујовска ги нарекува „најекстремни случај на просторечието, кое е присутно во секој јазик, а е карактеристично за маргиналниот слој на општеството“.³ Всушност, се работи за колоквијализми. „Колоквијализмите се зборови што можеме да ги сретнеме во секојдневниот слободен разговор, во неофицијалниот јазик на средината, во говорот на поединци, но и во пишаниот јазик, дури и во некои строги текстови и во уметничката литература“.⁴ Иако како што може да се види и од дефиницијата, колоквијализмите можат да се сретнат и во уметничката литература, а и Љубаш укажува на нивната употреба во литературен текст од позиција на реалноста на фиктивните херои.⁵ Со други зборови, употребата на колоквијализмите во литературниот текст придонесува за засилување, т.е. зацврстување на реалистичниот код на раскажувањето.

Типичен пример за тоа е романот **Заборавениот колосек** од Глигор Поповски⁶, каде реалистичноста е засведочена особено преку говорот на ликовите, богат со многу благослови, клетви, фразеолошки изрази и навредливи зборови. Еден од тие ликови е Осман, кој најмногу се идентификува преку клишето на својот говор, со што се верификува

3). Јованова-Грујовска Елена (2002): *Валоризација на колоквијализмите во македонската јазична средина*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, стр.19.

4). Исто, стр.14.

5). Според Јованова-Грујовска Елена (2002): *Валоризација на колоквијализмите во македонската јазична средина*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, стр.14.

6). Поповски Глигор (2001): *Заборавениот колосек*, Детска радост, Скопје.

реалистичноста на овој лик. Неговиот идиолект, богат со многу турцизми, е типичен за ромската националност, а кога на тоа ќе се придодаде фактот дека Осман е неписмено Ромче, јасни се следните наративни секвенци: „Ќе го биде шејтанот“(32); „Види го ти курназ“(44). Многу од тие турцизми можат да се слушнат и од газда Тодор, од Неговата осаменост Миладин, па и од Макарие: „- Ќопеци! - рече човекот“(32); „- Ујт, шејтану црн!“ (50); „Сиктер...“(141).

Друго што ја обезбедува реалистичноста на раскажувањето се и мноштвото:

- клетви: „Матен Вардар да ги однесе, да даде Господ!“ (118); „...аир да не види...“(157)
- Мошне фреквентни се и пцостите и изрази (фигуративни) кои се слушаат по улиците: „Ајде, затни ја муцката!“ (25); „А утре, без трте-мрте, да се насликате овде“(53); „- А ти, бре, пезевенк, што си го поранил толку?“ (64); „Мочла!“ (67); „Кучка налицкана!“ (68); „Ама тенко предеш!“ (78); „Кај оној душевадник! Бог да чува и да брани“(85); „- Удри му ја клоцата, Мак!“ (86); „- Твои ли се парите, море будала?“ (103); „- Дошол, преспал и ме слупил!“ (112); „Ќе плати, крв ќе промоча!“ (113); „Да му се мочам јас во белиот мерцедес!“ (124); „Параспур!“ (124); „Уличар!“ (126); „-Мавни ми се од пред очи, бре суртук!“ (130); „Мајчичето ваше арамиско!“ (141); „Ги наполнија гаките јунаците! Одмаглија!“ (141); „Слушајте вие, натрапници, големомешковци, мрсулковци!“ (141); „Безобразник!“ (155); „-Ујт, црвојадино!“ (156); „Поганштијо!“ (156); „Вошка!“ (156) ...

И во романот *Белото Циганче* од Видое Подгорец⁷ е присутен говорот на нетолеранцијата и омразата. Тој најпрвин доаѓа до израз во разговорот на старата Хенза со Баба Мулон, при што нејзината омраза кон детето Таруно добива чудовишни размери: „Ајде, додека е уште мал – избркај го! Попусто ни го јаде лебот...Ако не го избркаш, јас, со мои раце ќе го отрујам, ќе го ослепам...Со врела вода ќе му ги попарам...“ (14-15). Посебно внимание во овој роман заслужува односот на селаните (возрасни и деца) кон Циганите како кон народ кој нема свој дом, свое родно огниште, луѓе кои питаат по селата или се занимаваат со разни криминални дејанија. Притоа, во обраќањето кон Циганите и за нивна квалификација, селаните користат многу зборови (аугментативи и пејоративи) со погрдно значење: „Гупчишта“, „Гупчиња“, „Веќе се накучиле под врбине“, „Ќе ни ја поцрнат водата“ (26); „Ајде Гупци, собирајте си ги парталите и – магла! Да ве нема оттука! (27); „...крадци...“(60), „Овој парталко сака да се тепа“ (61), „Циганите – луѓе!? Циганите се само Цигани и ништо

7). Подгорец Видое (2001): *Белото Циганче*, Култура, Скопје.

друго“ (62), „Циго“ (168), „Душкало“ (169), „Молкни, мршо!“ (181), „Тиквари“, „Шакали“ (184), „Ти си полжав, Циго, а не слободен човек!“ (209), „Скитници“ (234), „Разбојници со пиштоли и крадачи на јаболка и грозје“ (251), „без’рбетник“ (278), „Ѓупска работа“ (298), „машкудани... ортомари“ (317), „апаши...котекчи“ (319), „Мрсник ниеден“ (349), „Мрсни чергари! Ако ве сретнеме уште еднаш, ќе ве испотепаме како кучиња!... Вошливи ѓупски гадови!“ (348), „локач ниеден“ (383).

Во романот *Големи и мали* од Бошко Смаќоски⁸ верно и сликовито се прикажани кавгите меѓу возрасните во неделите. Тогаш како сета нетрпеливост да доаѓа до израз и на показ излегуваат сите маани, недостатоци и неморални појави на жителите од улицата „Караорманска“. Таа улица, всушност, е и „главен лик во романот, лик од кој се одгласуваат и добрините и лошотилаците на една препознатлива градска периферија“.⁹ Таму живеат возрасни луѓе „коишто се заболени од малограѓанска злоба, инфантилна ароганција, примитивна нетрпеливост, општествена деструкција и морални престапи“¹⁰ и како такви се пројавуваат и низ секојдневните вербални пресметки: „куче валандовско“ (175), „куче касапско и некултурно“ (177), „Простаци!“, „Ти не си за во затвор, туку за во пекол!“ (203), „Чукнат“ (204), „Бескуќнику“ (207), „Удри го по уста и затвори му ја!“ (208), „Букова глава“ (209), „Ти си идиот“ (213), „прчле“ (227), „селски говедар“ (229), „Пуштете го, пуштете го да му ги скршам забите“ (241); мноштво клетви: „проклета“, „проклето“, „пусти“, (234), итн.

Во романот *Инакво лице* од Васе Манчев¹¹ се среќава погрден израз мотивиран од вродениот нагрден изглед на лицето на главниот јунак: „Ќе те убијам, куче краставо! Неблагодарно копице, семе на ѓаволот, со лице на злото!“ (59). Во овој роман омразата на луѓето е мотивирана од нагрденото од природата лице на главниот јунак, што укажува дека луѓето скоро секогаш имаат предрасуди кон она што е поинакво.

Близок до овој роман е расказот *Наврета* од Јован Стрезовски¹² (збирката раскази „Прва љубов“), каде се среќаваме со навредлив збор упатен заради телесен недостаток: „Зарем си се врзал со таа куцка...?“ (86), а подоцна, во расказот „Кучешко проклетство“ се среќава атрибутот „Кучеубицеу“ (98).

8). Смаќоски Бошко (2001): *Големи и мали*, Култура, Скопје.

9). Друговац Миодраг (1996): *Македонската книжевност за деца и младина*, Детска радост, Скопје, стр. 355.

10). Исто, стр. 355.

11). Манчев Васе (1988): *Инакво лице*, Детска радост, Скопје.

12). Стрезовски Јован (1992): *Прва љубов*, Детска радост, Скопје.

Во романот *Скалила* од Ката Мисиркова Руменова¹³ се дава слика на растењето и созревањето на детето. Насловот на романот асоцира на тоа растење, кога неосетно се совладуваат скалилата на животот, едно по едно, тешко, но упорно, а секој ден носи нови сознанија. Главниот лик, момчето Боро е оставен сам да ги совладува сите дилеми кои го мачат. Боро е „единец на ситуирани и амбициозни родители; мајка му е педијатар во клиниката за детски болести, а татко му е директор на едно увозно-извозно претпријатие“.¹⁴ Родителите на Боро постојано се отсутни, мајката „си мести дежурства и постојано е на фризер или шивач“, а таткото е „неуморен“ патник за Алжир, Сингапур, Кина“.¹⁵ Оставен сам на себе, и на грижата на домашната помошничка, Боро се свртува кон улицата, каде ќе зацврсне, ќе запознае различни типови, луѓе и карактери, ситни криминалци, но и добриот збор на уметникот Апостол, а се разбира, ќе ги почувствува и првите љубовни трептежи. Оттука, Боро се среќава со различен вокабулар, меѓу кои ги издвојуваме оние со погрдно и навредливо значење: „Плашливец!“; „Глушец!“; „Ти си стаорец, Боро. Отровен глодар“ (12), „Неранимајковци! Бездомници! Имате ли вие мајки? Ќе ве приберат ли еднаш по становите?“ (13), „Битанго!“ (26), „Фалбенко!“ (39), „дечишта...неранимајковци...арамии“ (43), „Море ќе ги столчиме! Еднаш засекогаш!“ (63), „А вие, мрсулковци, марш да ве нема!“ (72), „лажго“ (96), „мисирка“ (100), „примитивец“ (106), „циркуски клоун“ (107), „Вие сте некоја беда од човек“ (108), итн.

Во романот *Куќичката со бела шамија* од Михо Атанасовски¹⁶ „дејството се одвива во околните места на Скопје за време на окупацијата на Македонија... Станува збор за еден вид роман-огледало на состојбите и големите херојства на малите херои. Во тоа огледало се одразени борбените и други акции, но исто така и внатрешната драма на јунаците. И, не е тоа само роман за преживеалиците на браќата Мите, Столе и Владе, наречени *угурсузи* од тетка им кај која се засолнети по заминувањето на нивните родители во партизани, наречени и *чкџбари* од селските деца“.¹⁷ Тоа е роман во кој во времетраење на две зими децата израснуваат во сериозни млади луѓе на кои им се доверуваат и сериозни партизански акции. Притоа, тие доаѓаат во судир и со окупаторите, но и со домашните предавници.

13). Мисиркова Руменова Ката (1987): *Скалила*, Детска радост, Скопје.

14). Китанов Блаже (2007): *Литература за деца*, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип, стр.11.

15). Исто, стр.11.

16). Атанасовски Михо (1987): *Куќичката со бела шамија*, Детска радост, Скопје.

17). Китанов Блаже, Марјановиќ Воја (2007): *Литература за деца и млади*, кн.2, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип, стр. 382.

Оттука, не нè зачудуваат и вакви изрази: „шумкари“(72), „Ти да молчиш, мрсулко еден!“(107), „Пукај, стрелај, ако не ти се истават од патот тие гадни војничешта!“(115), „Вртикапа!“(116), „арамии“(139), „дуртан еден“ (тур.подбуцнувач, 123).

Романот *Летувалците од Славино* од Александар Поповски¹⁸ е ведрa и современо напишана проза за преживеалиците на една група млади на летувањето, најпрвин во Славино (на Преспанското Езеро), а потоа и на Јадранското приморје. Во една таква шаренолика група на деца, нормално е што ќе се сретнат разни карактери кои честопати и ќе се конфронтираат. Во нивните меѓусебни караници се среќаваат вакви изрази и зборови со погрдно значење или потсмев: „бесрамник“(32), „мрсулко еден“(33), „мангуп еден“(37), „Надуени кокошки!..., Губре!... Магаре!“(38), „Ајде, плачко што си се уплашил како зајак!“(94), „Ах, превртливки!... Види го безобразников!... Како можете нешто да ѝ верувате на оваа изветреанава!“(160), „Види го ти разгаштено петле!“ „Злобнице“(163), итн.

Во романот *Кула од копнежи* од Рајко Јовчески¹⁹ главниот лик ... од родното Катинo заминува на школување во големиот град (Битола) и таму се среќава со деца кои живеат во поинаква средина. Заинтригирани од неговата едноставна облека, тие градски деца уште од првиот ден му се потсмеваат на изгледот и облеката: „Господа, ни пристигна грофот Парталко!“ (16), „Величество, грофе, зар нема да ни се придружите нам на обичните смртници!“ (19), „Добра ноќ, грофе Парталко и сонувајте лесни соништа!“ (20), „Променил се рак, в таа кожа пак!“ (32). Ривалството меѓу учениците е обележано со вакви изрази, а со оглед на фактот дека учениците се од различни краишта на Македонија, не се невообичаени и дијалектизмите од типот: „Ќе ми ги наводениш мрсулите, тоа се плашам, мори церевулко, мори како комарец развијотино!“ „А, ти, ако си маж, што не скокнеш, мори глисто пантличаро!“ (90), „Ба ми не, ќе се врлиш, капајцо низаедна!... Сега ќе видиш, мори лигајцо од поужав!“ (89). Од друга страна, кон девојките кои преферираат повозасни момчиња од своите врсници тие се обраќаат со следниве зборови и изрази: „зелени гуштерички“(99), „бабички“(61), „Ај, стопането, како мачка е, а сака љубов да води!... Мрсуло не ѝ го врла на неа...“(113), „Улав си жими мајка, таа не вреди ни за еден твој опул! Глупачка!“ (140).

Во расказот *Пустѝ желби* од Борис Бојаџиски (збирката „Чекори што не можеа да запрат“)²⁰ навредливите зборови имаат социјален

18). Поповски Александар (1985): *Летувалците од Славино*, Наша книга, Скопје.

19). Јовчески Рајко (1993): *Кула од копнежи*, Детска радост, Скопје.

20). Бојаџиски Борис (1967): *Чекори што не можеа да запрат* (Пустѝ желби), Детска радост, Скопје.

контекст: „Слугинче“(23), „Келеш ниieden“, „партал ниieden“(28).

Во романот *Свездена порта* од Стево Симски²¹ се следи растењето на два брата, од кои помалиот во чекор го следи постариот, настојувајќи да ги дознае „тајните“ на возрастните. Тоа раѓа нетрпеливост кај постариот брат, па оттука не нè изненадуваат ваквите изрази: „Не те тепаам, иако си досаден како пролив!(47), „Копиле низаедно“(74), „Што ќе правам со копилјацине? Досадни се....Кога нарасна толку за една вечер, море мочко? ... Ако уште еднаш ме наречеш мочко, скршен динар нема веќе да ти дадам!“ (75), „Види каков си сега, запнуваш како вол на сено“(84), „Сè што ќе посакаш, само мукла“(88).

3. Заклучок

Значи, една од најважните особини на овој тип лексика е „експресијата во која се соединети емоционалноста, впечатливоста и субјективниот суд на говорителот. Притоа, се споменуваат три типа експресија: 1. Обична, проста експресија, 2. Позитивна експресија и 3. Негативна експресија“.²² Од наведените, нас најмногу нè интересира последната, негативната експресија, која најчесто се користи при именувањето на лицата воопшто и на нивните особини, изгледот, карактерот и недостатоци, за осуда на некој начин на однесување или негативна човечка особина, потоа за изразување на потценувачки однос кон разни социјални, етнички или возрастни групи, закана по делови од телото или егзистенцијата воопшто, за потсмешлив однос кон односи меѓу половите, потценувачки однос кон облеката/обувките/куќата, и сл.

Доколку се направи анализа и поделба на погрдните зборови и изрази по зборовни групи, може да се каже дека најбројни се именките и тоа оние кои се добиени од други именки, а по ние се оние добиени од придавки, па на крај се и именките добиени од глаголи. Слободно може да се каже дека бидејќи со нив се изразува чувствен однос се работи за аугментативно-пејоративни именки. Најфреквентни суфикси кои се среќаваат кај издвоените именски зборови се: **-иште/ишта** (дечишта, Ѓупчишта, војничишта); **-тија** (курвештија); **-ичка/ички** (зелени гуштерички, бабички); **-ко/ка** (парталко, мочко, фалбенко, мрсулко, плачко, куцка); **-чо/че** (глупчо, пеленаче, слугинче); **-уш** (лигуш); **-инка** (будалетинка); **-ле/ла/ло** (мочла, петле, прле, прчле); **-ач** (локач); **-иња** (Ѓупчиња); **-цо** (лигајцо, капајцо).

Во некои случаи со деминутивно-хипокористичните суфикси

21). Симски Стево (1993): *Свездена порта*, Детска радост, Скопје.

22). Јованова-Грујовска Елена (2002): *Валоризација на колоквијализмите во македонската јазична средина*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, стр.83

може да се изразува и потценувачки или подбивен однос: *прле, петле гаќересто, слугинче, Ѓупчиња* и др. Меѓутоа, пејоративното значење не мора секогаш да произлегува од суфиксот, туку може да произлегува и од основниот збор: *неранимајко, душкало, мрсник, битанго* и др. Впрочем, скоро кај сите примери, пејоративното значење е во основниот збор, затоа што се работи за навредливи зборови, зборови со погрдно значење, вулгарни зборови, пцости и сл. Понекогаш навредливото или подбивното значење се постигнува со поистоветување на човековите особини или начин на однесување со употреба на имиња на животни или растенија: *змија отровница, вошко, лигајцо од поужав, глисто пантличаро, петле гаќересто, прле, кучка, шакали, зелени гуштерички, сверови, надуени кокошки, мисирка, стаорец, глодар, глушец, букова глава, тиквари, магаре едно, волци, црвојадино, кучкин сине, куче касапско и некултурно, куче шумкарско, куче краставо, мајмун сурат, магаре; Ајде плачко, си се уплашил како зајак; Ти си теле; Види каков си сега, запнуваш како вол на сено* и сл.

На крај, може да резимираме дека навистина е голем фондот на погрдните зборови во литературните дела наменети за деца и млади. Тие навистина се одраз на општественото живеење, на промените во општеството, но колку и да придонесуваат за експресивноста во уметничката литература, сепак истовремено се и одраз на сè поголема нетрпеливост, нетолеранција и омраза меѓу младите.

Библиографија

- Атанасовски М. (1987): Куќичката со бела шамија, Детска радост, Скопје.
Бојаџиски Б. (1967): Чекори што не можеа да запрат (Пусти желби), Детска радост, Скопје.
Друговац М. (1996): Македонската книжевност за деца и младина, Детска радост, Скопје.
Јованова-Грујовска Е. (2002): Валоризација на колоквијализмите во македонската јазична средина, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
Јовчески Р. (1993): Кула од копнежи, Детска радост, Скопје.
Китанов Б. (2007): Литература за деца, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип.
Китанов Б., Марјановиќ В. (2007): Литература за деца и млади, кн.2, Педагошки факултет Гоце Делчев“, Штип.
Манчев В. (1988): Инакво лице, Детска радост, Скопје.
Мисиркова Руменова К. (1987): Скалила, Детска радост, Скопје.
Подгорец В. (2001): Белото Циганче, Култура, Скопје.
Поповски А. (1985): Летувалците од Славино, Наша книга, Скопје.

- Поповски Г. (2001): Заборавениот колосек, Детска радост, Скопје.
Симски С. (1993): Свездена порта, Детска радост, Скопје.
Смаќоски Б. (2001): Големи и мали, Култура, Скопје.
Стрезовски Ј. (1992): Прва љубов, Детска радост, Скопје.
Тоциновски В. (2001): Ден потоа, Детска радост, Скопје.

398.91(=163.3)
398.91(=131.1)

Стручен труд
Professional paper

ВРЕДНОСНАТА ОСКА *ДОБРО/ЛОШО* ВО ИТАЛИЈАНСКИТЕ И ВО МАКЕДОНСКИТЕ ПОСЛОВИЦИ

м-р Дијана Никодиновска¹

Апстракт: Овој труд има за цел да се проучи вредносната оска *добро/лошо* во италијанските и во македонските пословици за да се идентификуваат сличностите и разликите во семантичката сфера на пословиците во овие два јазика. Се тргнува од теориите на неколку научници што ја истражувале оваа проблематика како Сократ, Конфучиј и Спиноза со цел да се даде општа категоризација на поимите, како и нивна дефиниција во функција на вредносни категории. Потоа ги истражуваме основните критериуми за разграничување на аксиолошките категории, со цел да се истражи на кој начин категориите *добро/лошо* се применуваат и олицетворуваат конкретно во пословиците. Ќе се воочат и разликите и сличностите во начинот на кој овие два народа ги гледаат и доживуваат овие поими во разни сфери од човековото живеење. Резултатите до кои ќе дојдеме преку анализа на пообеман корпус на пословици од италијанскиот и македонскиот јазик ќе ја покажат структурацијата на ова аксиолошко поле во паремиологијата во двата јазика.

Клучни зборови: *пословица, паремиологија, италијански јазик, македонски јазик, вредност, аксиолошка оска добро/лошо.*

THE AXIOLOGICAL AXIS *GOOD/BAD* IN ITALIAN AND MACEDONIAN PROVERBS

Dijana Nikodinovska, M.A.

Abstract: In this paper we elaborate the axis of values *good/bad* in Italian and Macedonian proverbs in order to identify the similarities and differences in the semantic sphere of proverbs in both languages. We start by analyzing the theories of some scientists who researched this subject such as Socrates, Confucius and Spinoza in order to give a general categorization of these concepts, as well as their definition as axiological categories. Then we analyze the basic principles of these axiological categories in order to examine how

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

the categories *good/bad* are applied and embodied concretely in proverbs. We identify the differences and similarities in the way how both people perceive and experience these concepts in different situations of human life. The results obtained through the analysis of the corpus of proverbs in Italian and Macedonian language show the structure of this axiological field in the paremiology of both languages.

Key words: *proverb, paremiology, Italian language, Macedonian language, value, axiological axis good/bad.*

Вовед – аксиолошките категории добро/лошо

Предмет на нашиот труд е анализа на поимите *добро/лошо* во италијанските и во македонските пословици, односно нивниот одраз или начинот на кој тие се претставени во пословиците. Секој би се подзамислил, барем неколку секунди, при обидот да ги дефинира овие поими (иако се чини дека сите знаеме што точно значат за нас и што претставуваат, сепак е исклучително тешко да се даде конкретна дефиниција), па затоа консултираваме речници кои, обично, би требало да ги разјаснат делумно нашите дилеми.

Следните дефиниции се извадени од *Dizionario italiano De Mauro*:

Добро: она што е добро, праведно, во морална смисла / принцип врз кој се заснова етичкото однесување; (*Bene: ciò che è buono, giusto in senso morale / principio su cui si fonda il comportamento etico*).

Добрина: квалитетот на доброто, квалитетот на оној кој се труди да направи добро на другите; (*Bontà: qualità del bene, qualità di chi cerca di procurare il bene degli altri*).

Лошо: отсуство или негација на доброто, она што е неправедно во морална смисла; (*Male: mancanza o negazione del bene, ciò che è ingiusto in senso morale*).

Лошотија (злоба): квалитетот на лошото, постојана склоност кон правење лошо, лош чин; (*Malizia: qualità del male, continua propensione a fare del male, atti malvagi*).

Како што може да се забележи од дефинициите, ако немаме претходно формирано наши лични гледишта за овие поими, тогаш нема многу да разбереме од горенаведените дефиниции. Единствените зборови што може да ни помогнат се *праведно, морално и етички* кои се исто така во голема мера апстрактни поими (но и дефинициите се доста едноставни и површни).

Ние секојдневно ги користиме овие термини, односно секојдневно ги вреднуваме нештата како добри или како лоши, и тоа го правиме на

несвесен и спонтан начин не размислувајќи зошто и дали праведно или легитимно сме ги припишале тие вредности на предметите, појавите, животните или на луѓето.

Наша цел е да ги анализираме значењата на овие поими и да ги разгледаме разните ситуации во кои тие се употребуваат во пословиците. На тој начин ќе допреме до начинот на размислување на народот, односно што точно тој вреднувал за лошо, а што за добро (иако во повеќето случаи, овие поими ќе бидат целосно апстрактни без конкретно остварување).

Но, пред да започнеме со анализата, да разгледаме какви значења имале овие поими во историјата, на кој начин тие биле проучувани и од кој аспект. Науката која се занимава со ова прашање е *аксиологијата* (теоријата за вредноста); таа ја истражува природата, критериумите и статусот на вредноста. Аксиологијата се дели на два правца: *етика* и *естетика*. Иако терминот *аксиологија* не се користи поопширно надвор од рамките на философијата, проблемите на аксиологијата вклучуваат: 1 – на кој начин се доживуваат вредностите, 2 – видовите на вредности, 3 – стандардите на вредноста и 4 – во која смисла постојат вредностите.

Да видиме како *Енциклопедија Британика* ја дефинира оваа наука:²

Аксиологијата е учење за вредноста, односно за добрината во најширока смисла. Разликата најчесто се прави меѓу внатрешна и надворешна (интринсечна и екстринсечна вредност), односно меѓу она што е вредно само по себе, и она што станува вредно само кога претставува средство за нешто друго, што и самото може да биде внатрешно или надворешно вредно. Има многу одговори на прашањето Што е интринсечно вредно? За хедонистите, тоа е уживањето, за прагматичарите тоа е задоволството, развојот, приспособувањето, за Кантовците тоа е добрата волја. Според субјективните теории на вредноста, нештата се вредни само ако се посакувани, додека пак објективните теории тврдат дека постојат барем неколку нешта кои

2). Axiology is the study of value, or goodness, in its widest sense. The distinction is commonly made between intrinsic and extrinsic value — i.e., between that which is valuable for its own sake and that which is valuable only as a means to something else, which itself may be extrinsically or intrinsically valuable. Many different answers have been given to the question “What is intrinsically valuable?” For hedonists, it is pleasure; for pragmatists, it is satisfaction, growth, or adjustment; for Kantians, it is a good will. For hedonists, it is pleasure; for pragmatists, it is satisfaction, growth, or adjustment; for Kantians, it is a good will. According to subjective theories of value, things are valuable only insofar as they are desired; objective theories hold that there are at least some things that are valuable independently of people’s interest in or desire for them. Cognitive theories of value assert that ascriptions of value function logically as statements of fact, whereas noncognitive theories assert that they are merely expressions of feeling or prescriptions or commendations. According to naturalists, expressions such as “intrinsically good” can be analyzed as referring to natural, or non-ethical, properties, such as being pleasant.”

се вредни сами по себе независно од човековата желба или интерес. Когнитивните теории на вредноста тврдат дека придавањето на вредноста функционира на логичен начин исто како искази на факти, додека некогнитивните теории тврдат дека тие се само изрази на чувства, или пак препишани дадени пофалби. Според натуралистите, изрази како интринсечно добро може да се анализираат како референци на природните односно неетичките особености, како на пример карактеристиката пријатен.

Според следбениците на Конфучиј³, постои објективна, апсолутна и безусловна морална обврска за сите нас да работиме за универзалното добро на човекот, за општото добро (а тука, всушност, се наоѓа и сопственото добро), та моралната општествена одговорност ќе биде најголемото добро.

Кај Сократ⁴ ќе ги најдеме пак аргументите што тврдат дека знаењето само по себе е внатрешно (интринсечно) и безусловно добро, бидејќи само знаењето ни оди во прилог со тоа што ни ја дава базата за правилната употреба на сите добра.

Спиноза (Millor, 2005: 151) пак го поставува прашањето дали воопшто постои нешто вредно? Спиноза се смета за релативист во учењето за вредностите. Тој тврди дека ако нешто е во согласност со нашата природа, не може да биде лошо. Значи мора да биде или добро, или индиферентно. Всушност постојат три категории на вредности – лошо (malus), добро (bonus), и индиферентно (indifferens).

Од општоприфатените добри нешта, некои се во душата, некои во телото, а некои се надворешни. На пр. правдата и практичната мудрост, храбоста и самоконтролата се категории на душата; убавината и добрата ментална и физичка состојба се категории на телото; додека пријателите, среќата на татковината и богатството се надворешни. На пр. ако некој изеде лоша храна ќе добие труење. Таа конкретна храна ги попречува неговите природни физички процеси; како резултат ќе кажеме дека храната е лоша за него. Причината за оваа констатација, според Спиноза, лежи во фактот дека таа храна не е во согласност со природата на таа конкретна индивидуа.

Што се однесува до доброто и лошото, тоа се всушност начини на размислување или сознанија што си ги создаваме за да споредиме едно нешто со друго нешто. Едно нешто може да биде истовремено и лошо, и добро и индиферентно. Музиката е добра за оној што се чувствува

3). TAILOR, L. Rodney, Confucianism, Chelsea House, Philadelphia, 2004, стр. 49.

4). MILLOR, Jonh, “Spinoza’s Axiology”, Oxford Studies in Early Modern Philosophy, vol. 2, 2005, стр. 159.

добро, лоша за оној што жали, индиферентна за оној што е глув. Во некои околности музиката ќе биде добра, во некои не. Она што ја прави музиката вредна, вели Спиноза, не е некоја внатрешна категорија; поточно, нејзината вредност целосно зависи од условите и околностите на оние кои ја слушаат.

Концептот дека корисноста на доброто ја одредува неговата вредност е толку суштински за Спиноза, што ја користи како официјална дефиниција на *добро* и *лошо*: *За добро јас ќе сметам сè она што е корисно за нас, а за лошо ќе го сметам сето она за кое знаеме дека нè попречува во нашето остварување на доброто.* Како што можеме да видиме, значењето на доброто и лошото варира од еден историски период до друг и од едно општество до друго, та неизбежен ќе биде заклучокот дека овие категории на вредности се во голема мера субјективни и се или на ниво на индивидуа, или на ниво на општествена конвенција. Она што е универзално за сите луѓе и епохи е свесноста за тоа дека категоријата *добро* постои, но дека нејзиното сфаќање варира.

Анализа на поимите *добро/лошо* во пословиците

За почеток ќе ги анализираме италијанските пословици и ќе ги наведеме македонските *еквиваленти* (со знакот =) онаму каде што ги има, а ќе ги наведуваме и *варијантите* на италијанските и македонските пословици со (*var.*) и (*var.*): како на пример пословицата број 4 ќе има три *варијанти*, а само еден *еквивалент*.

(1) *Non vi è nulla di meglio del bene.*

(2) *Il bene non è mai troppo.*

(3) *Tutto è bene ciò che riesce bene. (var.) Tutto è bene, quel che finisce bene.*

(4) *Il bene al bene corre. (var.) Il bene trova il bene. (var.) Un bene conduce l'altro. = (1') Добро добро донесува.*

(5) *Chi bene semina, bene raccoglie. (var.) Chi fa bene, bene aspetta. (var.) Chi fa bene, ha bene.*

Во овие пословици, доброто има речиси целосно апстрактна содржина, бидејќи се зборува за некое општо добро кое, очигледно, е секогаш добредојдено и неизбежно ќе му дојде на оној што го чека, или пак го привлекува со добри дела. Доброто може да се однесува на морално и етичко однесување, на среќа, но генерално е претставено преку општото добро на човекот кон кое тој постојано се стреми.

(6) *Non c'è male senza bene. = (2') Доброто и лошото одат секогаш заедно.*

Il male va dietro al bene, e il bene al male. (var.) Da un male nasce un bene. (var.) Dopo il male viene il bene. = (3') По лошото и арно доаѓа. (var.)

- (4°) *По доброто иде зло, а по злото — добро.*
(5°) *Секое зло, за добро.*
(6°) *Ако не видиш лошото нема да знаеш доброто.*
(7°) *Доброто без рогови, како бик без заби.*

Во овие пословици, пак, е изразена исконската и прастара мудрост во речиси сите философии (особено во источната философија) дека и лошото и доброто се дел од човековиот живот и постојано следат едно по друго или пак се испреплетуваат едно во друго.

- (7) *Il bene è sempre bene, il male è sempre male. (var.) I bene non fu mai male, il male non fu mai bene.*

Il male non fa mai bene. = (8°) *Од злото добро не очекувај.*

Познато е дека во пословиците постојано се среќаваат контрадикторности, но тоа е сосема разбирливо, бидејќи пословиците ја претставуваат мудроста на народот, односно судот на мудри личности чијашто изразена поетичност и умешност со јазикот придонесле тие да се запаметат и да се користат од сите и да станат народно општо богатство. Ако во претходните пословици се велеше дела доброто и лошото се неразделни и едното следи или претходи на другото, во овие пословици пак е јасна границата, односно лошото повлекува друго лошо, а никогаш не може да биде добро, бидејќи е лошо по природа.

- (8) *Il male viene dal male. (var.) Un male tira l'altro. (var.) Un male è la vigilia dell'altro.*

Il male viene in compagnia. (var.) Un male fa nascere l'altro. (var.) Un male ne tira dietro un altro. = (9°) *Има лошо, донесува уште полошо. (вар.) Лошото лошо рајца. (вар.)*

Во овие пословици се искажува една општа стварност и релација причина - последица, односно дека лошото се раѓа од лошо кое пак повлекува друго лошо.

- (9) *Il male viene in grande quantità, e se ne va via a poco a poco.*

- (10) *Il male viene a cavallo e se ne va a piedi. (var.) Ad assalirci il mal vien di galoppo, ma tardi parte e d'ambi i piedi è zoppo.* = (10°) *Добро веднаш не иде, а лошо иде. (вар.) Лошото лесно идет (дојдвиг), ама лесно не си ојт, (ама мџчно си ојт). (вар.) Арното не идит веднаш, да за лошото дури да трепвиш со око. (вар.) Злото многу лесно дојдуат, а доброто мачно.*

Presto e bene non stanno insieme.

Лошото доаѓа најчесто одеднаш, а треба многу време да се замине. За да се опише оваа состојба е употребена една живописна метафора, односно лошото доаѓа на коњ а си оди пеш, или пак доаѓа со галоп, а си оди со две куци нозе.

(11) *Non è mai male per uno, che non sia bene per un altro. (var.) Il male di uno è il bene dell'altro. (var.) Ciò che è male per uno, è bene per un altro.*

Во овие пословици е изразена релативноста и повеќезначноста на овие поими *добро* и *лошо*, и што точно претставуваат тие за луѓето; ако едно добро е добро за некогo, истото може да биде лошо за друг, и обратно. Сепак изгледа дека овие категории се речиси секогаш субјективни и нивното вреднување ќе зависи од самите индивидуи.

(12) *Non sa che cosa sia il male, chi non ha provato il bene. (var.) Chi non sa di male, non sa di bene.*

Chi ha provato il male, gusta meglio il bene.

(13) *Non viene male che non venga per bene. (var.) Non tutto il male viene per nuocere. (var.) Anche il male a suo tempo è buono. = (11') Има лошо што донесуа арно.*

Овој начин на размислување е присутен и денес, конкретно во македонското општество, односно дека за да постигнеме некое општо добро, или некоја среќа, мора прво да го почувствуваме лошото, односно да поминеме низ страдалниот пат на маката.

(14) *Il male degli altri non guarisce il mio. (var.) Il male degli altri non guarisce il nostro.*

Туѓото лошо, односна туѓата несреќа да бидеме попрецизни, нема да ја излечи нашата, според овие пословици, но повторно има пословица која ќе го негира горенаведеното:

(15) *Del male degli altri l'uomo guarisce, e del proprio muore.*

Повторно, како негација на тврдењата од претходните пословици, во оваа пословица се вели дека од туѓото лошо (во смисла туѓата несреќа) човек може да се излечи, додека пак од сопственото лошо човек умира.

(16) *Il male previsto è mezza salute. (var.) Il male previsto è mezza sanità. (var.) Un male ben conosciuto è mezzo guarito.*

(17) *Male conosciuto è buono.*

Ако сме во можност да предвидиме некое лошо, односно повторно некоја несреќа, тоа значи дека половина од последиците сме ги елиминирале, па метафората ќе биде: познатото лошо е пола излечено, предвиденото лошо е пола здравје итн.

(18) *Un male ignoto si teme doppiamente.*

(19) *Il male peggiore è dei mali il timore. (var.) Si può guarire dal male, ma non dalla paura del male.*

(20) *I mali inaspettati sono i più dolorosi.*

(21) *Il bene bisogna cercarlo, il male aspettarlo.*

(12') *Koj se плаши од лошото, побрже му дооди.*

Како потврда на тврдењата од погорните пословици ги имаме последните пословици, односно дека од непознатото лошо повеќе се

плашиме, а уште полошо кога постојано се плашиме нас да не нè снајде токму тоа.

(22) *Ogni bene aspetta mercede, ogni male aspetta castigo.*

(23) *Chi vuole ricevere del bene, non faccia mai del male.*

(24) *Il ben fare non è mai tardo.*

(25) *Quel che si fa a fin di bene, non dispiace mai a Dio.* = (13') Чоекот ако се чуат од лошо, и господ ќе го чуат.

(26) *Chi ha d'aver bene, dormendo gli viene.* = (14') Кој добро прајт, немаат зошто да се кајт. (вар.) Кој прајт арно (добро), не ќе се кајт (не се кајт). Кој добро прави, нема да се кае. Којшто чини добро, не ќе најдит лошо.

(15') *Stori arno, (stori добро), фрли го в море. (вар.) Стори добро, фрли го зад себе, ќе го најш пред себе.*

(16') *Ако си направил добро на каменот, можеш на него и да седнеш.*

Во овие пословици се наведени сите позитивни последици кои произлегуваат од правењето добри дела (ова се однесува најмногу на моралните и етички принципи врз кои се заснова одредено општество, најчесто и во религиозна смисла), па така оној што е добар и прави добри дела ќе има награда, ќе биде сакан од Господ.

(27) *Bene perduto è conosciuto. (var.) Non si conosce il bene, se non quando si è perso.*

И оваа општествена философија е застапена во македонското општество, односно човекот по природа не го цени она што го има и поседува и не го вреднува сè додека не го изгуби и тогаш сфаќа дека тоа нешто всушност било добро за него.

(28) *Il male che non ha riparo è bene tenerlo nascosto.*

(29) *I mali non vanno coperti.*

Лошото лесно излегува на виделина порано или подоцна.

(30) *I più grandi mali vengono dall'abuso dei più grandi beni. (var.) Il vero male viene dal falso bene.*

Најголемото лошо, според мудроста на овие пословици, го правиме кога ги користиме најголемите добра или пак правиме нешто во име на доброто, а со лоша намера и малициозна крајна цел.

(31) *Non fare male a chi ti può far peggio.*

Во оваа пословица се содржи прастарата мудрост што народот постојано ја чувал и ширел, односно *не чини лошо на оној што може да ти направи полошо.*

(32) *Ogni male ha la sua ricetta. Ogni male vuol cagione.*

Со овие пословици се докажува фактот дека мора да има причина оној што прави лоши дела и дека лошото не излегува од никаде, туку си

има своја подготовка.

Досега ги анализираме италијанските пословици со соодветните македонски еквиваленти, а сега ќе анализираме неколку македонски пословици што немаат италијански еквиваленти, најверојатно бидејќи искажуваат мудрости и размислувања што се карактеристични за македонскиот народ, а ги нема во италијанското народно творештво.

Ќе наведеме неколку од нив, а други пак ќе анализираме ако сметаме дека имаат специфична конотација или значење.

- (17') *Барај го доброто и најди го, оти не ти иди само. (вар.) Барај го доброто, оти поскапо е од златото. (вар.) Барај го доброто и по земи и по небо. (вар.) Барај го доброто, и купи го скапо.*
- (18') *Кој бара подобро, наоѓа полошо. (вар.) Кога добро се надеваш, доаѓа зло.*
- (19') *Стори добро, да најдеш зло. (вар.) Стори добро, да си је најш белаата. (вар.) Стори добро, најди лошо.*
- (20') *Кој бега од арно, ќе падни на лошо. (вар.) Кој лошо прави, лошо и ќе дочека.*
- (21') *Коа ќе ти иди доброто в куќи, и со стап да го бркаш, не бега.*
- (22') *Кој не го припознаа доброто, тој му је род на ѓоло.*
- (23') *Само Госпо знаи што е арно и лошо.*
- (24') *Доброто со пари не се плашчат (не се купвит).*
- (25') *Кој лошо прајт, на добро нека не се надејт. (вар.) Кој лошо прајт, лошо дочекуит.*
- (26') *Ако лошото не бегат од тебе, бегај ти од него. (вар.) Трпи го лошото да не дојт уште полошо. (вар.) Со лошото на гла не се излекуит. (вар.) Бркај го лошото дури не ти дошло дома.*
- (27') *Ко ќе дојт лошото, отвори му 'и вракето. (вар.) Со лошото — лошо, без него полошо.*
- (28') *Лош комисија големо лошо.*
- (29') *Прави добро, чеке зло.*

Овие пословици се посебни и доста карактеристични за видувањето на добрината во македонското општество: односно ако правиме некому добро, во смисла му помагаме за нешто, тогаш тоа ќе ни се врати како лошо; ова најчесто се однесува на оние луѓе што не покажале благодарност откако им се помогнало.

- (30') *Сите лошото го знаат, ама па го прават. (вар.) Арното секој го фали, ама секој не го држи. (вар.) Доброто и свертот го познава.*
- (31') *Чокот можи и арно да стори и лошо.*
- (32') *Лошото време се поправа, лошиот човек никогаш.*

Заклучок

Од досегашната анализа може да заклучиме дека поимите *добро* и *лошо*, како што и предвидувавме, имаат речиси целосно апстрактна смисла и значење.

Некогаш доброто ќе значи среќа, фамилија, пари, здравје или пак само едно општа добросостојба и добро живеење според моралните и религиозните принципи на двете општества, додека лошото најчесто ќе значи несреќа или во фамилијата или пак злоба од одреден човек кој чини морално неприфатливи дела.

Но, очигледно е дека и во италијанското и во македонското општество ќе се смета за мудар оној човек кој нема да го предизвикува лошото, барајќи подобро од она што веќе го има (значи треба да бидеме задоволни со тоа што го имаме бидејќи може и тоа да ни биде одземено), дека човек треба постојано да прави добри дела и дека тоа ќе се знае и ќе се слуша надалеку, додека пак оној што постојано се плаши од лошото неизбежно и ќе го предизвика, а тој што ќе го препознае веќе половина го избегнал.

Во секој случај, оној што чини добро е сакан од Господ во двата народа, а пак оној што не го препознава доброто, *тој му је род на ѓаоло*.

За крај, би сакале да заклучиме со следната мудрост:

(33') *У секого има понешто арно и понешто лошо.*

Библиографија на кирилица

ЈОВАНОВСКИ, Апостол Поп: *Македонски народни пословици*, Издание на авторот, Скопје, 1971.

КАВАЕВ, Филип: *Народни пословици и гатанки од Струга и Струшко*, Институт за македонски јазик, Скопје, 1961.

Македонски народни умотворби. Том IV, книга 1: Пословици, (во редакција на Х. Поленаковиќ, К. Пенушлиски), Кочо Рацин, Скопје, 1954.

ПЕНУШЛИСКИ, Кирил: *Пословици и гатанки*, Македонска книга, Скопје, 1969, 259 стр.

ПЕНУШЛИСКИ, Кирил: *Мелешевски фолклор IV*, МАНУ, Скопје, 1980.
Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања), (редактор: Б. Конески, составувачи: Т. Димитровски, Б. Корубин, Т. Стаматовски), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, том I-III, 1961.

ЦЕПЕНКОВ, Марко К.: *Македонски народни умотворби. Книга осма: Пословици. Поговорки, гатанки, клетви и благослови*, (редактирал: Т. Саздов), Македонска книга, Скопје, 1972.

ШАПКАРЕВ, Кузман А.: *Одбрани страници*, (приредил: М. Китевски), НИО „Студентски збор“, Скопје, 1989.

Библиографија на латиница

- CRAICI, Laura: *Dizionario dei modi di dire*, Antonio Vallardi Editore, Milano, 2001.
- GARGIONE, Gianni: *Il libro dei proverbi e dei modi di dire*, Mondo Libri, 2001.
- GRISI, Francesco: *Il grande libro dei proverbi*, PIEMME, Casale Monferrato, 1997.
- GUAZZOTTI, Paola – ODDERA, Maria Federica – *Il grande dizionario dei proverbi italiani*, Zanichelli, Bologna, 2006.
- LAPUCCI, Carlo: *Dizionario dei proverbi italiani*, Mondadori 2007 (1 ed. 2006).
- MILLOR, Jonh, *Spinoza's Axiology*, Oxford Studies in Early Modern Philosophy, vol. 2, 2005.
- QUARTU, B. M.: *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Edizione Mondolibri S.p.a., Rizzoli, 2000 (1 ed. 1993).
- STRADA, Annalisa: *Il grande libro de proverbi e dei detti popolari*, Edizioni PIEMME, Casale Monferrato, 2001 (1 ed. 2000).
- TAILOR, L. Rodney, *Confucianism*, Chelsea House, Philadelphia, 2004.

398.8(=163.3)
398.87(=163.3)

Оригинален научен труд
Original research paper

ЗЛОБНАТА ЖЕНА ВО МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ СЕМЕЈНИ ПЕСНИ И ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА БАЛАДА

д-р Јованка Денкова¹
д-р Махмут Челик¹

Апстракт: Во македонската народна поезија ликот на жената е најзастапен во однос на другите ликови. Најчесто, жената е прикажана во позитивна улога. Меѓутоа, има и примери во кои доаѓа до израз нејзината мрачна страна. Притоа, се издвојуваат семејните лирски песни и баладите за лични и семејни односи, во кои најчест мрачен лик на жена е ликот на лошата маќеа, сестрата-убиец на својот брат или сестра, мајката-убиец итн.

Најимпресивен лик на сестрата како убиец на својата сестра заради нејзината незаконска љубов кон мажот на сестрата е ликот на бездушната Неда, која освен што ја убива сопствената сестра, прави многу бездушни постапки настојувајќи да ги усмрти двете сирачиња кои се постојано потсетување на нејзиното злосторство. Со тоа, Неда се пројавува како најчудовишниот и најбездушниот женски мрачен лик од овој тип во македонската народна поезија. Сестрата се јавува и како убиец на својот брат во случаите кога тој ја попречува нејзината врска со момчето кое го сака, па сестрата по совет на саканиот, го усмртува својот брат со труење.

Од сите најгрозоморен е ликот на мајката-чедоморка, мајката-убиец на своето чедо кое се јавува како реална пречка за остварување на нејзината страсна врска со друг маж.

Во македонските народни балади се издвојува и ликот на свекрвата како убиец на својата снаа. Понекогаш, откако со клевети не успеала да ја реализира својата цел и да го натера синот да ја убие снаата, свекрвата прибегнува кон последното, монструозно решение и самата крева рака на неа. Потоа, таа е сведок на самоубиството на својот син со што станува и негов индиректен убиец. Понекогаш и золвите се покажуваат како убијци на својата снаа. Ваквото злосторство најчесто е мотивирано од големата љубов на браќата кон единствената сестра. И јатрвите се пројавуваат како убијци на најмалата јатрва. Убиството обично е мотивирано од големата убавина на јатрвата, заради што тие ѝ се љубоморни, а го реализираат со труење.

Клучни зборови: *жена, мрачна страна, убиец, отров.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

EVIL WOMAN IN MACEDONIAN FAMILY FOLK SONGS AND MACEDONIAN FOLK BALLADS

Jovanka Denkova, Ph.D.¹

Mahmut Chelik, Ph.D.¹

Abstract: In the Macedonian folk poetry, the woman's character is most abundant in relation to other characters. Often, a woman is shown with a positive role. However, there are number of examples that are presenting her "dark" side. Moreover, the lyrical songs and ballads of the separated families and the personal and family relationships in which the most common image of the dark woman is the one of a stepmother, sister as a killer of other sister, mother- murderer, etc...

The most impressive character of the sister as a killer of her own sister because of her prohibited love to her sister's husband is the character of the heartless Neda, which not only that she smothers her own sister, but she makes a lot of heartless procedures trying to kill two orphans who are constantly reminding her of the crime. Thus, Neda manifests as the most monstrous the most heartless female nocturnal character of this type in Macedonian folk poetry. The sister also appears as a murderer of her brother in cases where it interferes with its relationship with the man that she loves so much on the advice of her beloved she murders her brother by poisoning him.

The most monstrous of all is the character of the mother-killer, mother-murderer of her child who appears as a real obstacle to the accomplishment of her passionate connection with another man.

In the Macedonian folk ballads, a character that stands out as murderer of her daughter in law is the mother in law. Sometimes, after a defamatory failed to realize her goal and made her son to kill the daughter in law, mother in law resorts to the latter, monstrously decision and herself raises a hand to her. Then, she witnessed the suicide of her son and becomes his indirect murderer.

Sometimes, the two sisters become killers of their own brother's wife. Such crime is mostly motivated by great love of the brothers to the only sister. And wives of the brothers sometimes appear as murderers of the youngest brother's wife. The slaughter is usually motivated by the great beauty of the youngest brother's wife because they are jealous at her and execute her by poisoning.

Key words: *woman, dark side, killer, murderer, poison.*

1. Вовед

Во македонската народна поезија, ликот на жената е најзастапен во однос на другите ликови. Особено во македонските семејни лирски песни жената е централниот лик, епицентарот во и околу кој се случуваат сите превирања, сомнежи, дилеми на децата. Таа овде се среќава во улога на сопруга, мајка, снаа, свекрва, јатрва, золва итн. Во некоја од тие улоги, жената предизвикува восхит со својата „готовност да се жртвува за своите деца, со нејзиното постојано бдење над нив, нејзината постојана мисла за нив“.²

Меѓутоа, не секогаш ликот на жената е позитивен и добронамерен. Постојат и бројни примери во македонската народна лирска семејна песна и во македонската народна балада во кои доаѓа до израз нејзината мрачна страна.

2. Злобната жена во македонската семејна лирска народна песна

Во семејните лирски песни најчест мрачен лик на жена е ликот на лошата маќеа, сестрата-убиец на својот брат или сестра, мајката-убиец итн.

Ако во некои песни се пее за големата приврзаност на сестрата кон братот, во други се пее за нивната меѓусебна или еднострана омраза што има и трагичен крај. И ако во некои песни не се прецизира зошто сестрата се решила да го отруе својот брат, во друга точно е прицизирано дека тоа го направила по совет на саканото момче за кое брат ѝ не ја давал:

„Напи се, брате, љута ракија.
Напи се, сестро, ти си постара!
Напи се, брате, господ је постар!
Колку се напи од коња падна,
од коња падна на ножот се удри,
на ножот удри и часот умре“. (Миладиновци, 262)

Во некои случаи како последица на ваквата омраза меѓу братот и сестрата е и клетвата. Кога братот ќе одбие да ја откупи сестрата од Турците кои сакаат да ја потурчат за „две чаши злато, треќата бисер“, таа како последна можност за освета ќе го проколне:

„Да ај ти тебе, да ај ти тебе,
млад челебија,
твоја невеста, твоја невеста,
робинка била,
мошко ти дете, мошко ти дете

2). Китевски Марко (2000): *Македонска народна лирика*, Институт за македонска литература, Скопје, Култура, стр.111.

робче одело!
Брза ти коња, брза ти коња,
Турци плениле“.

Во друга песна со истиот мотив сестрата ќе го проколне својот брат:
„Од коња паднал на сабја удрил“ по што клетвата веднаш се исполнува“.³

Како што постојат песни во кои се зборува за меѓусебните односи меѓу братот и сестрата, така, постои и голем број на песни во кои се застапени односите меѓу сестрите, особено случаите во кои се опева грешната љубов на сестрата Неда кон сопругот на другата сестра. Таа љубов била причина Неда да ја отруе сестра си и да се омажи за својот зет. „Не можејќи да го сфати тој однос што далеку отстапувал од секојдневните меѓучовечки и меѓуроднински односи, народниот пејач го поврзува со некакви природни феномени коишто го следат, како што е гром од ведро небо или постојани грмотевици без дожд:

„Море само грме дожд’ не врне, Недо ми Недо!
Од Недини неправдини;
отровила својта сестра,
заљубила својта зета!
Останале две дечиња,
две дечиња сирачиња.
Па си двете зборувале:
Како тетка ќе викаме?
Дали: „тетко“, или „мајо“?
Ајде тетко да а викаме!“ (Шапкарев, 68)

Сестрата од недозволена љубов кон зетот ја труе својата сестра, но ни тоа страшно злосторство не раѓа во срцето на нејзините внучиња омраза кон бездушната тетка. Тие сакаат да пораснат за на тетката да ѝ бидат од корист. Таа три пати им го одзема животот, но тие воскреснуваат во друга форма и секогаш ѝ го сакаат доброто на својата тетка – крвник“.⁴

Во македонската народна лирска поезија се присутни и голем број на семејни песни во кои се јавува ликот на свекрвата-клеветница, како и песни во кои се опеани односите меѓу снаата и золвата или меѓу јатрвите и најмалата јатрва. Во такви случаи, „золвата не е непријателски расположена кон снаата, таа дури неретко скришум ѝ пренесува што за неа се зборува во семејството. Кога деветте јатрви ќе сакаат да ја отрујат десеттата најмала и најубава јатрва Јана, токму золвата ќе го дознае тоа и

3). Китевски Марко (2000): *Македонска народна лирика*, Институт за македонска литература, Скопје, Култура, стр.119.

4). Китевски Марко (2000): *Македонска народна лирика*, Институт за македонска литература, Скопје, Култура, стр.119-121.

ќе ѝ го пренесе на Јана“.⁵

До овој момент, потенцијалната жртва има избор кој ѝ дава можност да ја избегне лошата судбина на жртва. Но, таа тој избор го отфрла и според своето патријархално воспитување, единствено не може да ја одбие понудата да касне од отровеното од сопругот, иако претходно ги одбила и свекорот и свекрвата:

„Тогај е Јана веднаг станала,
тогај седнала да си вечера,
првното залче дава на момче,
второто залче дава на дете,
треќото залче сама апнала.
Момчето умре на вечерата,
детето умре по вечерата,
Јана умрела на полуноќ“.

Овде се потврдува тврдењето на проф. д-р Томе Саздов дека жртвите во македонските народни песни „никогаш не се пасивни жртви, туку личности кои својата индивидуалност ја потенцираат преку внатрешните превирања. Во таквите моменти јунаците си го земаат правото сами да си ја изберат натамошната своја судбина“.⁶

3. Злобната жена во македонската народна балада

Во македонската народна балада, репертоарот на баладите во кои се спомнуваат семејните убиства е навистина голем. Меѓу нив „неверојатно интересни се оние во кои се пее за односот меѓу братот и сестрата, односно оние во кои сестрата се јавува како убиец на својот брат“.⁷ Во баладата која кај Миладиновци, п.бр.262, сестрата сака да се омажи, но братот не ја дава за тој што ја бара. Сестрата добива совет од својот избраник дека треба по секоја цена да го отруе брата си, како единствен пат и начин да ја реализираат меѓусебната врска:

„Ајде појди си от осој в осој,
Ти да фати си две љути змии
.....
Да преврзи и со зелен гајтан,
Јаор ќе цутит, јадот ќе капит;
Да си начекаш во зелен вилџан,
Да му даиш да се напиет“.

5). Китевски Марко (2000): Македонска народна лирика, Институт за македонска литература, Скопје, Култура, стр.124.

6). Саздов Томе (1997): *Усна народна книжевност*, Детска радост, Скопје, стр. 91.

7). Попова Фанија (1990): *Македонската народна балада*, Наша книга, Скопје, стр.132-133.

Иако во дадениот случај сестрата не е директен убиец на братот си, самиот акт на убиството таа му го препушта на избраникот.

Уште поморбиден е случајот со баладата во која сестрата се јавува како убиец на својата сестра. Причината за громорното убиство е во љубовта која таа ја чувствува кон зетот, т.е. мажот на сестра си, па прибегнува кон единственото можно решение (според неа). Но, и тоа убиство не е доволно, зашто сирачињата кои остануваат по сестра ѝ, сега ѝ пречат со своето постоење, бидејќи:

„Тук се чудат две дечина,
Како Неда да викает,
Али мајко, али тетко...“

па таа се решава на крајниот чин – нивна ликвидација.

Во македонските народни балади има и бројни примери во кои свекрвата се јавува како „душман“ на снаата. Таква е баладата кај Миладиновци забележана под број 242. Дејството во неа тече вака: „Стојан ѝ начува на сопругата Бојана дека ќе биде кум на свадба, а неа ја остава дома со прецизно формулирани начрки во однос на домашните задолженија и со конкретна наредба која не трпи никаков поговор:

„Кога ќе доет сватои,
Ти на п’т да ме пречекаш,
Да фатиш оро наколу“.

Откако ги довршува сите работи што ѝ се начрчани, наполно природно, изморена од тешката работа – ја налегнува дремка и таа веќе не е во состојба будна да го пречека својот сопруг. Во тој момент на сцената стапува свекрвата. Претходно снаата ја моли свекрвата, кога ќе дојде сопругот да ја разбуди, но на оваа молба одговор нема. Портите на куќата, кога синот доаѓа, ги отвора мајка му, а на прашањето зошто ја нема сопругата да му ја отвори вратата, мајката одговара дека таа не само што спие во својата одаа, туку од моментот на неговото заминување ништо не работела и само се забавувала. Сознанието за непочитувањето на неговите наредби длабоко се рефлектира, до силни внатрешни потреси изразени во сцената кога мислата за казна станува доминантна:

„Појде в шарена одаа,
Бојана најде заспана;
Отфрли јорган шарени,
Бојана роса фатило...“

.....
Си легна в бели пазуи,
Извади фрушки ножеи,
Бојана ми ја загуби“.

Клеветата (на свекрвата), поттикната од само насетена, но не и објаснета омраза, доведува до трагедија, а во мигот на грижа на совеста се признава вистината, но тоа признание не само што веќе не може ништо да поправи, туку доведува до катастрофа – синот веднаш потоа си го одзема животот... Признанието на мајката значи не само пресврт кај синот, тоа е и чувство на вина и чувство на протест, но и немоќ за казнување на вистинскиот противник“⁸.

Друг тип на македонски народни балади во кои се опеваат семејни и лични односи, каде се јавува злата жена се оние во кои снаите ја наклеветуваат золвата кај нејзините двајца браќа. Браќата крајно ја почитуваат и сакаат единствената сестра и токму овде можеби лежи причината за омразата на снаите, кои смислуваат:

„Како да је сестра отмилеет
От нејзини до два мили браќа...“.

Снаите се решаваат на грозоморно убиство на едно машко дете (не се прецизира чие!), а крвавиот нож го подметнуваат во облеката на сестрата додека таа спие. Кога браќата се враќаат дома, ги наоѓаат своите сопруги како тажат над убиеното дете, а крвавиот нож зборува доволно. Сакаат да ја казнат уште во дворот, но таа ги моли тоа да го сторат во гората, каде што за последен пат ги моли:

„Ако сум си на божја пра’ина,
Сега чешма да би ми протекла,
Суо дрео да би израстило,
Детелина манастир да бидит...“

Бидејќи христијанската религија проповеда дека невиноста мора да биде докажана на некој невообичаен начин, т.е. со некое чудо, набргу тоа и се случува:

„К’де крфта је се истурила,
Тука ми се црква отворила,
К’де глаа нејсе је паднала,
Алтар ми се тука суградило;
К’де с’лси таа обронила,
Тамо вода ми се отворила,
С’ отворила вода лекоита.
М’шко дете при неа се најде,
М’шко дете ангел ми се стори...“

8). Попова Фанија (1990): Македонската народна балада, Наша книга, Скопје, стр.134-136.

Очекувано, ништо не се случува без некоја цел, па така, кога браќата се враќаат во домот, ги затекнуваат своите сопруги во постела, болни од тешка болест, од која ќе боледуваат цели „девет години./Искинале по девет постели“, сè додека не појдат кај црквата со лековитата вода. Таму се случува и последното чудо, по кое браќата се уверуваат во невиноста на сестрата. Нивното покајание се рефлектира во тоа што тие облекуваат калуѓерска облека и стануваат калуѓери.

Во македонските народни балади е застапен и ликот на мајката-убиец на сопственото чедо, заради љубовта кон друг маж. Тоа, воедно е најгрозорниот лик на мајката-чедоморка, мајката-убиец на своето чедо кое се јавува како реална пречка за остварување на нејзината страсна врска со друг маж.

Нејзиниот маж е заминат далеку, на туѓина, а „релативно младата жена останува само со своето дете и се вљубува во друг. Таа неочекувана љубов ја доведува до степен на губење на разум, штом се решава да крене рака врз сопственото чедо, без оглед на фактот што новиот љубовник ѝ ја наметнува идејата за убиството. Иако е далеку, сопругот ги претчувствува настаните во форма на „претскажувачкиот сон“ по што веднаш се упатува назад во својот дом. Понатаму, настаните се толку морбидни што тешко може да се поверува дека едно човечко суштество, а особено мајка, би била во состојба тоа да го стори. Ако веќе таа имала оправдување за чинот на злочин врз својата рожба, тогаш никако не може да се сфати готвењето зелник од срцето и црниот дроб на детето, а едвај чуен глас од тепсијата, го предупредува таткото да не каснува од зелникот.

Од претходно истакнатите примери, евидентно е дека постојат два вида на конфликтни состојби во македонската народна балада. „Основниот услов за развојот на дејството во баладата секојпат е некоја конфликтна состојба, која се наоѓа на почетокот, кога преку него аудиториумот се воведува во дејството, или пак тој конфликт се одвива постапно. При ова треба да се одбележи уште една појава: постојат балади во кои не се регистрира никаков конфликт меѓу јунаците, но сепак тие завршуваат трагично, исто како што и конфликтната состојба не секогаш обврзува на трагичен расплет“.⁹

9). Саздов Томе (1997): Жената во македонската народна книжевност, Мисирков, Битола, стр.86.

4. Заклучок

Од претходно наведеното може да се резимира дека жената во македонската народна лирска (семејна) песна и во македонската народна балада за лични и семејни односи е прикажана со нејзините добри особини, великодушност и добронамерност, грижа и покровителски однос кон сите членови на семејството. Иако во помал број, сепак постојат и примери во кои таа се јавува како зол и мрачен лик, како што е ликот на лошата маќеа, сестрата-убиец на својот брат или сестра, мајката-убиец на своето чедо; ликот на свекрвата како убиец на својата снаа, која откако со клевети не успеала да ја реализира својата цел и да го натера синот да ја убие снаата, свекрвата прибегнува кон последното, монструозно решение и самата крева рака на неа. Потоа, таа е сведок на самоубиството на својот син со што станува и негов индиректен убиец; потоа и золвите се покажуваат како убијци на својата снаа. Ваквото злосторство најчесто е мотивирано од големата љубов на браќата кон единствената сестра; понатаму, и јатрвите се пројавуваат како убијци на најмалата јатрва. Убиството обично е мотивирано од големата убавина на јатрвата, заради што тие ѝ се љубоморни, а го реализираат со труење.

Причините за ваквите морбидни и грозоморни убиства можеби треба да се бараат во општествено-економските прилики на минатите времиња, а се знае дека фолклорот е најголемата матрица која во себе ги перципирала и рефлектирала разните појави во општеството. Тоа е особено изразено кај битовите, т.е. семејните песни, како и кај баладите за лични и семејни (битови) односи кои опеваат најразлични односи „од секојдневниот живот внатре во семејството, меѓу одделни негови членови“.¹⁰ Тие песни најверно го отсликуваат народниот живот и сите појави во него.

Библиографија

- Китевски М. (2000): Македонска народна лирика, Институт за македонска литература, Скопје, Култура.
- Пенушлиски К. (1973): Трудови, семејни, хумористични песни, избор и редакција Кирил Пенушлиски, Скопје, Предговор.
- Пенушлиски К. (1981): Македонскиот фолклор, Мисла, Скопје.
- Попова Ф. (1990): Македонската народна балада, Наша книга, Скопје.
- Саздов Т. (1997): Усна народна книжевност, Детска радост, Скопје.
- Саздов Т. (1989): Жената во македонската народна книжевност, Мисирков, Битола.

10). Пенушлиски Кирил (1973): *Трудови, семејни, хумористични песни*, избор и редакција Кирил Пенушлиски, Скопје, Предговор, стр.13.

КРИТИЧКА АНАЛИЗА НА МЕТАФОРАТА ВО ПОЛИТИЧКИОТ ДИСКУРС

Драган Донеv¹

Апстракт: Овој труд има за цел да ја покаже големата улога што метафората ја игра, особено во политичкиот дискурс. Исто така ќе се обидеме да прикажеме како се формираат верувањата кај потенцијалните следбеници на политичарите и како тие се препознаваат во нивните говори. Во овој процес е клучна метафората, и тоа не само во површинскиот фигуративен јазик, туку и во длабинските метафори кои се базираат на човековите длабоко вкоренети вредности воопшто за сите феномени во животот. Од политичките говори зависи колку тие ќе успеат, се разбира во едно демократско општество, да ги анимираат и да ги придобијат гласачите на своја страна. Ќе презентираме како концептуалната метафора ги активира тие длабински вредности и како прави да препознаеме некои од нашите вредности во говорите на политичарите.

Клучни зборови: *концептуална метафора, политички дискурс, јазик на убедување, фигуративен јазик, лидерство.*

CRITICAL METAPHOR ANALYSIS IN POLITICAL DISCOURSE

Dragan Donev¹

Abstract: This work hopes to discover the role metaphor plays in political discourse. I will also try to demonstrate how beliefs are formed among potential political followers, and how they recognize them in political speeches. Metaphor is crucial in this process, not just on the level of surface figurative language, but also on the level of deeply set conceptual metaphors based on our inner beliefs about general life phenomena. Political speeches, in democratic societies, of course, play the main role in appealing to and attracting potential voters. We will show how conceptual metaphor arouses those deep values and how it helps us identify some of our beliefs in political speeches.

Key words: *conceptual metaphor, political discourse, language of persuasion, figurative language, leadership.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Вовед

Независно од типот на политичкиот систем во кој дејствуваат, од автократски, преку олигархиски, па сè до демократски, лидерите, помалку или повеќе, го користат зборот како средство да ги убедат останатите за придобивките што произлегуваат од нивното раководење и за легитимирање на сопствените политики. Колку подемократски стануваат општествата, толку е поголема одговорноста на лидерите да ги убедат потенцијалните следбеници дека ним и на нивните политики може да им се верува. Барнс (1978: 18) објаснува дека „лидерство над човечките суштества се остварува кога лица со одредени мотиви и цели, во конкуренција или конфликт со своите опоненти, мобилизираат институционални, политички, психолошки и други ресурси, за да ги пробудат, вклучат и задоволат мотивите на следбеници“. Подолу ќе се обидеме да покажеме дека најбитниот елемент во влијанието на политичките лидери за да ги убедат своите следбеници е нивната лингвистичка компетенција. Во демократските опкружувања лидерите го легитимираат своето лидерство првенствено преку јазикот.

Перцепциски фактори

Гласачот во демократските општества своите одлуки ги темели врз основа на политиките што лидерите ги претставуваат, но и врз основа на општите импресии што ги стекнува за политичките лидери преку нивната одговорност, чесност, моралност и интегритет. Повеќе фактори влијаат врз впечатоците што ги формираме за политичарите. Нивната личност ја одмеруваме преку аспекти на изгледот - физички карактеристики, начин на облекување итн. - и преку говорот на телото, како што се нивните манири и гест. Навистина ние сме само делумно свесни за тоа како еден пакет од интеракција на атрибути придонесуваат кон формирањето на нашите ставови за кредибилитет на политичарот како лидер. Не е ни чудо што разните видови медиуми поставуваат различни барања при презентирањето на политичарите во етерот: начинот на облекување и гестикалациите се особено значајни во непосредната комуникација, гласовните квалитети се повеќе барани во радиомедиумите. Иако успешното претставување подразбира способност во сите овие сфери – потврдено на пример од политичките успеси на некои актери како Роналд Реган, или од поново време, Арнолд Шварценегер – сепак, она што е заедничко за сите медиуми е лингвистичката компетенција. Токму затоа јазикот е клучен во префинетите уметности како што се убедувањето и менаџирањето со импреси, техники преку кои се остварува лидерството.

Подолу ќе се обидеме да покажеме зошто изборот на јазикот воопшто, а особено изборот на метафората се значајни за целокупната убедливост на политичарите. Откривањето на когнитивните и афективни основи на

метафората може да дадат објаснување зошто таа е неопходна за успешно лидерство како карактеристика на политичките лидери. Метафората има моќ систематски да се поврзува со други лингвистички стратегии и притоа го засилува креирањето на системот на убедување. Во ова ѝ помага нејзината особеност да ги поврзе сублиминалните ресурси на јазикот, така што ги буди скриените асоцијации врз кои се базира нашиот вредносен систем.

Реториката и убедувањето

Реториката претставува вештина на убедување, па затоа термините реторика и убедување се неразделни, бидејќи речиси секоја дефиниција за реториката неопходно вклучува и убедување. Основната разлика помеѓу двата феномена е тоа што реториката се однесува на чинот на комуникација гледан од перспектива на слушателот додека убедувањето се однесува и на намерите на говорникот и на успешната реализација. Слушателите се убедени само ако реториката на говорникот е успешна. Во класичната антика дефиницијата за реториката подразбирала уметност на добро беседење или говорење на јавни настапи (Nash 1989). Според Сауер (Sauer 1997), оваа дефиниција бара компаративна анализа затоа што таа подразбира дека некои луѓе зборуваат подобро од други - оваа е евидентно од многубројните настани на натпревари во дебатирање или од парламентарните дебати. Најуспешната реторика е онаа што ќе биде најубедлива, мерено според реакциите на следбениците. Класичната наука за реториката не зборува за неа само како за чин на комуникација, настан каде ораторот ја соопштува само содржината на својата порака. Посебен акцент се става на карактерните особини на ораторот, односно се зборува за неговиот етос, неговите морални вредности и нивното совпаѓање со современите сфаќања во општеството во даден временски период. Тој треба да биде пример за целото општество. Оние што би требало да го следат и него и неговите политики, најнапред треба да се идентификуваат себеси во неговите убедувања, да се пронајдат и да ги споредат своите длабоко вкоренети ставови за она што е добро а што не, со ставовите што им се претставени од ораторот. Само доколку покажел високи морални вредности (*vir bonus*) ораторот можел да смета дека ќе биде успешен во убедувањето. Само така неговите политики можеле да најдат на одобрување и прифаќање од општеството. Затоа успешната реторика подразбирала две компоненти: и ефикасна хеуристика или логос (*logos*), стручна подготвеност, од една страна, и етос (*ethos*), од друга, односно оратор што бил етички и морално високо поставен на општествена скала на морални вредности во рамките на тоа совремие.

Убедувањето, пак, според (Jowett and O'Donnell 1992) претставува комуникативен процес во кој испраќачот на пораката се стреми да влијае на убедувањата, ставовите и целокупното однесување на примачот на пораката. Важно е да се разграничат двете улоги во процесот на комуникација. Во убедувањето активната улога на испраќачот на пораката е обоена со смислени намери. Убедувањето не е случајно туку поради некои цели на испраќачот на пораката.

Иако улогата на примачот на пораката е пасивна, за да биде успешно убедувањето пораката треба да е усогласена со желбите и потребите на примачот, со неговите сфаќања и имагинации. Во демократските политички контексти намерата на оние што аспирираат за лидери е да привлечат потенцијални следбеници кон себе и кон своите политики. Ова во почетна фаза се случува на изборите кога политичарот бара гласови, а потоа, наредната фаза е кога политичарот се обидува да ги убеди другите политичари да ги гласаат неговите политики и да ги претворат во закони.

Цовет (Jowett) и О'Донел (O'Donnell) велат дека постојат три начини на кои убедувачот може да влијае врз примачот на убедувачката порака. Тие се обликување на став, зацврстување на став и промена на став. Според Чартерис Блек, пак, овие три начини може да се сведат само на два. Тој вели дека убедувањето или потврдува или променува постоечки убедувања, ставови и постапки. Според него убедувањето секогаш има јасна намера. И во двата начини убедувањето подразбира верувања, ставови и вредности што веќе постојат, а не некои што допрва се креираат. Овде се согласуваат и Jowett and O'Donnell кога велат дека луѓето се инертни на промени. За да ги убеди, убедувачот мора да ја накалеми промената на нешто во што оној што го убедуваш веќе верува. Тие ова го нарекуваат укотвување на идеја, затоа што се работи за основно сфаќање, вредност или претстава што следбеникот веќе ја има формирано. Потоа секоја промена се укотвува до оваа веќе формирана и потврдена идеја. Укотвената идеја е почетна точка за промена, затоа што таа претставува нешто во што потенцијалното следбеникот веќе верува и потоа е многу полесно да прифати каква било промена што е во согласност со неговите длабоко вкоренети и укотвени вредности.

Ова важи особено за политички контексти каде што мнозинството најчесто е несигурно или неопределено по деталната содржина на политиката што им се презентира. Тие поефективно реагираат на пораки што ги објаснуваат предложените дејствувања кои се поврзани со веќе познати искуства. Успешните политичари се оние што успеваат да аргументираат со материјалот идеи што има на располагање во средината околу нив. Пораките стануваат убедливи кога ќе поттикнат нешто што е

веќе усвоено или барем познато. Цвет и О’Донел велат дека убедувачот ја анализира публиката за да може да ги изрази нејзините потреби, желби лични и општествени уверувања, ставови и вредности, како и ставови што се поврзани со општественото модерно опкружување на чинот на убедување. Убедувачот претставува глас кој кај публиката доаѓа однатре и потсвесно.

Метафората и убедувањето

Метафората претставува особено ефективно средство со кое потенцијалните лидери можат да комуницираат со овој т.н. глас кој доаѓа однатре, затоа што таа ги претставува идеите на говорителот и неговите политики преку предизвикување емоции со кои публиката ги реконструира елементите на аргументацијата сама, однатре, според своите досега оформени вредности и ставови. Комуникативниот процес на убедување овде повторно нè навраќа кон класичната идеја за патосот, способноста на говорителот да буди емоции помеѓу публиката. Заслугата на Аристотел за развивањето на Платоновото размислување за реториката се состои во тоа што тој го појаснува односот помеѓу когнитивната и емотивната реакција. Пред Аристотел емоцијата се сфаќала како противречност на мислата, резонот, а како таква се сметала и за попречувач во донесувањето ставови и расудувања. Но, Аристотел открил дека како што емотивните реакции може да се под влијание на свесното убедување, така и свесното убедување може да биде под влијание на емоциите. Анализирањето на метафората помага да се согледа ваквата поврзаност на емоцијата и когнитивните елементи.

Метафората во јазикот на убедување е тесно поврзана со идеологијата и политичкиот мит. Идеологијата се остварува преку свесното, преку формираните уверувања, ставови и вредности, додека пак митот се реализира преку емоциите или патосот, преку несвесното, ставовите, уверувањата и вредностите што се длабоко вкоренети во нашата потсвест. Во дискурсот на убедување метафората ја играа таа клучна улога на поврзување на свесното со потсвесното. Таа е медијатор помеѓу когнитивното и емотивното и на тој начин ги креира моралните перспективи на животот или етосот. Затоа метафората зазема централно место во легитимизацијата на политичките говори.

Преку јазикот метафората ги активира нашите потсвесни емотивни асоцијации и влијае врз нашите уверувања, ставови и вредности. Таа ја формира нашата перцепција за доброто и лошото, така што потсвесно градиме скала на вреднување на нашите животни искуства. Ова се остварува на тој начин што позитивните или негативните асоцијации на

метафоричките извори се пренесуваат преку јазикот на убедување врз метафоричките цели. Овие асоцијации можеби не се формираат целосно свесно, затоа што нивната база е, пред сè, емоционална. Метафоричното значење се одредува преку низата конотации што настануваат од значењата на зборовите што се буквални односно неметафорични. Ова во лингвистиката е познато како семантичка прозодија за која зборува Лоу (Louw 1993). На пример, можеби не сме свесни дека зборовите што асоцираат на конфликт може да имаат позитивна конотација. Но, ако земеме еден дневен весник и го погледнеме делот на спортските настани ќе видиме колку тие текстови изобилуваат со зборови чие буквално, неметафорично значење е токму од доментот на конфликтот. Токму тоа првично, основно, буквално, неметафорично значење е вкоренето во нашата потсвесна вредносна скала која се формира постепено, потсвесно и емотивно. Кога овие зборови ќе бидат употребени метафорично или преносно, тогаш, потсвесно се активира нашата скала на вредности и се пробудуваат потсвесни асоцијации кои потсвесно им ги припишуваме на новонастанатите предмети и појави. Ова би можело да послужи како појдовна точка за поопширна анализа на дискурсот на спортските настани како метафората со своето преносно значење во спортскиот јазик влијае врз поведението на спортската публика, колку тие потсвесни асоцијации придонесуваат кон активирање на борбеноста помеѓу публиката и нивната спремност да влегуваат во конфликтни ситуации.

Аристотел ја дефинира метафората како давање именување на нешто со име од нешто друго. И етимолошкото значење на зборот метафора значи пренесување, преименување на нешто. Елементот на движење е многу значаен кај метафората, затоа што токму тој елемент на движење овозможува трансфер и пренос на значења и способност за буење емоции. Дури и во коренот на зборот емоција се крие зборот *motion*, што на некој начин означува движење, промени, преноси. Затоа и не ни чудо што метафората предизвикува емоции и носи нови значења. Метафората нè поместува, придвижува како што ги придвижува, разбудува нашите чувства и емоции за сите феномени во светот.

Имајќи го предвид горенаведеното во врска со јазикот на убедување во политичкиот дискурс и метафората како средство кое придонесува за потсвесно активирање на емоциите сега можеме да зборуваме дека овие два феномена меѓусебно се во интеракција. Денес е во подем истражувањето и анализирањето на политичкиот дискурс од аспект на метафората и нејзината застапеност во него. Критичката анализа на метафората претставува само еден метод преку кој се анализира моќта на метафората и нејзината примена во политичкиот дискурс. За овој

феномен зборува Чартерис Блек (Charteris-Black 2004). Според него постојат три моменти на пристап во анализирањето на метафората во политичкиот дискурс од аспект на јазикот на убедување. Најпрво метафорите се идентификуваат, а потоа се толкуваат и објаснуваат. При идентификацијата или пронаоѓањето на метафората се применува когнитивно семантичкиот пристап кој првенствено го воведуваат Лејкоф и Џонсон во нивната позната книга (*Metaphors We Live By* 1980). Овде тие зборуваат за концептуални метафори како еден вид длабински метафори, длабоко вкоренети во нашата потсвест. Во зависност од тоа каква површинска метафора ќе се употреби, односно кој фигуративен јазик, во потсвеста на слушателот се активираат соодветни длабински метафори, кои се базираат на нашите основни вредности што ги имаме за сите сфери во животот. Така на пример, дали за бракот размислува како за спогодбен договор, тимска игра, руски рулет или како за света работа, зависи од тоа какви вредности му придаваме во моментот на зборување за него. Кога една влада зборува за своите политички опоненти како за клонови, глинени гулаби и слично, ова се одразува кај слушателите како факт дека таа политичка опција не го сфаќа сериозно својот опонент, односно е инфериорна кон него. Ова дело на Лејкоф и Џонсон донесе коренити промени во однос на ставот кон метафората не само како таа ги креира нашите погледи за светот денес, туку и поставува и стандарди за тоа како нашиот живот ќе изгледа во иднина.

Заклучок

Имајќи го предвид горенаведеното доаѓаме до заклучок дека критичката анализа на метафората нуди особен увид во тоа како политичката реторика успева да ги анимара своите потенцијални следбеници. Во дискурсот на политиката се забележува широка употреба на метафората и затоа таа претставува круцијален аспект во стилот на политичките говори. Методот на критичка анализа на метафората во политичкиот дискурс јасно покажува како се остварува лидерството и како одредена политичка опција ги легитимира своите политики кај своите потенцијални следбеници.

Библиографија

- Aristotle, in W. D. Ross. *The Works of Aristotle*. Vol. XI *De Poetica*, trans. I. Bywater. Vol. XI *Rhetoric* (Oxford: Clarendon Press, 1952)
- Atkinson, J. M. *Our Masters' Voices: the Language and Body Language of Politics* (London: Methuen, 1984)
- Burns, J. M. *Leadership* (New York: Harper & Row, 1978)
- Cassirer, E. *The Myth of the State* (New Haven and London: Yale University Press, 1946)
- Charteris-Black, J. *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004)
- Chilton, P. *Security Metaphor: Cold War Discourse from Containment to Common House* (New York: Peter Lang, 1996)
- Chilton, P. *Analysing Political Discourse* (London and New York: Routledge, 2004).
- Chilton, P. and M. Ilyin, 'Metaphor in Political Discourse: the Case of the "Common European House"', *Discourse and Society* 4/1 (1993), pp. 7–31
- Fairclough, N. *Language and Power* (London and New York: Longman, 1989)
- Fairclough, A. *Martin Luther King, Jr.* (Athens: University of Georgia Press, 1995)
- Lakoff, G. and M. Johnson, *Metaphors We Live By* (Chicago: University of Chicago Press, 1980).

81'373.21(497.751)

Оригинален научен труд
Original research paper

ОПИС ЗА НАСЕЛЕНОТО МЕСТО МЕРОВО, ЕТИМОЛОШКО И ЈАЗИЧНО ОБЈАСНУВАЊЕ ЗА ОЈКОНИМОТ

д-р Толе Белчев¹
д-р Билјана Ивановска¹
Јакуп Лимани¹

Апстракт: За тема на овој труд се одбрани географските имиња на една определена територија, поточно топонимите, микротопонимите и ојконимите во Општина Желино. Анализирајќи ги топонимите, микротопонимите и ојконимите во овие краишта се доаѓа до заклучок дека тие главно потекнуваат од словенските јазици, турскиот јазик, албанскиот јазик. Бидејќи за оваа проблематика во овие краишта има многу малку направено од научен аспект и нема речиси ништо напишано, спроведовме теренски истражувања и ги посетивме сите села од оваа област за да разговараме со постари луѓе со цел да дојдеме до автентични извори за оваа проблематика. Вообичаена практика во ваквите истражувања е соговорниците да бидат на постара возраст, па нашите соговорници се постари луѓе и тоа од 70 до 90 години.

Клучни зборови: *топоними, микротопоними, ојконими.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Постдипломец на Државниот универзитет – Тетово.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.
Post-graduate at the State University of Tetovo.

DESCRIPTION OF THE NAME OF THE PLACE MEROVO, ETHYMOLOGICAL AND LINGUISTIC EXPLANATION OF THE OIKONIM

Tole Belcev, Ph.D.¹

Biljana Ivanovska, Ph.D.¹

Jakup Limani¹

Abstract: The main topic of this work is the geographic names of a particular region, or rather toponyms, micro-toponyms, oikonimi in the region of Zelino. Analysing the toponyms, micro-toponyms and the oikonims we come to conclusion that they come mainly from the Slovenian languages, the Turkish language, the Albanian language. There is too little work being done for this problem in this region from scientific aspect and there is almost nothing written, therefor we did field research and visited all villages from this region in order to talk with elder people with one purpose, to talk about authentic resources for this problem. There is an usual practice for this type of researches which is - the speakers should be elder, so our speakers are elder, somewhere between 70 and 90 years old.

Key words: *toponyms, micro-toponyms, oikonims.*

Месното население Мерово се протега длабоко во планинскиот масив Сува Гора, во десната страна на патот за Седларево. Според мештаните Мерово потекнува од македонскиот јазик: ров – ров, ендек, вдлабнато место. Има околу 250 куќи и 300 жители.

Речник на топонимите и микропонимите во Мерово и околината и нивно етимолошко и јазично објаснување

АРА Е ХОНИТ (ARA Е HONIT) – нива каде што порано имало меана, ан. –Од алб. *Ar-a-at* `1.000 м² – нива ниви, за сеење,` и од тур. *Ан-ови* `крча, кафеана, место каде што луѓето патувајќи застанувале да се одморат.`

АРА Е МУЛАЈНИТ (ARA Е MULLAJNIT)– нива која се наоѓала близу мелницата, воденицата. – Од алб. *mulli* `мелница, млин, воденица за мелење брашно`.

АРА Е ЈАХИС (ARA Е ЈАHIS) – ниви и ливади. – Од лично име Јахи, Јахја и сл.

БОГДАНА ЦРКВА (BOGDANA CRKVA) – место во длабочината на шумата каде што некогаш постоела Богданова црква. Според името кое го носел храмот, црквата.

БУНАРЕТ (BUNARET) – место каде што имало неколку бунари. – Од *бунар* `1. бунар во селото, 2. ниви и бунари, 3. маало и бунари. – Од бунар `ископана длабока дупка каде што се собираат подземните води, копан, кладенец` < тур. *bunar, rinar* ²(сп.: излак, кладенец).

ВАКОФ (VAKOF) – од тур. *вакаф*³ `имот (задужбина) завештен во верски или хуманитарни цели кај муслиманите; верска задужбина`.

ВОДИЧ (VODIÇ) – место каде што има кладенец, место кај Водички (в. местото).

ВОНЧЕ ДЕЛПРЕС (VONÇE DHELPRËS) – од алб. разговорно *vonçk, van-ë, -a-at*⁴ `улук, пробив низ камен, пештера, место во камен од каде што тече вода или е пробиеен каменот, но нема вода каде што се кријат дивите животни, како пештера, или ограден сид околу бунар; и од алб. *dhelpra* зоол. лисица (*Canis lupus*).

ГЕРНЕ МЕРОВ (GËRNE MEROV) – 1. старо место каде што се наоѓало селото, во кое е откопано грне, 2. заоблено ритче каде што се наоѓало старото село Мерово. – Од *грне* `1. глинен сад со широк отвор, 2. издадено место како грне`; и од името на ојконимот Мерово кое, според нашето мислење, потекнува од алб. предлог *те`со`* и од мак. *ров, ровови*, `ендек, вглабнато место, тур. истикам од каде што потекнува ојконимот *Ме-рово*, место со *ровови*.

ГРАДИШТЕ (GRADISHTE) – 1. рид на кој имало римско населено место, 2. чукарка со остатоци од некој град, 3. место близу селото со сидини од некој град. – Од *градиште* `место на кое некогаш имало град, тврдина; сидини, урнатини од град` (сп.: град).

ГОРНО МЕРОВ (GORNA MEROV) – горниот дел од селото Мерово, место во брдо, спротивно од долниот дел.

ГОРНА БРДА (GORNA BRDA) – место горе во планината каде што има брдо. – Од мак. горно и брдо.

ГЕРЕНЕТ (GJERENET) ниви кај кои земјата не е плодна. `1. место со `геренлива`, бела земја. 2. земја каде што земјоделските производи не растат квалитетно. 3. ниви со солена земја.

ЃИРИЗИ (GJIRIZI) место каде што водата тече низ дупка. – Од тур. *geriz* `1. извор 2. водовод 3. подземен канал.

ЃУРИ И БАРД (GJURI BARDH) – Од алб. *gjur*, литературно *gur*, `камен, карпа, спила`; и од алб. *bardh-ë* `бела-о-и.

2). Иванова О., Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница, Скопје 1996, стр. 74.

3). Белчев Т., Речник на странски зборови во македонскиот јазик, Скопје 2002, стр. 103.

4). Fjalor i shqipessë sotme, Tiranë, 1984, faq. 1312.

ДАРДЕ МАЈНЦЕС ИЗЕТ (DARDHE MAJNHËS IZET) – Од алб. *dardh-ë* бот. `круша овошно дрво со плод во форма на тркалезен конус, *Pirus communis`* и од тур. *amixha`* чичко` и од лично име Изет.

ЃУРИ ШПУМ (GJURI SHPUM) – камен, карпа што е издупчена. Од алб. *gur`* камен, карпа` и од алб. *shpuar`* издупчен,-а-о.

ЗАБЕЛИ КАТАНДИТ (ZABELI KATANDIT) – Од алб. *zabel`* шумичка, горичка` и од алб. `село`, селска шума.

ЈОВАН ДОЛ (JOVAN DOL) – од мак. лично име и дол `провалија; пропаст, стрмен, стрмина, стрмен рид`.

КАЈНАКИ ВЕСЕЛИТ (KAJNAKI VESELIT) – место каде што има кладенец, извор; од тур. *kajnak`* извор, кладенец` и од лично име.

КАПАЈНКА (KAPAJNKA) – 1. пасиште и капини, 2. ниви. – Од бот. *капина`* повеќегодишна грмушка *Rubus fruticosus`* (сп.: малинката).

КИША (KISHA) – место каде што некогаш имало црква, место каде што христијаните ги вршат верските обреди. – Од алб. *kish-`* црква, христијански храм`.

КРСТЕЦ (KRSTEC) – пат, раскрсница. – Од *крстец`* 1. место каде што се делат патиштата; раскрсница, 2. мал крст` (сп.: крст, раскрсница, распаке).

КОДРА Е АХИТ (KODRA E AHIT) – од алб. *kodra`* рид, стрмнина, гора и од алб. *ah-i-shte*, бот. бука (*Fagus silvatica*).

КОДРА Е ЛИСАВЕ (KODRA E LISAVE) – место во шумата, рид, стрмнина каде што растат дабови; од алб. *lis`* даб` (*Quercus*).

КОДРА Е УКИТ (KODRA E UKIT) – ридно место, стрмнина; и од алб. *uk-ujk`* литературно `волк - волкот`.

КОДРА Е ШКУРТ (KODRA E SHKURT) – место, стрмнина, рид. – Од алб. *kodër`* рид, стрмнина`; и од придавката од алб. *shkurt`* краток, кратка, кратко`.

КУЛАКЕТ (KULAKET) ниви и ливади кои им припаѓале на некој селски богаташ некое време. - Од рус. *кулак`* селски богаташ`.

КУНДАКИ БРЕГИТ (KUNDAKI BREGIT) ораница во еден брег до село Сад. Од тур. *kundak`* дрвен или метален дел од пушката, по дебелината страна што служи како потпирач при стрелбата`. И од мак. брег `рид, стрмнина`.

ЛИВАДИ ХАЈНИТ (LIVADHI HAJNIT) – од алб. *livadh`* ливада, место за пасење, место од каде што се зема искосеното сено`; и од алб. *hajn`* крадец, крадач, голем крадец; неранимајко`.

ЛИВАДИ УКЕС (LIVADHI I UKËS) – место каде што има ливада, односно пасиште според личното име Ук, Ука.

5). Агаи А., Агаи К., Албански-македонски речник, Мешари, Скопје 1996, стр. 273.

ЛИВАДИ ЈОРГОВОНИТ (LIVADHI JORGOVONIT) – од алб. *livadh* `ливада, пасиште` и од тур. *urgovan* `вид цветно дрво со добар мирис, кое има бела и виолетова боја`.

ЛИВАДИ МЕНДЕ (LIVADHI MENDE) – ливади и од Менде, лично име.

МОЛЕ КУЧЕ (MOLLA E KUÇE) – Од алб. *moll-a* `јаболкница` и од алб. *kuqe* `црвена боја`.

МОЛА Е ПЕКМЕЗИТ (MOLLA E PEKMEZIT) – големо стебло на јаголко; – Од алб. *molla* –ат `јаголко, јаголки` и од тур. *pekmez* `густо сварено слатко овошје, особено сливи, кајсии и шипинки, во овој случај се работи за слатко од јаголко`

МОЛА Е ЦЕЛАТИТ (MOLLA E XHELATIT) – место каде што има едно стебло од овошјето јаголко; - Од алб. *molla* `стебло од овошјето јаголко` и од тур. *celat, cellat* `1. извршител на смртна казна; 2. Преносно: бездушен човек, злосторник, крвопиец, мачител, крвник`.

ОРНАЈЦА Е КОЛВЕ (ORNAJCA E KOLVE) – Од мак. *ораница* `земја што се ора, ортана земја; нива` (сп.: Нива); и од алб. *kal, kuaj* `коњ, коњи`. Место каде што паселе коњите.

ПАСТРМА (PASTËRMA) – тенка нива во брдо; - Од тур. *pastirma, bastirmak* `солено суво место во селските домаќинства.

ПАЧАВРА (PAÇAVRA) – ливади и ниви кои на неки места имаат израстени грмушки или дрвја. – Од тур. *paçavra* `1. крпа партал, предмет без никаква вредност; 2. преносно: безначаен човек; нечиста, не природна, не прибрана, недотерана жена.

ПРЖАЛ (PRZHAL) – ниви изложени на сонце. – Од *пржал* `место изложено на сонце; пржар` (сп.: пржар).

ПОЛАНА (POLANA) – пасиште на ридот. Од *полјана*⁶ `рамно место (на возвишение, меѓу возвишенија, среде шума) < стсл. *polena* `рамнина, поле` (сп.: Поле).

ПОЛЕНИК (POLENIK) – чистинка, `полена`. Од *поленик*⁷ `место со полена` (сп.: воденик, вршник, сеник, студеник, трник).

ПУПАВАЈЦ (PUPAVAJÇ) – ниви и ливади кои се наоѓаат зад селото. –Од алб. *ripa* `одзади, назад, од задна страна и од наставката -вајс, *ripa* + *vaјс*.

РАКОВЕЦ (RAKOVEC) – ниви и ливади според лично име Рајко, Ранко; и од наставката -вец.

РАУШИ БАРД (RAUSHI BARDH) нива населено со лозја.- Од алб. *rrush* `грозје` и од алб. *bardh* `боја, бела,о-и`.

6). Иванова О., Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница, Скопје, 1996, стр. 501.

7). Исто, стр. 500.

РАСТАДИШТЕ (RASTADISHTE) – планинско место со насадена борова шума. – Од *расадник* `место каде што се одгледува расад` : расад `млади растенија што се пресадуваат` (сп.: садеви, пресадниците).

РАКИТЕ (RAKITE) – Од бот. *ракита* `вид ниска врба со црвеникава кора, *Salix purpurea*` (сп.: врба).⁸

РАХИ ЈОВАНИТ (RRANI JOVANIT) – Од алб. *rrah-oj*⁹ `1. искорнува шума, подготвува земја за обработување, 2. собори, кутне. Ветерот ги кутна дрвјата; и од лично име Јован.

СИНОРЕ (SINORE) – Од мак. и алб. *синор-sinor* `меѓа, граница, синорен камен, меѓа, 2. предел, место`.

СЕНГЛЕДИШТЕ (SENGLEDISHTE) – турско-македонски топоним. – Од тур. *sen* `тебе` и *гледеште*, место од каде што може да се гледа, набљудува и сл.

СОКАК (SOKAK) – Од тур. *sokak*¹⁰ `куса, тесна улица`.

СТОНЕТ (TE STONET) – од алб. *stan-e-et*¹¹ `1. бачило, мандра, 2. стадо`.

ТАБОНАТ (TABONAT) шума со еден вид долги и дебели дрвја; - Од тур. *taban* `1. долна страна од стапалото, 2. дебела, голема греда`.

ТАМЕ (TAME) – Од грч. тумба `мала издигната површина, згора заоблена, ритче` (сп.: могила, чука).

ТЕРЛА Е ШАБОНИТ (TRLA E SHABONIT) – пасиште и трла; – Од *трла* `вид кошара во која се затвораат овците летно време` (сп. аргач. егерко, заклон, кошара, појати, слонове); и од лично име Шабан, кој на тур. *saban* `месец во годината`.

КЕПЕНГЕТ (QEPENGET) - ниви во длабочина на шумата; - Од тур. *kepenk* `капак на дуќански прозорци и врати`

УРОВ (UROV) – место посеано со уров; бот. *уров* `растение *Vicia cracca*, *Vicia sativa*` (сп.: орово).

ХУНИ ФЕЛ (HUNI FELL) – Од алб. *Hu-ri-nj*¹² `кол, колец` и од алб. *thell* `длабок`.

ХОН И ФЕЛ (HON I FELL) – крчма, кафеана која се наоѓа многу далеку, длабоко; – Од тур. *an* `кафана, крчма` и од алб. *thell-ë* `длабоко, далеку`.

ШИРА Е ЛАКНЕС (SHIRA E LAKNËS) место во селото каде што имало голем дрвен сад за ставање на туршија, од каде што земале целото

8). Исто, стр. 535.

9). Исто, стр. 618.

10). Белчев Т., Речник на странски зборови во македонскиот јазик, Скопје 2002, стр. 598.

11). Агаи А-Агаи К., Албанско-македонски речник, Мешари, Скопје 1996, стр. 654.

12). Агаи А., Агаи К., Албанско-македонски речник, Мешари, Скопје, стр.284.

село; – Од тур. *sira* ` 1. слатко вино; сок од изгмечено зрело грозје; лоша, киселкава ракија; сок од зелка` и од алб. *lakër* `земјоделски зеленчук, зелка`.

ЧЕШМА Е МАДЕ (ÇESHMA E MADHE) – место извор чешма; - Од тур. *çesme* `место каде што има извор, чешма и од алб. *e madhe* `голема`.

ЧЕШМА Е ВОГЕЛ – место каде што има чешма за пиење вода, но тече по малку вода; – Од алб. *e vogël* `мала, мала чешма`.

ЧЕШМА Е РЕ (ÇESHMA E RE) – место каде што е изградена нова чешма. – Од алб. *e re* `нова, нова чешма`.

ШПАЈЕ ТОКМАКИТ (SHPAJË TOKMAKIT) куќа на некој тврдоглав човек; – Од алб. *shtëpi* `место за живеење, зграда, куќа` и од тур. *tokmak* `1. мал топуз, боздоган, голем чекан; 2. глупак, чукнат човек, будала`.

ШТАБИ КРЕМЗАВЕ (SHTABË KREMZAVE) ливади каде што има нараснати стебла од јасики, кои се доста стари, каде што во летно време се вгздуваат осите; – Од гер. *stab* `1. воена команда на баталион, полк и по високи единици; 2. раководен орган за одвивање на некоја важна општествена работа 3. фиг. место каде што се собираат луѓе и сл. и од алб. *grezës* `вид инсект сличен на пчела, оса.` место каде што се вгнезде осите.

ЧАУК (ÇAUK) – Од тур. *çuka*¹³ `каменито возвишение, рид, каменит врв`.

ЦАКОВЕЦ (XHAKOVËC) – ниви и ливади, од лично име Цако, Ѓоко; и наставката - вец.

ЦАНКА (XHANKA) – ниви посеани со сливи; – Од тур. *xanka* `1. Вид слива со поситни плодови, 2. Плодот од сливата.`

ЦЕВАПИ ЧЕНИТ (XHEVAPË ÇENIT) место до куќата каде што бил поврзан, куче кој бил многу лош; – Од тур. *xevap* `одговор на обврска; грижа околу него, грижа, загрижување и од алб. *qen* `домашно животно, куче`.

13). Белчев Т., Речник на странски зборови во македонскиот јазик, Скопје 2002, стр. 723.

Библиографија

- Fjalorë i shqipes së sotme, Akademia e shkencave dhe arteve e RPS te Shqipërisë, Instituti igjuhësisë dhe i letërsisë, Tiranë, 1984.
- Македонско-албански речник, Миле Корвезировски, Лутви Руси, Просветно дело, Скопје, 1967.
- Dinstiktivi Tetovarë, Ismail Arslani, Publicistikë, Arbëria Desing, 2008.
- Македонско-албански речник, Аднан Агаи, Кимете Агаи, Скопје, 1999.
- Речник на странските зборови во македонскиот јазик, д-р Толе Белчев, Скопје, 2002.
- Fjalorë Shqip-maqedonisht, Речник, Албанско-македонски, Аднан и Кимете Агаи, Мешари, 1996.
- Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања, Македонска книга, Скопје, 1986.

811.163.3:811.112.2
811.112.2:811.163.3

Оригинален научен труд
Original research paper

ЗБОРОВНАТА ГРУПА ДЕТЕРМИНАТОРИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК

д-р Емилија Бојковска¹

Апстракт: Детерминаторите во македонскиот и тие во германскиот јазик се дефинираат според дистрибуцискиот критериум. Оваа зборовна група ја изразува референцијалната карактеристика на јазикот. Во двата јазика станува збор за лексички препозициски атрибути на именката, со исклучок на постпозициските членски морфеме во македонскиот, кои обично се сврзуваат со првиот збор во именската синтагма. Детерминаторите во германскиот јазик влијаат врз придавската флексија, што е главната причина за постулирањето на нуловиот член. Во македонскиот јазик таквото влијание отсуствува.

Клучни зборови: *детерминатор, лексички детерминатор, членска морфема, флексија, референција.*

THE WORD CLASS DETERMINERS IN THE MACEDONIAN AND IN THE GERMAN LANGUAGE

Emilija Bojkovska, Ph.D. ¹

Abstract: The determiners in the Macedonian and in the German language are defined according to a distributional criterion. This word class expresses the referential feature of the language. In both languages this subject refers to lexical prepositional attributes of the noun, with the exception of the postpositional article morphemes in Macedonian, which are typically attached to the first word in the noun phrase. The determiners in German influence the adjective inflexion, which is the main reason for the postulating the null article. In the Macedonian language such influence is absent.

Key words: *determiner, lexical determiner, article morpheme, inflexion, reference.*

1). Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје.
Faculty of Philology “Blaze Koneski”, University “St. Cyril and Methodius” - Skopje.

1. Детерминаторите во македонскиот јазик

Според дистрибуцискиот критериум,² детерминаторите во македонскиот јазик се дефинираат како зборови парадигматски по род во еднина кои ја придружуваат именката и кои не можат да се врзат со членските морфеме *-ов...*, *-он...*, *-от...* (*овој, оној, секој* итн.). Во детерминаторите се вбројуваат и споменатите членски морфеме, кои се дефинираат екстензионално. Врз основа на дистрибуцијата, во детерминаторите спаѓаат и неменливите зборови: *што, ништо, нешто* во атрибуциска употреба³ (*што работа; ништо работа; нешто пари*).

Првиот и вториот критериум од дефиницијата, имено образувањето единска парадигма по род и придружувањето на именката, се заеднички белези на детерминаторите и на придавките (*овој извештај; оваа статија* наспрема: *долг извештај; долга статија*). Разграничувајќи ги придавските заменки, кои претежно одговараат на детерминаторите во овој труд, од заменските придавки (*ваков, олкав, тогашен, овдешен* итн.), Минова-Гуркова (2000: 48) истакнува дека разликата „се состои во тоа што првите не можат да се врзат со членски морфеме, додека повеќето од заменските придавки се врзуваат со членски морфеме, како и останатите придавки во македонскиот јазик“. Според тоа, и придавките, по правило, се парадигматски по род во еднина и се јавуваат како придружни елементи на именката, но за разлика од детерминаторите, тие најчесто можат да се врзат со членските морфеме (**секојата молба*⁴ наспроти: *најстојчивата/нашата молба*). Според Тополињска (1974: 40), „основната разлика меѓу нив [придавските заменки] и придавките се состои во фактот дека заменките се *ex definitione* селективни по посоченост [...]“.⁵

Лексичките детерминатори, по правило, имаат контактна позиција со именката или со препозициската придавка и во стандардниот јазик можат да се пермутираат во рамките на реченицата само заедно со именката (*Го сретнавме тој човек.; Тој човек го сретнавме.* наспрема **Тој го сретнавме човек*).

Зборовната група детерминатори ги опфаќа атрибуциски употребените лично-предметни и показни заменки кај Конески (1974: 338 и натаму),

2). За дистрибуцискиот критериум за класификација на зборовите, применет во македонскиот јазик врз примерот на неменливите зборови, в. Бојковска 2011.

3). Атрибут е секоја конструкција што зависи од неглаголски збор.

4). Со * се означува граматички неправилна конструкција.

5). Наместо вообичаениот термин определеност, Тополињска (1974: 65) го употребува терминот посоченост како назив на граматичката категорија чие морфолошко јадро е категоријата определеност. Членовите маркирани по посоченост можат да бидат определени или неопределени.

односно придавските заменки кај Минова-Ѓуркова (2000: 48 и натаму), со тоа што во овој труд кон детерминаторите се приопштуваат и членските морфеме, макар што не се зборови. И Минова-Ѓуркова (2000: 110, 119) говори за детерминатори како изразувачи на референцијалната карактеристика на именската синтагма, во кои спаѓаат членските морфеме, показните заменки, *еден* и неопределените заменки од типот *некој*, *нешто* и сл. Во граматичките проучувања на македонскиот јазик, *еден* со значење блиско на значењето на *некој* се вбројува во заменките (Конески 1976: 325, 340) или во детерминаторите (Минова-Ѓуркова 2000: 119) или се разгледува од аспект на статусот како неопределен член (Тополињска 1982; Фридман 1992).

Се разликуваат следниве подгрупи детерминатори:

- членови:
- определен член⁶ (определени членски морфеме): *-ов...*, *-он...*, *-от...*;
- неопределен член: *еден...*;
- показни детерминатори: *овој...*, *оној...*, *тој...*;
- неопределени детерминатори: *некој...*, *кој... било*, *кој...-годе*, *кој...*
- (*и*) *да е*; *нешто*, *нечиј...*, *чиј... било*, *чиј...-годе*, *чиј... (и да е)*;
- општи детерминатори: *секој...*, *сечиј...*, (*сиот...*, *сите*);⁷
- прашални детерминатори: *кој...*, *чиј...*, *што*;
- одречни детерминатори: *ниеден...*, *никој...*, *ничиј... ништо*.

Класификацијата е направена врз основа на поделбата на Минова-Ѓуркова (2000: 53). Меѓутоа, од нејзината определба на придавските заменки не се отстапува само со вклучувањето на членските морфеме и на некои други елементи (*ниеден*, *ништо* итн.) во детерминаторите, туку и во однос на (изземањето на) релативните придавски заменки *кој₂(што)*, *што*, *чиј(што)*. Нивниот статус како детерминатори е спорен затоа што само *чиј* се јавува како атрибут на именка (*детето(,) чија играчка ...*), а другите

6). Наместо терминот определен член, Галтон (1971: 6) и Корубин (1984: 44) го предлагаат терминот определувачки член, кој (засега) не е (пошироко) прифатен во македонската лингвистичка терминологија.

7). Елементот *сиот* е специфичен, бидејќи се јавува само во членувана форма. Нечленуваната форма се употребува пред сè во народната поезија: *си патници*, *си друмници* (Миладиновци, според Конески 1976: 306). Нејзината употреба во стандардниот јазик е ограничена на поезијата (*са ноќ*, *са зима*, *са лето*), каде што според Конески се работи за сложени прилози, кои можат да се пишуваат слеано. Тој ги вбројува *сиот*, *сета*, *сето* и *сите* во заменските придавки, а според Минова-Ѓуркова (2000: 54) единските форми се придавски заменки, а *сите* е именска заменка. Тополињска (1974: 49) смета дека единските форми поради селективната немаркираност по број и поради маркираноста како /total/ не создаваат парадигма со *сите*, кое е селективно маркирано по множина.

имаат функција на реченичен сегмент (реченичен член) во релативна реченица (*детето што...детето, кое(што)...*). Оттаму следува дека релативните зборови од дистрибуциски аспект не се единствена зборовна подгрупа: додека *чиј* е детерминатор, другите се заменки, определени како зборови што имаат иста дистрибуција како именските синтагми.

За разлика од некои други атрибути на именката кои го модификуваат нејзиното значење (на пример, придавката како квалитативен атрибут), детерминаторите претставуваат „јазични средства со кои се сигнализира референцијална карактеристика на ИГ [именската група]“ (Минова-Гуркова 2000: 110). Освен тоа што детерминаторите ја изразуваат категоријата определеност (кај Тополињска 1974 наречена: посоченост; в. г.), членските морфеме имплицираат просторни и временски односи (*масава, масана, масата; пролетва, во средата*), а се среќаваат и во експресивна употреба (*Вардаров*) (Конески 1976: 225 и натаму; Минова-Гуркова 2000: 1986: 67 и натаму).

Во врска со позицијата на детерминаторите, постои разлика меѓу членските морфеме и лексичките детерминатори: додека првите се употребуваат во постпозиција на елементот со кој започнува именската синтагма (именка или придавка), лексичките детерминатори, со исклучок на *низаеден*, се јавуваат во почетокот на именската синтагма (*средбата; новата средба*; наспрема: *оваа средба; оваа нова средба*). Ако се јави надредената именка со друга именка сврзана со неа со цртичка (именски атрибут или интегриран предикативен атрибут), тогаш се членува надредената именка (*спомен-плочата; земјите-членки*; сп. Минова-Гуркова 2000: 220 и следн.).

Меѓутоа, во експресивна употреба, најчесто со именка во вокативна функција, некои од препозициските детерминатори можат да се јават зад именката (сп. Тополињска 1974: 26 и следн.). На пример: *лажго ниеден; прчла една*. Во постпозициска употреба се затемнува значенската разлика меѓу *еден* и *ниеден*. Моносите за меѓусебно комбинирање на детерминаторите се ограничени: *сите тие работи*; (разг.): *таа една жена*. За двојноопределените именски синтагми од типот *овој човек*, в. Тополињска 1974: 129 и следн., Минова-Гуркова 2000: 131 и следн.

Повеќето детерминатори се парадигматски по број, а во еднина и по род. За македонскиот јазик е карактеристично што и неопределениот член *еден* има парадигма по број (мн. *едни*). Множинската форма обично се употребува пред избројливи *pluralia tantum* кога означуваат еден предмет (*едни ножици/очила*). Зборот *еден* се јавува и како број, кој за разлика од неопределениот член, обично е акцентиран (в. Петковска 1986).

2. Детерминаторите во германскиот јазик

Според дистрибуцискиот критериум, детерминаторите во германскиот јазик се зборови парадигматски по род во еднина кои ја придружуваат именката и кои не можат да се комбинираат со саксонскиот генитив (**dieser Annas Mantel*) (Енгел 1996: 18).

И придавките се придружни елементи на именката, но за разлика од детерминаторите тие можат да се комбинираат со саксонскиот генитив (*Annas neuer Mantel*). Исклучок од правилото дека детерминаторите се парадигматски по род претставуваат мал број неменливи детерминатори (*laut, wessen*).

Се разликуваат следниве подгрупи детерминатори (сп. Енгел 1996: 533 и натаму):

- членови:
- определен член: *der...*;
- неопределен член: *ein...*;
- нулов член: \emptyset ;
- присвојни детерминатори: *mein..., dein...* итн., *dessen, deren*;
- показни детерминатори: *der..., dieser..., jener..., derjenige..., derselbe..., solcher...*;
- неопределени детерминатори: *aller..., ein wenig, einiger..., etlicher..., irgendein..., irgendwelcher..., jeder..., lauter, mancher..., mehrere*;
- прашални детерминатори: *was für ein, welcher..., welch ein, wessen, wie vieler...*;
- одречен детерминатор: *kein...*⁸

Детерминаторите ѝ го придодаваат на именката референцијалното значење, со што ја преобразуваат во именска синтаagma.

Оваа зборовна група одговара на членските зборови во граматиката на Хелбиг/Буша (2001: 320 и натаму). Во врска со нивните карактеристики, тие го истакнуваат следново: прво, членските зборови секогаш стојат пред именка или пред збор што ѝ претходи, значи тие ја отвораат именската синтаagma: *Mein Freund kommt morgen*; второ, членските зборови не можат меѓусебно да се поврзуваат координациски: **Der mein Freund spricht.*, при што составите *manch ein* и *welch ein* се сметаат за посебни членски зборови, поточно за варијанти на *mancher* и *welcher*, а *solch ein* се смета за варијанта на *ein solcher*, форма, во која обично се јавува *solcher*; трето, членските зборови не можат да се пермутираат во реченица сами, без именката, туку само заедно со неа (*Der Freund kommt heute zu mir. Heute kommt der Freund zu mir. *Freund der kommt heute zu mir. *Freund kommt heute der zu mir.*);

8). Поради совпаѓања во правилата за употреба, Енгел (1996: 541 и натаму) ги разгледува придавките *beides..., vieler...* и *weniger...* во рамките на детерминаторите.

четврто, членските зборови се согласуваат со именката (и придавката) по род, падеж и број; петто, членските зборови не го заземаат местото на придавката, туку го определуваат видот на придавската деклинација: *der / dieser fleißige Schüler*; *ein / mein / kein fleißiger Schüler*; шесто, појавата на членските зборови е задолжителна, а тоа важи и за нуловиот член.

Следува коментар на некои од горенаведените особини. За првото својство: сосема ретко детерминаторот се јавува зад именката, пред сè во народната поезија и во молитви (*Kindlein mein, Vater unser*).

За второто својство: можностите за меѓусебно комбинирање на детерминаторите се мошне ограничени, но не отсуствуваат целосно (Енгел 1996: 553 и натаму). Присвојните детерминатори можат да се употребуваат со детерминаторите *all(er)*, *dieser* и евентуално со *jener*, а неопределениот детерминатор *all(er)* може да се комбинира со определениот член, со показните детерминатори, освен со *derselbe* (*alle meine Freunde, dieses mein Buch, (?) jenes sein Haus, all die Bäume, alle diese Bäume*). Останува отворено прашањето дали во случаите како *manch ein* станува збор за посебен детерминатор (како кај Хелбиг/Буша 2001: 321 и следн.; 326 и следн.) или за комбинација од два детерминатора (како кај Енгел 1996: 554). Во тие конструкции првиот детерминатор само делумно ја условува флексијата на другите детерминатори. Примерите: **das solch-e Glück : einem solchen Glück : solchem Glück* наспрема: *dieses mein Land : *ein mein Land : mein Land* (Енгел 1996: 524) ја потврдуваат констатацијата за ограничените можности за меѓусебно комбинирање на детерминаторите, со оглед на тоа што *solcher* и *mein* не се јавуваат во сите три детерминаторски околин (зад определен, зад неопределен и при нулов член), како што е случај со придавките, туку само во две околин.⁹ Оттаму произлегува заклучокот дека детерминаторите имаат најмногу две флексиски парадигми, што претставува уште една разлика наспрема придавките, кои имаат три вакви парадигми во зависност од детерминаторот. Некои детерминатори, како присвојните, имаат само еден вид флексија макар што се јавуваат во две околин (зад определен и при нулов член), затоа што нивните флексии во двете околин се совпаѓат.

За четвртото својство, конгруенцијата, в. Бојковска 2006.

Сите наведени својства, со исклучок на петтото, се неприменливи врз нуловиот член. Наспроти тоа, кај шестото својство, Хелбиг/Буша дури

9). На друго место, Енгел (1996: 554) го наведува примерот *alles solche Treiben*, кој покажува дека *solcher* се јавува и зад детерминатор што предизвикува ист вид придавска флексија како определениот член, па според тоа *solcher*, строго земено, има три вида флексија, меѓутоа овде станува збор повеќе за исклучок отколку за нарушување на правилото.

нагласуваат дека појавата и на нуловиот член е облигаторна.¹⁰

Нуловиот член (нулов детерминатор) е сместен во длабинската структура и нема површинска реализација. Неговото постулирање е мотивирано од зависноста на придавската флексија од детерминаторот (*ein guter Wein, der gute Wein, guter Wein; einem guten Wein, dem guten Wein, gutem Wein*). Со оглед на тоа што и отсуството на реализиран детерминатор влијае врз појавата на специфични флексиски морфеме кај придавката, и нуловиот член може да се определи како нивни „предизвикувач“ (сп. Енгел 1996: 525 и следн.). Меѓутоа, постојат лингвисти што не го користат поимот нулов член и говорат за именски синтагми без детерминатор (сп. Цифонун и др. 1997).

Детерминаторите обично се парадигматски по род, број и падеж. Некои детерминатори се *singularia tantum* (*ein, irgendein*), некои се *pluralia tantum* (*mehrere*), некои се употребуваат претежно во множина (*einiger, etlicher*), а кај некои, пак, единската форма може да означува повеќечлено множество (*mancher*). Зборот *ein* се јавува и како број, кој е обично нагласен.

3. Контрастирање

Меѓу детерминаторите во македонскиот и тие во германскиот јазик се забележуваат следниве совпаѓања. Во двата јазика станува збор за придружни елементи на именката. Детерминаторите во германскиот јазик и лексичките детерминатори во македонскиот јазик обично стојат во почетокот на именската синтагма, со што ја разграничуваат од другите јазични единици. Оваа зборовна група имаа референцијално значење.¹¹

Но постојат и неколку значителни разлики. Прво, определениот член во македонскиот јазик се јавува како постпозициска членска морфема, а во германскиот како лексичка единица. Второ, неопределениот член *ein*

10). Лебнер (1986) на духовит начин укажува на несоодветноста на наведените правила во однос на нуловиот член. На изучувачите на германскиот јазик, меѓу другото, им советува никогаш да не го ставаат нуловиот член зад именката, ниту зад друг детерминатор, никогаш да не го пермутират без именката, правилно да го флектираат и пред сè никогаш да не го забораваат. На граматички правилната реченица: *Brei esse ich*, тој шеговито ѝ ја сопоставува граматички неправилната реченица **Brei esse ich.*, во која, како што вели, нуловиот член стои меѓу личноглаголската форма и подметот.

11). Слично значење како детерминаторите имаат и некои придавки, како на пример ситуативните (*овдешен, тамошен, сегашен; hiesig, dortig, jetztig*). Затоа значењето не се зема како разграничувачки критериум меѓу детерминаторите и придавките, туку некомпатибилноста на првата зборовна група, одн. компатибилноста на втората зборовна група со членските морфеме (во македонскиот јазик), одн. со саксонскиот генитив (во германскиот јазик) (в. г.).

e *singulare tantum*, додека *еден* образува парадигма по број (*еден* : *едни*). Трето, определените членски морфеме во македонскиот јазик изразуваат и просторни и временски односи, а определениот член во германскиот јазик е лишен од таквата диференцијација. Четврто, детерминаторите во германскиот јазик ја определуваат флексијата на придавката, додека детерминаторите во македонскиот јазик немаат такво влијание¹². Петто, како последица од претходното својство, во германскиот јазик е целисходно да се постулира т.н. нулов член, со оглед на тоа што и отсуството на (реализиран) детерминатор има влијание врз придавката флексија. Наспроти тоа, поимот нулов член е излишен за македонскиот јазик. Шесто, како последица од петтото својство, во германскиот јазик детерминаторот може да се смета за облигаторен атрибут на именката, што не е случај во македонскиот јазик. Седмо, подгрупите детерминатори само делумно се совпаѓаат:

Во македонскиот јазик	Во германскиот јазик
член - определени членски морфеме: <i>-ов...</i> , <i>-он...</i> , <i>-от...</i> - неопределен член: <i>еден...</i>	член - определен член: <i>der...</i> ; - неопределен член <i>ein...</i> ; - нулов член: \emptyset ;
-	присвојни детерминатори: <i>mein...</i> , <i>dein...</i> итн., <i>dessen</i> , <i>deren</i> ;
показни детерминатори: <i>овој...</i> , <i>оној...</i> , <i>тој...</i> ;	показни детерминатори: <i>der...</i> , <i>dieser...</i> , <i>jener...</i> , <i>derjenige...</i> , <i>derselbe...</i> , <i>solcher...</i> ;
неопределени детерминатори <i>некој...</i> , <i>кој...</i> <i>било</i> , <i>кој...</i> - <i>годе</i> , <i>кој...</i> (<i>и</i>) <i>да е</i> ; <i>нешто</i> , <i>нечиј...</i> , <i>чиј...</i> <i>било</i> , <i>чиј...</i> - <i>годе</i> , <i>чиј...</i> (<i>и</i> <i>да е</i>); општи детерминатори: <i>секој...</i> , <i>сечиј...</i> , (<i>сиот...</i> , <i>сите</i>);	неопределени детерминатори: <i>aller...</i> , <i>ein wenig</i> , <i>einiger...</i> , <i>etlicher...</i> , <i>irgendein...</i> , <i>irgendwelcher...</i> , <i>jeder...</i> , <i>lauter</i> , <i>mancher...</i> , <i>mehrere</i> ;
прашални детерминатори: <i>што</i> , <i>кој...</i> , <i>чиј...</i>	прашални детерминатори: <i>was für</i> <i>ein</i> , <i>welcher...</i> , <i>welch ein</i> , <i>wessen</i> , <i>wie</i> <i>vieler...</i> ;
одречни детерминатори: <i>ниеден...</i> , <i>никој...</i> , <i>ничиј...</i> <i>ништо</i> .	одречен детерминатор: <i>kein...</i>

12). Единствено членските морфеме за машки род –ов, -он, -от ја предизвикуваат појавата на старата определена форма на –и кај придавките со консонантски завршок (стар; стариот).

Додека во германскиот јазик постои подгрупата присвојни детерминатори, значенски соодветните зборови во македонскиот јазик претставуваат заменски придавки, со оглед на тоа што можат да се сврзат со членските морфеме (*mein* напрема: *mojom*). Издвојувањето на општите детерминатори е преземено од Минова-Ѓуркова (2000: 53). Сосема е прифатливо и нивното приопштување кон неопределените детерминатори.¹³

Контрастирањето покажува дека начелно постои совпаѓање во функцијата на ниво на зборовната група детерминатори во македонскиот и во германскиот јазик, како и во однос на позицијата (со исклучок на членските морфеме во македонскиот јазик). Разликите се констатираат пред сè на нивото на подгрупите детерминатори, граматичките категории и флексијата.

Библиографија

Единици на кирилица:

Бојковска, Емилија (2006): „Рекција и конгруенција“, Литературен збор 1-3, стр. 7-15.

Бојковска, Емилија (2011): „Предлог за класификација на неменливите зборови во македонскиот јазик според дистрибуцискиот критериум“, XXXVII научна конференција на XLII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Охрид 5 и 6 јули 2010, стр. 75-92.

Галтон, Херберт (1971): „Функциите на определениот член во македонскиот јазик“, Литературен збор 1, стр. 5-16.

Конески, Блаже (1976): Граматика на македонскиот литературен јазик. Дел I и II. Скопје: Култура

Корубин, Благоја (1984): „Поглед на установувањето на основната македонска граматичка терминологија“, Литературен збор 3, стр. 35-44.

Минова-Ѓуркова, Лилјана (2000): Синтакса на македонскиот стандарден јазик. Скопје: Магор.

Петковска, Благоица (1986): „Значењата на еден, една, едно, едни во македонскиот литературен јазик“, *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*, IV, стр. 197-206.

13). Од синтаксички аспект, релативните зборови во двата јазика се однесуваат исто: присвојниот релативен збор е атрибут, а другите се реченични сегменти. Значи, *чии* (и *dessen/deren*) би можеле да се сметаат за релативни детерминатори. Инаку, релативните зборови во германскиот јазик обично се определуваат како заменки. Според Хелбиг/Буша (2001: 236, релативните заменки, формално гледано, не образуваат посебна зборовна подгрупа, туку како релативни заменки служат показната заменка *der* и прашалните заменки *welcher*, *wer* и *was*, а според Енгел (1996: 662), во иста функција како релативната заменка *der*, може да се јави и прашалниот детерминатор *welcher*.

Тополињска, Зузана (1974): *Граматика на именската фраза во македонскиот литературен јазик: Род, број и посоченост*. Скопје: МАНУ

Тополињска, Зузана (1981/82): „Мак. еден - неопределен член?“, *Македонски јазик XXXII/XXXIII*, стр. 705-715.

Единици на латиница:

Енгел - Engel, Ulrich (1996): *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Gross.

Лебнер - Löbner, Sebastian (1986): „In Sachen Nullartikel“. In: *Linguistische Berichte* 101, Opladen: Westdeutscher Verlag, S. 64-65.

Фридман - Friedmann, Victor (1992): *An Outline of Macedonian Grammar*,

Handbook of the Slavonic Languages. Routledge.

Хелбиг/Буша - Helbig, Gerhard / Buscha, Joachim (2001): *Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin usw.: Langenscheidt.

Цифонун и др. – Zifonun, Gisela et al. (1997): *Grammatik der deutschen Sprache. Band 3*. Berlin – New York: de Gruyter.

37:811.112.2'373.45

Стручен труд
Professional paper

АНГЛИЦИЗМИТЕ ВО НАСТАВАТА ПО ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК

д-р Билјана Ивановска ¹

Апстракт: Дидактиката по германски јазик како странски јазик интензивно се занимава со изучување на англицизмите во стандардниот германски јазик. Се обрнува посебно внимание на содржината на англицизмите во германскиот јазик и можностите за нивно имплементирање во наставата по странски јазик. *Der Anglizismen-INDEX im DaF* е интерактивен речник кој е отворен систем за учење и секој корисник со свои дополнувања и предлози за подобрување на листата на зборови може постојано да го менува и актуализира. Така, оние кои го изучуваат германскиот јазик може да ја почувствуваат проблематиката за соодветно користење на англицизмите во германскиот јазик со што се подигнува чувството за изучување на германскиот јазик како странскиот јазик.

Клучни зборови: *стандарден јазик, стручен јазик, англицизми, маркетинг јазик, парола-рекламен слоган.*

ANGLICISMS IN TEACHING GERMAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE

Biljana Ivanovska, Ph.D.¹

Abstract: The didactic of German as a foreign language must be even more intensely concerned with Anglicisms, or rather Americanisms in present German. The paper focuses on the index of Anglicisms of the Union of the German Language (Anglizismenindex des Vereins Deutsche Sprache e.V.) and the possibilities of its use when teaching German as a foreign language. This interactive dictionary, available on <http://vds-ev.de/anglizismenindex> is an open source. Every user is able to up-date constantly its Internet versions with his or her amendatory and supplementary propositions. Students thus may become familiar with the problems of Anglicisms in German and at the same time it is possible to support the development of the feeling for the language.

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Key words: *general language, specialist language, pseudo-Anglicisms, language of marketing, advertisement slogan.*

Вовед

Дидактиката по германски јазик интензивно се занимава со англицизмите, поточно кажано американизмите во стандардниот германски јазик. Посебно внимание е посветено на содржината на англицизмите од страна на членовите на Здружението за германскиот јазик во Дортмунд и нивното можно имплементирање во наставата по германски јазик како странски јазик. *Der Anglizismen-INDEX im DaF* е интерактивен речник кој може да се најде на веб-страницата: <http://vds-ev.de/anglizismenindex> или директно на: www.anglizismenindex.de. Оваа содржина е достапна на интернет од 2005 година. Последен пат е ревидирана во 2009 година и преработената верзија е преземена во изданието на книгата од 2009 година.

Содржината на *Индексот на англицизмите* е, всушност, список од англицизми кои се употребуваат во германскиот стандарден јазик. Целта на речникот е употреба на германски изрази наместо англиски кои секогаш се јавуваат во одреден содржински и јазично естетски контекст. Решавачки за разбирањето на англицизмите во содржината не е честотата на нивната употреба. Потребно е секој англицизам, колку што е можно порано, да се спореди со одредена германска јазична конструкција како алтернативно решение. Индексот, исто така, ќе им обезбеди помош на оние кои не се доволно запознати со англискиот јазик.

Содржината на *Индексот на англицизми* е отворен систем за учење: сите корисници можат да го менуваат преку уфрлувачкиот прозорец со свои дополнувања, но и со предлози за подобрување и нивно правилно актуализирање, така што оние што учат германски јазик ќе бидат соодветно информирани за проблематиката на англицизмите во германскиот јазик и нивното чувство за јазик и за правилна употреба на соодветниот збор може да биде подобро и подигнато на повисоко ниво.

Содржина на Der Anglizismen - INDEX im DaF

Во *Индексот* англицизмите се поделени во 3 групи врз основа на тоа кое влијание може да го имаат во речникот на германскиот јазик според проценката на авторите. Оваа класификација не подлежи на објективни критериуми. Сугестиите се добродојдени и може, како што кажавме, да бидат направени преку уфрлување во мрежната верзија на прирачникот. Предлозите ќе бидат внесени во работниот фајл како зборовна листа, разгледани од работната група и притоа ќе биде воспоставено актуализирање на содржината на англицизмите при следното ревидирање

на индексот. Критериумите ќе бидат усогласени со упатствата од содржината, а анонимните сугестии нема да бидат обработени. Новите зборови ќе се вклопат во јазикот, а како модерни појави со текот на времето, во иднина, се очекува тие да исчезнат. Сега оној што учи германски јазик мора да размислува која од овие лексеми ќе биде неопходна во денешниот глобализиран свет, која лексема е непотребна или кои лексеми се потенцијално опасни за германскиот јазик. Притоа, оние што го учат јазикот мора активно да учествуваат. Листата се дополнува со англицизми коишто може да пополнат една празнина од лексеми во германскиот јазик и кои во секој случај не се асимилирани или коишто не се усогласени со германските јазични правила, како и со оние коишто во германскиот јазик се прифатени како домашни зборови. Германските преводни еквиваленти се, сепак, предадени како во речниците за странски зборови. На пример: baby (Säugling, Kleinkind/доенче, бебе), clown (Hanswurst, Kasper, Narr, Spassmacher/глупчо, палјачо, будала, шегаџија), Interview (Befragung, Unterredung/испрашување, потпрашување). „Разликувачки“ се и англицизмите кои покажуваат нова состојба и за кои може да се користат и германски имиња и кои може да се заменат со нив. На пример: E-mail (е-пошта), Air Bag (Prallkissen), како и историските претстави за лексемата Hubschrauber за хеликоптер. Англицизмите може да влијаат потиснувачки на други лексеми во јазикот и така постоејќи функционално се способни и се закануваат да го потиснат секој разбирлив германски збор од германскиот јазик и со тоа се отежнува разбирањето или говорниот израз станува банален. На пример: shop (Laden/продавница), slow motion (Zeitlupe/забавена снимка), ticket (Fahr-, Eintritts-, Theater-, Kino-, Flugkarte-, Strafzettel / патна карта, влезна карта, театарска карта, кино карта, авионска карта). Оваа група содржи многу модели на зборови како и зборови кои ќе се употребуваат одредено време, често и хибриди, како на пример: Power во “Powerbrot” или во “Powerpreis”. Во моментот повеќе од 7.200 наведени англиски термини го опишуваат индексот: 2% од нив како дополнителни зборови во германскиот речник, 17% како зборови кои го диференцираат лексиконот и 81% како зборови од германскиот јазик на кои им се заканува потиснување. Во *Индексот* не се обработуваат позајмените зборови чие потекло не е од англискиот јазик или, пак, не се препознава како такво (Keks, Partner, Sport, Streik).

Во *Индексот* се обработуваат само оние англицизми кои се наоѓаат како потврдени зборови и се повторуваат во германскиот стандарден јазик. Стручните термини се разгледуваат само кога се употребуваат во стандардниот јазик. Поради тоа, мора да се внимава на изборното решение, бидејќи е сè потешко да се одредат границите меѓу стандардниот јазик

и стручната терминологија – границата е тесна и отворена. Стручната терминологија од секоја поединечна област, како што се општество, култура, политика, информатика, сцена, реклами, спорт, техника, наука и економија, не се обработува.

Се предупредува на бесмислената и претерана употреба на англицизмите за сметка на германските еквиваленти. Особено во маркетинг-јазикот, германскиот јазик станува маргинален. Неодмана, сепак, можеше да се регистрира одредено повлекување на англицизмите што е евидентно и во рекламните слогани на маркетиншката индустрија напишани на германски јазик. Институтот за маркетинг истражувања од Келн и Здружението за германски јазик во Визбаден имаат спроведено голем број анкети кои покажуваат дека англиските слогани многу ретко се доволно добро разбрани од германските потрошувачи или, пак, воопшто не се разбрани. Пораките на фирмите кои стојеа зад слоганите беа неразбирливи или се толкуваа многу несоодветно. Следниве примери се неуспешни преводи на горенаведените ситуации: *Be inspired* (Сименс мобилните телефони ги инспирираат корисниците), преведено со *jac сум поттикнат, да се биде маџепсан, да се биде инспириран (Ich bin angeregt. Verzaubert sein. Inspiriert sein)*. *Come in and find out* (Bei Douglas finden Sie ihr wahres “Ich”) преведено како *Komm rein und find wieder raus. Erst In sein, dann Out. Einkommen und herausfinden. Irgedwas ist Out, es gibt jetzt was Besseres*. Или пак, *There’s no better way to fly*. (Besser als mit der Lufthansa können Sie nicht fliegen) преведено како *Es gibt keine besseren Fliegen, Nichts ist besser als Fliegen* и др. *Every time a good time* (Jede Mahlzeit bei Mc Donald’s ist eine gute Mahlzeit) како *Jede Zeit ist eine gute Zeit. Immer eine gute Zeit haben. Jede Zeit ist Gottes Zeit*.

Заклучок

Der Anglizismen-INDEX е речник, а истовремено и книга како мрежно издание која ги прикажува англицизмите кои се користат во секојдневниот германски јазик и нивните соодветни германски еквиваленти. Листата на зборови се актуализира постојано и во моментов изнесува околу 7.200 лексички единици. Зборовите се наведени независно од честотата на нивното појавување и тие не само што го опишуваат германскиот јазик, туку и придонесуваат за неговото натамошно развивање, покажувајќи дека германскиот јазик во сите свои сфери е жив и постојано се развива и се менува. *Der Anglizismen-INDEX* е именик на англицизмите во германскиот јазик и се разликува во однос на актуелноста и концептот од другите речници на англицизми.

Библиографија

Der Anglizismenindex im DaF-Unterricht. Zbornik vedeckych prac medzinarodnej vedeckej konferencie Lingua Summit 2009, Jazykove vyzvy 21. Storocia.Trencin, Slovenska republika. 2009

GOOGLE-Suchmaschine (www.google.de)

Conscise Oxford English Dictionary COED

Webster's unabridged dictionary (www.m-w.com/netdict.htm)

Langenscheidts Fremdwörterbuch (www.langenscheidt.aol.de)

LEO.Link Everything Online (dict.leo.org)

Dict.cc,Deutsch/Englisch-Woertetbuch,(www.dict.cc)

Marketing-Lexikon-online (www.marketing-lexikon-online.de)

811.163.3'373.45=512.161

Оригинален научен труд
Original research paper

СТАТУСОТ НА ЛЕКСЕМИТЕ СО ТУРСКИ СУФИКСИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ДЕНЕС

д-р Марија Леонтиќ¹

Апстракт: Лексичките заемки со турски суфикси квантитативно и квалитативно го имаат збогатено македонскиот јазик и голем дел од нив се употребуваат и денес во разновидни сфери. Процесот на восприемање и примена на лексичките заемки со турски суфикси се случуваше во долг временски период. Овој реферат ги опфаќа лексичките заемки со турски суфикси во поглед на временската оска, лексички заемки со турски суфикси во нестандартната лексика и лексички заемки со турски суфикси во поглед на функционалните стилови.

Клучни зборови: *турски суфикси, неутрална лексика, архаизми, историцизми, фамилијаризми, дијалектизми, арго, разговорен функционален стил, уметничколитературен функционален стил, публицистички функционален стил.*

THE STATUS OF THE LEXEMES IN TODAY'S MACEDONIAN LANGUAGE

Marija Leontic, Ph.D. ¹

Abstract: Lexical borrowings with Turkish suffixes have enriched the Macedonian language both in quantity and in quality and a large part are used today in different spheres. The process of perception and usage took place over a long period of time. This essay encompasses the lexical borrowings with Turkish suffixes with regard to the time scale, lexical borrowings with Turkish suffixes in the non-standard lexis and lexical borrowings with Turkish suffixes with regard to the functional styles.

Key words: *Turkish suffixes, neutral lexis, archaisms, historicism, familiarisms, dialectisms, argot, colloquia - functional style, artistic - literature style, publicist - functional style.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

1. Вовед

Со внимателно читање на постојните разновидни речници на македонскиот јазик може да се согледа дека лексичките заемки со турски суфикси и лексемите градени по тој модел, квантитативно и квалитативно го збогатувале речничкиот состав на македонскиот јазик во периодот пред официјализирање на процесот на стандардизација на македонскиот јазик и во периодот по официјализирање на процесот на стандардизација на македонскиот јазик. Овој лексички фонд воедно го одразува времето, општествената состојба, материјалниот и културниот живот во кој се восприемале, адаптирале, селектирале, задржувале, исфрлале од употреба и мотивирале создавање на нови лексеми по пат на аналогија според новите потреби на говорителите.

Лексемите со турски суфикси во македонскиот јазик можат да се разгледаат како:

- лексички заемки со турски суфикси во поглед на временската оска;
- лексички заемки со турски суфикси во нестандартната лексика;
- лексички заемки со турски суфикси во поглед на функционалните стилови.

2. Лексички заемки со турски суфикси во поглед на временската оска

Во стандардизираниот лексички фонд кој се применува во официјалното општење и писмениот јазик, лексичките заемки со турски суфикси во поглед на временската оска може да бидат главно:

2.1. **Неутрална лексика**, која е надвременска, неврзана за кое било време. Пр. *бозација*, *бифеџија*, *зурлаџија*, *кавалџија*, *кафеџија*, *кираџија*, *малтерџија*, *пазарџија*, *тутунџија*, *шегаџија*, *бурекџија*, *занаџија*, *симитџија*, *кебапџија* и др.

2.2. **Архаизми**, кои се употребувале во минатото, а денес место нив се применуваат современи зборови. Пр. *безистенџија/дуќанџија*; *доганџија* / *соколар*; *капиџија/вратар*, *портир*; *мадемџија/рудар*; *саџија/поштар*; *унерџија/вешт*; *бичакџија/ножар*; *џумрукџија/цариник*, *небетџија/чувар*, *стражар*; *туфекџија/пушкар*, *оружар* и др.

2.3. **Историзми**, кои изразуваат територијална поделба или организација, институции, функции на лица, појави и предмети што се надминале со промената на општествениот поредок или осовременувањето на животот. Пр. *акинџија*, *апсанџија*, *бегликџија*, *бејтулмалџија*, *вирџиџија*, *дервенџија*, *дерухдеџија*, *ешкинџија*, *харачџија*, *топузџија*, *феселџија*, *вилаџија*, *гедикџија*, *валилак*, *баждарлак*, *беглак*, *беглербеглак*, *везирлак*, *кадилак*, *мудурлак*, *мутесарифлик*, *пашалак*, *спаилак* и др.

3. Лексички заемки со турски суфикси во нестандартната лексика

Во нестандартниот лексички фонд кој се употребува во секојдневното неофицијално општeње, односно во разговорниот јазик, лексичките заемки со турски суфикси се застапени со:

3.1. **Фамилијаризми**, кои им се познати на сите говорители кои живеат на една територија, а се применуваат кога сакаме да дадеме интимен, субјективен или експресивен израз на исказот. Фамилијаризмите имаат свои еквиваленти во стандардниот македонски јазик. Пр. *бадијалиција*/безделник; *бељаиција*/напасник; *џурултаиција*/вревач; *зијанција*/штеточинец, пакосник; *комарција* / коцкар; *миразија*/наследник; *муабетиција*/зборлив; *азганлија*/разуздан; *берикетлија*/плоден, плодороден; *гајлелија*/загрижен; *касметлија*/среќен; *мераклија*/љубител; *табиетлија*/кудлив; *таксиратлија*/несреќен; *фајделија*/корисен; *кефлија*/развеселен, расположен и др.

3.2. **Дијалектизми**, кои им се познати на говорителите кои живеат во одредена област во која се употребуваат, но другите говорители можат да ги разберат помалку или повеќе успешно. Присутни се и во уметничката литература доколку темата и времето што се обработуваат, наметнуваат авторот да примени дијалект за да биде делото автентично. Во македонската дијалектологија има богат фонд лексеми со турски суфикси. Дијалектизмите во најголем број случаи имаат свои соодветници во стандардниот македонски јазик. Пр. *накавчија* / молер; *јаланција* / лажливец; *лафчија* / зборлив; *аргафанлија* / лилјак, виолетов; *ачик-џозлија* / итар; *бегиритлија* / снаодлив; *вакатија* / имашен; *генишилија* / спокоен; *заифлија* / плашлив; *инсанлија* / човечен; *јарамаслија* / немирен; *кедерлија* / болникав; *лафазанлија* / брборко; *немукаетлија* / немарен; *чичеклија* / цветен; *зулумлук* / злодело; *артиса* / преостане; *безердиса* / здодее; *џувендиса* / поверува и др. Според Ружа Паноска: „Кога го имаме предвид развитокот на македонскиот литературен јазик, го имаме предвид и тоа дека од дијалектите е одбрано сè што е типично, што има живот во себе и што може да се актуализира и да се афирмира во литературниот јазик. Но, процесот на црпењето од дијалектните резерви не е ниту прекинат ниту завршен. Меѓутоа можеме да констатираме дека дијалектизмите на извесен начин веќе се притеснети од општонародниот јазик, односно од литературниот”²

3.3. **Арго**, кој е познат само на поединци бидејќи е таен јазик на група луѓе. Пр. *станција*, *проваљција* (лице што ограбува станови), *трскација* (момче што „лови” девојки), *прскација* (лице што зборува глупости) и др.

2). Паноска, Ружа. (1972). Дијалектните особености во прозата на некои македонски современи прозаисти. Македонски јазик - Скопје. Год. (23), 217.

За кој фонд лексички заемки со турски суфикси од стандардната или нестандардната лексика ќе се определи и ќе ги употреби говорителот, зависи од неговата социјална област на активност и општење, бидејќи секоја област карактеристично ги применува јазичните средства. Говорителот внимава на изборот и примената на јазичните средства за непречено и соодветно да комуницира со другите членови во неговата социјална област на активност и пошироко со другите членови на заедницата.

4. Лексички заемки со турски суфикси во поглед на функционалните стилови

Специфичниот избор и примена на јазичните средства спаѓа во доменот на функционалните стилови. Лексичките заемки со турски суфикси се употребуваат во следниве функционални стилови:³

4.1. **Разговорниот функционален стил** (разговорен јазик) се карактеризира со неофицијална, непосредна, спонтанa, експресивна, економична приватна реализација на јазикот што може да биде од наједноставен до култивирано-сложен, во говорена и во пишувана форма. Разговорниот јазик се одликува со голем број лексеми со турски суфикси, каде што најмногу доаѓаат до израз фамилијаризмите и дијалектизмите. За разговорниот функционален стил се особено карактеристични полиморфемните суфикси -џија/-чија и -лија. Пр., „Тој е голем *финтација*.”, „Ама е *лимонтабиетлија*.”, „Денес на пазар ја нападна еден *џепчија*.”, „Мајка му и татко му му даваат голем *џепарлак*”.

Лилјана Минова-Ѓуркова со право ќе истакне: „Од јасни причини, во овој функционален стил ќе го сретнеме *најстарото* и *најновото* од конкретниот јазик. Стандардниот јазик, кој се карактеризира со еластична стабилност, се наоѓа, од една страна, понапред од разговорниот прогласувајќи некои елементи за застарени, а од друга страна – оди по него, затоа што сè уште (во определени фази) не го примил новото, наложено од животот и веќе широко прифатено во разговорниот функционален стил”. Потоа Лилјана Минова-Ѓуркова истакнува: „Разговорниот функционален стил претставува непресушен извор за уметничката литература, како и за средствата за јавно општење, особено во поново време”.⁴ Според ова, лексичките заемки со турски суфикси кои се среќаваат во голем број во разговорниот функционален стил, реално е да се рефлектираат и да ги сретнеме во јазикот на уметничката литература и во јазикот на средствата за јавно информирање.

3). Сите термини во ова поглавје се усогласени со термините на Лилјана Минова-Ѓуркова, која голем дел од своето творештво го има посветено на оваа тема.

4). Ѓуркова Минова, Лилјана (2003). Стилистика на современиот македонски јазик. Магор - Скопје, 218-219.

4.2. **Уметничколитературниот функционален стил** (јазикот на уметничката литература) се одликува со создавање на уметничка литература (книжевност) во која се одразува речничкото богатство на јазикот со основните, секундарните и терцијалните значења на зборовите. Јазикот на уметничката литература содржи бројни лексеми со турски суфикси, посебно во делата кои го отсликуваат периодот на Османлиската Империја, но и во творбите кои го опишуваат современиот живот во различни средини, а во кои дијалектизмите доаѓаат до израз. Дијалектизмите со турски суфикси се применуваат за да се актуализира времето и средината во кое се одвива дејството, но и за да се постигне автентичност на исказите на ликовите во делото. Пример:

„...Најмногу земаше *ќеманеџијата*, после идеше ред на утот, па на *гарнетџијата* и, на крајот, дури беше *дајреџијата*. Таков си беше редот, од век, меѓу *чалгациите*...” (Иван Точко „Дајреџијата”)⁵

Со уметничколитературниот функционален стил се реализираат и литературните преводи и препеви од турски на македонски јазик, каде што турските лексеми со турски суфикси исто така заземаат видно место. Пример, во препевот на Илхами Емин:

Од град во град сè патувам
И шејхови се прашувам
Гурбетлакот силно гори
Види љубовта што ми стори.
(Јунус Емре „Чекорејќи в оган горам”)⁶

Тука сме должни да истакнеме дека лексеми со турски суфикси најмногу се наоѓаат во јазикот на народната литература. Пр.

Твоје лице лице,
дукат чело *амајлија*,
дукат чело *амајлија*,
руса коса *срмаллија*,
руса коса *срмаллија*,
танќи веѓи *гајтанлиш*
танќи веѓи *гајтанлиш*,
црни очи *бадемлиш*,

5). Настева Јашар, Оливера (1972). Функционирањето на турцизмите во македонскиот книжевен јазик. Македонски јазик - Скопје). Год. XXIII, 94.

6). Емре, Јунус. (1991). Да сакаме да нè сакаат. Препев од турски: Илхами Емин. Бирлик - Скопје, 225.

црни очи *бадемлии*,
твоја уста *шеќерлија*,
твоја уста *шеќерлија*,
бело грло *шербетлија*,
бело грло *шербетлија*,
рамна става *биналлија*.⁷
(„Ој, невесто јубавесто”)

4.3. **Публицистичкиот функционален стил** (јазикот на средствата за јавно информирање и на публицистиката) е наменет за информирање на аудиториумот на една говорна заедница (читатели, слушатели, гледачи) за важни или интересни настани од земјата или од странство. Јазикот на средствата за јавно информирање, посебно новинарскиот потстил, содржи бројни лексеми со турски суфикси. Ова се должи, пред сè, на фактот што во последно време во новинарскиот потстил се користат лексички елементи од разговорниот јазик за да се одбегне монотонија, да се привлече внимание и да се постигне живост и разновидност во изразот. Овој тренд посебно се согледува во новинарските наслови во кои лексемите со турски суфикси навистина се применуваат мајсторски за да се привлече вниманието на читателот. Пр. „*Гемисијата* Шатев одделен од илинденците”⁸, „*ФАМУ ќе ги обедини балканските филмации во Охрид*”⁹, „*Прегазен моторија*”¹⁰, „*Ранет гонел ништолција*”¹¹, „*Ловција* пронајден мртов”¹², „*Камионциите* ни ги тепаат, грчката полиција гледа”¹³, „*Митации* го олесниле буџетот за над 50 милиони евра”¹⁴, „*Моторциска* свадба во Водоча”¹⁵, „*Околу 1.500 идни академци од внатрешноста – кирации*”¹⁶, „*Ако му смрдат нозете на пубертетлијата* - ставете му ботокс!”¹⁷ и др. Но освен во наслови, овој вид на лексеми се користат и во текстот. Пр. „Помладиот Чокре е

7). (1962). Македонските мелографи од крајот на XX век. Редакција: Живко Фирфоф и Методија Симоновски. Институт за фолклор - Скопје, 140.

8). Дневник (Скопје). Бр. 3814, 08. XX 2008, 7.

9). Утрински весник (Скопје). Бр. 2711, 14-15. VX 2008, 17.

10). Вест (Скопје). Бр. 2381, 24-25. V 2008, 12.

11). Вест (Скопје). Бр. 2386, 30. V 2008, 12.

12). Дневник (Скопје). Бр. 3792, 13. XX 2008, 13.

13). Дневник (Скопје). Бр. 3666, 13. V 2008, 1.

14). Дневник (Скопје). Бр. 3657, 2. V 2008, 15.

15). Вест (Скопје). Бр. 2469, 9. XX 2008, 1.

16). Вечер (Скопје). Бр. 13916. 2. X. 2008, 9.

17). Вечер (Скопје). Бр. 13916. 2. X. 2008, 25.

познат скопски *шемаџија* и еден од најпожелните ергени во државата.”¹⁸, „*Филмаџиите* реагираат на оддолжувањето на постапката за нов директор, со што предупредуваат дека за новиот тоа ќе значи катастрофален почеток”.¹⁹

Исто така, и во крстозборите, кои спаѓаат во новинарскиот потстил, лексемите со турски суфикси се застапени со многу примери.

Во разговорниот, во уметничколитературниот и во публицистичкиот функционален стил се застапени лексеми со турски суфикси кои се карактеризираат со експресивност. Семантички, експресивните лексеми со турски суфикси можат да бидат:

- Деминутиви и хипокористици, кои означуваат мали или мили лица, животни и предмети, или позитивен однос кон нив. Пр. *алваџиче, бозаџивче, бостанџиче, гајдаџиче, гемиџиче, дуќанџиче, кавгаџивче, казанџиче, кафеџиче, меанџиче, арамличе, басмаличе, назлиџе* и др.
- Аугментативи и пејоративи, кои означуваат преувеличување на лица, животни и предмети, или негативен однос кон нив. Пр. *јабанџиџиче, пубертетлија, шмекарлак* и др.

Заклучок

Лексемите со турски суфикси во поглед на временската оска се застапени во неутралната лексика, архаизмите и историцизмите; во нестандардната лексика се застапени со фамилијаризмите, дијалектизмите, аргото; а во поглед на функционалните стилови се употребуваат во разговорниот функционален стил, уметничколитературниот функционален стил и публицистичкиот функционален стил.

Лексемите образувани со турски суфикси, и воопшто турцизмите, не се застапени во административниот и во научниот функционален стил, затоа што во историскиот развој на македонскиот јазик турцизмите сè повеќе го губеа своето неутрално обележје и стануваа стилски обоени. Оваа тенденција се случуваше во долг временски период паралелно со стандардизацијата на македонскиот јазик и осовременувањето на условите за живот и работа.

Библиографија

18). Вест (Скопје). Бр. 1597, 22. XX 2005.

19). Вест (Скопје). Бр. 2551, 17. XXX 2008, 17.

- Димитровски, Тодор, Корубин, Благоја, Стаматоски, Трајко (1986) *Речник на македонскиот јазик* – Македонска книга – Скопје.
- Ѓуркова Минова, Лилјана (2003) *Стилистика на современиот македонски јазик*. Магор – Скопје.
- Леонтиќ, Марија (2008) *Турските суфикси во македонскиот јазик со паралели од македонската патронимија и топонимија* (необјавена докторска дисертација). Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ – Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје.
- Паноска, Ружа (1994) *Современ македонски јазик*. Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ – Скопје.

316.74:81]:614(497.7)
316.723-021.463(497.7):614

Прегледен труд
Review paper

ВАЖНОСТА НА ЈАЗИКОТ И НА КУЛТУРАТА ВО СИСТЕМОТ НА ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

д-р Билјана Ивановска¹
д-р Нина Даскаловска¹

Апстракт: Република Македонија е мултикултурна земја и со секоја измината година сè повеќе давателите на здравствени услуги го препознаваат предизвикот од зголемена грижа за пациентите со различни лингвистички и културни традиции. Здравствените професионалци и менаџери мораат да имаат основно разбирање за влијанието на јазикот и на културата, со цел да дадат ефикасна здравствена услуга, што ќе ги исполни стандардите на здравствениот менаџмент и очекувањата на општата популација.

Клучни зборови: *јазик и култура, здравствен систем, мултикултура.*

THE IMPORTANCE OF LANGUAGE AND CULTURE IN THE HEALTH CARE DELIVERING SYSTEM

Biljana Ivanovska, Ph.D.¹
Nina Daskalovska, Ph.D.¹

Abstract: The Republic of Macedonia is a country of many cultures, and with each passing year, more health care providers are recognizing the challenge of caring for patients from diverse linguistic and cultural backgrounds. Health care professionals and managers must have a basic understanding of the impact of language and culture on health care delivery in order to efficiently organize services that meet the needs of both the institution and a diverse patient population.

Key words: *language and culture, health care system, multiculturalism.*

1).Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

1. Вовед

Република Македонија е мултиетничка држава. Во неа живеат повеќе национални групи, меѓу кои: Македонци, Албанци, Турци, Роми, Срби и Власи. Сите државјани на Р. Македонија се еднакви пред законот. Уставот на Република Македонија и законите овозможуваат заштита на сите етнички, културни, јазични и религиозни ентитети од сите малцински групи. Етничките тензии се присутни во македонското општество, наспроти загарантираните права на сите етнички групи споменати во уставната структура на Македонија. На ова се надоврзува и фактот дека Владата на Р. Македонија се стреми кон политика на мирна интеграција на сите етнички групи во општеството. Основните причини за ваквите тензии може да се идентификуваат како наследено меѓусебно недоверие и предрасуди помеѓу етничките групи (Демировски, 2008, стр. 151).

Како земја на повеќе култури и народи, здравствените работници со секоја измината година сè почесто посветуваат повеќе внимание на соодветната грижа на пациентите кои имаат различно културно и социјално потекло. Здравствените работници и менаџери мора да имаат основно разбирање за влијанието на јазикот и на културата врз здравствениот систем, со цел ефикасно да ги организираат услугите што треба да ги исполнат очекувањата на институциите и на пациентите како чувствителна популација.

Културната позадина и социјалната разноликост е неизбежен елемент на современото живеење. Според Пописот во 2004 година, вкупното попишано население во Република Македонија изнесува 2.071.210 жители од кои, според етничкиот состав, Македонци се 1.297.981 или 64,18%, Албанци 509.083 или 25,17%, Турци 77.959 или 3,85%, Роми 53.879 или 2,66%, Срби 35.939 или 1,78%, Бошњаци 17.018 или 0,84%, Власи 9.695 или 0,48%, и други 20.993 или 1,04%.

Македонскиот јазик спаѓа во источната група на јужнословенски јазици и е службен јазик во Република Македонија. Македонскиот јазик е, исто така, службен во реонот на Корча во Албанија каде што живее бројно македонско население. Македонскиот јазик се зборува и во Австралија, Албанија, Бугарија, Грција, Канада, САД, Србија, Црна Гора, Турција и во некои земји-членки на Европската унија. Вкупниот број на говорители на македонскиот јазик е околу 2,5 до 3 милиони луѓе.²

За развивање на јазичната вештина во одредена струка често се потребни многу години. Сепак, и покрај тоа, може да недостасува медицинска терминологија и концепт. Никогаш не е доволно учењето 2). Според податоците цитирани во Wikipedia-free online English Encyclopedia, а согласно со податоците прикажани од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје, земено од http://mk.wikipedia.org/wiki/Република_Македонија.

на македонскиот јазик како мајчин јазик, туку неопходно е поблиско запознавање со структурата и со суптилните нијанси на јазичниот систем.

Недостатокот на основни вештини за читање и за пишување на македонскиот јазик или само учењето на говорен, а не и на пишан јазик, уште повеќе ја намалува способноста за негова примена во конкретни ситуации. Во време на емоционален стрес и емоционална траума, како состојба на болест или повреда, дури и оние со искуство во примената на македонскиот јазик често се обраќаат на својот мајчин јазик. Здравствените институции посветуваат исто внимание и им нудат подеднаква грижа на сите пациенти како во урбаните така и во руралните средини, но сепак оние со ограничени јазични познавања прават грешки, посебно кога станува збор за малцинствата во Р. Македонија.

На пример, според студија направена од Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања,³ Ромската заедница како национално малцинство не е хомогена и е сплет на повеќе различни групи, јазици и религии. Но, овие разлики што постојат не би би требало да се земат предвид за да се направат разлики меѓу групи со противставен интерес. Што се однесува пак до јазикот, тука постојат некои разлики и варијации. Најголемиот дел од македонските Роми се муслимани и зборуваат ромски. Египќаните и Ашкалите зборуваат на албански јазик, но има и такви Роми кои зборуваат на турски јазик. Сите тие групи, во основа, го зборуваат и го разбираат македонскиот јазик, или јазикот на општествената средина. (преземено од: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/stabilitypact/activities/FYROM/EmploymentFYROMMacedonian_en.asp).

Корисниците на здравствени услуги – припадници на малцинските групи кои недоволно го познаваат македонскиот јазик, понекогаш со задоцнување можат да договорат термин за преглед поради отежнатата телефонска комуникација. Во меѓувреме, здравствениот проблем може да стане потежок или да напредне и да изискува поскап и инвазивен третман. Недоразбирања во однос на датумот, часот и локацијата на закажаниот преглед се јавуваат ако пациентот не го разбира доволно македонскиот јазик. Дури и кога пациентот навреме ќе пристигне во болница, тој може да доцни поради отежнатата комуникација со персоналот од приемото одделение. Несоодветно земеното и недоволно јасното медицинско интервју и испитувањата може да покажат неограничени можности за збунување и можни сериозни недоразбирања, бидејќи е неопходна комплетна и јасна медицинска историја за поставување точна дијагноза на заболувањето. Софистицираните технологии и дијагностички процедури

3). Преземено од http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/stabilitypact/activities/FYROM/EmploymentFYROMMacedonian_en.asp

не се замена за јасната комуникација во релацијата пациент–здравствен работник. Неуспешната комуникација може да доведе до непотребни или неточни тестови при иследувањето. Дури и кога одредени тестови се неопходни и ако на пациентите не им се дадат разбирливи инструкции на јазикот што го зборуваат, тие можат да не бидат соодветно подготвени физички или психички да бидат подложени на одредени процедури коишто понекогаш се болни, па дури и застрашувачки. Ако од пациентот се бара да се согласи и да го почитува планот на лекување, нему мора прецизно да му се објаснат предвидените медицински и терапевтски процедури и тој мора јасно да разбере што се бара од него.

2. Влијанието на културата врз системот на здравствената заштита

Култура (лат. *colere*, „одгледува“) се објаснува традиционално како најстара човечка одлика, она што го одделува човекот од животните, иако најновите откритија ни кажуваат дека оваа линија на поделба и не е така остра. Културата го обезбедува опстанокот на цивилизацијата. Таа настанала тогаш кога настанал и човекот.

Културата ја сочинуваат две компоненти: традиционалните норми, верувања, вредности и однесувања, од една страна, и поединецот, од друга страна, кој активно влијае врз измените на културните традиции и со својата интеракција станува основен двигател во промената на традиционалните елементи на културата. Од тоа може да се заклучи дека културата претставува збир од материјални и духовни вредности кои се под влијание на традиционалните рамки и на современите промени кои го формираат прифатливото однесување на членовите на едно општество. Карактеристичниот начин на однесување на поединецот не претставува културна вредност ако не е дел од обичаите и однесувањата на групата – општествените норми на однесување ги претставуваат правилата на однесување во една култура (преземено од <http://mk.wikipedia.org/wiki/>).

Сите личности го започнуваат животот со етноцентричен поглед на светот, а тоа е со игнорирање на друг културен систем или со апсолутно верување во супериорноста на својот систем. Кога два етноцентрични погледи се конфронтираат еден со друг, може да дојде до тензија или конфликт. За развивање на мултикултурна перспектива е неопходно смислено испитување на сопствениот модел заедно со преостанатите (Fortier, 2008, *стр.1*, преземено од <http://www.diversityrx.org/html/ESLANG.htm>).

Верувањата засновани врз културата и традициите може да влијаат врз текот и исходот на болеста. Лекарите и пациентите ги изнесуваат

своите културни вредности, ставови и очекувања при утврдувањето и поставувањето на историјата на болеста и на дијагнозата. Овие културни разлики може да претставуваат бариери за соодветната нега и згрижување на пациентот. Во Република Македонија македонското население е навикнато да се концентрира на индивидуата. Кај некои малцинства, централната улога при лекување на пациентот ја има семејството. Болеста може да се категоризира стриктно како биолошки термин од западната медицина, но многу индивидуи носат културни предрасуди што може да влијаат врз презентација на симптомите или на одговорот на дијагнозата и на лекувањето. Пациентот чија култура нема модел за хронично заболување може да добие, според него, слични епизоди на болеста како во минатото, како карактеристична болест што има специфични причини и лекување. Слично на тоа, некои култури чувствуваат дека информирањето на пациентите за потенцијалниот медицински ризик може да влијае врз исходот на болеста или може да биде опасен по здравјето на пациентот.

Податоците за болеста и за текот на лекувањето за одредена култура може да придонесат за разбирање на состојбата или, пак, површното познавање понекогаш води кон стереотипност што ја заматува комплексноста на проблемите во културата и природата на индивидуата. Верувањата во културата и однесувањето постојано се менуваат. Промените се јавуваат во личноста; со растењето и развојот личноста станува изложена на нови нешта. Промените се јавуваат и на повисоко ниво – со адаптација на културната група на новите идеи и услови. Секоја личност е комбинација од културното милје, образованието, потеклото и искуството на свој сопствен и единствен начин. Некои личности лесно ги прифаќаат традиционалните верувања и навиките стекнати на местото на раѓање, додека други, родени на исто место, можат само делумно да се адаптираат во тековниот начин на живот.

Во една мултикултурна заедница, во релацијата доктор–пациент, двата елемента може да се определат како важни фактори за почитување на здравствениот концепт и практика. И покрај тоа што ова е можност за развој и за збогатување, може да предизвикува непријатност кај одредена чувствителна популација. Тензии се јавуваат кога различните здравствени системи почнуваат да се конфротираат. Чести реакции и одговори на непознатото или неупатеното се страв, загриженост, па дури и бес и опасност.

Целиот здравствен персонал треба да научи да го почитува пациентот и неговото семејство како целина и да се стреми кон развивање вештини за проценка на улогата на културата и на јазикот во секоја дадена ситуација.

За здравствените професионалци негувањето на личната и на професионалната култура е предуслов за мултикултурна компетенција. Компетентниот професионалец треба да го негува и да ги развива почитувањето, интересот и истражувањето во релацијата пациент–здравствен работник.

3. Заклучок

Република Македонија е мултикултурна земја и со секоја измината година сè повеќе даватели на здравствени услуги го препознаваат предизвикот од зголемена грижа за пациентите со различни лингвистички и културни традиции. Здравствените професионалци и менаџери мораат да имаат основно разбирање за влијанието на јазикот и на културата, со цел ефикасно да се дава здравствена услуга што ќе ги исполни стандардите на здравствениот менаџмент и очекувањата на општата популација. Културата претставува збир од материјални и духовни вредности кои се под влијание на традиционалните рамки и на современите промени кои го формираат прифатливото однесување на членовите на едно општество. Карактеристичниот начин на однесување на поединецот не претставува културна вредност ако не е дел од обичаите и однесувањата на групата – општествените норми на однесување ги претставуваат правилата на однесување во една култура. За здравствените професионалци негувањето на личната и на професионалната култура е предуслов за мултикултурна компетенција. Компетентниот професионалец треба да го негува и да го развива почитувањето, интересот и истражувањето во релацијата пациент–здравствен работник.

Библиографија

- Демировски Мартин. Ромите во населбата Средорек. Во: Macedonia pg.151-162 taken from: <http://lgi.osi.hu/publications/books/mmcpxyu/13.PDF>.
- Извештај за пристапот на Ромите во вработувањето „Поранешна Југословенска Република Македонија“ taken from: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/stabilitypact/activities/FYROM/EmploymentFYROMMacedonian_en.asp
- Fortier Puebla Julia. Why Language And Culture Are Important: taken from <http://www.diversityrx.org/html/ESLANG.htm>

811.163.3:316.77

Оригинален научен труд
Original research paper

ВЛИЈАНИЕТО НА КРАТКИТЕ СМС ПОРАКИ ВРЗ СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

м-р Јане Јованов¹
Наташа Сарафова¹

Апстракт: Само десетина години откако се вовеле оваа услуга, комуникацијата во нашиот свет во голема мера се измени. Во секоја држава преку кратките СМС пораки се создаде поинаков јазик, јазик со конкретна употреба, може да се каже – сосема нов „СМС јазик“. Неминовно е употребата на таквиот јазик да влијае врз стандардизираниот јазик, особено кај младата популација, која, патем, е најголем корисник на овој вид услуга. Какво е влијанието и кои се последиците – ќе се обидеме преку анализа и анкета да ги доловиме, а останува индивидуална проценката колку и во која мера стандардизираниот јазик (во овој случај – македонскиот) се менува.

Клучни зборови: СМС, комуникација, кратки пораки, македонски јазик.

THE INFLUENCE OF SMS MESSAGES ON CONTEMPORARY MACEDONIAN

Jane Jovanov, M.A.¹
Natasa Sarafova¹

Abstract: Only a dozen years after this service was introduced, communication in our world has changed. In each country, through the use of short text messages, a specific language was created, we could say - a completely new “SMS language”. Inevitably the use of such language influences the standardized language, particularly among the young population, which, largely because this is the largest user group of this service. What are the repercussions and the impact on contemporary Macedonian language is a question I will try to answer through analysis and inquiry, but it remains to be said individually how and to what extent the standardized language (in this case - Macedonian) is changed through the use of SMS language.

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Faculty of Philology, University „Goce Delcev“ – Stip.

Key words: *SMS, communication, short messages, Macedonian language.*

Со праќањето на првата СМС порака во 1992 година, во светот се отвори една нова страница од јазикот, нова страница од лингвистиката на пишаниот збор. На овој нов изум на технологијата влијаеше развитокот и ширењето на GSM апаратите, односно популарно наречени – мобилни телефони.

Во Македонија, услугата за праќање на кратки пораки (СМС) почна активно да се користи во 1999/2000 година, кога прв пат започна услугата од единствениот, за тоа време, мобилен оператор „Мобимак“. Уште во почетокот на овозможувањето на оваа услуга, истата беше проследена со можност за праќање на една кратка СМС порака напишана на латиница, која содржи до 160 знаци. Во Македонија тоа означуваше „бум“ на една нова социјално-јазична појава која во голема мера го измени и начинот на комуникација, а делумно и начинот на живот.

Првите кои ја добија можноста за користење на оваа услуга во Македонија беа тинејџерите, кои, патем, се и најголеми корисници на мобилни телефони во земјава. Поради техничкото ограничување од 160 знаци за една кратка СМС порака, не беше потребно многу време за да се започне со абривијализирање и модифицирање на зборовите кои се користат во праќањето на кратките СМС пораки. Сакајќи да се заштеди на простор и желба да се прати што поголема содржина во рамките на една порака, абривијализирањето на зборовите се покажа како најпригодно при составувањето на СМС пораките. И не само кратење – во СМС јазикот активно навлегува и сленгот на одредена социјална група преку која самата се идентификува во општеството. Ова се прави од аспект на создавањето на посебен идентитет, односно припадници на одредена една група која единствено ќе биде во можност да ја разбере содржината на СМС пораките.

Јазикот кој се користи во праќањето на кратки СМС пораки разви свој сопствен единствен стил, како што тоа се случи кај е-поштата или комуникацијата во „чет-собите“. Кога сме кај второво, комуникацијата во „чет-собите“, како и во СМС пораките, разви термини кои се разбирливи само за генерацијата или групата кои ги користи истите. Не само што се користи преносот на стандардната порака во СМС пораките, туку емотиконите како J, L, :-)) претставуваат репрезентација на говорот на телото, која секогаш недостасува при обична не очи в очи конверзација. Освен тоа, фразите кои се употребуваат доволно често се идеална мета за абривијализирање. Таков е случајот кај „поз“ (поздрав), „нп“ (нема проблем), „здр“ (здраво), „двд“ (дојди вечер дома)...

Во македонскиот јазик преодните пораки се исклучително важни при комуникацијата со другите. Преку оралната комуникација ние се стремиме да бидеме што помалку формални, да не бидеме традиционални, како што сме во, на пример, пишаната кореспонденција. Но кога станува збор за СМС комуникацијата, луѓето слободно можат да го избегнат времето кое го трошат за разните комуникациски протоколи кои ги користиме пред да ја соопштиме пораката која сакаме да ја пренесеме, односно да го поставиме прашањето поради кое и ја остваруваме комуникацијата. На пример, традиционалната комуникација преку обичен или мобилен телефон: *„Здраво! Како си? Што правиш? Само сакав да ти се јавам и да ти кажам дека денеска не ќе можам да дојдам на кафе. Ти се јавувам за да те прашам дали ќе можеш да дојдеш на кафе кај мене денеска?“* во стандардна СМС порака би изгледала: *„Hi! Ne mozat da dojdat. Aj dojdi ti deneska“*. Ваквиот вид на лаконски пораки се, за жал, сè почесто застапени во ваквиот вид на комуникација. Од една страна, од огромна полза е ваквата комуникација за да се дојде веднаш до суштината на нештата, но, од друга страна, ваквиот вид на комуникација доведува до „стерилизација“ на јазичните обраќања и лишување на учтивоста од секојдневното обраќање.

Просечниот тинејџер треба да користи секојдневно околу 2.000 зборови во секојдневната комуникација – додека денеска, според истражувањата, тинејџерите денеска користат едвај 200 зборови.² Поразувачка е исто така писменоста или полуписменоста на тинејџерите во СМС пораките. Користењето на дијалект е речиси стандардно, жаргоните се секојдневие, а знаковите за интерпункција и употребата на големи букви се научна фантастика во комуникацијата на тинејџерите. Пишувањето на ултракратки пораки со неограничено многу грешки доведува до мислење во исти пропорции. Новите медиуми влијаат на создавањето на нов тип на луѓе кои малку мислат и имаат мала можност за сопствен избор. Благодарение на ултракратките комуникации и „изцваканите“ информации кои им се сервираат или лесно ги пронаоѓаат, младите денеска се како никогаш порано подложни на манипулација. Според писателот Александар Прокопиев, „главна карактеристика е што во СМС пораките се избегнуваат какви било форми на сложени реченици“.³

Поради чувствителноста на темата која се обработува, во нејзин контекст беше направена анкета кај студенти од прва и втора година на неколку различни факултети. Резултатите ги дадоа одговорите на следниве прашања:

2). <http://www.ka5an.ba/2010/03/14/nerazumljivi-jezik-sms-a/>

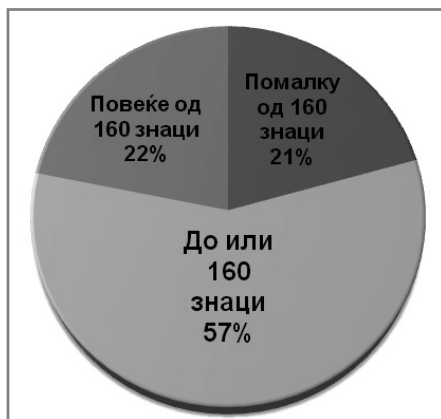
3). <http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=1&EditionID=930&ArticleID=61455>

1. Колку СМС пораки праќате во текот на денот?

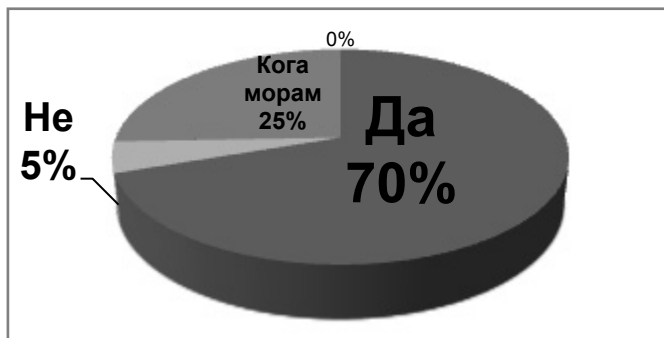
Од стотина анкетирани студенти, се дојде до заклучок дека младите во Македонија праќаат во просек по четири СМС пораки на ден. Општо гледано, овој број коинцидира со просечниот број на пратени пораки во многу делови на Европа, додека пак тинејџерите во Јужна Кореја се најголемите корисници на оваа услуга со пратени 60 пораки на ден по човек, односно околу 2.000 пораки месечно.

2. Колку знаци (букви) употребувате во една СМС порака?

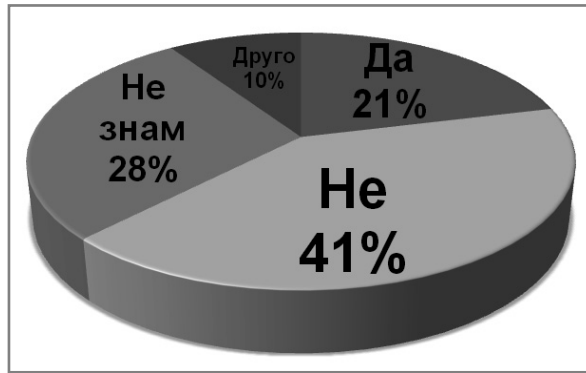
Од оваа „пита“ се гледа дека најголемиот број студенти имаат тенденција кон искористување на сите 160 знаци што ги нуди СМС пораката. Желбата да се искористи целиот простор наведува до заклучок дека квантумот на пренесена порака се максимализира преку минимализирање на текстот.

3. Дали ги кратите (абривијализирате) зборовите во СМС пораките?

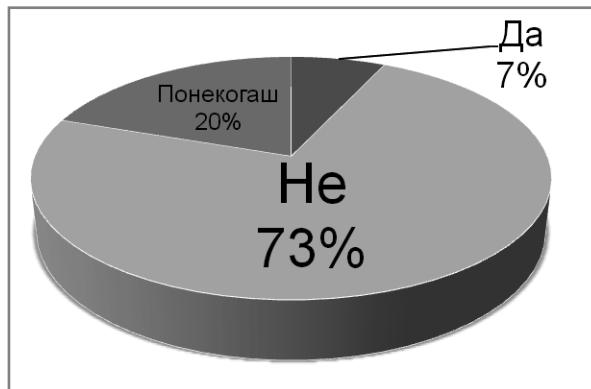

4. Дали мислите дека СМС јазикот придонесува во развитокот на вашиот мајчин јазик?

5. Дали употребувате кирилица во пишувањето на СМС пораките?

6. Зошто не употребувате кирилица во кратките СМС пораки?

Добиените одговори на оваа прашање можеме да ги поделеме во две категории:

Во едната, 50 проценти дадоа одговор „бидејќи немам инсталирано опција за кирилица во телефонот“, „немам кирилица на мојот мобилен уред“, додека во втората, буквално ги пренесувам одговорите на студентите (во најголемиот дел):

- „Затоа што некам да употребувам“;
- „Затоа што мислам дека СМС подобро ќе биде напишана на латиница“;
- „Затоа што немаме навика да ја користиме кирилицата, а и телефоните се направени за да се пишува на латиница“;
- „Кај мене, кога пишувам кирилица преминува во повеќе пораки, а и често ме мрзи да го менувам менито на пишувањето со јазиците“;
- „Понекогаш, но не затоа што не сакам затоа што немам навика. И никогаш никој не ми пишал кирилица“;
- „Бидејќи ми е полесно на латиница и навикнат сум на латиница да пишувам“;
- „Па, подобро е на латиница“;
- „Така сум навикната“;
- „Побрзо се пишува со латиница“;
- „Полесно е за пишување на латиница“;
- „Потребно ми е повеќе време додека да ја напишам пораката“;
- „Зашто така е подобро“;
- „Затоа што најчесто сите луѓе ја употребуваат латиницата при пишување на СМС пораки“;
- „Не ми е интересно на кирилица“;
- „Не сум помислила да пишам на кирилица“;
- „Па не употребувам зашто поубаво стилски ми изгледаат латиничните букви и обожавам да пишувам латиница, а не само СМС туку и вака“;
- „Бидејќи поддршката ми е на латиница и не ја менувам само продолжувам да пишувам“;
- „Затоа што најчесто сите луѓе ги употребуваат латиничните букви“;
- „Бидејќи подобро изгледа на латиница“.

Врз основа на горенаведените одговори на анкетираниите лица, беа пратени прашалници до сите мобилни оператори во Република Македонија со молба за детали околу латинично-кириличната политика што тие ја спроведуваат. Од прашалниците пратени до мобилните оператори, добивме одговор само од мобилниот оператор ВИП кој одговори на сите поставени прашања.

Иако снабденоста на мобилни телефони кои го поддржуваат македонскиот јазик и имаат македонски јазик се зголемува, сепак останува критично ниска според процентуалната застапеност на овие телефони во продажба. И не само ниската застапеност – тврдењата од мобилните оператори дека СМС пораката напишана на кирилица не е ништо поразлична од таа напишана на латиница, во реалноста овие пораки чинат двојно поскапо од пораките напишани на латиница. Трите мобилни

оператори кај нас во своите понуди истакнуваат дека може да се пишуваат СМС пораки со македонско кирилско писмо. Меѓутоа, до широка народна јавност не е раширен фактот дека пораките што се напишани на кирилица до 160 знаци се наплаќаат двојно. Кратките пораки со кирилски знаци се дигитално подолги од оние напишани на латиница и зафаќаат простор колку за две стандардни пораки. Уште позанемарен е фактот дека ова не е објаснето на веб-страниците на нашите мобилни оператори. Според салоните на нашите мобилни оператори:⁴

За да се пренесе кирилицата преку СМС се потребни повеќе бинарни места за претставување на една буква, отколку нормалната латинична претстава. Тоа е дадено во меѓународните стандарди, ASCII. Должината на кирилската порака во СМС-системот е подолга од бројот на пишани знаци во кирилица. СМС-пораките напишани на кирилица поинаку се пакуваат, па при конверзија зафаќаат повеќе латинични знаци, односно може да се случи една СМС-порака на кирилица да зафати простор колку за две СМС-пораки на латиница (ВИП).

Пораки што содржат 160 знаци од латинично писмо заземаат еден бајт меморија. Сите други знаци, надвор од латиничното писмо заземаат помеѓу два и три бајта меморија. Порака напишана со латинични знаци може да содржи максимум 160 знаци, а сите останати комбинации се движат во скала помеѓу 80 и 140 знаци. Овде станува збор за сите таканаречени нон-латин знаци, како што се арапската, кинеската, корејската, јапонската, а секако и кирилската поддршка. Тоа е меѓународно усвоен стандард на кодирање на знаците (Т-мобиле).

Ова се објаснувањата на нашите мобилни оператори, што пак воопшто не го оправдува нивното неинформирање на корисниците на мобилните телефони за цените кои ги плаќаат доколку се решат да напишат кратка порака на својата мајчина азбука. Наместо кратките СМС пораки да бидат двојно поевтини во држава каде што легално писмо е кириличното, се случува во зенитот на програми од типот „Пишувајте на кирилица“ – да не се земе предвид еден ваков важен аспект од сферата на користење на македонскиот јазик. Лицемерно е од страна на мобилните оператори да го рационализираат овој сегмент поради „различноста“ од латиничното писмо.

4). <http://forum.kajgana.com/archive/index.php/t-32323.html>

Заклучок

По десетина години постоење на услугата за праќање на кратки СМС пораки, комуникацијата меѓу луѓето (најмногу младата генерација) претрпе драстични промени во начинот на пренесување на информациите. Како такво – повеќе од јасно е дека влијанието на СМС јазикот не само што е деструктивно врз македонскиот јазик, ами и ги симнува нивоата на општата писменост кај помладата популација. Преку извршената анкета веднаш се забележливи и претпочитањата на младата популација, нивната (барем кај некои од нив) аверзија да се користи кирилицата како писмо на нивниот мајчин јазик. Симптоматична е и употребата на латиницата и во пренесувањето на пораки во секојдневниот живот – преку графити, јавни огласи и сл. Мобилните оператори, од друга страна, подло го рекламираат користењето на кирилицата во пишувањето на кратките СМС пораки, но никаде не напомуваат дека една кратка СМС порака напишана на кирилица чини двојно повеќе од стандардна кратка порака со 160 знаци напишана на латиница. Доколку на сево ова се додаде несериозноста на државата по повод решавањето на овој проблем, магнитудата на штетата која се предизвикува е, за жал, огромна и со несогледливи последици по писменоста на нашето општество.

Библиографија

Интернет извори:

<http://www.ka5an.ba/2010/03/14/nerazumljivi-jezik-sms-a/>

<http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=1&EditonID=930&ArticleID=61455>

МЕДИЦИНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА – ВОВЕД, ОСНОВИ И ОПШТО ЗА ЈАЗИКОТ ВО МЕДИЦИНАТА

д-р Билјана Ивановска¹
д-р Валентина Илиева

Апстракт: Терминолошката лексика или т.н. термини служат за точно именување на поими, појави или предмети од науката, техниката и културата. Овој вид зборови јазикот најчесто ги презема како готови од друг јазик. Термините, за разлика од општоупотребуваната лексика, се еднозначни. Брзиот научен и техничко-технолошки развој на општеството носи со себе и нови термини кои, поради нивното постојано употребување, стануваат дел од општојазичната лексика. Така, зборовниот состав на македонскиот јазик се збогатува, пред сè, и на сметка на специјализираната терминологија во која преовладуваат странските зборови. Медицинската терминологија служи како јазик во струка за точна комуникација, пред сè, меѓу медицинскиот персонал.

Клучни зборови: *јазик во струка, германски како странски јазик, медицинска терминологија.*

MEDICAL TERMINOLOGY – INTRODUCTION, FUNDAMENTALS AND LANGUAGE OF MEDICINE IN GENERAL

Biljana Ivanovska, Ph.D. ¹
Valentina Pieva, Ph.D. ¹

Abstract: The language for specific purposes, or so-called the language for specific terms, is used for correct naming of the concepts, phenomena or objects of the science, technology and culture. This kind of words the language often takes as given forms from another language. The terms, unlike common vocabulary, is unambiguous. The rapid scientific technical - technological development of the society brings with itself new terms, which because of

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
ФАМИС, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.
FAMIS, University “Kliment Ohridski”, Bitola.

their constant use, become a part of the general language vocabulary. Thus, the word vocabulary of the Macedonian language is enriched, above all, and on the account of the specialized terminology, in which the foreign words prevail. The Medical terminology is used in the profession as a language for precise communication, especially among medical personnel.

Key words: *language for specific purposes, German language as a foreign language, medical terminology.*

За лексиката воопшто

Многу е тешко да се дефинира зборот како јазичен елемент, иако можеме да дадеме многу примери за него. Тој е еден од основните јазични единици. Лексичкиот фонд на еден јазик не е само прост збир на зборовите, туку е подложен на многу закономерности и се одликува со регуларност, иако не е таков како во морфологијата и синтаксата. Познато е дека лексичкиот фонд на еден јазик, и на македонскиот, е најчувствителната и најотворената област од јазичниот систем, која претрпува постојани промени. Зборовниот состав на јазикот е тесно врзан со општествено-политичките промени, со различни дејности на развиената човекова цивилизација. Тоа се фактори што влијаат врз севкупното зборовно богатство на јазикот со кој се служи еден народ. Неговата лексика мора постојано да се обновува и збогатува, за да може јазикот да ги задоволи потребите на луѓето во нивното секојдневно живеење.

Развитокот на јазикот е неизбежно врзан со непрекинливиот процес на обновување и збогатување на зборовниот состав на јазикот. Брзите општествени промени овозможуваат појава на нови предмети, а со тоа и нови поими и именување на предметите, т.е. доведуваат до појава на нови зборови. Од друга страна, пак, со повлекувањето од употреба на дадените предмети, како и со менувањето на навиките и на начинот на живеење, се губат или го менуваат (модифицираат) своето значење зборовите што го означувале тој предмет или поим. Така се доаѓа до поделба на зборовите според процесот на обновувањето на лексичкиот фонд стари (архаични) и нови зборови (неологизми).

Во секој јазик постојат зборови од најразлично потекло. Според тоа, зборовите во македонскиот јазик, а тоа се однесува и на секој друг јазик, можат да се поделат во две групи: домашни (свои) и странски (туѓи).

Најголемиот слој од лексиката на македонскиот стандарден јазик го сочинува т.н. домашна (изворна) лексика, зборови кои исконски постојат во нашиот јазик, наследени од старословенскиот и црковнословенскиот, кои понатаму преку народниот јазик навлегле во литературниот јазик.

Процесот на формирање на овој слој зборови, па и на зборовниот состав во целина, е долг и сложен. Во текот на историскиот развој, формата на зборовите од овие фази на јазикот се менувала, а коренот на тие зборови останал ист. Тоа може да се покаже со примерите: *гора, мајка, син* итн.

Туѓите (странските) јазици се, исто така, еден од изворите за збогатување на речничкиот состав на македонскиот јазик. Туѓите зборови можат да навлезат од сродни или генетски блиски јазици (на пример, од словенските јазици) и од несродни (несловенски) јазици. Прифатени се главно два начина на заемање туѓи зборови од еден во друг јазик: а) со непосредно преземање (како резултат на директните контакти меѓу народите и јазиците) и б) заемки со посредство на трет јазик. На пример, во македонскиот јазик директно се навлезени многу зборови од бугарскиот, српскиот и рускиот јазик, а индиректно преку турскиот јазик се навлезени зборови од арапско и од персиско потекло.

Постојат извесен број на зборови со кои се служат речиси сите луѓе што зборуваат еден ист јазик. Друга група зборови се употребуваат само во одделни сфери од човековото општење. Имено, во јазикот постојат зборови со широка, општа употреба и зборови што им се својствени само на одделни јазични стилови (научен, административен, публицистички, уметничко-литературен, разговорен). Разграничувањето се врши врз две основи: а) според двете постојни форми на општење (усна и писмена) и б) според сферата на употреба (општонародна, дијалектна, специјална, термилошка) професионална и жаргонска лексика.

Професионализмите се зборови што им се познати само на определен број луѓе врзани со одредена професија. Овие зборови немаат широка сфера на употреба. Тие се среќаваат во кругот на златари, рибари, сидари, спортисти и др.

Карактеристики на медицинската терминологија

Термилошката лексика или т.н. термини служат за точно именување на поими, појави или предмети од науката, техниката и културата. Овој вид зборови јазикот најчесто ги презема како готови од друг јазик. Термините, за разлика од општоупотребаната лексика, се еднозначни. Брзиот научен и техничко-технолошки развој на општеството носи со себе и нови термини кои, поради нивното постојано употребување, стануваат дел од општојазичната лексика. Така, зборовниот состав на македонскиот јазик се збогатува, пред сè, и на сметка на специјализираната терминологија во која преовладуваат странските зборови.

Медицинската терминологија служи како стручен јазик (стручен јазик со одредени стручни термини) за прецизна комуникација меѓу

медицинскиот персонал. Употребата на стручните медицински термини служи за разбирање меѓу стручниот персонал, за пренесување на резултати, за документација на медицинско досие, за презентација на стручни предавања, за публикација, во некои случаи како код за да се исклучат лаиците (оние непознавачи на медицинската терминологија) од комуникацијата.

Основните термини во медицинската терминологија се од латинскиот јазик (анатомски поими) или од грчкиот јазик (клинички поими). За разлика од секојдневниот говор, стручниот јазик на медицината е прецизен и јасен. Во следнава табела даваме приказ на апстракт кој е опишан во првата колона со јазик од струка и со јазик за секојдневна употреба, во втората колона.

<i>Јазик во струка</i>	<i>Јазик за секојдневна употреба</i>
<i>Резултат од уросонографско испитување: солидна ехоинхомогена во крацијалната третина на десниот бубрег. Ренален парааортален лимфен јазол (медијално од десниот пиелон). Зголемена вентрална циста на десниот бубрег. Контралатералниот бубрег б.о., без хидронефроза.</i>	<i>Резултат од ехосонографско испитување. Цврста неединечна структура во горната третина на десниот бубрег со раст кон задната страна. Зголемен, покрај аортата, лимфен јазол (кон средината од бубрежното легенче). Структура исполнета со течност на предниот дел од десниот бубрег. Левиот бубрег без особности, без хронични промени при задрика на урина во бубрежното легенче.</i>

Одредени медицински стручни термини во двата странски јазика – германски и англиски (интернационални) се заеднички (пр.: *карцином, метаплазија, аденокарцином* и сл.). Ги разгледуваме следниве апстракти на германски и на англиски јазик.

<p><i>Adenokarzinome des Speiseröhre</i></p> <p><i>Die Karzinomentwicklung erfolgt auf dem Boden der Refluxkrankheit über die prämaligen Vorstufen der so genannten Barrett-Metaplasie. Der bisherige Goldstandard der Therapie ist die radikale Ösophagusresektion. In der vorliegenden Arbeit wird über die akuten und Langzeitergebnisse der endoskopischen Behandlung früher Adenokarzinome mit kurativer Intention bei 115 Patienten berichtet</i></p> <p><i>Schlüsselwörter: Barett-Karzinom, Adenokarzinom der Speiseröhre, Refluxkrankheit, endoskopische Resektion, photodynamische Therapie</i></p> <p><i>Dtsch Arztebl 2003; 100: A 1438–1448 [Heft 21]</i></p>	<p><i>Curative endoscopic therapy in early Adenocarcinoma of the esophagus</i></p> <p><i>The cancer develops as a results of reflux disease and its premalignant preliminary stages of the so called Barett metaplasia. Up to now the radical esophagectomy has been the gold standard of therapy. The current article reports on the acute and long-term results of the endoscopic treatment of early adenocarcionomas with curative intention in 115 patients.</i></p> <p><i>Key words: Barett cancer, adenocarcionoma of the esophagus, reflux disease, endoscopic resection, photodynamic therapy.</i></p>
--	--

Во изговорот на латинските термини се забележуваат следниве особености: консонантот „C“ кога е следен со темен вокал преминува во „к“ (пр. Colon-колон); а кога е следен со светол вокал преминува во „ц“ (пр. Excision-ексцизија), „V“ преминува во „в“ (пр. Vena - вена); „ti“ преминува во „ци“ (Sectio-секција). Нагласувањето на латинските стручни термини никогаш не е на последниот слог. Сите латински зборови со два слога се нагласуваат на првиот слог (вена, колон) и сл. Се нагласува претпоследниот или третиот слог на крајот од зборот. Нагласувањето зависи од должината или краткоста на вокалот од претпоследниот слог. Во случај кога претпоследен слог е со долг вокал, нагласувањето е на претпоследен слог (мускулорум, дуоденум). Во случај кога претпоследен слог е со краток вокал, нагласувањето е на претпоследниот (краткиот) слог (мускулус, езофагус). За правописот на термините важат одредени правила: разбирливо е дека почетната буква се пишува голема, а сите потоа атрибути се со мала буква. Пр. *Артерија пулмоналис декстра*. Сопствениите имиња (по кои се наречени одредени болести) се пишуваат

со голема буква: *Морбус Алиџајмер*. Дифтонзите се пишуваат како вокали. *oesophagus – езофагус*. Латинското „С“ се пренесува како „к“. Пр. *Apendicitis acuta – акутен апендикс* или *Carcinoma – карцином*. Разложувањето на медицинските термини на составни делови го олеснува нивното разбирање: *Ендокардит* (ендо-префикс, кард-корен на зборот, ит-суфикс), (со значење *воспаление на внатрешната обвивка на срцето*). Со комбинација на различни префикси, суфикси и корени од зборови можат да се создадат нови поими: префикс и корен на зборот: *хипер-тонус*; повеќе корени од зборови и префикси: *син-дром на пост-холе-цист-ек-томија*; глаголски корен и суфикс: *гастр-итис*; префикс, глаголски корен и суфикс: *пери-кард-ит*; повеќе корени на зборови и суфикси: *пиело-нефр-ит*. Комбинацијата составена од корен на зборот (во соодветната збороформа) и атрибут може да исполнува одредени функции во реченицата, и тоа:

Придавски атрибут	<i>Ренална артерија</i>	<i>Нодозна струма</i>
Генитивен атрибут	<i>Ангина пекторис</i>	<i>Улкус вентрикули</i>
Преопозиционален атрибут	<i>Карцином ин ситу</i>	<i>Егзитус ин табула</i>

Расчленувањето на составните делови на медицинските термини го олеснува нивното разбирање: Пр.: психо (душа) + онко (оток) + логија (наука) = психоонкологија (наука за психосоцијалните појави при канцерогено заболување). Со комбинација на различни стручни термини се создаваат нови поими и многу симптоми можат да се одредат преку зборовниот завршеток: мијалгија (мускулна болка), мастодинија (болка во градите), ишијалгија (болка во половината). Значењето на завршетоците за правилно разбирање на поимите е големо: ознаките за воспаленија кои во латинскиот јазик завршуваат на *-itis*, во македонски се предаваат со суфиксот *-ит*: tonsillitis - тонзилит (воспаление на крајниците), colitis – колит (воспаление на цревата), encephalitis – енцефалит (воспаление на мозочната обвивка), apendicitis – апендицит (воспаление на слепото црево) и сл.

Резиме

Новите јазични термини се вистинска можност и за немедицинскиот персонал, но и за постарите говорители на јазикот. Ги набројуваме следниве лексеми кои се среќаваат како често употребувани од страна на медицинскиот, но фреквентно и од немедицинскиот персонал: *shunt* - краток спој на артериски и венски крвен сад, *bypass* - заобиколување со помош на крвен сад, *stent* - метална протеза за отворање и проширување

на ткивни структури, *AIDS* - синдром на стекната имуно дефициенција, *monitoring* - електронско надгледување на ризичните пациенти, *follow up* - следење на болеста, *staging* - степени на туморозните промени и сл.

Терминолошката лексика или т.н. термини служат за точно именување на поими, појави или предмети од науката, техниката и културата. Овој вид зборови јазикот најчесто ги презема како готови од друг јазик. Термините, за разлика од општоупотребуваната лексика, се еднозначни. Брзиот научен и техничко-технолошки развој на општеството носи со себе и нови термини кои, поради нивното постојано употребување, стануваат дел од општојазичната лексика. Така, зборовниот состав на македонскиот јазик се збогатува, пред сè, и на сметка на специјализираната терминологија во која преовладуваат странските зборови.

Користена литература

- Минова-Ѓуркова Л., Пандев Д., Бојковска С., Цветковски Ж.: Македонски јазик за средно образование. 4. Издание. Просветно дело, 2000, Скопје.
- Ell Ch., May, A., Liebwin G., et. al: Kurative endoskopische Therapie früher Adenokarzinome der Speiseröhre: *In: Dtsch Arztebl 2003; 100(21): A-1438 / B-1200 / C-1124*. Web-link: <http://www.aerzteblatt.de/v4/archiv/artikel.asp?id=37061>.
- Györffy M.: Deutsch für Mediziner: Eine praktische Hilfe für Ärzte, Zahnärzte, Medizinstudenten und Krankenschwestern im Umgang mit deutschsprachigen Patienten., Betty Bagossy (Übersetzer), Renate Bagossy (Übersetzer). Schenk Verlag. 2010.

811.163.3'373.45
811.112.2'373.45

Стручен труд
Professional paper

ОСВРТ ВРЗ ЈАЗИЧНОТО ВЛИЈАНИЕ ВО ГЕРМАНСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ СОВРЕМЕН ЈАЗИК

д-р Јагода Стрезовска ¹
д-р Билјана Ивановска ¹

Апстракт: Меѓујазичните односи и врски се важен сегмент за развојот и опстанокот на секој современ јазик. Денешните тенденции се стремат кон поразбирлива и полесна комуникација. За таа цел туѓите лексеми и заемките претставуваат значаен и незаменлив дел од лексиконот на секој јазик.

Позајмената лексика е жив сведок за контактите со другите народи на англиски, француски, латински, италијански и други јазици чие лексичко богатство се прима во сопствениот јазик. Заемките дејствуваат како огледало на културната и стручната размена и со тоа го рефлектираат ставот на општеството кон новините што се случуваат.

Екстралингвистичките фактори кои го условуваат феноменот на јазичното позајмување се протегаат од социолошки, психолошки, културни, економски, политички и други фактори, па сè до едно опсежно истражување од сферата на социолингвистиката, психоллингвистиката и другите науки.

Клучни зборови: *лексички фонд, меѓујазично влијание, туѓи зборови, заемки.*

1). Факултет за туризам и угостителство, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Охрид.
Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Tourism and Gastronomy, University “Kliment Ohridski”, Ohrid.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

OVERVIEW OF THE LINGUISTIC INFLUENCE IN MODERN GERMAN AND MACEDONIAN LANGUAGE

Jagoda Strezovska, Ph.D.¹

Biljana Ivanovska, Ph.D.¹

Abstract: The interlinguistic relations and communications are an important segment for the growth and survival of any modern language. Today's trends tend towards more understandable and easier communication. For this purpose, the foreign words and the loan-words are an important and irreplaceable part of the lexicon of each language.

The loan vocabulary is a testimony of the contacts with other nations in English, French, Latin, Italian and other languages whose lexical diversity is received in their own language. The loan-words act as a mirror of the cultural and professional exchange, and thus reflect the attitude of society towards the innovations that occur.

The extralinguistic factors that cause the phenomenon of the language borrowing depend on the various sociological, psychological, cultural, economic, political and other factors, and include a comprehensive survey in the field of sociolinguistics, psycholinguistics and other sciences.

Key words: *lexical vocabulary, interlinguistic influence, foreign words, loan-words.*

Introduction

An important and indispensable part of the modern lexicon of a language are the foreign words and the loan-words. They are a testimony of the contacts with other nations, whose lexical wealth is received in their own country. The loan-words act as a mirror of the cultural and professional exchange, and thus they also reflect the attitude of the society towards the innovations that happen.

The lexical vocabulary is a dynamic and an open system. The basic vocabulary is changing and expanding with the acceptance of foreign words and loan-words, which often enter with each new process or an object in the linguistic history.

According to Sapir², the simplest way, in which one language may influence another language is by word borrowings. The process of borrowing is influenced by linguistic and extralinguistic factors, but the biggest factor that influences the loan-words is the superior cultural, economic, technical and

2). Sapir, E.: *Language; An Introduction to the Study of Speech*; New York, Harcourt, Brace and Company, 1921, 206.

sociological development of the country of the source-language. Even today, the increased intensity of the international relations in all fields increasingly encourages the results in a greater interlinguistic impact.

The Influence in the contemporary German and Macedonian language

Today there is no doubt that modern languages influence each other by mutual exchange of words. The aim of this paper is not to give a survey of the research on internal and interlinguistic contacts, but to make introductory remarks in order to highlight a few issues related to this research. We address the following questions:

- What are the basic reasons for the use of foreign words in the language?
- What is the role of the foreign words in a given language?
- Are the foreign words used for purely communicative reasons or for other reasons?

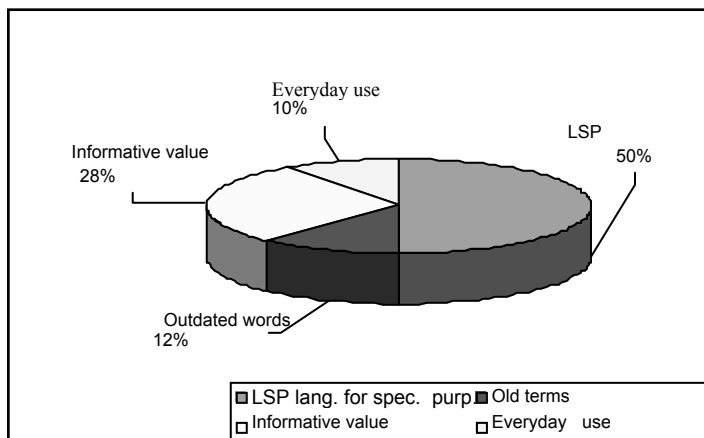
How does the source-language affect the choice of the lexeme?

There is no short answer to these questions; among the basic reasons for borrowing we can mention the following facts:

1. The need for naming a new object or phenomenon that is taken with the appropriate tag from the country of origin: *voucher, menu, burgers, brochure, video, marketing*.
2. Socio-psychological causes and factors or the ‘prestigious value’ of the foreign expression. By this we mean, on the one hand, the attitude of the individuals to use the loan-words in the language as the means by which they want to achieve “greater prestige”, “higher scientific value”, “more beautiful sound”; and on the other hand, it takes into account the communicative value of the given term. It is believed that the majority of professionals who view foreign technology as more progressive, find that foreign agencies are safer than the domestic ones and the foreign products have better quality than the domestic products.
3. The international technical and cultural cooperation in all fields increases the use of translation, as well as the political and economic relations between nations. In this area we often speak about internationalisms, rather than foreign words.

The number of foreign words in German, according to Mackensen³, is estimated at 20,000 - 40,000. Half of them or 50% belongs to the professional language, 12% are outdated, 28% have informational value beyond the professional language, and only 10% are involved in the everyday use of the language.

3). Mackensen, Lutz: Deutsches Wörterbuch, München 1999: 130

Graph Nr. 1: The participation of the foreign lexis
(Mackensen, Lutz: *Deutsches Wörterbuch*, München 1999)

Borrowing naturally occurs when the different linguistic communities share common physical and cultural background as a result of a direct contact or through a third language. In German and Macedonian a large part of the loan-words is not taken directly but integrated through a third or a fourth language. For example, many professional words and terms from the Latin have found their way through French or English. German is the language most often known as a mediator-language for English loan-words in Southeast Europe⁴.

We can distinguish different stages of borrowing. In the process of vocabulary building several basic phases are distinguished in a language⁵. In the early stages, the contact with the Latin language was prestigious and predominant, so that a number of loan-words are derived from Latin. After that phase, French and English influence increased and it can still be seen today, which reaches its end stage. Throughout its history, the language comes into contact with more prestigious languages from which it adopts new words, but it constantly develops and builds its own stock of words, as well.

4). Filipović Rudolf: *Teorija jezika u kontaktu*, Školska kniga, Zagreb, 1986: 90.

5). Koneski, Blaze: *Gramatika na makedonskiot jazik*, Kultura, Skopje, 1982.

The foreign words and the loan-words in the German and the Macedonian language

The term *foreign words* refers to words taken from other languages, which have orthographic or phonological similarities with native words, but which are not fully integrated in the recipient-target language. This means that foreign words can be considered as words that are used in more orthographic variants, some of which are fully adapted, while some are only partially adapted. Furthermore, Baumann and Kalverkämpfer⁶ distinguish between loan-words and foreign words. The loan-words, according to them, are words that are assimilated in a given language, and no longer act as words of foreign origin, while foreign lexemes are defined as words, which very often are not well adapted and integrated in the language. Under the term *foreign words* Filipovic⁷ understands words that have kept their phonemic elements which differentiate them from native words.

Loan-words, according to Sato⁸, “are words taken from other languages adapted in the target language without being translated and become generally recognized.” The loans in the target-language have their meaning. For example, the lexeme *Menü* ‘menu’ is neither ‘a list of dishes’ nor ‘a meal’, but ‘a choice of foods’ that can be obtained in a restaurant as a meal for a certain price.

Many borrowed words have often been “imported” with each new process or object and today they are not considered foreign words. In general, the language can not get rid of the loan-words, but it is important to consider the following rules:

1. If there is an appropriate Macedonian word, the use of the loan-word is not justifiable and not recommended.
2. If the loan-word is already accepted, it shouldn't require the Macedonian substitute under all conditions.
3. If there is already a lexeme in the Macedonian language, the advantage should be given to the Macedonian word, in case a neutral, stylistic and not-specified text is concerned.

Many linguists agree on these rules. However, they raise an important question - which loans are not necessary and which can be used as a good replacement. They believe that it would be better to use a word from a mother tongue with a “neutral, a high linguistic style”, rather than to use the loan-word, which should be used in a lesser extent.

Words are borrowed when there is a need for labeling new concepts.

6). Baumann, Klaus-Dieter/Kalverkämpfer, Hartwig: *Kontrastive Fachsprachenforschung. Forum für Fachsprachenforschung* 20. Tübingen: Narr 1992.

7). Filipović, Rudolf: *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb, 1986. 119.

8). Sato, H.: Description into Syllable complexes and the accenting of Japanese loan-words. In *ICSLP-1992*, 1319-1322.

In that case, they are usually taken integrally, so that they are phonetically, morphologically and lexically-semantically adapted to the linguistic system and in time they lose their sound of foreign words. For example, we have become so accustomed to the lexeme *Hotel* 'hotel' or *Menü* 'menu' and many other words, that we do not feel that they have been borrowed from another language.

Borrowed lexical units after a certain period of time, no matter whether they are partially or completely adapted in the language, contribute to the enrichment of the vocabulary of that language.

Conclusion

Today, at a time when the distance does not play any role and when countries and continents are closer to each other, the mutual cultural and linguistic influence among nations is particularly strong. It is basically a reciprocal exchange between all world languages, although currently, the English language has the dominant influence. This applies not only in the German and the Macedonian language, but in all other European languages.

The opportunities for contacts with other languages have contributed to a huge wave of borrowed words in the language. The satellite and the computer technology have completely changed the way in which the whole world communicates. The various stories and movies, information, entertainment, sports and music programs in foreign languages are part of the everyday life of every modern human being. Because of this, the mutual influence between the Macedonian and the German language is not the result of a regular social interaction between the two linguistic communities, but the daily communication, contacts and the new technology.

In recent decades, the lexical infiltration has had an upward tendency, because the language is the object of powerful influence of foreign languages. It is necessary to bear in mind that the number of loan words is still growing. Every language in stages of its development comes into contact with prestigious languages, so that languages have adopted and still adopt many foreign words from other languages.

Literature

- Baumann, Klaus-Dieter/Kalverkämpfer, Hartwig: *Kontrastive Fachsprachenforschung. Forum für Fachsprachenforschung* 20. Tübingen: Narr 1992.
- Filipović, Rudolf: *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb, 1986. 119.
- Koneski, Blaze: *Gramatika na makedonskiot jazik*, Kultura, Skopje, 1982.
- Mackensen, Lutz: *Deutsches Wörterbuch*, München 1999: 130.
- Sapir, E.: *Language; An Introduction to the Study of Speech*; New York, Harcourt, Brace and Company, 1921, 206.

37.091.214:81'243

Оригинален научен труд
Original research paper

ВИДОВИ НА НАСТАВНИ ПРОГРАМИ ПО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ

д-р Нина Даскаловска ¹
д-р Билјана Ивановска ¹

Апстракт: Наставниците по странски јазици отсекогаш барале ефективни начини за учење на јазикот. Како резултат на таа потрага по најдобрите и најефективните начини за учење на странските јазици се развиле голем број на различни приоди и методи. Овие приоди влијаеле на креирањето на наставните програми, што резултирало во развој на различни видови на наставни програми. Во овој труд се дискутира за различните видови на наставни програми и нивната поделба врз основа на начинот на кој ја дефинираат содржината и ги одредуваат селекцијата и организацијата на лингвистичките елементи и на задачите и активностите. Поаѓајќи од поделбата на наставните програми на тип А и тип Б, се анализира по еден пример од двата типа и се дискутира за нивните добри и лоши страни. Се нагласува потребата наставниците да ги познаваат различните видови на наставни програми за да бидат во состојба да прават правилен избор на начинот на кој предаваат и на методите кои ги користат.

Клучни зборови: *наставна програма, синтетички/аналитички наставни програми, тип А/ тип Б наставни програми, појмовно-функционална наставна програма, процедурална наставна програма.*

TYPES OF LANGUAGE TEACHING SYLLABUSES

Nina Daskalovska, Ph.D. ¹
Biljana Ivanovska, Ph.D. ¹

Abstract: From early times language teachers have been seeking effective ways to promote their students' language learning. A variety of different approaches have developed in the search for the best or the most effective way to teach English and other languages. These approaches have influenced the syllabus design, which has resulted in the development of many different types of syllabuses. This paper discusses the different types of syllabuses and their

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

division on the bases of the way they define linguistic content and specify the selection and organization of language items and learning tasks and activities. Taking White's division of syllabuses into Type A and Type B syllabuses as a starting point, it analyses one example of each type in greater detail and discusses its advantages and disadvantages. It stresses the importance for language teachers to know about the different types of syllabuses in order to be able to make informed choices about how they teach and which methods they choose.

Key words: *syllabus design, synthetic/analytic syllabuses, Type A/ Type B syllabuses, notional-functional syllabus, procedural syllabus.*

1. Introduction

Syllabus is an essential prerequisite for every course of study. There are different views on what comprises a syllabus. Nunan (1988) states that '...it is possible to distinguish between a broad and a narrow approach to syllabus design.' According to the narrow view, syllabus is concerned with the selection and grading of the content, while the broader view also includes the selection of learning tasks and activities. Graves (1996: 3) highlights the importance of including theories of language and learning: 'A syllabus specifies content and/ or detailed objectives of a course; it specifies what is to be taught and what order it is to be taught in and it is underpinned by theories of the nature of language, theories of learning and the needs of the learners. In other words it is the specification and ordering of content of a course or courses'. When discussing the importance of syllabus, Breen (1987: 82) says that it provides the teacher with an accessible framework of the knowledge and skills on which teachers and learners will work – in other words, it places boundaries around the vast area of language. It also provides continuity for the learners as it provides a sense of direction through the way it orders content to be covered. Moreover, it can represent a retrospective account of what has been achieved. It also provides the basis for evaluating learner progress because tests and other forms of assessment can be based on what the syllabus covers.

Depending on the type of the course, the need of the learners, and the beliefs of the syllabus designers, different types of syllabuses may be designed: structural, lexical, task-based, functional, notional, skills, situational, topical, procedural, process, content-based and various combinations of these. Wilkins (1976) described the syllabuses as a continuum with the synthetic syllabus at one end and the analytic at the other. The synthetic syllabus divides the content into small units/ parts, which Wilkins assumed would be grammatical constructions, but others have included functions too. These units are then

graded and presented step-by-step. The learner must synthesize these parts into a coherent whole in order to communicate. The analytic syllabus, on the other hand, uses language behaviours, such as apologies and descriptions, for communicative tasks based on topics, themes or situations. Learners must analyze the language used in the activity to discover particular aspects and patterns. Wilkins (1976) says: ‘A synthetic language teaching strategy is one in which the different parts of the language are taught separately and step-by-step so that acquisition is a process of gradual accumulation of the parts until the whole structure of the language has been built up.... In analytic approaches there is no attempt at this careful linguistic control of the learning environment. Components of language are not seen as building blocks which have to be progressively accumulated.’

White (1988) divides them into Type A and Type B syllabuses. Type A syllabus is product-oriented and consists of a fixed content, which is graded and sequenced by an expert or linguist. The syllabus is presented step-by-step to the students who learn the language through mastery of its rules and linguistic content; it is somewhat similar to a synthetic syllabus. Structural and notional-functional syllabuses belong to Type A. On the other hand, Type B syllabus is process-oriented and experiential; it focuses on communicative purpose and stresses the processes of how to communicate a message and how language is learned. It is not linguistic, but psychological and pedagogical. In this group belong process and procedural syllabuses. Long and Crookes (1993: 12) explain that ‘there is a close, but not complete match between synthetic and analytic syllabuses, on the one hand, and Type A and Type B syllabuses, on the other hand’.

2. Type A: Notional-Functional Syllabus

In a typical Type A syllabus the designer provides fixed linguistic content in terms of lists of graded grammatical and lexical items. The students do not influence the syllabus as they simply learn about the language through mastering the rules and linguistic content. Although the notional-functional syllabus is an example of a Type A syllabus, it has a broader focus than a traditional Type A syllabus. It developed in the 1970s in response to the Council of Europe’s need for a syllabus which could provide language learning credit equivalents for all European languages.

The notional-functional syllabus, as the name implies, is organized around notions and functions which are considered primary in planning the syllabus, while the grammatical structures are secondary and are chosen on the basis of the notions and functions they can express. Functions can be defined as communicative acts or categories of social behaviour, such as suggesting,

requesting, and apologizing. The speaker has a real purpose for communicating on a specific topic in a particular context or situation. Notions are categories or concepts which are needed for communication and answer who, when, where, how and why. They depend on the function, the situation and the topic and the resulting language utterances are called exponents. Notions include elements such as time, place or duration which relate to grammatical items. Comparing the grammatical and situational syllabuses with the notional syllabus Wilkins (1976) says: ‘In drawing up a notional syllabus, instead of asking how speakers of the language express themselves or when and where they use the language we ask what it is they communicate through language.’

2.1. Advantages of the Notional-Functional Syllabus

What are the advantages of the notional-functional syllabus? Since development of communicative competence is the starting point of this syllabus, one of the major advantages is that it fosters learner’s communicative ability from the beginning of the course, which is motivating for the learners. Another motivational factor is that the content of the syllabus is usually based on the learners’ needs. As White (1988: 75) emphasizes: ‘So, associated with functional syllabuses, though by no means unique to them, has been the incorporation of needs analysis as a stage in notional-functional syllabus design...’ Moreover, since there is no one-to-one correspondence of forms and functions, while learning one function students can learn different ways of expressing the same function. And finally, because the focus is on meaning rather than form, what is learned can meet the immediate needs of the learners.

2.2. Disadvantages of the Notional-Functional Syllabus

On the other hand, by emphasizing the communicative competence, the development of linguistic competence may be neglected. Widdowson (1990: 41) addresses the question of the importance of the grammatical factors: ‘The issue is not whether such factors will in some way be represented, because they are bound to be, but whether they are in pedagogic focus. The central question is how far and in what ways does a syllabus encourage the teacher to direct learners to an explicit awareness of grammatical factors. Much of the work that claims to follow a notional/functional line of approach leaves grammar as an implied presence: in sight, perhaps, but not in mind.’

Moreover, there are no clear criteria for selecting and grading the notions and functions, which makes it a difficult task for syllabus designers. Needs analysis can help in selecting the items, ‘...but the grading of functional items becomes much more complex because there are few apparent objective means for deciding that one functional item, for instance, *apologizing* is either simpler or more difficult than another item such as *requesting*’ (Nunan, 1988: 37).

Furthermore, since one function can be expressed by different grammatical forms, students will encounter several different structures at once, some of which may be difficult for learners to grasp.

Finally, notional-functional syllabus cannot predict all the sentences learners will want to produce in future, and does not equip them with the ability to produce an infinite number of sentences, which is a prerequisite for a successful communication.

Long and Crookes (1993) criticize the notional-functional syllabus for lacking a sound psychological basis and ignoring SLA research. In addition, because the syllabus involves a complicated grading of functions, rather than structures, and presents functions and notions one at a time, the learners have to synthesize the fragments.

2.3. Summary

The notional-functional syllabus may be suitable for ESP courses for which specific objectives have been stated, so that it would be easier to determine the content of the syllabus. It may also be used for short courses aimed at supplying learners with immediate tools for communication. But it is not very suitable for general English courses which should give learners a sound foundation for developing both linguistics and communicative competence.

To sum up, the notional-functional syllabus is an example of Type A syllabus, but more and more it is being used in conjunction with other stands to form a hybrid syllabus.

3. Type B: Procedural Syllabus

Type B syllabuses are based not on linguistic items but on the psychological and pedagogical with stress on personal growth and self-realisation based in progressivism. They are personal and experiential with a focus on the process of learning to communicate in a language.

One of type B syllabuses is the procedural syllabus which consists of tasks and activities that students will carry out in the classroom. It is based on the assumption that language is acquired subconsciously while learners are engaged in meaning-focused activities. Because the language evolves from completing the tasks performed in class, there is no prescribed structural or notional-functional syllabus and no planned recycling of language items. One of the advocates of this syllabus is N. S. Prabhu who implemented this syllabus in several schools in India. The three main types of tasks used in the project were: information-gap activities, reasoning-gap activities, and opinion-gap activities. He explains that ‘the stimulus for the project was a strongly-felt pedagogic intuition, arising from experience generally, but made concrete in

the course of professional debate in India. This was that the development of competence in a second language requires not systematization of language inputs or maximization of planned practice, but rather the creation of conditions in which learners engage in an effort to cope with communication. ... The focus of the project was not, that is to say, on ‘communicative competence’ (in the restricted grammatical conformity) but rather on grammatical competence itself, which was hypothesized to develop in the course of meaning-focused activity. (Prabhu, 1987: 1)

The procedural syllabus is learning-centered rather than learner-centered, and involves no needs analysis. The tasks are based on problems which require the learners to interpret data from, for example, a map or a train timetable. In the pre-task, the teacher demonstrates a similar task using the necessary language. Then the learners perform the task, and the desire to solve the problem engages their thinking processes and language use. This process enables the learners to achieve grammatical conformity in the use of the language which is based in the subconscious.

3.1. Advantages of the Procedural Syllabus

One of the good sides of this syllabus is that it creates stress-free environment for learners since the focus is on the completion of the task, and learners are not so much concerned with the grammatical errors they make. Errors are corrected incidentally, but not systematically. Learners are free to ask teachers if they don’t know how to say something. ‘It was, that is to say, an instance of defeat if learners were unable to do the thinking, but not if they were unable to say what they wanted to say in the way some other learners or the teacher could’ (Prabhu, 1987: 60). This satisfies one of Krashen’s conditions for successful acquisition - the low affective filter (Krashen, 1987).

Another advantage is that since there is no fixed syllabus, teachers can make modifications of the planned activities, and there is room for negotiation of the tasks with the learners. By regulating the challenge offered by tasks, learners’ motivation is sustained by the success they achieve in solving the problems. Prabhu maintains that ‘if a task looks very easy to learners, they expect no sense of achievement from success in it and are likely to be less than keen to attempt it. If, on the other hand, the task looks so difficult that they feel sure they will fail in it, they are likely to be reluctant to make an effort at all. A task should, ideally, look difficult but attainable to learners. (Prabhu, 1987: 56)

3.2. Disadvantages of the Procedural Syllabus

A major disadvantage of this syllabus is that the only criterion for selecting and grading the tasks is their cognitive difficulty. As there are no specific objectives and needs analysis, it’s difficult to connect the activities

with the future needs of the learners. Another disadvantage is that there is no real communication in the classroom. The classroom activity consists of two stages: pre-task and task. The format of the pre-task activity is teacher-class interactions which consist of questions and answers, or giving and receiving instructions, while the tasks are carried out individually. Group work is avoided for two reasons. It is assumed that interaction between the learners is not as beneficial as the interaction between the teacher and the learners. Prabhu (1987: 81) explains it in the following way: ‘It is important for learners’ internal systems to be continually encountering ‘superior data’, so that the process of firming up is balanced by a process of revision and extension. Since differences between the internal systems of different learners are much smaller than those between the internal systems of the learners as a group and that of the teacher, sustained interaction between learners is likely to provide much less opportunity for system-revision’. The other reason is that it would save learners from losing face in front of their peers.

A third disadvantage is that this type of syllabus does not take into account the different learning styles. As Lightbown and Spada (1993: 40) point out: ‘... there is clearly some truth to the intuition that certain ways of approaching a task are more successful for one person than for another, and that when learners are given some freedom to choose their preferred way of learning, they will do better than those who find themselves forced to learn in environments where a learning style which does not suit them is imposed on them as the only way to learn’. So, we cannot expect that this type of syllabus will be suitable for all learners.

3.3. Summary

Procedural syllabus is intended for general English courses. However, except for the Bangalore Project, it hasn’t been tried and evaluated. The results of the evaluation of the Bangalore Project carried out by Alan Baretta and Alan Davies showed that acquiring grammar while focusing on meaning is possible, but definite conclusions and generalization are not possible because of the impossibility to control experimental variables as well as the potential for bias in test construction. Implementation of this syllabus requires a special training of teachers as there are no textbooks that can be used, so that teachers have to collect and devise tasks, as well as make modifications throughout the instruction process. Moreover, students involved in the project had one teaching period of forty minutes a day, in some schools five days a week, in others six. In most schools, students have English three class-periods a week, which may not be sufficient for this type of instruction.

4. Conclusion

It seems that a strict adherence to only one approach to teaching and following only one syllabus is not the best solution to equipping the learners with the necessary knowledge, skills, and competence. The best approach would be a kind of integrated syllabus which could take one syllabus as a basis, but would build in it the positive elements of other syllabuses. Furthermore, it is not so much the syllabus, but the methodology used to implement that syllabus. Even a structural syllabus can be made communicative if proper methodology is used. So, how the syllabus is implemented will depend on the teacher, the learners, the institutional demands and other factors. However, it is important that teachers are acquainted with different types of syllabuses and different methodologies so that they can draw their own conclusions about what could work or not work in the language classroom with their particular group of learners, and according to that change and adapt the activities in order to meet the needs of their students.

References

- Breen, M. (1987). Contemporary Paradigms in Syllabus Design. *Language Teaching*, 20, 2/3.
- Graves, K. (1996). *Teachers as Course Developers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lightbown, P. M. & Spada, N. (1993). *How Languages are Learned*. Oxford: Oxford University Press.
- Long, M. H. and Crookes, G. (1993). Units of analysis in syllabus design: the case for task. In Crookes, G. and Gass, S. M. (eds.) *Tasks in a Pedagogical Context: Integrating Theory and Practice*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Krashen, S. D. (1987). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Hertfordshire: Prentice Hall International.
- Nunan, D. (1988). *Syllabus Design*. Oxford: Oxford University Press.
- Prabhu, N. S. (1987). *Second Language Pedagogy*. Oxford: Oxford University Press.
- White, R.V. (1988). *The ELT Curriculum: Design, Innovation and Management*. Oxford: Basil Blackwell.
- Widdowson, H.G. (1990). *Aspects of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilkins, D.A. (1976). *Notional Syllabuses*. Oxford: Oxford University Press.

373.3.091.12:316.46

Оригинален научен труд
Original research paper

ДАЛИ НА НАШИТЕ УЧИЛИШТА ИМ СЕ ПОТРЕБНИ НАСТАВНИЦИ-ЛИДЕРИ?

д-р Соња Петровска¹

Апстракт: Наставниците имаат клучна улога во пренесувањето и унапредувањето на човековото искуство и знаење. Со оглед на енормно високиот техничко-технолошки развој и глобализацијата, наставничката професија станува сè посложена. Таа повеќе не се поврзува само со компетентност за учење и поучување на оние кои им ги доверило општеството, туку и со компетентност за активна партиципација во развојните текови на училишната организација.

Нашата анализа на бројни емпириски и теориски истражувања упатува на констатацијата дека лидерската улога на наставникот е значајна за демократизација на училишната клима, таа придонесува во поддршката и поттикнувањето на учениците за постигнување на повисоки училишни резултати, ги мотивира наставниците на соработка и партнерство и го поддржува процесот на доживотно учење.

Клучни зборови: *наставник, лидер, лидерство.*

DO OUR SCHOOLS NEED TEACHERS – LEADERS?

Sonja Petrovska, Ph.D. ¹

Abstract: Teachers have a key role in the transmission and promotion of human experience and knowledge. Given the enormously high technological development and globalization, the profession teacher is becoming more complicated. It is no longer associated only with competence for learning and teaching to those who entrusted the society, but also with competences for active participation in the processes of school development.

Our analysis of numerous empirical and theoretical studies point to the conclusion that the leadership role of the teacher is important for the democratization of the school climate, support and encourage students to attain higher school results, motivate teachers of cooperation and partnership and supports the process of lifelong learning.

1). Педагошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Pedagogy, Goce Delcev University, Stip.

Key words: *teacher, leader, leadership.*

Вовед

Наставниците како професионалци извршуваат сложени задачи. Ако се анализираат законските регулативи со кои државите го уредуваат образованието како сфера на општествена дејност ќе се воочи дека наставничкиот професионален ангажман се однесува на: планирање, организирање, водење, менторирање, евидентирање, евалвирање, соработување/кооперирање, анализирање, собирање и обработка на податоци. Сите овие работни активности подразбираат воспоставување на интеракциски односи со различни субјекти внатре во институцијата, надвор од институцијата, а се однесуваат на примената, дисеминацијата и процесуирањето на информации, како и на аналитичко-истражувачки работи, односно директно се поврзани со исполнување на функциите на училиштето. Уште и ако се земат предвид европските принципи за компетенциите и за квалификациите на наставникот: добро квалификувана професија, професија ставена во контекст на доживотно учење, мобилна професија, професија базирана на партнерства, работат со други, работат со знаење, технологија и информации, работат со и во општеството, компетентноста на наставниците повеќе не ќе може да се мери само низ нивните знаење, разбирање, способности и вештини потребни за квалитетно предавање. Компетентното извршување на сите предвидени задачи сигурно ќе зависи од лидерските знаења, вештини и способности. Од тие причини оправдано е да се дискутира за наставникот како лидер. Тавиш и Колб (Mac Tavish & Colb, 2006) сметаат дека на училиштето во 21 век му е потребно лидерство кое ќе претставува комбинација на партиципативното лидерство и лидерство втемелено на вредности, знаења и вештини. Овие автори ја нагласуваат потребата од соработка меѓу наставниците, а развивањето на лидерството и лидерите сметаат дека е клучна компонента, во кој било напор, да се унапредат постигнувањата во денешното училиште. Наставниците лидери треба да го претставуваат клучниот човечки капитал кој ќе ги иницира и води реформите и иновациите во училишните системи.

Во расправите на овие и други истражувачи се покренуваат многу значајни прашања поврзани со лидерската позиција на наставниците: придонесот на наставничкото лидерство во подобрувањето на различни аспекти на работата на училиштето, како на пример: постигнувањата на учениците, односите меѓу директорите како официјални лидери на училиштата и наставниците лидери, мотивацијата на наставниците за прифаќање на лидерски улоги и сл.

Лидерство, лидер/водач, училиште

Лидерството е еден од најдискутираните концепти во областа на раководењето и управувањето. Постојат различни пристапи и теории кои се обидуваат да го определат лидерството. Како поим најпрво започнува да се користи во сферата на политиката и бизнисот, а во последните триесетина години и во образованието. Chermers (2002) го дефинира лидерството како процес на социјално влијание во кој една личност ја придобива поддршката на други личности заради остварување на заедничка задача. Katzenmeyer и Moller (1996) наставниците лидери ги определуваат како водачи кои умеат да водат и надвор од нивните училници. Тие придонесуваат во заедницата на наставници кои учат и влијаат врз подобрување на образовната практика во нивните средини. (според: Maria Dove и Andrea Honigsfeld, 2010, стр. 13).

Анализата на бројни дефиниции и расправи за лидерството упатува на неколку карактеристики кои го дефинираат овој процес, активност и однос:

- лидерството е однос помеѓу поединецот и групата;
- лидерството претпоставува постоење на лидер/човек кој поседува специфични знаења, вештини и способности;
- лидерството претпоставува постоење на група која ќе работи на остварување на заеднички цели;
- лидерството налага утврдување на посакувани промени со цел достигнување на поставената визија;
- лидерството се демонстрира во конкретни ситуации;
- лидерството, колку и да се сака, не може да се издвои од моќта и авторитетот;
- лидерството претпочита воспоставување на дух на доверба и меѓусебно респектирање, но и аргументација со која се бранат ставовите.

Евидентно е дека тимската работа како детерминанта на успешното училиште не е можно да се замисли без наставници лидери/водачи. Но, што ги поврзува наставниците со лидерите и лидерството?

Наставникот не може да биде успешен наставник доколку не е лидер. Лидерството, всушност, отсекогаш било суштинска компонента на наставничката професија.

Лидерите се луѓе кои учат доживотно. Наставникот во 21 век мора да се откаже од својата позиција на удобност, стереотипност, рутинираност и индивидуалност во своето работење, што до неодамна му беа загарантирани со дипломата добиена во текот на иницијалното образование. Наставникот во 21 век има обврска континуирано да ја самовреднува својата работа,

подложен е на внатрешно вреднување во институцијата во која работи, но и на екстерното вреднување кое го врши државата и други независни организации специјализирани за таа дејност. Значи доживотното учење станува задолжителна составка на наставничката професија.

Од друга страна, составен дел на наставничката професија е планирање и програмирање на воспитно-образовната работа. Планирањето и програмирањето се темелни функции на лидерството. Ако директорите како формални лидери на училиштата се одговорни за планирање и програмирање на целокупната воспитно-образовна дејност во училиштето, наставниците тоа го прават на ниво на својата паралелка, на ниво на стручни активни, на ниво на проектни тимови, тие партиципираат во управувањето со училиштата како членови на училишните одбори и се вклучени во тимовите за креирање на развојни планови на училиштето. Токму во овие ситуации тие се ставени во позиција на лидери и соодветно на нивните овластувања сносат и одговорност за успешното /неуспешното функционирање на тимовите кои ги водат.

Менторирањето како активност не може успешно да се остварува доколку менторот не поседува лидерски знаења и вештини. Кога наставниците се наоѓаат во улога на ментори тие ги артикулираат своите идеи за квалитетна педагошка активност, ги преиспитуваат своите практики, ги детектираат добрите и лошите страни во педагошката практика на менторираните, избираат патишта и средства за остварување на визијата која заеднички ја поставиле, го водат процесот на професионален развој и работат во тим во кој менторот-наставник е лидер, а менторираниот наставник е член на тимот.

Лидерите секогаш знаат како да ги мотивираат своите соработници. Мотивирачката функција била и ќе биде неодвоив дел на наставничката професија. Како најдиректни реализатори на воспитно-образовната дејност наставниците се обврзани да ги мотивираат своите ученици и да поставуваат пред нив високи очекувања во поглед на училишните резултати. Но, тие се и во најдиректна и постојана комуникација со родителите на нивните ученици, а таа по својата суштина треба да претставува мотивирачки чин. Мотивирањето на родителите за вклучување во образованието на нивните деца е неостварливо доколку наставниците не поседуваат лидерски компетенции.

Во современото училиште работните активности сè повеќе се осмислуваат во форма на проекти. Сè почесто педагошката наука и практика го промовира проектното делување како начин кој ја подобрува училишната ефективност и ефикасност. Проектниот пристап претпочита достигнување на проектирани цели преку формирање на посебни

организациски структури кои ќе работат на остварување на конкретен проект. Лидери на тие организациски структури најчесто се наставниците. Тие се одговорни за воспоставување на тимовите, поставувањето на целите и временската детерминираност, како и за поставување на текот на активностите, ангажирањето на расположливите ресурси и следењето и вреднувањето на процесот и резултатите.

Успешноста на училиштата зависи од тоа колку раководителите на училиштата ќе успеат да го наметнат партиципативното и дистрибуираното лидерство, како и тимското работење како култура на организацијата.

Вообичаено во истражувањата на училишните организации и посебно нивната ефективност и ефикасност се потенцираат позитивните придобивки од таканаречениот колегијален модел на раководење кој претпоставува донесување на одлуки кои се споделени меѓу сите членови на организацијата. За процесот на донесување на одлуки е карактеристично практикувањето на дискусии кои водат до консензус, а моќта се распределува помеѓу оние кои најмногу придонесуваат во постигнувањето на целите на институцијата. Според Буш (T. Bush, 2007) овој модел на раководење се темели на принципите на партиципативното лидерство.

Кенет Леитвуд и неговите колеги (Leithwood, K., Jantzi, D. & Steinbach, R., 1999) потврдиле дека партиципативноста ја подобрува успешноста во училиштата, ги потврдува демократските принципи, а лидерството е потенцијално достапно за кој било легитимен член на институцијата (според: Петровска Соња, 2010, стр. 129).

Кои се придобивките од наставничкото лидерство?

Уште во педесеттите години на минатиот век во САД започнуваат да се спроведуваат истражувања за наставничкото лидерство. Резултатите откриваат дека наставниците кои имале можност да учествуваат во донесување на одлуки на ниво на училиште демонстрираат поголемо задоволство од својата работа. Како клучни аргументи за потребата од партиципација на наставниците во донесувањето на одлуки и водството во училиштето се посочува поттикот на наставниковиот работен морал и ентузијазам. Како резултат на позитивните ефекти од наставничката партиципација, по триесет години оваа идеја била развиена во стратегија за унапредување на наставата. Според Дјук (Duke, 2005), партиципативното донесување на одлуки е еден од најзначајните аспекти на наставничкото лидерство во училиштето (според Петровска Соња, 2010, стр. 131).

Позитивните ефекти од практикувањето на наставничкото лидерство ги посочува и Барт (Barth, 2001). Тој смета дека кога наставниците

стануваат лидери доживуваат лична и професионална сатисфакција, се намалува изолираноста, се зајакнува чувството на корисност, а сето тоа позитивно се рефлектира врз нивната целокупна работа. Овие наставници стануваат професионалци, училишни реформатори „сопственици“ и „инвеститори“ во училиштето, а не само „вработени“. Како придобивки од наставничкото лидерство, а во поглед на ефективност на училиштето Барт ги посочува демократизацијата на културата на училиштето, што пак се рефлектира во повисоки училишни постигнувања и помалку дисциплински проблеми.

Истражувањето на Manguin (2005) посветено на наставничкото лидерство покажува дека наставниците интеракцијата со своите колеги (наставници/лидери) ја оценуваат како мошне корисна и тоа во смисла на: развивање на нови идеи и техники во наставата, заштеда на време во процесот на планирање на наставата. Како најкорисни активности, наставниците ги посочиле помош во реализација на наставата и одржување на огледни часови. (според: Павловиќ*Бранка, 2008, стр. 398).

Зголемувањето на училишната ефективност и ефикасност подразбира позитивна промена во некое нејзино подрачје на делување. Со оглед на сè поизразената комплексност на училишните организации, неминовно е да се појави неусогласеност помеѓу индивидуалните визии на наставниците за развој и визијата која ја предлагаат раководителите. Така, многу често организациските промени создаваат притисок, што резултира со одбивање да бидат прифатени од членовите (Callan, 1993). (според: Петровска Соња, 2010, стр. 132). Еден од начините кои можат да помогнат во справувањето со притисоците предизвикани од организациските промени е создавање на услови за вклучување на наставниците во донесувањето на одлуки. Во таа насока говорат и интегрираните резултати од истражувањата на неколку програми за подобрување на училиштата (Hopkins, 2001). Според нив, еден од десетте принципи врз кои треба да се темели секој процес на подобрување на училиштата е партиципација на наставниците во донесувањето на одлуки. Учество во донесувањето на одлуки има позитивно влијание врз наставничките ставови кон работата. Somech и Bogler (2002) покажале дека кај наставниците кои учествувале во донесување на училишните одлуки е зголемена организациската посветеност и граѓанското однесување. Партиципацијата го олеснува процесот на воведување на промените преку зголемен ангажман на оние кои се вклучени во реализацијата на одлуките. Всушност, на овој начин може да се зголеми и задоволство од работата и да се обезбеди стекнување на нови вештини (лидерски) од страна на наставниците. (Martin, L. & Kragler, S., 1999).

Зајакнувањето на позицијата на наставниците во донесувањето на одлуки исто така може да обезбеди позитивно вреднување на промените кои треба да се случат во училишни рамки. Барт (Barth, 2001) ги посочува и областите во кои наставничкото лидерство е суштинско за одржување и развој на „здрава“ училишна клима: избор на учебници и прирачници, обликување на курикулумот, воспоставување на стандарди за однесување на учениците, обликување на програмите за професионално усовршување на наставниците, одлучување за училишниот буџет, процена на наставничките постигнувања, избор на раководители.

Како концептот на наставничко лидерство се огледа во нашите основни училишта?

Иако нема истражувачки податоци кои ќе ја опишаат состојбата во македонските училишта по однос на степенот на развиеност на лидерската улога на наставникот, законските нормативи во некои случаи експлицитно, а во некои случаи имплицитно ја детерминираат лидерската позиција на наставникот во училиштето. Во Р. Македонија постои изразена тенденција за напуштање на индивидуалистичката позиција на наставникот. Наместо пасивен и осамен реализатор на наставните програми тој прераснува во креативен учесник и лидер во средината во која работи.

Според Законот за основно деветгодишно образование (2008) на Р. Македонија официјалната/формалната лидерска позиција ја има директорот на училиштето. Во рамки на пропишаните надлежности директорот одговара за почитување на законитоста во работењето на училиштето и успешното остварување на воспитно-образовната дејност. Директорот има обврски во сферата на планирањето и програмирањето на работата на училиштето, во сферата на обезбедување на квалитетот и унапредувањето на воспитно-образовната работа, во водењето на кадровската и финансиската политика, како и во сферата на претставување и промовирање на училиштето во средината. Но, сите овие функции тој може да ги остварува само доколку обезбеди планирање, организирање и водење на училишно-организациските процеси што пак подразбира формирање на тимови, овозможување на партиципативно лидерство и дистрибуција на задолженијата.

Хоризонталниот систем на управување и децентрализацијата во основното и средното образование во нашата држава создадоа формални услови за партиципација на наставниците во раководењето и водењето со училиштата. Работните должности на наставникот се во функција на остварување на поставените цели на основното образование во Р. Македонија и се структурирани во неколку подрачја: настава, воннаставни

активности за учениците, соработка со родителите и општествената средина, соработка со директорот, соработка со стручните работници и работа во тимовите (формални и неформални) кои се формираат во училишните установи. Најголем дел од законски предвидените задолженија наставникот ги извршува во тимови на кои и самиот е лидер. Согласно ваквата негова позиција, успешното извршување на работните задолженија секако ќе зависи од неговите лидерските компетенции. Ако пак крајната цел е создавање на училишни услови во кои секое дете ќе учи и постигнува резултати согласно неговите индивидуални капацитети тогаш јасна е врската меѓу наставничкото лидерство и успешноста на секое училиште.

Наставниците во Р. Македонија имаат можност своите лидерски компетенции да ги пројавуваат во неколку области од училишниот живот: менторирање на наставници приправници и студенти од наставничките факултети, лидерство на стручни активи како формални стручни органи во училиштата задолжени за унапредување на воспитно-образовниот процес по конкретни наставни предмети или за ученици од иста возраст, лидери на проекти во училишни рамки, претседатели на училишни одбори (формални органи на управување на училиштата). Во рамки на овие области наставниците се водачи на групи кои донесуваат одлуки или пак партиципираат во донесувањето на одлуки во врска со креирање на развојните планови и годишните програми за работа на училиштето, одлучуваат за финансиското работење на училиштето, како и имаат можност да партиципираат во креирањето на кадровската политика во организацијата.

И покрај можностите за развој на училишта чијашто работа ќе биде втемелена на партиципативно и дистрибуирано наставничко лидерство, кај нас постои општ впечаток дека наставничкото лидерство како значаен ресурс многу малку се користи или кога се користи има формален наместо суштински карактер.

Заклучок

Сосема се евидентни придобивките од воспоставување на училиштен организациски систем во кој ќе се почитува принципот на наставничко лидерство. Систем во кој наставниците повеќе нема да бидат пасивни реализатори на утврдени наставни планови и програми, туку активни партиципенти во креирањето, одржувањето и развојот на училишните политики и образовните реформи. Наставничкото лидерство им е потребно на училишните организации за да се развие визијата и за да се мобилизираат сите ресурси кон остварување на промените што водат до

неа преку: менторирање на младите наставници, создавање на клима за прифаќање на потребата од наставничко вреднување и самовреднување, партиципирање во стручни тела на локално и државно ниво и водење на доживотниот професионален развој во институцијата.

Од тие причини директорите мора да воведат радикални промени во училишните организации, во смисла на воведување на партиципативно и дистрибуирано лидерство. Училиштата не смеат да се стават во калапот на бирократското менаџирање, а пирамидата треба да се укине и да се воведат принципот на донесување на одлуки од „дното“. Впрочем, тоа го налагаат и критериумите за ефективно и ефикасно училиште. Во фокусот се учениците, а околу нив се испреплетуваат интересите на родителите, наставниците и општеството.

Литература

- Barth, R. S.*, (2001), *Teacher leader*, Phi Delta Kappan, 82, 443–449.
- Bartunek, J.M., Greenberg, D.N. & Davidson, B.*, (1999), *Consistent and inconsistent impacts of a teacher-led empowerment initiative in a federation of schools*, *The Journal of Applied Behavioral Science*, 35, 4, 457-478.
- Bush, Tony*, (2007), *Theories of educational leadership and management*, *South African Journal of Education* 391 – 406. Превземено март 2011 од, <http://www.flipkart.com/theories-educational-leadership-management-tony>,
- Chemers, M.M.*, (2002), *Efficacy and effectiveness: integrating models of leadership and intelligence*, во Ott, J.S., Parkes, S.J. and Simpson, R.B. (Eds), *Classic Readings in Organizational Behavior*, Wadsworth, Belmont, CA, pp. 114-131.
- David Hopkins*, (2001), *School Improvement for Real*. London: RoutledgeFalmer
- Geijsel, F., Seegers, P., Van Den Berg & Kelchtermans, G.* (2001), *Conditions fostering the implementation of large-scale innovation programs in schools: Teachers' perspectives*. *Educational Administration Quarterly*, 37, 1, 130-166.
- Mac Tavish, M.D. & J.A Kolb*, (2006), *Encouraging teacher engagement: a new approach to performance improvement in schools*. Преземено март, 2011 од: http://eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/contentstorage_01/0000019b/80/1b/e0/82.pdf
- Maria Dove & Andrea Xonigsfeld*, (2010), *Co teaching and Collaboration: Opportunities to Develop Teacher Leadership and Enhance Student Learning*, *TESOL Journal* 1.1. Превземено март 2011 од: http://www.tesolmedia.com/docs/TJ/firstissue/04_TJ_DoveXonigsfeld.pdf

Martin, L. & Kragler, S., (1999), Creating a culture of teacher professional growth. Journal of School Leadership, 9, 4, 311-320.

Павловић*Бранка, (2008), Изазови лидерске улоге наставника, Зборник Института за педагошка истраживања, Година 40, Број 2, 388-402.

Петровска, Соња, (2010), Училишна педагогија и училишна организација, Штип, Универзитет „Гоце Делчев“.

Somech, A. & Bogler, R. (2002). Antecedents and consequences of teacher organizational and professional commitment. Educational Administration Quarterly, 38, 4, 555-577.

МОДЕЛИ НА ПРОЦЕСОТ НА ЧИТАЊЕ

д-р **Нина Даскаловска**¹

Апстракт: За да се објаснат менталните активности вклучени во читањето, истражувачите создале модели на процесот на читање. Во овој труд се дава преглед на моделите на процесот на читање на мајчин јазик кои се најзастапени во литературата за читање на странски јазик и се дискутира за сознанијата што може да ги дадат во однос на читањето на странски јазик. Тие се поделени во три групи според акцентот што го ставаат на текстуалните фактори (вокабуларот, синтаксата, реторичката структура, содржината) и индивидуалните фактори (општото знаење на читателите, нивните когнитивни вештини, интересите и целите на читањето, стратегиите кои ги користат). Постојат три главни категории на модели на процесот на читање: „bottom-up“ модели, „top-down“ модели и интерактивни модели.

Клучни зборови: *модели на процесот на читање, „bottom-up“ модели, „top-down“ модели, интерактивни модели.*

READING MODELS

Nina Daskalovska, Ph.D.¹

Abstract: In order to describe the mental activities involved in reading, language learning researchers have created reading process models. This paper reviews some of the first language reading models most frequently discussed in the literature on second and foreign language learning and discusses the insights that they can give us into the second language reading process. They are divided into three groups according to the accent they place on textual factors (vocabulary, syntax, , rhetoric structure, content) and individual characteristics (readers' general knowledge, their cognitive skills, their interests, the strategies they use). There are three main categories of reading models: bottom-up model, top-down models and interactive models.

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Key words: *reading models, top-down models, bottom-up models, interactive models.*

1. Вовед

Најголемиот број од истражувањата на процесите на читањето се направени со изворни говорители, па затоа и повеќето модели на процесот на читање се однесуваат на читањето на мајчин јазик. Иако читањата на мајчин и на странски јазик се разликуваат, сепак тие имаат некои заеднички карактеристики, така што многу сознанија од овие истражувања и дискусиите за процесите на читањето на мајчин јазик може до одредена мера да се однесуваат и на процесите на читањето кај странските јазици. Барнет (Barnett, 1989: 11) напомува дека моделите се делумни, а не целосни, и дека е тешко да се споредуваат, бидејќи се ограничени во однос на времето кога се создадени и во однос на нивниот фокус, и се засновани врз истражувања кои се спроведувани со различни видови читатели кои извршувале различни задачи во различни контексти. Тие може да се поделат во три категории: „bottom-up“, „top-down“ и интерактивни модели.

2. „Bottom-up“ модели

2.1. Моделот на Гуг (Gough)

Семјуелс и Камил (Samuels & Kamil, 2002: 192-195) истакнуваат дека моделот на Гуг (Gough) дава детален опис на процесуирањето на текстот од моментот кога погледот првпат се насочува на текстот до моментот на разбирањето на визуелниот инпут. Според овој модел процесот на читање започнува кога погледот се фиксира на зборовите во текстот, што трае 250 милисекунди и опфаќа 15 до 20 букви. Движењето на окоето се состои од фиксаци и регреси, како и од движење на погледот напред и назад. Секое движење на погледот напред опфаќа 12 до 15 букви надесно и резултира со формирање на сликовна претстава на делот на текстот на кој е фиксиран погледот. Таа претстава се задржува во ретината краток период, дел од секундата, и по исчезнувањето на надворешниот стимул. Идентификувањето на буквите од страна на читателите што читаат течно се случува многу брзо. Според Гуг (Gough), зборовите во реченицата се читаат и се разбираат сериски, еден по друг од лево кон десно, и тие се складираат во краткотрајната меморија сè додека не се организираат во поголема единица. Штом се разберат зборовите во краткотрајната меморија, тие се складираат во крајниот регистар, односно местото каде што одат речениците откако ќе бидат разбрани, а краткотрајната меморија се празни за да може да влезат следните зборови.

2.2. Моделот на Ла Берж и Семјуел (*LaBerge & Samuel*)

Моделот на Ла Берж и Семјуел има пет компоненти: визуелна меморија, фонолошка меморија, семантичка меморија, епизодиска меморија и внимание. Во тој модел се тргнува од фактот дека за да се изведе заклучок за значењето на зборот од контекст е потребно внимание и дека во одреден временски интервал тоа внимание е ограничено. При читањето читателот извршува две задачи: декодирање и разбирање. Колку внимание ќе му биде потребно за овие две задачи зависи од вештината на декодирањето, познавањето на зборовите и темата, како и густината на идеите презентирани во текстот. За почетниците, декодирањето е тешка задача, па тие не можат во исто време да посветат внимание и на декодирањето и на разбирањето на содржината. Па затоа нивното внимание прво е свртено кон декодирањето, а дури потоа кон разбирањето. Истражувањата покажале дека учениците во второ одделение ги процесуираат зборовите буква по буква, додека учениците во шесто одделение и студентите ги процесуираат зборовите како една единица, со таа разлика што студентите тоа го прават побрзо. Фонолошката меморија вклучува фонеме, слогови и морфеме и таа е посредник помеѓу визуелната и семантичката меморија. Односно, она што е избрано за процесуирање од визуелната меморија мора да се кодира во фонолошката меморија и оттаму преминува во семантичката меморија, каде што се процесуира во значење. Епизодиската меморија се вклучува кога читателот треба да се присети на одредени луѓе, предмети, места или настани поврзани со текстот. Разбирањето се случува кога постои спој помеѓу информацијата во текстот со поимите што се складираани во меморијата. Според тоа, разбирањето не е процес на добивање значење од текстот, како што обично се тврди, туку е процес на доделување на значење на текстот. Со тоа се објаснува фактот што многу луѓе ги интерпретираат текстовите на различни начини (Barnett, 1989: 16; Samuels & Kamil, 2002: 198-206).

2.3. Моделот на Карвер (*Carver*)

Карвер го користи терминот „gauding“ за поврзување на разбирањето при читање и слушање. Според Карвер, реченицата е унитарна единица на мислата и примарната цел на читањето и слушањето е да се разберат мислите на писателот или говорникот. Неговиот модел спаѓа во оваа категорија, бидејќи според него сите зборови еден по еден се проверуваат за да се види дали формираат една целосна мисла и читателот си го изговара секој збор во себе. Карвер смета дека таа внатрешна артикулација помага при разбирањето, па затоа се става посебен акцент на фонолошкото декодирање (Barnett, 1989: 18).

3. „Top-down“ модели

3.1. Моделот на Гудман (*Goodman*)

Моделот на читање на Гудман (*Goodman*) познат како „психолингвистичка игра на погодување“ е еден од најпознатите модели на читањето. Тој го дефинира читањето како интеракција помеѓу читателот и текстот преку која читателот се обидува да ја реконструира пораката на писателот. Со овој модел се тврди дека читателите го користат нивното знаење за синтаксата и за семантиката за да ја намалат зависноста од текстот и опфаќа четири процеси во читањето: предвидување, селектирање на одредени делови од текстот, потврдување и поправање. Прво, читателите формираат предвидувања за граматичката структура на текстот користејќи го нивното знаење за јазикот и додаваат семантички поими за да може овие структури да добијат значење. Потоа, тие селектираат делови од текстот за да ги потврдат нивните предвидувања, но притоа немаат потреба да ја видат секоја буква или збор. Колку што е нивното чувство за синтакса и за значење поразвиено, тие толку повеќе можат да бидат селективни во изборот на делови од текстот. Потоа или ги потврдуваат нивните предвидувања или ги поправаат ако увидат дека немаат смисла или ако графичкиот инпут што го предвиделе не се наоѓа во текстот. Значењето е она што е главното во овој модел, иако се дозволува читателот да се движи од буквите до гласовите и до значењето (*Barnett, 1989: 19-20*). Друга разлика помеѓу моделот на Гудман и другите модели на читање, која ја истакнуваат Семјуелс и Камил (*Samuels & Kamil, 2002: 186*), е во употребата на терминот „декодирање“. Додека другите го користат овој термин за да опишат што се случува кога читателот го претвора графемскиот код во фонемски, Гудман го користи за да го опише претворањето на графемскиот или на фонемскиот код во значенски код, додека за процесот на претворање на графемскиот во фонемски код го користи терминот „рекодирање“. Па така, декодирањето може да биде или директно (од графема до значење) или посредно (од графема до фонема, па до значење). Неговиот модел имал најголемо влијание врз поимот на читање во наставата, па не е ретко да се слушне за психолонгвистички или за целосен приод кон читањето. Меѓутоа, Грејб и Столер (*Grabe & Stoller, 2001: 34*) истакнуваат дека и покрај неговата популарност, многу лингвисти сметаат дека тој е погрешен, бидејќи добрите читатели обично не погодуваат кои зборови ќе се појават следни во текстот и помалку го користат контекстот од послабите читатели.

Овој модел на Гудман (*Goodman*) бил објавен во 1970 година, а осумнаесет години подоцна тој го објавил новиот преработен модел на процесот на читање (*Goodman, 1988: 12-16*), во кој објаснува дека

читањето е психолингвистички процес, бидејќи започнува со лингвистичка претстава кодирана од писателот и завршува со значење кое го конструира читателот. Затоа, при читањето постои интеракција помеѓу јазикот и мислата. Писателот ги кодира мислите во форма на јазик, а читателот го декодира јазикот во мисла. Тој вели дека вештите читатели се ефикасни и ефективни. Од една страна, тие се ефективни при конструирање на значењето кое можат да го асимилираат и кое донекаде е во согласност со значењето што сакал да го постигне писателот. Од друга страна, тие се ефикасни, бидејќи користат најмал напор за да постигнат ефективност. За да ја постигнат ефикасноста, читателите постојано се фокусираат на конструирањето на значењето и секогаш го бараат најдиректниот пат до него, секогаш користат стратегии за да ги намалат нејаснотиите, секогаш се селективни во користењето на текстуалните показатели и ја користат својата претходна концепциска и лингвистичка компетенција. Според него, ефикасните читатели ја минимизираат зависноста од визуелните детали.

Во преработениот модел на Гудман читањето вклучува пет процеси. Тој потенцира дека мозокот е органот кој го врши процесуирањето на информациите. Тој решава кои задачи да ги извршува, која информација стои на располагање, кои стратегии треба да ги користи, кои канали за инпут да ги користи, каде да ја бара информацијата. Мозокот има тенденција да ги максимизира информациите што ги добива, а да ги минимизира и напорот и енергијата за усвојување на тие информации, па петте процеси кои ги користи при читањето се следниве:

1. Препознавање – започнување. Мозокот мора да ја препознае графичката претстава во визуелното поле како писмен јазик и да го започне читањето;
2. Предвидување. Мозокот постојано очекува и предвидува, бидејќи бара ред и значење во сензорниот инпут;
3. Потврдување. Ако мозокот предвидува, тој мора да бара и потврда за предвидувањата. Затоа тој постојано следи за да го потврди или да го отфрли тоа што го очекувал;
4. Поправање. Мозокот повторно ја процесуира информацијата ако открие неусогласеност или ако предвидувањата не се потврдени;
5. Завршување. Мозокот го завршува читањето кога задачата е завршена, но завршувањето на читањето може да се случи и од други причини: ако задачата е непродуктивна, ако се добива малку значење, ако значењето е веќе познато, ако сторијата е неинтересна или ако читателот смета дека не одговара на неговата цел.

3.2. Моделот на Смит (Smith)

Смит (Smith), исто така, ја потенцира улогата на значењето и потребата на читателот да предвидува кога чита. Тој наведува четири основни карактеристики на читањето:

1. Читањето е со намера: луѓето читаат со одредена причина или цел;
2. Читањето е селективно: логично, читателите обрнуваат внимание само на она што е неопходно за нивната цел;
3. Читањето се заснова врз разбирање: читателот внесува во текстот претходно знаење со кое се потврдуваат или се оспоруваат информациите и идеите од текстот;
4. Читањето вклучува очекувања: интеракцијата на претходното знаење, очекувањата од текстот и целта на читањето го водат читателот да ја предвиди содржината на текстот (Barnett, 1989: 20).

Најголемиот придонес на овој модел, според Семјуелс и Камил (Samuels & Kamil, 2002: 187), е што со него се укажало на фактот дека информациите присутни на секое ниво на јазикот (буквите, зборовите, речениците, дискурсот) му овозможуваат на читателот флексибилност во користењето на изворите за разбирање на значењето на текстот.

Моделите на Гудман и на Смит му даваат на читателот централна улога при разбирањето на она што го читаат. Барнет (Barnett, 1989: 22) истакнува дека овие модели помагаат за објаснување на читањето на странски јазик. Читателите кои веќе имаат стекнато вештини на читање на мајчиниот јазик, како и општо знаење, го користат тоа и при читањето на странски јазик. Влијанието на овие модели во наставата по странски јазици се гледа во активностите кои се предлагаат при читањето и кои ја истакнуваат потребата од развивање на стратегии за превидување. Такви активности се активностите пред читањето со кои се активираат вештините за предвидување. Меѓутоа, теоретичарите сметаат дека овој концепт на процесот на читање има мала смисла за читателот кој чита текст што содржи голем број непознати зборови (ibid.). Друга критика за овие два модела на читање е што тие не ја зеле предвид општествената природа на процесот на читање и фактот дека интерпретацијата на текстовите не зависи само од психолошките, когнитивните и афективните фактори, туку и од општествените, бидејќи и кога читателот смета дека изразува лично мислење, тоа е, всушност, обликувано од општествената средина (Wallace, 1992: 43).

4. Интерактивни модели

4.1. Моделот на Румелхарт (Rumelhart)

Според Румелхарт, моделите кои го опишуваат процесот на читањето како линеарно движење во еден правец имаат слабости, бидејќи не дозволуваат информацијата која се стекнува на повисоко ниво на процесуирање да влијае врз анализата на процесите кои се случуваат на пониските нивоа на процесуирање (Samuels & Kamil, 2002: 209). Според интерактивниот модел на Румелхарт, синтактичките, семантичките, лексичките и ортографските информации одат во еден центар за пораки во кој за сите овие информации се поставуваат хипотези кои се тестираат, се отфрлаат или се потврдуваат во однос на хипотезите за преостанатите информации сè додека не се дојде до еден заклучок за соодветноста на сите хипотези (ibid.: 211).

4.2. Моделот на Станович (Stanovich)

Станович се обидел да го вгради она што е познато за процесите на читање кај вештите читатели и кај почетниците во неговиот интерактивно-компензациски модел (ibid.: 213). Главниот концепт на овој модел е дека процесот на кое било ниво може да ги компензира недостатоците на кое било друго ниво. Па така, читателите кои бавно ги препознаваат зборовите, но кои имаат познавање од темата, можат да ги искористат и општото знаење и контекстот за да го одредат зборот. А за читателите кои се вешти во препознавањето на зборовите, но кои немаат познавање од темата, полесно е да се потпрат врз нивното знаење на зборовите. Од моделот на Станович (Stanovich) може да се изведат следниве заклучоци: а) читателите можат да развијат ефикасни процеси на читање; б) постои постојана интеракција помеѓу помалку автоматските процеси; в) автоматските процеси се случуваат прилично независно; г) тешкотиите при читањето доведуваат до зголемена интеракција и компензација дури и помеѓу процесите кои се изведуваат автоматски (Grabe & Stoller, 2001: 35). На пример, користењето на контекстот за да се разбере текстот подобро или за да се одлучи што значи зборот, е компензациска стратегија која се користи кога очекуваните способности не функционираат или сè уште не се развиени (ibid.). Семјуелс и Камил (Samuels & Kamil, 2002: 213) истакнуваат дека моделот на Станович дава објаснување за неочекуваните резултати од некои истражувања кои покажуваат дека послабите читатели повеќе го користат контекстот отколку подобрите читатели. Тоа се случува кога нивното ортографско и лексичко знаење е послабо во однос на нивното синтаксичко и семантичко знаење.

4.3. Моделот на Цаст и Карпенгер (*Just & Carpenter*)

Цаст и Карпенгер го создале овој модел на читање врз основа на студиите кои го истражувале движењето на очите при читањето. Овие истражувања покажале дека погледот во просек се фиксира на 1,2 зборови, дека зборовите кои најчесто се прескокнуваат се најчестите граматички зборови и дека должината на фиксирањето е различна – сосема кратка кај граматичките зборови, а најдолга кај поретките зборови и на крајот од реченицата (*ibid.*: 213-214). Нивниот модел поаѓа од две претпоставки. Првата е дека читателот се обидува да ги интерпретира сите значенски зборови, при што интерпретирањето значи процесуирање на повеќе нивоа: препознавање на зборот, избирање на едно значење и одредување на неговата улога во локалниот и глобалниот контекст. Втората претпоставка е дека фиксирањето на погледот трае додека зборот се процесуира. Оттука, времето на фиксирање е показател за времето на процесуирање (*ibid.*: 214). Процесуирањето се состои од неколку фази. Прво, погледот се фиксира на еден или на два збора. Зборот се декодира визуелно при што се активира соодветен поим кој служи како показател за одредување на попрецизното значење. Факторите како што се повторувањето и фреквентноста на зборот влијаат врз должината на фиксирањето. Потоа на зборот му се доделува улога во однос на другите зборови во реченицата. Во исто време се прави обид зборот да се поврзе со претходно позната информација, така што со секој нареден збор во реченицата интерпретацијата на реченицата повторно се обновува. Во последната фаза, кога ќе дојде до крајот на реченицата, ако има потреба, читателот се обидува да разреши некои нејаснотии за да може да се заокружи смислата на реченицата.

5. Заклучок

Иако сите овие модели даваат одредени сознанија за процесите на читањето кај странските јазици, сепак тие не може целосно да се применат заради разликите помеѓу читањето на мајчин и на странски јазик. Барнет (Barnett, 1989: 34-35) наведува две основни разлики. Прво, за разлика од изворните говорители, повеќето ученици немаат целосно развиен фонолошки систем кога почнуваат да читаат. Оттука, „bottom-up“ моделите кои претпоставуваат декодирање на текстот во фонолошки симболи или во внатрешен говор не може да се применат на процесот на читање на странски јазик. Второ, додека почетното читање на мајчин јазик се однесува на децата, учениците кои учат странски јазик веќе имаат развиено вокабулар на мајчиниот јазик, синтаксичко знаење, општо знаење и стратегии кои ги применуваат при читањето на мајчин јазик.

Сепак, културните разлики и разликите во јазичната структура на текстот може да го отежнат активирањето на соодветните знаења и способностите кои веќе ги поседуваат.

Еден од ретките модели на читање на странски јазик е *психолингвистичкиот модел на Коуди* кој претставува обид за примена на теориите за читањето на мајчин јазик на Гудман и Смит на странски јазик (ibid.: 39). Коуди смета дека разбирањето резултира од интеракцијата на концепциските способности, општото знаење и стратегиите за процесуирање. Според неговиот модел, во почетокот учениците користат конкретни стратегии за процесуирање, како што се усогласувањето на фонемите со графемите, информацијата за слоговната структура на зборот итн., додека напредните читатели преферираат апстрактни стратегии и почесто ја користат синтаксата и семантиката за да го разберат текстот (ibid.: 40). Под концепциска способност Коуди подразбира општ интелектуален капацитет, додека под стратегии за процесуирање тој мисли на различните компоненти на способноста за читање (Carrell & Eisterhold, 1988: 74). Тој, исто така, сугерира дека општото знаење може да го компензира недостатокот од синтаксичко знаење.

Теоријата за читање на втор, односно на странски јазик го гледа читањето како интерактивен процес во кој читателот има централна улога. Теоретичарите сметаат дека целите на читањето, когнитивните вештини, нивото на јазична компетенција, стратегиите и општото знаење повеќе придонесуваат за разбирањето на текстот отколку графичките, синтактичките и семантичките симболи коишто се присутни во текстот. Фокусот на индивидуалните способности на читателите за справување со специфичните текстуални елементи ги прави стратегиите интегрален дел од проучувањето на процесот на читање на странски јазик. Читателите ги користат стратегиите на различни начини: да активираат соодветни шеми, да го погодат значењето на непознатите зборови, да разјаснат непознати синтаксички структури, да решат што е важно во текстот итн. Наставниците треба да имаат на ум дека учениците се разликуваат по нивниот стил на читање, стратегиите кои ги користат и нивото на свесност за процесите на читање. Затоа, тие треба да знаат да ги процени разните стилови на учениците и да ги поттикнува да си изнајдат начин кој е најпријатен за нив за да можат да уживаат во читањето во и надвор од училиштето.

Библиографија

- Barnett, M. A. (1989). *More than meets the eye. Foreign language reading: Theory and practice.* (Language in Education series No. 73). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall Regents/Center for Applied Linguistics-ERIC Clearinghouse on Languages and Linguistics.
- Carrell, P. L. & Eisterhold, J. C. (1988). Schema theory and ESL Reading Pedagogy. In Carrell, P. L., Devine, J., and Eskey, D. E. (Eds.) *Interactive Approaches to Second Language Reading.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Grabe, W. & Stoller, F. (2001). *Teaching and researching reading.* Harlow, Essex: Pearson ESL.
- Samuels, S. J. & Kamil, M. L. (2002). Models of the Reading Process. In Pearson, D. P., Barr, R., Kamil, L. M., and Mosenthal, P. B. (Eds.) *Handbook of Reading Research, Volume 1.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Wallace, K. (1992). *Reading.* Oxford: Oxford University Press.

37.018.43:004.738.5]:81'243
81'243:004.738.5

Стручен труд
Professional paper

МЕТОДОТ ТАНДЕМ - АЛТЕРНАТИВЕН НАЧИН НА УЧЕЊЕ НА СТРАНСКИТЕ ЈАЗИЦИ

м-р Весна Коцева¹

Апстракт: Примената на Интернетот во глотодидактиката ги промени традиционалните методи на учење на странските јазици. Денес странските јазици не се совладуваат само со користење на книги, видео или аудио материјали, со писмени вежби и дијалози кои треба да се повторуваат и да се меморираат. Денес, благодарение на Интернетот, се отвори нов свет на безброј можности за учење кои се имплементираат во дидактичка методологија. По првата фаза кога интернет мрежата се сметаше за голема збирка на податоци од целиот свет кои можат да се консултираат, вниманието се насочува кон можностите поврзани со искористувањето на тие податоци на полето на совладување на странските јазици. Интернетот е богат извор на дидактички софтвер и едукативни средства како сајтови специјализирани за учење на странски јазици, речници, дидактички игри, форуми, чат, тUTORСТВО, видеа, вежби за слушање, статии од *онлајн* весници, збирки на текстови, аудио снимки од телевизиски вести, социјални мрежи, размена на и-меил итн., кои студентот може да ги користи за да го научи странскиот јазик. Во овој труд се разгледуваат карактеристиките на методот тандем кој ги искористува предностите од Интернетот и му овозможува на ученикот да креира самостоен начин на совладување на странскиот јазик.

Клучни зборови: *Интернет, странски јазик, тандем.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

TANDEM METHOD-ALTERNATIVE MANNER OF FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION

Vesna Koceva, M.A.¹

Abstract: Usage of internet in the glotodidactics has changed the traditional methods within the process of foreign language acquisition. Nowadays, foreign languages are not learned only through textbook usage, audio materials, written exercises and dialogues that ought to be repeated and memorized as well, but thanks to the internet there is a new world with endless learning possibilities that are implemented within the didactic methodology. After the first phase when the internet network was considered as a worldwide data collection ready to be used, the attention has been set towards the possibilities linked with the usage of this data within the field of foreign language acquisition. Internet is a rich source of didactical software and many educational means as well as sites specialized for foreign language acquisition, dictionaries, didactical games, forums, chats, tutorials, videos, audio exercises, online columns, text, audio recordings from ongoing news, social networks, e-mail accounts etc. Those are just some of the means that the student could use in order to learn a foreign language. This paper revises the features of the tandem method as well as its implementation and usage of the internet advantages and the opportunities for the student to create a sole manner for a foreign language acquisition.

Key words: *internet, foreign language, tandem.*

Вовед

Користењето на Интернетот не е новина во процесот на учење на странските јазици. Интернетот е голема архива на дидактички материјали што ученикот може да ги приспособи кон своите потреби и самостојно да учи. Еден од начините што наставникот може да им ги понуди на своите ученици за полесно совладување на странскиот јазик е методот тандем, кој ги користи бенефициите на Интернетот. Интернетот има многу функции и намени меѓу кои една е многу практична и директно помага во учењето на странскиот јазик, а тоа е можноста за комуникација во реално време. Ученикот стапува во директен и реален контактот со јазикот, запознавајќи се, разговарајќи и разменувајќи знаење, идеи и информации со нативен говорител чиј јазик има намера да го научи. Првиот чекор во методот тандем е стапување во контакт на двајца ученици, преку специјализирани сајтови или самостојно, со цел да си помогнат во изучувањето на странскиот јазик

т.е. едниот ученик да го научи мајчиниот јазик на другиот и обратно. На овој начин Интернетот го „оживува јазикот“ и ги поттикнува интеракцијата и мотивацијата, доделувајќи му на ученикот централна улога во процесот на учење. Колку е поголемо учеството на ученикот во процесот на учење, толку се подобри резултатите, а самостојниот начин на креирање на процесот на совладување на странскиот јазик и соработката со други ученици додатно го збогатува овој процес.

Што претставува методот тандем?

Методот тандем е начин на учење на странски јазик што се реализира помеѓу нативни говорители кои говорат различни јазици. Се тргнува од идејата да им се овозможи на учениците да бидат во контакт со автентични јазични модели со помош на мултимедијалните технологии, да се поттикне учењето на јазикот преку промоција на принципот на интеркултуралност и да се поттикне мотивацијата и автономијата во процесот на учење. Тандем е метод што ти овозможува да научиш еден странски јазик со помош на ученик кој го зборува тој јазик како мајчин јазик, и кој истовремено сака да го научи твојот мајчин јазик. На овој начин ќе можеш да ги развиеш твоите јазични компетенции по странскиот јазик, а истовремено да го олесниш учењето на твојот мајчин јазик од страна на твојот тандем партнер. Секој од учесниците во тандемот е во исто време и наставник и ученик. Двајцата учесници во тандемот во комплетна самостојност и слобода учат и предаваат во исто време. Секој сам одлучува кога, како и што сака да научи. Учењето на јазиците во тандем е метод на учење преку кој ученици со различен мајчин јазик работат во пар со цел да се научи јазикот на партнерот, да се запознае партнерот и неговата култура, да се разменуваат различни познавања итн. Да се научи еден јазик преку тандем значи да се научи на интеркултурален и коопертивен начин и бара извесен степен на самостојност во учењето.

Интернетот овозможи да се комуницира во реално време со ученик чиј јазик треба да се совлада. Тандемот се реализира преку електронски средства како: и-меил, видеоконференција, чат и социјални мрежи. Партнерите комуницираат директно користејќи слушалки и микрофон, разговарајќи, слушајќи или пишувајќи во соодветното чат место, со цел да ги подобрат своите јазични способности, подобро да го разберат оној кој го зборува странскиот јазик, подобро да се изразуваат, да пишуваат или да преведуваат. Софтверот за пишување пораки станува сè поедноставен, на пример додека се пишува порака може во исто време да се користат помошни средства како електронски речници, да се копираат пораките и истите да се коригираат и коментираат.

Методот тандем е соодветен за оној кој започнува да учи странски јазик или за оној кој сака да ги надолжни своите знаења. Наменет е за секој, без разлика на возраста, работата или местото каде што живее. Идеален е за оној кој не е срамежлив и оној кој сака да се подготви за испит. Може да се комбинира со јазичен курс или независно од други часови по странски јазик. Методот тандем лесно може да се применува помеѓу универзитетски студенти со различен мајчин јазик, во училиште со ученици на размена, меѓу туристи, наставници од различни земји итн.

Како функционира методот тандем?

Штом ќе се најде партнер за учење, преку програми за видеоразговори или електронска пошта се договараат средби *онлајн*. Значи не е задолжително учениците физички да се запознаат. Секој разговор е поделен во два дела, по еден за секој јазик, и секој од учесниците во тандемот еднаш е наставник, а друг пат ученик. Секој од нив разговара со другиот на својот мајчин јазик, ако е потребно го коригира другиот, дава сугестии и предложува теми за дискусија во следната средба. Корисно е да се снимаат средбите за да се забележува сопствениот напредок. Значи методот се базира на заемна помош, половина од времето е резервирано за едниот од двајцата партнери кој учи преку усниот или писмениот говор на другиот, на неговиот мајчин јазик. Во другата половина од времето учи другиот учесник, користејќи го мајчиниот јазик на својот партнер. Темите на кои дискутираат двајцата партнери ги одбираат сами, од актуелни теми кои се однесуваат на културата, политиката, цивилизацијата и обичаите во земјата, до разговори за личните искуства. Темите за дискусија се широки и се овозможува да се научи јазикот на активен и стимулирачки начин. Двајцата партнери можат да си ги поправаат грешките, да си даваат сугестии и да научат изреки кои тешко се наоѓаат во речниците. Почнува да се учи она што партнерот го пишува или зборува и постепено се пишува или зборува на јазикот на другиот. Важно е да не постои срамежливост, нормално е другиот да знае повеќе имајќи предвид дека тоа е негов мајчин јазик.

Принципи на тандемот

Да се работи во тандем е начин на интеркултурално учење кое бара истовремено учество и самостојност. Значи владеат два важни принципа:

- *Принцип на реципроцитет*

Методот тандем функционира добро само ако и двајцата партнери имаат корист од меѓусебната соработка односно двајцата партнери треба

да извлечат иста корист од соработката. Двајцата партнери треба да посветат исто време на двата јазика и треба на ист начин да се трудат во заедничката работа. Приоритетно за двајцата партнери е да се научи другиот јазик. Поради тоа двата јазика се учат на истиот начин и важна улога има реципроцитетната помош. Секој ученик треба да го добие истиот профит и би требало да очекува толку колку што и самиот дава во процесот на учење. Успехот на соработката зависи од придонесот на двајцата. Овој метод бара труд, сериозност, искреност и љубезност. Секој ученик треба да му овозможи на партнерот онолку колку што добива.

- *Принцип на самостојност во учењето*

Секој студент е сам одговорен за просецот на учење и треба да ги утврди на почетокот, со помош на наставникот, целите и методите на учење за да ја направи тандем соработката побогата и покорисна. Работата во тандем бара способност за самостојно учење и во исто време ги стимулира интеракцијата, креативноста и ги развива и зајакнува способностите за комуникација. Самостојноста на учениците кои учат преку овој метод го прави истиот единствен и различен од часовите по странски јазик, каде што наставникот има централна улога. Иако учесниците во тандемот не поседуваат дидактичко образование како наставникот по странски јазик, и од нив не може да се очекува професионалност во оценувањето на нивото на познавање на странскиот јазик, сепак секој од партнерите во тандемот стои на располагање на другиот како „експерт“ во својот јазик и култура.

Карактеристики на методот тандем

Методот тандем го олеснува прогресивното совладување на странскиот јазик, давајќи му на ученикот можност да комуницира и да се конфронтира со нативен говорител кој нема за цел да го учи граматика туку да му помогне да го разбере поправајќи му ги грешките. Коригирањето е основно, бидејќи секој станува свесен за грешките без разлика дали тие се писмени или усни. Преку методот тандем она што ќе се научи, веднаш практично се применува.

Учењето во тандем значи труд и дисциплина во почитувањето на времето на средбите, подготвеност да се помогне на сопствениот партнер да ги надмине нејаснотиите и тешкотиите, љубопитност и желба да се биде модел на сопствениот партнер кој правилно го користи мајчиниот јазик. Карактеристично за овој тип на учење е фактот дека учесниците се поттикнуваат да размислуваат и да ги продлабочат знаењата и за својот мајчин јазик, за методите преку кои ќе го направат истиот појасен и поприватлив, и веројатно во некои случаи ќе идентификуваат и нејаснотии во врска со својот јазик.

Заклучок

Можеме да заклучиме дека со примена на методот тандем при учење на странските јазици учениците се воведуваат во реална комуникативна ситуација преку стимулирање на дијалогот помеѓу индивидуи кои припаѓаат на различни нации. Методот тандем нуди можност за нов начин на учење кој се базира на интеракција и овозможува персонализирање на процесот на учење според свој стил и ритам, поттикнувајќи ја соработката и заемната помош во процесот на совладување на странските јазици. Примената на овој метод му овозможува на ученикот максимална самостојност, но може да даде послаби резултати во случај ако недостасува интеракцијата и со наставникот, кој би требало да ја има улогата на искусен водич кој ќе го насочи ученикот во вистинскиот правец и ќе го научи да се ориентира во новото училиште – Интернетот. Секако дека овој метод не е волшебно стапче кое ќе помогне на магичен начин да се совлада странскиот јазик, но сигурно е дека ќе го направи процесот на учење поедноставен, самостоен и креативен.

Библиографија

- Mauro Morabito, E-learning: imparare le lingue ai tempi del web <http://www.cafebabel.it/article/26422/trans-e-learning-a-new-way-to-learn-languages-onli.html>
- Maria Grazia Fiore: L'insegnamento/apprendimento delle Lingue Straniere e i nuovi media. <http://www.sc-edu.uniba.it/leda/rivista/25-03/25mgfiore.htm>
- Guglielmo Trentin, Che cosa significa usare Internet nella didattica? <http://www.esperanto.fast.mi.it/tecnologie/gtxfast.html>
- Spina Stefania, L'uso di internet nella didattica delle lingue straniere. Problemi e prospettive <http://elearning.unistrapg.it/dspace/bitstream/2447/57/1/spina00.pdf>
- Michaela Rückl: "Imparare una lingua secondo il metodo eTandem", 2005. In: SELM, Scuola e Lingue Moderne (Organo ufficiale dell'ANILS - Associazione Nazionale Insegnanti Lingue Straniere). Anno XLIII n. 1-3. pp. 43-55.

37.091.12

Стручен труд
Professional paper

ИДЕНТИТЕТОТ НА НАСТАВНИКОТ

Елена Тупаревска¹

Апстракт: Овој труд ги презентира актуелните ставови во врска со идентитетот на наставникот. Во трудот се застапува гледиштето дека идентитетот на наставникот не е утврден и траен, туку е сложен, слоевит, променлив и е формиран од многу различни фактори, како што се контекстот, искуството, професионалното знаење, односите, чувствата, стереотипите, моќта и општествените норми. Исто така, овој труд ги дискутира и различните техники и перспективи кои поттикнуваат самоиспитување и кои може да им помогнат на наставниците да ги препознаат и разберат факторите кои го формираат нивниот идентитет и на тој начин да станат подобри наставници.

Клучни зборови: *идентитет на наставник, контекст, професионално знаење, социјална интеракција, стереотип, односи на моќ, перспективи на образование на возрасни.*

TEACHER IDENTITY

Elena Tuparevska¹

Abstract: This paper presents the current views on teacher identity. It adopts the view that teacher identity is not set and permanent, but is complex, layered, changing and formed by many different factors such as context, experience, professional knowledge, relationships, feelings, stereotypes, power relations and social norms. Furthermore, this paper discusses different techniques and perspectives that encourage self-examination which can help teachers recognize and understand the factors behind their identities and can help them become better teachers.

Key words: *teacher identity, context, professional knowledge, social interaction, stereotype, power relations, adult learning perspectives.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Introduction

There has been a growing interest in the concept of teacher identity in the past decade. In 2006, 93 papers presented at a major educational research conference in the USA, 20 in the UK and 24 in Australia dealt with the concept of identity. Many scholars believe that understanding teacher identity can help transform teaching and learning, and can lead to professional growth. Even critics such as Mockler and Sachs who believe that the concept of teacher identity takes the focus away from the task of teaching, maintain that teacher identity is still an important tool for boosting the status of the teaching profession and for organizing teachers, unions, professional associations and school systems.

Since learning to be a better teacher means being a critically reflective teacher who questions taken-for-granted assumptions and who is very critical of one's self, it is very important for teachers to understand the multilayered nature of their professional identity and the different factors that shape it.

Teacher identity

According to Wenger “the work of identity is always going on. Identity is not some primordial core of personality that already exists. Nor is it something we acquire at some point in the same way that, at a certain age, we grow a set of permanent teeth... our identity is something we constantly renegotiate during the course of our lives”. Britzman agrees that identity cannot be fixed and is socially negotiated throughout our lives.

Identity is a complex, changing narrative shaped by our past experiences, professional knowledge, the setting and the wider socio-cultural context, as well as the various relationships we engage in.

The context is a big part of a teacher's identity. Although the constructivists view the individual as separate from his/her context, numerous other authors believe that we cannot divorce ourselves from our wider social, cultural and political contexts. Chappell et al. suggest that we need to forget about the dualism between the individual and the social and treat them as “jointly produced through discursive practices”. Watson maintains that identity is both shaped by the context and shapes that same context, and the situative perspective considers learning inseparable from the context. Beijaard et al. stress that more attention should be paid to the role of the context in the formation of a professional identity. Lasky's findings show that the political and social context together with early teacher development shape the teacher identity. According to Cooper and Olson teacher identity is multidimensional, multilayered and dynamic, at times even contradictory, and is shaped by different factors such as the cultural, sociological and historical context. They

believe that the fact that schools in mid 19 c. Canada were an instrument of social cohesion, as well as the fact that children used to be made silent and passive in low-income schools, and women teachers were not treated equally as men, has played a part in shaping the teacher identity in Canada. Grosvenor and Lawn maintain that teacher identity is influenced by the national education policy. Hence, the country and the school a teacher works in, the political and economic situation, the policies on education and teaching, they all help shape a teacher's identity.

Another factor is experience. According to Watson, our past experiences are an important resource that we draw on in constructing our identities. Malcolm Knowles also stresses the importance of experience. Looking back at our past experiences i.e. our biographies can be seen as a way to learn to read time backwards and thus make sense of our lives. Furthermore, according to Brookfield our teaching practice is based on our autobiographies as learners. J. G. Knowles concentrates on the importance of positive role models, past teaching experiences, and childhood experiences of learning. Wenger views identity as a 'learning trajectory' since we define ourselves by where we have been and where we are going. However, John Dewey, who was one of the first proponents of experiential learning, argues that every experience does not educate. Kolb also believes that "experience alone does not teach". According to Dewey, learning can take place only if there is both continuity and interaction. Kolb suggests something similar – learning from experience with the help of reflective observation, abstract conceptualization and active experimentation. Thus, teachers need to connect the experiences they have gained teaching their classes to what they already know about good teaching practices, as well as test out these lessons on their students.

Identity is also shaped by professional knowledge. The knowledge that teachers gain at university, in teacher training courses, workshops and seminars are the resources teachers draw on in constructing their identities as teachers.

The various relationships that teachers engage in also shape their identities. Chappell et al. propose a relational view of identity - identity as a fluctuating, ongoing narrative formed by the various relationships in our lives. Gergen and Kaye stress the importance of relatedness and "human connectedness". Cooper and Olson suggest that the teacher's identity is shaped through social interaction. The teachers' relationship with their students, their colleagues and the institution where they work contribute towards their identity. However, in the process of creating our identity we sometimes draw a line between ourselves and the others, thus creating an 'other' who gives meaning to our identity. Through this process of othering we can degrade and discriminate against the people around us.

Feelings, especially those of dissatisfaction, are part of the identity. Britzman maintains that the educator's own unconscious desires play a part in the way he responds in different situations. The educator's desire for the love and affection of his students or his desire for authority can provoke him to act in a certain way. The educator must unearth first his own fears, love-hate relationships, conflicts and guilt, in order to be able to help his students with their conflicts and difficulties. The educator can overcome problems by adopting a brutally honest and deeply critical view of oneself, one that will allow him see himself for who he really is, and in this case asking questions like "Am I acting in this way because I want to be liked?" or „Do I have problem with relinquishing control and authority?“ is very important. The constructivist model of David Boud also focuses on feelings and it argues that failing to address our negative feelings could hinder us to learn from our experience. It is not only necessary to recognize the existence of feelings of dissatisfaction and frustration with our job or students, but we also have to tackle them.

Some scholars even point to popular stereotypes as a factor in the shaping of teacher identity. According to Mead, stereotypes from popular culture and childhood have a decisive influence on teacher identity. Britzman notes that stereotypes can suppress the identity of a teacher – male teachers are expected to put on a machismo identity thus denying them the possibility of other identities.

Several other factors are mentioned as well. Zembylas argues that "teacher identity is constantly becoming in a context embedded in power relations, ideology, and culture." Apart from cultural, sociological, and historical factors, Cooper and Olson also mention psychological factors and social norms as shaping agents of teacher identity.

Ways of understanding teacher identity

Reconstructing the teacher identity can be a form of informal learning which can lead to professional growth. The crucial factor in this kind of informal learning is the teacher's agency i.e. the teacher is an independent self-directed learner. Some scholars believe that teacher identity can be reconstructed with the help of ethnographic research.

Other ways are also suggested. Martin and Kompf suggest concept mapping and journaling as a way to help teachers better understand identity, and Mergendoller and Sacks suggest using concept mapping to measure change in teacher knowledge and beliefs caused by experience, education, and innovations.

Different adult learning perspectives such as constructivism, psychoanalytic, situative, critical cultural and ecological/enactivist perspective can be used to address different aspects of a teacher's identity.

Constructivism is part of the humanist tradition - it is “a humanist, learner-centered practice that assists adult learners in reflecting on their experience in order to construct new knowledge”. However, this perspective has some weaknesses. Firstly, constructivism proposes separation between the person and the context. Secondly, it considers experience as something concrete, it focuses on reflection thus depersonalizing the learner, and it ignores power and politics. Thirdly, it ignores social inequities and the fact that not all of us have the same affordances of learning due to our backgrounds.

The psychoanalytic perspective delves deep into the internal life of the individual, prompting one to face the difficult truths which Britzman calls “lost subjects”. Teachers sometimes place too much blame on external factors such as the students themselves, other teachers and prevalent teaching methods, failing to look at themselves with honesty and consider other factors such as their own job dissatisfaction. However, one of the weaknesses of the psychoanalytic orientation is the fact that it overlooks the importance of the context in which the individual finds himself.

Unlike the psychoanalytic perspective, the situative perspective recognizes that learning and the context in which it takes place are inseparable. Wilson says that “if we are to learn, we must become embedded in the culture in which the knowing and learning have meaning: conceptual frameworks cannot be meaningfully removed from their settings or practitioners”. According to the situative orientation knowledge is “part of the very process of participation in the immediate situation. Nevertheless, the situative perspective has several weaknesses. It disregards the possibility for learning to happen with the help of “intellectual concepts produced by reflection”. Wilson states that “adults don’t learn from experience, they learn in it”, thus downplaying the importance not only of reflection but also of past experience.

Power relations are central to the critical cultural perspective. Teachers face the power relations at the school, the power relations between younger and older teachers, between teachers and students. This perspective suggests that not addressing and resisting these power relations could limit one’s possibilities, whereas naming the mechanisms of power takes one closer to finding ways to overcome them and that opens one “to unexpected, unimagined possibilities for work, life and development”. Foley maintains that the critical cultural orientation can help teachers restore their self-confidence, which is the crucial ingredient that a teacher needs in order to be able to experiment, to be innovative and to inspire. Furthermore, this perspective can help people regain lost values. Freire claims that this perspective can turn people into “empowered agents of social change”, thus implying that resisting conventional and widely accepted teaching methods could have greater social impact. However, this perspective

has its own weaknesses. Some critics question a person's ability to learn solely through critical reflection and they criticize the critical cultural perspective for failing to acknowledge the importance of the hidden, subconscious desires in learning and identity. Other critics argue that empowerment efforts can lead to manipulation and repression, and therefore the educator's responsibility has to be addressed.

The ecological/ enactivist perspective deems the person and context inseparable. However, this orientation does not focus on each component of experience separately, but on the relationships that connect them together and bring about their co-emergence. However, an orientation that advocates emergence of the person with the setting does not leave much room for the individual. The ecological/ enactivist perspective also fails to address power relations.

Conclusion

Teacher identity is a complex, changing narrative that is shaped by numerous factors throughout the teacher's entire life. The setting and the wider context that a teacher finds himself/herself in, the past experiences, professional knowledge, the various relationships in the teacher's life, his/her feelings, unconscious desires, fears, love-hate relationships, conflicts and guilt play a part in the teacher identity. Popular stereotypes, power relations and social norms can also shape the teacher identity.

In order to improve one's teaching, a teacher needs to be able to recognize and understand these factors. To do so, a teacher can use different methods and adult learning perspectives that encourage self-examination such as constructivism, psychoanalytic, situative, critical cultural and ecological/ enactivist perspective, as well as ethnographic research, concept mapping and journaling.

References

- Beijaard, D., Meijer, P. & Verloop, N. (2004). *Reconsidering Research on Teachers' Professional Identity*. *Teaching and Teacher Education*, 20, pp. 107-128.
- Britzman, D. P. (1991). *Practice Makes Practice: A Critical Study of Learning to Teach*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Brookfield, S. (1995). *The Getting of Wisdom: What Critically Reflective Teaching is and Why it's Important*. In *Becoming a critically reflective teacher*. San Francisco: Jossey-Bass. Retrieved May 01, 2009 from http://www.nl.edu/academics/cas/ace/facultypapers/StephenBrookfield_Wisdom.cfm

- Chappell, C., Rhodes, C., Solomon, N., Tennant, M. and Yates, L. (2003). *Selfwork*. This reading is a draft of the first chapter in a book *Reconstructing the Lifelong Learner: Pedagogy and Identity in Individual, Organisational and Social Change* (2003) by C. Chappell, C. Rhodes, N. Solomon, M. Tennant & L. Yates. London: Routledge Falmer.
- Cooper, K. & Olson, M. (1996). *The Multiple 'I's' of Teacher Identity*. In Kompf, M., Dworet, D., & Boak, R. (Eds.), *Changing Research and Practice: Teachers' Professionalism, Identities and Knowledge* (pp. 78-89). London: Falmer Press.
- Davies, C. (2002). *Managing Identities: Workers, Professions and Identity*. *Nursing Management* Vol 9(5), pp.31-34.
- Dworet, D. (1996). *Teachers' Identities: Overview*. In Kompf, M., Dworet, D., & Boak, R. (Eds.), *Changing Research and Practice: Teachers' Professionalism, Identities and Knowledge* (pp. 67-68). London: Falmer Press.
- Fenwick, T. (2001). *Experiential Learning: A Theoretical Critique from Five Perspectives*. Information Series No 385, ERIC Clearinghouse on Adult, Career and Vocational Education now located at the Centre for Education & Training for Employment at Ohio State University. Retrieved May 01, 2009 from http://www.cete.org/acve/mp_fenwick_01.asp.
- Franzak, J. K. (2002). *Developing a Teacher Identity: The Impact of Critical Friends Practice on the Student Teacher*. *English Education*, pp. 258-280
- Grosvenor, I. & Lawn, M. (2001). *This is Who We Are and This is What We Do: Teacher Identity and Teacher Work in Mid-Twentieth Century English Educational Discourse*. *Pedagogy, Culture and Society*, Vol 9 (3), pp.355-370.
- Jurasaitė-Harbisson, E. (2005). *Reconstructing Teacher's Professional Identity in a Research Discourse: A Professional Development Opportunity in an Informal Setting*. *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences* Vol 9 (2), pp. 159-176
- Lasky, S. (2005). *A Sociocultural Approach to Understanding Teacher Identity, Agency and Professional Vulnerability in a Context of Secondary School Reform*. *Teaching and Teacher Education*, Vol 21 (8), pp.899-916.
- Mason, J. (2001). *Forces for Development in Researching Your Own Practice: The Discipline of Noticing*. London: Routledge Falmer.
- Mockler, N. & Sachs, J. (2006). *More Than Identity: Tools for the Teaching Profession in Troubled Times*. Paper presented to the Australian Association for Research in Education Annual Conference, University of South Australia, Nov 2006.
- Watson, C. (2006). *Narratives of Practice and the Construction of Identity*

in Teaching. Teachers and Teaching: Theory and practice, Vol 12(5), pp.509-526

Weber, S. & Mitchell, C. (1995). *Images, Metaphors, and Stereotypes: The Struggle for Identity*. In *That's Funny, You Don't Look Like a Teacher! Interrogating images and identity in popular culture* (pp. 20-32). London: Falmer Press.

Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zanting, A., Verloop, N. & Vermunt, J. D. (2003). *Using Interviews and Concept Maps to Access Mentor Teachers' Practical Knowledge*. Higher Education, Vol 46 (2), pp.195-214.

Zembylas, M. (2003). *Emotions and Teacher Identity: A Poststructural Perspective*. Teachers and Teaching: Theory and Practice, Vol 9 (3), pp.213-238.

37.091.3:811.134.2

Стручен труд
Professional paper

ИСТОРИСКИ И СОЦИЈАЛЕН АСПЕКТ НА ШПАНСКИОТ ЈАЗИК КАКО ДЕЛ ОД НАСТАВНАТА СОДРЖИНА

м-р Марија Тодорова ¹

Апстракт: Да се учи јазик е многу повеќе од совладување и усовршување на неговите форми, структури, значења со цел да се употребува правилно во процесот на комуникација било да е тоа во рамките на наставниот или надвор од наставниот процес. Изучувањето на еден јазик опфаќа запознавање со историјата на јазикот т.е. потеклото и развојот на еден јазик, но и запознавање со социјалната страна на јазикот, како и каде се манифестира „социјалноста“ на јазикот. Едно од клучните прашања, кое всушност е и предмет на овој труд, е како да им го „предадеме“ на учениците и студентите историскиот и социјалниот аспект на јазикот при изведувањето на наставата со цел полесно и поефикасно да се совлада јазикот, во случајот шпанскиот јазик.

Клучни зборови: јазик, историја, социјалност на јазикот, наставен процес.

HISTORICAL AND SOCIAL ASPECT OF SPANISH LANGUAGE IN THE TEACHING PROCESS

Marija Todorova, M.A.

Abstract: Language learning is much more than learning and practicing its forms, structures, meanings in order to use them properly in the communication process, in or out of the classroom. Language learning includes also the process of learning the history of the language, i.e. the origin and development of the language, and getting acquainted with the social aspect of the language, in terms of the manner and the area of its manifestation. One of the key issues, covered by this paper is teaching the historical and social aspects of language to students in order to make the process of Spanish language learning easier and more effective.

Key words: *language, history, social aspect of language, teaching process.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Вовед

Историчноста и социјалноста се основните аспекти на еден јазик. *Историјата* може да се разбере како комбинација од внатрешна и надворешна историја. *Внатрешната* историја на еден јазик вклучува сè она што е од јазична природа, како на пример фонолошки, граматички и лексички промени. Прашањата што нè интересираат се: Какви промени настанале во потеклото на зборовите со текот на времето? Кои граматички структури биле изгубени и какви други структури се појавиле за да ги заменат? Кои се најважните извори на новите зборови? *Надворешната* историја е историјата на луѓето или народите коишто го зборуваат јазикот. Историјата на јазикот се фокусира главно на настаните кои влијаеле врз промените и неговиот развој. Така, надворешната историја се занимава со прашања како следниве: Кои народи го зборувале јазикот, првично? Кои други народи го прифатиле јазикот и под какви околности? Кои инвазии, миграции и други настани придонесле за моменталната географска и демографска распределба на јазикот? Како културниот развој влијаел врз развојот на јазикот? Изучувањето на историјата на еден јазик опфаќа изучување на неограничен број фази низ кои минал јазикот со текот на времето. Така, изучувањето на шпанскиот јазик, започнува со истражување на првата документирана фаза на јазикот, латинскиот јазик. *Социјалноста* пак претставува линк, врска меѓу јазикот и општеството. Општеството не може да постои без јазикот и јазикот е бесмислен без општеството. Секој еден јазик претставува различна слика на реалноста. Преку него го разбираме светот на свој начин, во зависност од тоа што е важно за нас.

Подолу ќе ги разгледаме двата аспекта одделно и потребата од нивно „предавање“ во текот на наставата.

Историски аспект на шпанскиот јазик

Историјата на шпанскиот јазик е дел од историјата на Шпанија и Латинска Америка. Настаните кои ја градат историјата на Пиринејскиот Полуостров, населувањето на територии, миграции, инвазии, војни и политички катаклизми ја оформиле историјата на шпанскиот јазик. Настани како што се: романската инвазија, инвазијата на муслимани, откривањето на Америка, ренесансата и просветителството влијаат на шпанскиот јазик. Без романската инвазија, на пример, пиринејскиот јазик сè уште би останал пиринејски, или пак визиготски или арапски. Без муслиманската инвазија, можеби, современиот шпански јазик не би се засновал на кастилскиот дијалект. Ако пак немало ренесанса или просветителството, во речникот на шпанскиот јазик не би постоеле

зборови од латинско или грчко потекло, т.е. заемки од латински и грчки.

Основа на шпанскиот јазик е латинскиот и со текот на времето, преку јазични промени доаѓа до појава на средновековниот кастилски јазик кој се трансформира во современ шпански јазик. Јазичните промени може да бидат фонолошки, морфолошки или синтаксички.

Во наставата по шпански јазик, на предавањата по граматика, на учениците треба да им се објаснат тие граматички промени кои се случиле со текот на времето. Многу ученици го согласуваат глаголот *haber* со предметот во некои безлични изрази, како на пр. „*habían* (треба да е: *había*) *dos coches ante la casa*“ – „имаше два автомобили пред куќата“ и „*habrán* (треба да е: *habrá*) *varios tipos de comida en la fiesta*“ – „ќе има неколку видови храна на забавата“. Од друга страна, пак, не постои согласување при употребата на заменки за индиректен предмет за еднина *le* и за множина *les*: На пр. „*Le* (треба да е: *Les*) *escribo a mis amigos*“ – „Им пишувам на моите пријатели“. Денес во современиот шпански јазик удвојувањето на предметот од стариот систем *ge lo* (*ge la* итн.) се заменува со *se lo*.

Кога во една реченица има два глагола еден по друг, во средновековниот кастилски јазик, заменката за предметот обично е по првиот глагол: „*pero debes me perdonar*“ – „но треба да ми простиш“, додека во современиот шпански јазик заменката е пред првиот глагол и е одвоена од него или го следи вториот и е слеана со глаголот „*pero me debes perdonar*“ или „*pero debes perdonarme*“.

Кога пак имаме императив во современиот шпански јазик, личната заменка за директен / индиректен предмет доаѓа по глаголот и слеана со него (*dígame*), додека во стариот систем, во зависност од контекстот, заменките биле поставени пред или по конјугирани глаголи. Друга промена што настанала со текот на времето е употребата на «*que*» наместо «*de quien*», „*Es el muchacho que* (треба да е: *de quien*) *te hablé ayer*“ – „Ова е момчето за кого ти зборував вчера“.

Во современиот шпански јазик се користи т.н. „лично А“ (*personal A*) пред директни предмети - лица («*Veo a Juan*» – Го гледам Хуан) или персонифицирани лица («*tú temes al éxito tanto como al fracaso*» - Се плашиш од успехот исто толку, колку и од неуспехот). За време на средновековието, во кастилскиот јазик оваа употреба не била развиена целосно односно „личното А“ станува целосно задолжително во седумнаесеттиот век.

Исто така се забележува промена и во функциите на личната заменка *vos*, уште од почетокот на средновековието кога ги врши речиси сите функции, но меѓу шеснаесеттиот и осумнаесеттиот век *vos* постепено ја губи својата функција во јазикот зборуван во Шпанија, а како таква не успева да остане во употреба и во Америка. Употребата на *vos/bos/*

наместо *tú* се нарекува *voseo* и е во конкуренција со *tuteo* во скоро сите земји од Латинска Америка, со исклучок на Карипските Острови. И на крајот, треба да се напомени дека по многу промени, голем број скратеници и деформации, дури и современиот шпански јазик, во голем дел од земјите каде што е зборуван, го отстранил *vosotros* и на негово место се употребува *ustedes*. На пример, во западна Андалузија жителите не се решаваат меѓу *ustedes* «*hacen*» и *ustedes* «*hacéis*» (што всушност е форма на глаголот за *vosotros*) и на Канарските Острови и во Америка, каде што се користи само форма *ustedes* «*hacen*». Поради сите овие причини, личните заменки за второ лице се различни во шпанскиот јазик во Шпанија и шпанскиот јазик во Америка.

Сега во современиот шпански јазик во Шпанија личните заменки за второ лице се:

еднина	множина
неучтиво: <i>tú</i>	неучтиво: <i>vosotros</i>
учтиво: <i>usted</i>	учтиво: <i>ustedes</i>

Во современиот шпански јазик во Америка личните заменки за второ лице се:

еднина	множина
неучтиво: <i>tú</i>	неучтиво: <i>vosotros, ustedes</i>
учтиво: <i>usted</i>	учтиво: <i>ustedes</i>

Веќе споменатиот “*Chicano*” шпански јазик со примеси од англиски јазик, зборуван во САД, е одличен пример за синтаксички промени во шпанскиот јазик. На пример “*hizo improve mucho*” наместо “*mejoró mucho*” - “*He / She improved a lot*”, што е пример за синтаксичката конструкција “*hacer*” - “*to do*” + инфинитив од англиски јазик или пак “*Los están busing pa otra escuela*” наместо “*Los transportan a otra escuela en autobús*” - “*They are busing them to another school*”, кој илустрира конструкцијата “*estar*” - “*to be*” + English gerund (англиски герунд).

Во наставата по шпански јазик, на часовите предвидени за изговор, на учениците треба да им се објаснат некои фонетски промени, т.е. промени во изговорот на букви или зборови што настанале со текот на времето. Соодветен пример за тоа е изговорот на „новите“ букви „*ch*“ и „*ll*“ кои во 1803 год. првпат се наведени како независни од буквите „*c*“ и „*l*“. И покрај направените промени во изданијата на речниците сè уште може да се најдат речници без буквите „*ch*“ и „*ll*“, односно само со буквите „*c*“ и „*l*“. Исто така треба да се напомене дека во некои дијалекти со текот на времето [tʃ] се изговара како [ts], па *chico* „мало дете“ се изговара [tsíko].

Во некои дијалекти на современиот шпански „у“ и „ll“ почнуваат да се изговараат на ист начин во зборови, пример *halla* – „тој / таа наоѓа“ и *haya* – „тој / таа може да има“ и др.

До овој момент ние сме фокусирани на фонологичната, морфолошката и синтаксичката историја на шпанскиот јазик, но речникот познат уште како лексикон исто така има своја историја. Таа историја како и лексичките т.е. промените во речникот треба да се објаснат на учениците за време на часовите по лексика, предвидени за надградување и збогатување на речникот на учениците. Се јавува потреба професорот да ги објасни различните видови зборообразување, потеклото на зборовите, семантичките промени, воведувањето на нови зборови итн. Ќе погледнеме на кој начин различни зборови станале дел од шпанската лексика. Има основно три категории на зборови: оние кои директно преминале од зборуваниот латински во кастилски јазик (наречени предадени зборови), оние кои се усвоени од други јазици (заемки), како и оние кои се создадени како резултат на внатрешните промени на јазикот.

Во категоријата предадени зборови се оние кои постоеле во латинскиот јазик, кој е основа на шпанскиот, и се пренесувале од генерација на генерација до денес. Оваа категорија ги вклучува речиси сите најчесто употребувани зборови во јазикот. Треба да се спомене дека сите предадени зборови не се со потекло од изворниот латински јазик. На пример, речникот на пиринејскиот латински јазик вклучува зборови од предроманските јазици, како на пример од келтски: *sama* „кревет“, *saŋgo* „кошница“, *serveza* „пиво“, *camino* „пат“, од форми на германскиот јазик: *sora* „супа“, *banco* „клуба“, *guerra* „војна“, *blanco* „бело“, од хеленизми (латинизми од грчко потекло): *baño* „бања“, *cesta* „кошница“, *cuchara* „лажица“, *cuerda* „јаже“ итн.

Многу странски јазици во зависност од врската меѓу нивните говорители и говорителите на шпанскиот јазик или лингвистичките корени на шпанскиот јазик придонесле за појава на заемки во речникот на шпанскиот јазик. Заемката е збор кој постои во речникот на еден јазик и се префрла во речникот на друг, така што се приспособува на фонетските и морфолошките карактеристики на новиот јазик (Без адаптација, зборот останува туѓ). На часовите по лексика треба да се објасни од кој јазик е земен зборот и во кој временски период зборот е воведен во шпанскиот јазик. Кастилскиот јазик присвојува зборови од латинскиот (латинизми), од почетокот на своето постоење како посебен јазик, кои понатаму се сретнуваат и во современиот шпански. Пример: *omnipotent* → *omnipotente* „сеомќниот“, *miraclo* → *milagro* „чудо“, *benignidat* → *benignidad* „мекост“, *virginidat* → *virginidad* „невиност“, *proseción* → *proceso* „процес“, додека

на пример *organo* → *órgano* „орган“ и *evangelista* „евангелист“, се грчки зборови предадени на кастилскиот преку латинскиот, т.е. тие се латински хеленизми или латинизми од грчко потекло.

Треба да се спомене дека за лексикологијата голем придонес имаат и народите кои учествувале директно во историјата на Пиринејскиот Полуостров, како на пример Келтите, Баскијците, Визиготите, муслиманите. Се разбира, и другите јазици развиени на Полуостровот, како галициско-португалскиот и каталонскиот, исто така, влијаат врз лексиката. Бидејќи говорителите на последните два јазика живеат во региони со директен пристап до морето разбирливо е дека голем дел од кастилскиот речник се состои од заемки од португалскиот јазик (*almeja* „школка“, *balde* „кофа“, *mejillón* „школка“, *tanque* „резервоар“) и заемки од каталонскиот јазик (*buque* „голем брод“, *golfo* „залив“, *muelle* „пристаниште“, *timonel* „кормилар“ итн.)

Странските јазици влијаеле на шпанската лексика и со внесувањето на нивната култура преку пишаниот збор. Таков е случајот со италијански, француски, англиски и грчки јазик. Италијанизмите кои се среќаваат во многу семантички полиња ни ја отсликуваат италијанската култура. Најмногу се среќаваат во: литературата (*novela* „роман“, *soneto* „сонет“), театарот (*bufón* „шут“, *comediante* „актер, комедијант“), архитектурата (*balcón* „тераса“, *fachada* „фасада“) и музиката (*serenata* „серенада“). Италијанизми, исто така, често се среќаваат и во други семантички полиња, како на пример: армијата (*batallón* „баталјон“, *emboscada* „заседа“), трговијата (*bancarrota* „банкрот“, *crédito* „кредит“ и „заем“), и општеството (*charlar* „разговарам“, *cortejar* „додворување“).

Исто така, на часовите по лексика треба да се обрне внимание на образувањето на зборови со помош на префикси и наставки и создавање на нови зборови со комбинирање на два или повеќе претходно постоечки збора.

Префикси (морфеми додадени во почетокот на друга морфема) на шпански јазик. Постојат т.н. *популарни* префикси, како оние на *a-grupar* „групира“, *des-coser* „рашивам“, *en-cabegar* „предводи, управува“, *es-coger* „избирам“, *entre-comillar* „да поставам во наводници“, *sobre-pasar* „надминувам“, *tras-nochar* „да остане буден цела ноќ“ итн. Исто префикси - латинизми, кои се појавуваат во *ad-aptar* „да се приспособуваат“, *dis-cernir* „да препознаваат“, *ex-carcelar* „да се ослободи од затвор“, *inter-ferir* „да се меша“, *trans-porte* „транспорт“. Во формирањето на зборовите во шпанскиот јазик често се среќаваат и префикси - хеленизми во зборови како *afónico* „засипнат“ *anti-americano* „антиамерикански“, *dia-crónico* „диахронен“. Префиксите не ја менуваат граматичката категорија на

основата (des-coser „рашивам“, како и coser „шијам“), но влијаат врз нивното значење.

Наставките (морфеми додадени на крајот од други морфеми) пак за разлика од префиксите може да ја променат граматичката категорија на нивните основи: од глаголот hallar „да се најде“ се добива именка hallazgo „открытие“, од глаголот perdurar „трае долго“, придавката perdurable „траен“, од придавката español „шпански“, глаголот españolizar „шпанизира“.

„Chicano“ шпанскиот јазик е пример и за семантички промени, промени во смислата (за англиски / шпански), кои се потешки за откривање, како на пример употребата на retirar “to withdraw” за jubilar ‘to retire’ или на atender „to attend to“, за asistir „to attend“, т.е. шпанските зборови се согласуваат со своите еквиваленти од англискиот јазик (иако имаат различно значење). Исто така, имаме формирање на зборови односно „шпанизирање“ на англиски зборови: taipear “to type”, puchar “to push”, mistir “to miss” (mistir un tren - ‘to miss a train’) итн.

Социјалниот аспект на шпанскиот јазик

Повеќето јазици не се хомогени. Тие се делат на групи и подгрупи во зависност од социјалната, географската, професионалната поделба на општеството. Така, од една страна постојат: територијални дијалекти на јазикот, социјални дијалекти (социолекти), јазик на одредена група (жаргон и сленг), професионални дијалекти итн., и од друга страна, јазикот се дели на: книжевен јазик, јазик зборуван од медиумите, јазик кој се користи во официјалните документи и од образованите луѓе, јазик кој се употребува во литературата, јазикот на улица и разговорниот стил на кои комуницираат луѓето во своето секојдневие, јазикот на младите итн.

Книжевниот јазик обично е официјалниот јазик на една земја односно книжевниот јазик е јазикот на кој „треба“ да зборуваме и пишуваме, а дијалектот е јазикот на кој всушност зборуваме и пишуваме.

Социолектите се разновидност, говори на определен јазик организирани не толку на регионален принцип, како што е случај со територијалните дијалекти, туку повеќе на општествен принцип. Тие се зборуваат од групи луѓе со идентична социјална положба, професија, занимање итн. без разлика на која територија, регион од општеството припаѓаат. Во социолектите често се користат специфични зборови и изрази.

Територијалниот дијалект е вид на јазикот зборуван од жители на одредена јазична територија.

Под *жаргон* вообичаено се разбира неформалното општење и јазик,

т.е. социјален говор на лица, обединети поради слични професии, степен на образование, интереси, начин на живот и друго.

Лексиката и фразеологијата на жаргонот може да се добиени преку промена во смислата на официјалниот јазик, од територијалните дијалекти на еден јазик или од носителите на жаргонот. Во жаргоните недостасуваат многу граматички форми односно имаат дефектна граматичка структура, речениците обично се кратки, со многу пропусти, со небрежен изговор. Оттука, поради хетерогеноста на јазикот, може да кажеме дека неговите карактеристики зависат од граматичките, фонетските, синтаксичките и лексичките карактеристики на различните говори на јазикот т.е. на дијалектите, жаргоните итн. Така стигнуваме до едно клучно прашање кое за нас е многу интересно и од големо значење, а тоа е појавата на „социјалноста“ при изучување на шпанскиот јазик.

На часовите предвидени за изговор е потребно ние како наставници по определен странски јазик да им ги објасниме на учениците / студентите основните фонетски карактеристики на странскиот јазик. Бидејќи, шпанскиот јазик го зборуваат 400 милиони луѓе во светот, официјален јазик е во 20 држави и втор официјален јазик во голем дел од Северна Америка тој има многу дијалекти, со различен изговор на звуците. При неговото изучување треба да се обрне големо внимание и да се објасни изговорот на буквите од азбуката во различни земји каде што се зборува шпанскиот јазик т.е. во различните дијалекти на шпанскиот јазик.

Една од карактеристиките на порториканскиот и кубанскиот дијалект на шпанскиот јазик е дека дијалектот е «yeísta» што значи дека „y“ и „ll“ се една иста фонема и се изговараат како македонското „j“, исто така, дијалектот е «seseante» бидејќи буквите „s“, „z“ и „c“ се една иста фонема и одговараат на македонското „c“, но кога „s“ е на крајот од еден збор или слог никогаш не се изговара [z] или [s] како кај другите дијалекти, туку [θ]. На пример зборот «desde» наместо [dézde] се изговара [déθde], «luz» наместо [luz] се изговара [luθ] итн.

Мексико-американскиот јазик и «chicano» јазикот се еден ист дијалект т.е. мексико-шпански дијалект со лексички заемки од англиски јазик. Карактеристично за овој дијалект е: дислоцирање, преместување на акцентот во зборовите, како на пример maíz - maiz; промена на звукот на неакцентираниите вокали, како на пример «policía» - [polecía] «manejar» - [manijar]; губење на палаталната меѓувокална / y /: «gallina» - [gaína] наместо [gayína] «estrellita» - [estreíta] наместо [estreyíta].

При изучување на шпанскиот јазик, исто така, е многу важно на учениците да им се претстави и објасни важноста на интонацијата и засилувањето на гласот при изговорот на зборовите или речениците како

потврдни така и прашални и извични. Како пример за социјалниот аспект на јазикот може да се наведе тоа што јазикот кој го зборуваат луѓето од Лос Анџелес или Ел Пасо ги има истите особеностите со јазикот кој го зборуваат луѓето од Гвадалахара, Мексико, Гватемала, Богота, Лима итн.

На часовите по граматика треба да им објасниме на учениците дека носителите на јазик т.е. дијалект од различни географски, социјални групи зборуваат различно од официјалниот јазик. Како што веќе споменавме погоре може да недостасуваат граматички форми или да има разлики во граматичките конструкции. Во САД, на пример, дел од Афроамериканците неправилно го употребуваат глаголот «to be» по лица или не го употребуваат воопшто: «I know you was busy that night» или «I are busy», или пак «We _ in the playoffs. Нивниот жаргон има свои карактеристики и при пишувањето: wit – with, «Dats my wish» - «That's my wish», «Talk to dem» - «Talk to them», «10 more dayz» - «10 more days», «We in da room» - «We are in the room».

И во шпанскиот јазик многу често се меша употребата на глаголот „сум“ т.е. глаголите «ser» и «estar». Ниската класа, необразованите луѓе во земјите каде што се зборува шпанскиот јазик често го употребуваат глаголот «ser» во случаи кога е правилно да се употреби глаголот «estar» и обратно. На пример: ¿Cómo está tu mamá? - Како е мајка ти?; ¿Cómo es tu mamá? - Која е мајка ти? Исто така, многу важно за шпанскиот јазик е да се објасни дека «vosotros, as», личната замена за 2 лице множина се употребува само во Шпанија, додека во Латинска Америка «vosotros, as» не постои и се употребува учтивата форма «ustedes» во сите ситуации, и во случаи кога изразува или не изразува учтивост. Пр. ¿Vosotros habláis español? - Зборувате ли шпански? – неучтива форма ¿Uds. hablan español? - Зборувате ли шпански? - учтива форма.

Во наставата по лексика, за да се објасни социјалниот аспект на јазикот е неопходно да се објасни на прво место значењето на “tilde” (напишаниот акцент) кај зборовите, т.е. да се објасни дека исти зборови со или без “tilde” имаат различно значење, па дури и различна граматичка форма. Примери:

te – повратна заменка, заменка за директен/индиректен предмет за 2л. ед.	té - чај
mi – присвојна заменка	mí – лична заменка
tu - присвојна заменка	tú - лична заменка
eI – определен член	éI - лична заменка
si – сврзник „ако“	sí – честица со потврдно значење
se – повратна заменка	sé – форма на глаголите „ser“ и „saber“
de - предлог	dé - форма на глагола „dar“
mas – сврзник „или“	más - наречие за количество
que, quien, cual, cuanto, donde, cuando, como ... - односни заменки	qué, quién, cuál, cuánto, dónde, cuándo, cómo... - прашални заменки и извични зборови

Исто така, треба да им се објасни на учениците дека Шпанците и Јужноамериканците во своите речници имаат различни зборови со исто значење (исто како и Англичаните и Американците). Пример за „убаво“ во Шпанија се користи речиси секогаш зборот “guapo” или “bonito”, а во Латинска Америка повеќе се употребува зборот “lindo”.

Заклучок

Запознавањето со историскиот и социјалниот аспект на изучуваниот јазик е од големо значење за учениците и студентите, не само за професионални цели туку и за цели и намени во секојдневниот живот. Затоа, задача на секој наставник, професор е да умее да ги вклучи во наставата, но и да ги објасни при реализација на наставниот процес т.е. при изведувањето на наставата, со цел студентите да бидат теоретски запознаени со јазикот, а потоа и подготвени за негова примена во практика.

Библиографија

- Janson, T. *A Natural history of Latin*. New York: Oxford University Press Inc., 2004.
- Pharies, D. A. *Breve historia de la lengua española*. Chicago: University of Chicago Press, 2007.
- Cobos, Rubén. *A Dictionary of New Mexico and Southern Colorado Spanish*. Santa Fe: Museum of New Mexico Press, 1983.
- Симеонова, Ы. *Преподавателят по чужд език. Комуникативна ориентација и комуникативност в обучението*. Софија, 2000.
- Симеонова, Ы. *Технология на урока, Чуждоезиково обучение, 2*. Софија, 2010.

37.064.1

Стручен труд
Professional paper

СЕМЕЈСТВОТО КАКО КЛУЧЕН ФАКТОР ВО РАБОТАТА НА СОВРЕМЕНОТО УЧИЛИШТЕ

Сања Јованова¹

Апстракт: Еден од основните мотиви кои ме поттикна да започнам да истражувам на оваа тема и воедно да ја напишам студијава е неминовната невидлива нишка којашто го поврзува семејството со училишната средина.

Современото општество се грижи да се создаде континуитет во воспитувањето и образованието, а тоа е невозможно без блиска соработка на училиштето и семејството, од една страна и училиштето, семејството и општествената средина, од друга страна.

Многу често родителите не доаѓаат редовно на родителските состаноци, соработката со училиштето не ја сфаќаат како постојана обврска, за неуспехот на детето еднострано ја обвинуваат средината во којашто живеат, другарчињата и училиштето, неоправдано ги критикуваат наставниците. Факт што загрижува е дека некои родители исклучително училиштето го сметаат за одговорно за воспитанието и образованието на своето дете, а своите обврски ги сведуваат во рамките на исхраната, облекувањето и заштитата.

Меѓутоа, не се само родителите виновни ако не дојде до успешна соработка меѓу нив и наставникот. Дobar дел од вината ја имаат наставниците и училиштата. Се случува наставниците да ја потценуваат улогата на родителите, не ги сметаат за рамноправни соработници, организираат состаноци без интересни содржини, не се грижат доволно за проблемите на учениците.

Клучни зборови: *воспитание, образование, воспитание и образование, семејство, училишна средина, родителски состаноци.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

FAMILY AS A KEY FACTOR IN THE MODERN SCHOOL WORK

Sanja Jovanova ¹

Abstract: One of the primary motives that prompted me to start explore for this topic and also to write the study is inevitable (invisible) thread that connects family with the school environment. Modern society takes care to create continuity in education which is impossible without close cooperation between the school and family, on the one hand and the school, family and social environment, on the other hand.

Very often, parents do not come regularly to the parental meetings, they do not realize how important is cooperation with the school, for the failure of the child they blame the environment in which they live and unjustifiably are blaming the teachers. The fact that is worrying is that some parents think that school is considered for responsible for the upbringing and education of their child.

But, not just the parents are responsible if doesn't come to a successful collaboration between them and the teachers. Much of the blame has teachers and schools. It happens that teachers underestimate the role of parents and they don't considered the parents as equal partners, they organize meetings without interesting content, they also do not care enough about the problems of the students.

Keywords: *education, upbringing, upbringing and education, family, school environment, parent meetings.*

Вовед

Од есенцијална важност е фактот што укажува дека со минимални средства, но со силна волја и сознание дека се работи нешто хумано, нешто што е должност на секој наставник (воспитувач) се постигнува многу. Не е потребно посебно да се нагласи од каква корист е планското и систематско работење со родителите врз подобрување на усехот кај учениците. Бројните истражувања покажуваат дека родителите можат да ги научат современите тенденции и аспекти на педагошко-психолошката теорија и практика, во полето на воспитанието на децата во семејството. Преку овој труд се обидувам да видам како континуираната работа со родителите влијае врз квантитетот и квалитетот на работата со децата и врз постигнувањето подобри резултати на учениците во училиштето.

Може да се каже дека денес одговорноста на просветните работници за иднината на своите воспитаници е многу поголема од порано. Во старото училиште ученикот бил објект на воспитание, готов сè да прима и да се

покорува на дејствувањето на наставникот. Сега ученикот е субјект на воспитанието, со помош и со инструкции од наставникот да пронаоѓа, да открива, систематизира, воопштува и да донесува заклучоци. Ученикот е наполно слободна личност, од која се бара да мисли со своја глава, а не како мислат другите. Родителот е воспитен фактор и тоа со најголемо влијание, па затоа треба да му се посвети поголемо влијание. Како и да е, родителот мора да го познава своето дете и да му помогне кога му е потребно.

Речиси сите проблеми врзани за развојот и однесувањето на детето имаат потекло од семејната средина. Денес сигурно се знае и со голема загриженост се зборува за сè послабото воспитно дејствување на семејството врз младите генерации.

Поради тоа е потребна организирана работа со родителите.

Тоа се наметнува како императивна задача на нашето време.

Улогата на семејството

„Ние можеме да ги менуваме училишните форми, часовите и наставните планови, можеме да изградиме модерни училишта, можеме да формираме мали одделенија и училишна опрема според последниот збор на техниката; можеме да организираме советувалишта и да воведеме нови наставни средства. Ако не се свртиме кон луѓето – наставниците, учениците, родителите – тие сами да се менуваат, да се насочуваат кон процесите за трајна осмислена ориентација, сите овие организирани настојувања се залудни“.

СИНГЕР

Семејството претставува најприродна, сложена, динамична микро-социјална група во која индивидуата го започнува својот живот и развојот. Семејството се појавило уште во првобитното општество како неопходна потреба за негово успешно одржување и развојот.

Неговата улога во општествените формации се менувала заедно со општествените промени, но тоа секогаш останувало како едно од основните келии на општеството кое од една страна било постојано под влијание на општеството, а од друга страна и многу влијаело на општествениот развојот. Во семејството започнува процесот на социјализација на детето што потоа продолжува во други општествени групи. Но и подоцна влијанието на семејството не губи од своето значење, туку само се надополнува со општественото влијание.

Задача на современото општество е да се грижи за сопствената иднина низ постојана грижа за успешно подготвување на своите генерации. Во извршувањето на овие задачи семејството има и ќе има и во иднина

мошне одговорна улога. Воспитанието и образованието на младиот човек стануваат сè посложени. Поаѓајќи од оваа задача во сегашните современи тенденции, во системот на воспитанието и образованието на децата во училиштата, се поаѓа од потребата за поширока соработка на училиштето со семејството и околината. Истовремено потребата на семејството да изгради здрава личност од своето дете, го упатува семејството да бара помош од училиштето на поширок план, а не само за успехот во учењето на своето дете.

Значителен успех би имало со директното вклучување на родителите во животот и работата на училиштето, тоа би ги подобрило сите нивоа на соработка помеѓу наставникот и родителот, потоа точноста и потполната информација за развојот и воспитанието на детето. Запознавањето на родителот со наставата, со постапките и формите, развивање природен ненаметлив замен однос на доверба, чија основа е вистинската грижа за развојот на детето. Исто така би требало да се искористат вештините и знаењата коишто ги поседуваат родителите во интерес на развојот на детето.

Јавното информирање на граѓанството преку локалните средства на масовно информирање, интернетот, ТВ, радиото, за активностите на училиштето во остварувањето на соработката помеѓу училиштето и родителите – перманентното усовршување на родителите би биле добра можност да се постигне целта за успешна соработка помеѓу наставникот и родителот.

Училиштето е воспитно-образовна установа во која јасно се одредени целта и задачите, плански, систематски и под раководство на наставникот се стекнуваат знаења, вештини и навики: се развиваат физичките и психичките способности: се збогатува и се развива човековата личност.

Значењето на училиштето како воспитно-образовна установа сè повеќе е воочливо од податоците дека сè повеќе млади луѓе завршуваат основно, средно, високо образование, понатаму магистрираат и докторираат. Училиштето денес ја има модернизирани својата работа, содржините и методите на работа ги приспособува кон потребите и интересите на младите, ги вклучува што поактивно во наставната работа и им овозможува со лична работа да постигнат подобар резултат и развиток. Меѓутоа, младите луѓе покрај тоа што се воспитуваат во училиштето го прават тоа и против него.

Современото општество се грижи да се создаде континуитет во воспитувањето и образованието, а тоа е невозможно без блиска соработка на училиштето и семејството, од една страна и училиштето, семејството и општествената средина, од друга страна.

Многу често родителите не доаѓаат редовно на родителските состаноци, соработката со училиштето не ја сфаќаат како постојана обврска, за неуспехот на детето еднострано ја обвинуваат средината во која живеат, другарчињата и училиштето, неоправдано ги критикуваат наставниците. Фактот којшто загрижува е дека некои родители исклучително училиштето го сметаат за одговорно за воспитанието и образованието на своето дете, а своите обврски ги сведуваат во рамките на исхраната, облекувањето и заштитата.

Не се само родителите виновни ако не дојде до успешна соработка меѓу нив и наставникот. Дobar дел од вината ја имаат наставниците и училиштата. Се случува наставниците да ја потценуваат улогата на родителите, не ги сметаат за рамноправни соработници, организираат состаноци без интересни содржини, не се грижат доволно за проблемите на учениците.

Сепак, постојат многубројни (до сега непробани) форми на соработка на семејството и училиштето, кои би требало да се земат предвид при планирањето. Тоа се индивидуални контакти, родителски средби, општо и педагошко образование и усовршување, организирање значајни акции во училиштето, советувањата, библиотека за родители, ден на отворена врата за родителите во училиштето. Во составувањето на општиот план за соработка на семејството и училиштето би требало да учествуваат претставници на родители, стручни и управни органи на училиштето, училишниот педагог и директорот на училиштето.

Доколку соработката на семејството и училиштето се заснова врз принципите на современата педагогија, нема да дојде до недоразбирање во вреднувањето на работата, во наградувањето и казнувањето на ученикот. Сето ова оди во прилог на тврдењето дека сестрана и планска соработка на семејството со училиштето од темел го менува односот на наставникот кон семејството и на родителот кон училиштето и наставникот.

Нови форми на соработка на семејството и училиштето

Најчестата форма која сè повеќе се афирмира во последниве години за соработка меѓу родителите и училиштето е ден кога родителот го посетува училиштето, присуствува на часовите во одделението и ги следи сите активности што се одвиваат во училиштето. Оваа форма на работа секако дека треба претходно да се договори со училиштето и прифатливо е родителите еднаш до два пати месечно да доаѓаат во училиштето, со децата да остануваат два до три часа, да му помагаат на наставникот во организирањето на воспитно-образовната работа, да се запознаваат со други проблеми во училиштето и со тоа да овозможат успешното организирање на воспитно-образовната работа.

Какви се ефектите од соработката меѓу родителите и наставникот
Практичните ефекти од континуираната соработка меѓу родителите и наставникот се:

- повеќе се цени работата на наставникот;
- расте одговорноста на родителот за училиштето;
- се менува општата положба на просветните работници;
- се сведуваат на минимум недоразбирањата меѓу родителите и наставниците;
- мерките за дисциплина се базираат врз единствени принципи;
- се рушат одредени административни бариери во односот меѓу родителот и наставникот.

Според ова, воочено е дека со воведување на оваа форма на соработка меѓу училиштето и семејството, родителите сè повеќе ги посетуваат родителските средби, активно учествуваат во дискусиите и поголема е желбата на родителот да прифати одредени должности во органите на управувањето.

Родителот како активен соработник во решавањето на училишните проблеми

Бројните индиции говорат дека, и покрај обидите за одредено динамизирање, сепак односите помеѓу училиштето и семејството, глобално гледано, сè уште се на традиционално ниво. Секојдневно се среќаваме со проблемот на ставање на оценките како главен елемент на комуницирање, со што родителот се става во положба на пасивен објект на соработка. Ова со сигурност е инкомпатибилно со стремежите за менување на внатрешната организациона и педагошка структура на училиштето. За дијагностицирање на минусот, причините би можеле да се бараат и во училиштето и во семејството. Овде би можеле да се земат предвид и низа други заинтересирани фактори. Имплусите за рационализирање не мора да се движат само од училиштето кон семејството и обратно, туку можат да извираат и од вкупниот процес на социјализација на животот.

Сепак, училиштето како општествена установа со силата на својот авторитет и позитивните искуства и во иднина треба да остане иницијатор на соработката со семејството. Меѓутоа, ако сака да се организира на современи основи, мора и да го промени својот авторитативен однос со родителите. Нужни се и квалитативни измени во содржините, методите и облиците на соработка, со една единствена цел – родителите да станат активен субјект и рамноправен партнер на училиштето во остварувањето на воспитно-образовните цели и задачи.

За ова да стане дел од секојдневнието, потребни се и следниве предуслови и околности: надраснување на убедувањето на одреден број наставници, дека секој родител е премногу емоционално врзан за своето дете и со тоа не може да се издигне над својот личен интерес. За остварувањето на целите на воспитанието да не се става акцентот само на училиштето како заштитник и гарант. Сепак, покрај него одговорност за воспитување на младите генерации имаат и други фактори, особено семејството. Во многу наши политички документи се нагласува незаменливото воспитно значење на семејството и потребата сите организирани сили на општеството, во прв ред воспитно-образовните организации да соработуваат со родителите.

Педагогизирањето на сите воспитни фактори не е можно, но фактот дека и јавните информативни средства се неисцрпни во прикажувањето на таквите примери говори за нагласена потреба на нивното општествено контролирање, насочување, усогласување и координирање. Оживотворувањето на таквата потреба, посебно во урбаните средини, претставува и широка општествена поткрепа на сите оние места каде што е и влијанието на родителите. Во спротивно, младиот човек не мора да стане она што може, но може она што не сакаме, затоа што „воспитанието е секогаш конкретен социјален контакт, заснован на дожививање на континуитетот на идеалите за кои општеството се бори и на примерите кои во таа борба настануваат“.²

Заклучок

Најбитните атрибути на секој човек се – младоста, идеалите и восхитот и истите како многу важен елемент не смеат да останат неискористени. Според ова, воспитувачот мора целосно да се става во служба на развивање на суштината на неговата личност, кон разгорување на позитивните емоции, пред сè кон остварување на етичките цели, кон сето она што ќе овозможува младите генерации да имаат среќна иднина. Корисна и неопходна е соработката во која училиштето ги информира родителите и им помага полесно и подобро да ги воспитуваат децата, секако доколку истата е планирана и програмирана. Сепак, присуството само на стереотипните родителски состаноци или на инцидентните индивидуални контакти со потенцирање на успехот и поведението како единствени проблеми, ги пасивизира родителите наместо да ги стави во улога на активни учесници и двигатели кои со своето искуство и положбата во општеството би можеле да придонесат и во решавање на некои проблеми во училиштето. Сè почесто се заборава дека и родителите можат да внесат,

2). Вељко Б. Бабиќ: Морални стимуланси у васпитању, Завод за издавање учебника, Сарајево, 1973, стр. 13.

и внесуваат, нов квалитет и во своите односи во училиштето. Исто така не се запоставува и вистината дека и компензационата улога на училиштето, преземање на некои општествено заштитни функции кои порано исклучиво му припаѓале на семејството, неговата грижа не само за когнитивен, туку и за социјален и емотивен развој на децата, продуцира нови мотиви кај родителите и за двонасочната комуникација со наставниците, со повеќе заемна доверба и разбирање.

Библиографија:

- Петар Мандич: Сарадња породице и школи, Завод за издавање учебника, Сарајево, 1968.
- Слободан Јакшич: Школа и породица, Едиција – Марксизам и образование, Београд, 1976.
- Перо Шимлеша: На путу до реформиране школе, Педагошко – книжевен збор, Загреб, 1977.
- Орлович – Поткоњак: Породица и личност, Настава и воспитање, бр. 1/1975.
- Вељко Бабиќ: „Меѓуљудски односи у школи“, „Светлост“ ООУР Завод за уџебнике и наставна средства, Сараево.
- Кети Т. Арсовска – Несторовска, Соработката на училиштето со родителите, „Микена“, Битола.

37.018.43:811.163.3(049.3)

Стручен труд
Professional paper

НАЈЧЕСТИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ИЗУЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ

Марија Гркова ¹

Апстракт: Изучувањето на јазик претставува општо богатство, а пак учењето на повеќе јазици е добро, пред сè, затоа што живееме во свет во кој се зборува на многу јазици. Истражувачките искуства покажуваат дека изучувањето на два или повеќе јазици има само позитивни страни. Меѓутоа, за да се совлада еден јазик потребно е да се прескокнат многу препреки.

Поради својата структура, македонскиот јазик е интересен за лингвистите и ги провоцира да се занимаваат со него. Од друга страна, нашиот јазик високо котира во европската литература и се преведува на многу странски јазици и за таа цел се учи.

Во следнава статија е направена една кратка анализа за тоа како странците го совладуваат македонскиот јазик и кои тешкотии им ги носи изучувањето на нашиот јазик.

Клучни зборови: *јазик, македонски, странски, изучување, совладување, тешкотии.*

THE MOST COMMON PROBLEMS IN LEARNING OF THE MACEDONIAN LANGUAGE AS A FOREIGN

Marija Grkova

Abstract: The study of language is a common treasure, while learning other languages is good, primarily because we live in a world that uses different languages. Research shows how learning experiences of two or more languages have only positive sides. But to master any language, you need to miss a lot of obstacles. Because of its structure, Macedonian language is interesting to generative linguists and provokes to deal with it, on the other hand, our language is highly listed in European literature and has been translated into many foreign languages and for this purpose can be learned. The following article is a brief analysis of how foreigners are learning Macedonian language, which brings difficulties to the study of our language.

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Key words: *Language, Macedonian, foreign, study, learn, difficulties.*

Вовед - македонскиот јазик како странски

Првиот прирачник на македонски јазик за странци е излезен во далечната 1966 година, а сè до моментот биле и сè уште се во употреба петнаесетина прирачници, напишани и составени како од македонски така и од странски автори.

Постојат стандардизирани и официјализирани тестови кои претставуваат задолжителен дел од секоја програма. Овие тестови се од два типа и тоа:

- тестови за јазична подобност;
- јазични тестови што служат за оцена на степенот на познавање на македонскиот јазик.

Ваквата поделба е направена врз основа на следниве причини:

- тестовите за јазична подобност имаат цел точно да се определи нивото на познавање на јазикот, за да можат слушателите при распределбата во групи да бидат вклучени во соодветниот степен;
- дополнителните јазични тестови, пак, служат за олеснително следење на постигнувањата при реализирање на наставната програма.

Преку овие тестови, истовремено се следи и достигнувањето на наставникот, но се врши и анализа на индивидуалните достигнувања на испитаниците во групата.²

Јазични тестови

Во практиката се реализираат во рамките на две стандардизирани фази: тестирање на јазични вештини и тестирање на комуникативни вештини. При тестирањето на *јазичните вештини* се оценува степенот на усвоеноста на овие јазични компоненти: изговорот, граматиката и речникот. Втората фаза од јазичните тестови е испитувањето на *комуникативните вештини*. Во овие тестови се комбинираат елементи од изговорот, граматиката и речникот, а служат за оценување на степенот на развивање на способностите за читање, пишување, слушање и зборување.

Преку тестовите за *читање* се врши проверка на разбирањето на прочитаното, оцена на способноста за брзо и бавно гласно читање, преведување. Во тестовите за *пишување* кандидатите создаваат текстови на зададена тема, слободен состав и диктат.

2) Гочкова–Стојановска Т., Минова–Гуркова Л., Пановска–Димкова И., Македонскиот јазик како странски: примена на техниките за тестирање според европски стандарди, Скопје, 2005, стр. 5-6.

Тестирањето за усвоеноста на вештината за *слушање* се одвива на две нивоа: слушањето се тестира во функција на некоја друга јазична вештина (на пример диктат), или при разбирање на комуникација и вклучување во неа. При тестирањето на вештината *зборување* на новиот јазик, се оценува соодветноста на јазичниот израз, брзината на одговарање на прашањето, течноста при зборувањето, бројноста на информации при соопштување на одредена состојба и слично.³

Поради различните потреби на странците во нашата држава, добивање на македонско државјанство, како и одржување на наставата и курсевите по македонски јазик за странци, оформен е Центар за тестирање и сертифицирање на македонскиот јазик како странски во Република Македонија, ЦЕТИС МАК, кој започна со работа во 2007 година, како организациска единица на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, во рамките на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Основна цел на овој Тест-центар е организирање и изведување на тестот по македонски јазик како странски јазик – ТЕМАК и издавање на соодветен сертификат за нивото на познавање на јазикот.⁴ Тестот по македонски јазик како странски – ТЕМАК се изведува на три рамништа:

- основно ниво (почетно);
- средно ниво (општо);
- трето ниво (напредното).

Предмет на оцена се следниве елементи:

- разбирање по слух;
- граматички правила;
- разбирање на пишани текстови;
- пишување;
- зборување.

Тестот ТЕМАК е оформен во согласност со стандардите претставени во Заедничката европска рамка за референтност на јазиците поставена од Советот на Европа во 2001 година, а се состои од четири делови:

- слушање (разбирање на говорен текст);
- читање (разбирање на пишан текст);
- пишување;
- зборување (говорна интеракција и говорна продукција).

3). Гочкова–Стојановска Т., Минова–Гуркова Л., Пановска–Димкова И., Македонскиот јазик како странски: примена на техниките за тестирање според европски стандарди, Скопје, 2005, стр. 6-8.

4). Прирачник за кандидатите за почетно рамниште, издаден од Цетис мак, Скопје 2009, стр. 4.

Како изгледа тестот ТЕМАК за средно рамниште?

- Прв дел: Слушање
- Задача 1 - Текст *Акција за садење дрвја* (кандидатите го слушаат текстот два пати, а потоа ги дополнуваат информациите што недостасуваат во дадена табела).
- Задача 2 - Текст *Интервју со К. Гочева* (кандидатите го слушаат текстот-интервју со познатата поп-пејачка и го заокружуваат одговорот точно односно неточно под дадените прашања).
- Задача 3 - Текст *Разговор помеѓу Марија и Елена* (кандидатите го слушаат разговорот два пати, а потоа заокружуваат еден од понудените одговори).
- Втор дел: Читање
- Задача 1 - Кандидатите треба да го прочитаат текстот *Визиана* (вода), а потоа да го заокружат точниот одговор.
- Задача 2 - Кандидатите треба да ги поврзат личностите со нивните здравствени проблеми претставени во реченици од 0 до 5, а во дадената табела треба да внесат буква под соодветната бројка.
- Задача 3 - Во оваа задача има текст *Пуканки*, кандидатите треба да го прочитаат и да заокружат точно односно неточно на поставените прашања.
- Трет дел: Пишување
- Задача 1 - Треба да напишат писмо-жалба до директорот на продажба. Притоа треба да се придржуваат кон наведените упатства.
- Задача 2 - Кандидатите треба да напишат писмо-опис на место (нивното родно место) адресирано до нивниот пријател од Македонија.
- Задача 3 - Во оваа задача кандидатот треба да состави СМС порака упатена до неговиот пријател.
- Четврти дел: Зборување
- Задача 1 - Кандидатите треба да се соживеат во ситуација, водејќи дијалог на Аеродромот во Скопје.
- Задача 2 - Кандидатите треба да опишат што гледаат на дадената слика.

Примери од делот Пишување

Во следнава поттема се прикажани текстови напишани од странци-кандидати кои полагаале македонски јазик. Текстовите се препишани од тестовите ТЕМАК и врз нивна основа и понатамошни истражувања е направен обид да се изведе еден општ заклучок за најчестите грешки при изучување на македонскиот јазик како странски. Овие грешки се класифицирани во едно обопштено рамниште, односно морфосинтаксичка анализа на текст.

ПРИМЕР 1

Здраво Бисера!

Како планираш да ја посетиш Љубљана ти напишав неколку информации за Љубљана. Кога дојдеш во Љубљана прво треба да одаш во центарот. Таму можеш да гледаш сите културни споменици, мизеи, традиционалната архитектура. Ти препорачувам да одаш и на рид каде е роубав поглед на стариот дел на град. Во стариот дел можеш да ја дееш во традиционалната рестарвација “Словенци” или во некоја друга рестарвација. На вечер можеш да изледуваш во дискотека која се наоѓаше во центарот или рак одаш во Метелкова место каде свираат алтернативната музика. Ако сакаш да одаш во шопинг ти препарачам “Цити парк”, каде се нормалне цени (10€ и понатаму) или во продавнице зара и H&M во центарот каде исто така се низку цени. Кога, дојдеш, јави му се рак ќе одиме заедно!

Ќе се видиме!

Морфосинтакса:

- Именки: мизеи/ музеи.

И на рид/и на ридот, поглед/ погледот, град/ градот. Кај овие именки е испуштена членската морфема –от за именките од машки род, единска форма.

Рестарвација/ ресторан. Влијание од мајчиниот јазик на кандидатот (во овој случај словенечкиот).

“Цити парк”/, „Сити парк”.

Продавнице/ продавниците. Испуштен е членот –те за именките од женски род, множинска форма.

- Глаголи: Како планираш. За првиот збор не можеме да бидеме сигурни дали кандидатот мислел како, кога или ако. Напише е свршен глагол, па се поврзува со нешто што претходно е завршено (во случајов напишано), затоа во случајов е погрешна употребата на глаголот напише (информациите се наведуваат, пишуваат понатаму). Во примерот глаголот дојде е погрешно употребен, наместо во сегашно треба да биде во идно време, или може да остане реченицата и во сегашно време, меѓутоа да се употреби несвршениот глагол доаѓа. Се забележува и грешка во формата одаш и оваа е честа грешка, проблемот се јавува затоа што кај глаголите од и и е група има промена на основниот вокал во а, а во останатите лица си останува и, т.е. е. Некои грешат во првото лице (употребувајќи одим наместо одам). Исто така се забележува и мешање на глаголот гледа со глаголот види, проблемот е што освен видската разлика во случајов има и семантичка разлика.

Изледуваш/ излегуваш.

Која се наоѓаше/ Која се наоѓа. Мешање на имперфект со презент.
Свираат алтернативната музика/ Свираат алтернативна музика.
Непотребно се членувани глаголот и придавката.

Препарачам/ Препорачувам

-Придавки: роубав/ поубав. Често ги мешаат буквите од македонската кирлична азбука, со оние кои се пишуваат исто од латиничната.

Нормалне цене/ нормални цени.

Низку цени/ ниски цени. Мешање на з со с.

ПРИМЕР 2

Добар ден!

Пишувам писмово поради еден инцидент кој сум го доживел во вашиот супермаркет минатата среда. Викам се и сум на 24 години. Сум редовен купувач во супермаркетот. Минатата среда пак сум бил во супермаркетот. Купил сум малку овошје и малку зеленчуци. И сега, бананите се било со поминат рок. Чинеле се 500 денари. Кога сум дошел на касата и сум разговарал со продавачката, таа не сакала да ми ги врати парите. Сега размислувам дека веќе нема да купувам во супермаркетот. Исто така, на крајот сакам да го побарам директорот да Ве извести како ќе постапим во врска со молата жалба. Ви пожелувам пријатен ден..

Морфосинтакса:

Викам се/ Се викам. Една од најчестите грешки, кратката заменска форма *се* е тесно поврзана со глаголот и секогаш кога се употребува стои пред него.

- Именки: инцидент (интернационализам)/ несреќа.

- Заменки: вашиот/ Вашиот. Присвојната заменска придавка *Ваши* во писма се пишува со голема буква во знак за почит кон примачот на писмото.

И сум на 24 години/ и сум 24 години. Овде не треба да се употреби предлогот *на*.

Сум редовен купувач/ јас сум редовен купувач. Кандидатот ја испуштил личната замена за прво лице единска форма, *јас*. Реченицата не може да започне со форма од глаголот *сум* сегашно време.

Чинеле се/ чинеа.

..да Ве извести како.. / да ме извести како... Кандидатот најверојатно мислел тој да биде известен, меѓутоа ја напишал личната замена *Ве* за второ лице, множинска форма.

Молата жалба/ мојата жалба. *Мојата* е лична присвојна заменска придавка за прво лице, единска форма.

- *Глаголи: Пишувам писмово* – овде како што може да забележиме именката *писмо*, која има функција на директен објект е определена, т.е. членувана, а по правило кога е определен директниот објект имаме удвојување (*го пишувам писмово*). Исто така, бидејќи писмото е наменето до некого, треба да се употреби и формата за индиректен објект (*Ви го пишувам писмово*).

Сум доживевл/ сум доживеал. Во случајов освен што има правописна грешка (веројатно подвлијание на мајчиниот јазик), има грешка и во изборот на глаголското време. Бидејќи кандидатот раскажува за настан што му се случил нему, и тоа неодамна, треба да користи минато определено време (аорист или имперфект), а не минато неопределено време (перфект).

Пак сум бил/ повторно бев. Вака како што е напишано, кандидатот ги користи формите на перфект и тоа за прекажување (прекажувањето значи искажување на дејство што ни го соопштил некој друг), а тој самиот е сведок на дејството.

Купил сум/ купив. Исто како и во претходниот случај.

Бананите се било. Овде, иако треба наместо перфект, да се употреби аорист, може да забележиме и дека има грешка и при употребата на перфектот. Во трето лице еднина и множина не се користи помошниот глагол *сум*, исто така има грешка и кај л-формата, нема усогласување во однос на категоријата број (бидејќи именката *банани* е во множина, треба да се употреби и глаголската л-форма во множина).

Сум дошел/ дојдов.

Поставив/ постави. Бидејќи овој глагол се однесува за лице (директорот) кое не е присутно во моментот на зборувањето, односно додека дејството се одвивало, глаголот треба да биде напишан во трето лице еднина, а во овој случај е напишан во прво лице еднина.

ПРИМЕР 3

Здраво Цоана,

Јас живеам во малок град Јарш(?).

Јарш е близо до морето, национални парки и големи гради, како Јорк и Дурхам.

Во Јарш има многу ресторани и паби, каде може да јаде индиска, француска и исто така англиска храна! Крај морето, во градот Витби, може да јаде типичен англиски фиш и чипс – многу вкусно! Во Јарш има традиционални продавници, пошта, супермаркет итд. исто така за облеку, локална храна и меѓународно вино.

Во Јарш може да види големите собири, универзитетите, музеите на историја и изкуство. Англија е евтина, особено возите итд, но знам дека ти ја ќе сакаш Англија!

Морфосинтакса:

- *Именки: парки/ паркови, гради/ градови, паби/ пабови, возите/ возовите.* Грешките од овој тип се чести кај странците. Наместо наставката –ови кај еднословните именки од машки род ја користат наставката –и за образување множина, веројатно поради тоа што множинската наставка –и има пофреквентна употреба за разлика од наставката –ови/ -еви која има ограничена употреба (само кај еднословните именки од м.р., со исклучок на неколку именки: прст, маж, коњ).

Универзитетите/ универзитетите, изкуство/ искусство. Мешање на з со с.

- *Глаголи: може да јаде/ можеш да јадеш.* Писмото е адресирано до пријателот од Македонија, што значи потребно е да се пишува со посвета за него, односно со формите на второ лице, еднинска форма.

може да види/ можеш да видиш.

- *Придавки: малок град/ мал град.*

Љокална/ локална.

- *Прилози: близо/ близу.* Прилог за место.

Много/ многу. Прилог за количество и степен.

Заклучок

Врз основа на истражувањата е извршен еден општ обид за утврдување на најчестите грешки што ги прават странците при изучување на македонскиот јазик. Во рамките на морфосинтаксата, најтешка за усвојување им е граматичката категорија *определеност* односно *неопределеност*, потоа категоријата *род на именките*, глаголските категории *време*, *вид*, *лице*, *преодност*. Констатацијата дека граматичката категорија *определеност/ неопределеност* им е тешка за совладување на странците при изучување на македонскиот јазик како странски е донесена врз основа на зачестените проблеми што се јавуваат околу членските наставки. Се јавуваат грешки при додавање, односно испуштање на наставки и усогласување на именските синтагми. Во однос на глаголските категории, најчести проблеми се среќаваат кај категоријата *време* односно често ги мешат аорист со перфект. Исто така, проблем им претставува и основниот вокал кај глаголите. Најчести грешки се јавуваат при употреба на глаголите од свршен и несвршен вид. Во однос на придавките чести грешки се среќаваат во рамките на *членските морфемии* и *степенувањето*. Според македонската граматика, членската морфема се додава на неопределената придавка, а која морфема ќе се додаде зависи од родот на придавката, а тој пак зависи од родот на именката, бидејќи придавката мора да ги има истите граматички белези како и именката до која стои. Вакви

и слични грешки постојано се среќаваат при изучување на македонскиот јазик како странски. За наша среќа, темата на истражување е обопштена и остава простор за понатамошно анализирање.

Библиографија

- Видоески, Б. 2005: *Правопис на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Просветно дело.
- Конески, Б. 2004: *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Просветно дело.
- Конески, К. 1995: *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје: Бона.
- Конески, К. 1999: *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Просветно дело.
- Минова-Ѓуркова, Л. 2007: *Грамматика на македонскиот стандарден јазик за странци*, Штип: 2-ри Август С.
- Минова-Ѓуркова, Л. 2000: *Македонски јазик за средното образование*, Скопје: Просветно дело.
- Минова-Ѓуркова, Л., Гочкова-Стојановска Т., Пановска-Димкова И. 2005: *Македонскиот јазик како странски: примена на техниките за тестирање според европски стандарди*, Штип: 2-ри Август С.
- Прирачниците издадени од Цетис мак, за средно и почетно рамниште.*
<<http://www.cetismak.edu.mk/>>16.05.2011.

МЕМОРИЈАТА-CONDITIO SINE QUA NON ЗА ТОЛКУВАЧИТЕ

Јадранка Тодевска¹

Апстракт: Дали некогаш додека сте следеле конференција на која се зборуваат 15 странски јазици, сте се прашале кој е клучниот елемент што овозможува воспоставување на разбирање меѓу учесниците? Одговорот е толкувањето. Овој труд нема да го посветиме на начинот на кој се организира една конференција од ваков ранг, туку на толкувачите и на нивната психичка особина која е *conditio sine qua non* – меморијата.

Колку добро толкувачот ќе се справи со притисокот што го наложува оваа улога, зависи од познавањето на работниот и на мајчиниот јазик, но и способноста за меморирање на голем број податоци. Симултаното толкување не значи зборување истовремено со говорникот, туку прво толкувачот чека додека говорникот не го заврши исказот (мислата), па потоа започнува со толкувањето. Временската разлика во зборувањето на говорникот и на толкувачот се нарекува *décalage*. Без добро извежбана меморија оваа временска разлика може да биде и најголем непријател на толкувачот. Со завршувањето на една мисла, говорникот започнува друга, а толкувачот допрва треба да ја истолкува првата мисла, а во меѓувреме да ја слуша и памети другата. Без доволно вежби за меморија, толкувачот се ограничува на паметење на помалку податоци, што во многу случаи може да претставува и огромен проблем особено кога се толкува од германски на македонски јазик. На пример, без да се слушне глаголот не може да се направи целина во толкувањето, а во многу случаи глаголот, во германскиот јазик, стои на крајот од реченицата. Во вакви случаи се очекува од толкувачот да антиципира, за да не загуби дел од исказот при толкувањето.

Клучни зборови: *меморија, учење, толкување, база на податоци, техника на бележење, странски јазик.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

THE MEMORY-CONDITIO SINE QUA NON FOR THE INTERPRETERS

Jadranka Todevska¹

Abstract: Have you ever asked yourself, when you were listening to a conference where attendants were speaking in 15 languages, what is the key element that makes communication successful? The answer is – the interpretation. We are not going to dedicate this paper on the organization of such conferences, but on the interpreters and one psychological characteristic which is condition sine qua non – the memory.

The ability of the interpreter to handle the pressure that comes with this profession doesn't depend on how well he/she speak the foreign and the native language, but on the ability to memorize a great deal of data. Simultaneous interpreting doesn't mean that the interpreter speaks at the same time with the speaker; the interpreter waits till the speaker finishes the idea, and then begins with the interpretation. The time-lag between the original and the interpretation is called *décalage*. Without good memory practices, this time-lag can be the biggest enemy of the interpreter. By finishing one idea, the speaker begins another and the interpreter has to start interpreting the first one while listening and remembering the second one. Without memory practices the interpreter limits himself to remembering only a small amount of data, which in many cases can be a big problem, especially while interpreting from German into Macedonian. For example, without having heard the verb in German, the interpreter can't get the whole idea. Most often the verb in German comes at the end of the sentence. In such situations it is expected from the interpreter to be able to anticipate, so there won't be any losses in the interpretation.

Key words: *memory, learning, interpreting, data base, note taking technique, foreign language.*

Вовед

Толкувањето е комплексна дејност која ги комбинира сите способности на личноста за постигнување на крајниот резултат – пренесување на пораката од еден јазичен код во друг. Но, не се работи само за трансфер, туку и за остварување на комуникација помеѓу страните кои не користат ист јазичен код. Најприменувани начини на толкување се консекутивно и симултано.

Столб на консекутивното толкување е системот на бележење, односно техниката на бележење на толкувачот.² Поради брзината со 2). Тодевска, Ј. (2010). Техники на бележење за консекутивно толкување, Годишен зборник

која се говори, секој толкувач треба да развие систем на бележење, составен од симболи и кратенки, за да може да запишува паралелно со зборувањето на говорникот, притоа без испуштање на детали, искази и примери. Но, и со перфектно развиен систем на бележење нема да може да се постигне најдобар ефект, доколку меморијата на толкувачот не е доволно извежбана. Според стандардите на Европската унија³, секој професионален толкувач треба да биде спремен да запишува до 6 минути говорење, па по завршувањето на овие 6 минути да настапи со толкување на говорот и да зборува најмногу 4,5 минути. Без разлика колку долго зборува говорникот, толкувачот треба да го заврши толкувањето за најмногу 75% од времето што му било потребно на говорникот. Со тоа се спречува појавување несигурност кај публиката и се задржува вниманието за следниот дел од говорот.

Она што најмногу му помага на толкувачот додека ги „чита“ симболите е меморијата. На пример, говорникот се отргнува од стандардниот текст и започнува со кажување на свое лично искуство или пак почне да кажува приказна, тогаш толкувачот може само да запише асоцијација со еден симбол или збор дека следува приказна (некој клучен елемент) и да се потруди да ја запамети, па кога ќе толкува тој воопшто нема да се користи со белешките и ќе оствари одличен контакт со публиката, гледајќи во присутните, притоа влевајќи им доверба во кажаното.

За разлика од консекутивното, симултаното толкување секогаш бара соодветна опрема која подразбира кабина со одлична звучна изолација, направена според ISO стандардите,⁴ микрофон, слушалки, удобно столче и сл. Кабината треба секогаш да биде поставена на повисоко ниво од публиката, за толкувачот да може да го гледа говорникот, а доколку има презентација, да може да чита од техничките помагала со кои се служи говорникот.

Но, како за консекутивното така и за симултаното толкување, меморијата е клучен сегмент во вршењето на таа дејност, која е единство од сите карактеристики и одлично развиени способности на личноста. Симултаниот толкувач е „двојна личност“, и слуша и говори истовремено. За да може да ги комбинира овие две активности, толкувачот се потпира на меморијата.

Најдобра вежба за вежбање на помнење на реченици е вежбата со повторување на истите зборови. Се почнува со еден збор и потоа некој друг учесник се надоврзува со повторување на првиот збор и продолжува

на Филолошкиот факултет во Штип, Штип, 189-195.

3). <http://ec.europa.eu/dgs/scic/>

4). <http://www.aiic.net/ViewPage.cfm/article79>

со друг. Потоа следниот ја повторува започнатата реченица без грешка и ја надополнува со уште еден збор. Доколку сте во можност да запаметите подолга реченица од 20 збора, тогаш имате развиена способност за меморирање на повеќе податоци кои се логички поврзани. Оваа вежба е тесно поврзана и со креативноста⁵, затоа што секој учесник треба да смисли соодветно надополнување на реченицата, притоа внимавајќи и на граматиката и на конструкцијата на реченицата.

Толкувањето е комбинација на интелектуалните способности кои се однесуваат на човековите сознанија активности: учење, помнење, мислење, говор. Според степенот на развиеност на способноста се разликуваат: надареност, талент и генијалност.

Помнењето може да се дефинира како психичка особина⁶ и ментална активност која ни овозможува стекнување на искуство и обновување на содржините кои порано се учени. Помнењето како психички процес има органски основи во кортексот и претставува сложен психички процес, бидејќи се состои од следниве психички процеси:

1. задржување или заборавање на она што е учено,
2. препознавање (некој вид сеќавање) на порано наученото и
3. повторување (сеќавање) на она што било во нашето искуство, што било научено.

Помнењето како способност им наметнало на научниците прашање дали се работи за една општа способност за помнење или за специфични способности на помнење, различни за различни содржини на материјалот кој се помни.⁷ Со помош на факторската анализа е откриено дека се работи за еден општ фактор на помнење и други фактори: групни и специфични. Што значи тоа? Тоа значи ако некој има добро помнење за сите видови содржини, сепак има подобро помнење за некои видови содржини. На пример, подобро ги помни визуелните содржини отколку аудитивните, моторните отколку вербалните и обратно.⁸

Помнењето ја сочинува основата на учењето, затоа што без помнењето на би можел правилно да се одвива процесот учење, ниту процесот на мислењето и фантазијата.

Една од најважните фази во процесот на помнењето е фазата на ретенција или фазата на здружување на впечатоците од претходните доживувања (перцепциите). Ништо не може да се препознае, репродуцира

5). Тодорова, И. (1994). Разбуди го својот креативен ум, Скопје

6). Алексоски, С. (2006). Општа психологија со криминалистичка психологија, Скопје.

7). Керамичиева, Р. (2002). Психологија во образованието и воспитанието, Скопје.

8). Алексоски, С. и Цветановиќ, В. (2002) Култура на општење во педагошка и деловна комуникација, Штип.

или пак избрише ако претходно не е задржано во нашиот мозок. Постојат повеќе фактори од коишто зависи колку и кои доживувања или информации ќе бидат задржани во нашето сеќавање.

Од психолошките фактори⁹ за ретенцијата се најважни: мотивацијата, афектите, интересите, ставовите, способноста за помнење аудитивни, визуелни впечатоци (ликови), идеи (зборови) и моторни движења, како и волјата (намерата) нешто да запомни. Суштината на ретенцијата, или на запомнувањето се состои во разликување на три видови промени и тоа: упростување, рационализација и нагласување на содржината. Речениците и зборовите што имаат смисла побрзо и полесно се задржуваат во нашето сеќавање.

Факторот за меморија (М-фактор) укажува на способност за задржување и обновување на впечатоци од непосредното помнење.

Препознавањето е еден вид на сеќавање, кое се случува кога препознаваме некој или нешто, дека порано биле дел од нашето искуство, биле перципирани. Препознавањето е полесно од сеќавањето. Помнењето е композиција од 4 нивоа:

1. сензорно регистрирање,
2. краткотрајно помнење,
3. долгорочно помнење,
4. ниво на процесирање.

Механичкото задржување го забележуваме кај оние субјекти што настојуваат да го запомнат секој збор од текстот. Тоа обично се случува кога учиме група зборови од некој туѓ јазик.

Стимулусот доаѓа преку сензорните рецептори (очите и ушите) во сензорна меморија. По влијанието на дразбите информациите се задржуваат кратко време, помалку од секунда во сензорната меморија во вид на ментални слики. Визуелната информација и слушната информација овде уште немаат никакво значење. Ако не се обработат (кодираат) во краткотрајната меморија (оперативната меморија) за следните 15 до 20 секунди информациите ќе се изгубат. Капацитетот на краткотрајната меморија е 7 ± 2 елементи, од 5 до 9 информациона единици. Со кодирањето на менталните слики во краткотрајната меморија се создаваат услови за нивно осмислување и пренесување во долготрајната меморија каде можат да се користат кога било, од каде не се губат, не се забораваат или барем каде постои понекогаш намалена можност за активирање на траги на некои информации.

9). Алексоски, С. (1997). Криминална психологија (психосоцијални фактори на престапништвото на младите), Штип.

Преку едно истражување се покажало дека за време на процесот на учењето, човечкиот мозок примарно го памти следново:¹⁰

1. податоците од почетокот на периодот на учење („ефект на првенство“);
2. податоците од крајот на периодот на учењето („ефект на скорашност“);
3. секој факт поврзан со поимите или обрасците кои се веќе складирани или во врска со другите аспекти од она што се учи;
4. секој факт кој е нагласен поради своето значење или единственост;
5. секој факт кој посебно го привлекува некое од петте сетила.

Забораването е комплементарен процес во однос на ретенцијата кој се состои во потполно или делумно, трајно или привремено губење на она што е научено. Забораването претставува губење на впечатоците што порано сме ги стекнале од влијанијата на надворешниот свет. Тоа значи дек помнењето се темели на осетите, перцепциите и претпоставките.¹¹ Всушност, препознавањето и репродукцијата се процеси што се насочени против забораването.

Меморијата – како „трезор на знаење“ по Цицерон го конзервира она што сме го осознале и измислиле, и варира од една до друга личност. По многу психолози и меморијата може да се култивира и да се вежба.¹²

Техниките за меморија или мнемотехниките,¹³ се збир на мемориски шифри или клучеви кои им овозможуваат на луѓето да запаметат без грешка сè што сакаат. Експериментите во врска со овие техники покажуваат дека доколку личноста запамети 9 од 10 факти, користејќи една или повеќе од мнемотехниките, ќе биде во состојба да запамети 900 од 1.000, 9.000 од 10.000, 90.000 од 1.000.000 итн. Слично на ова, оној кој е во состојба да ги запамети сите 10 ќе биде во состојба совршено добро да ги запамети и 1.000.000 информации. Овие техники ни помагаат да пребаруваме низ огромната база на податоци складирана во нашата меморија и лесно да пронајдеме сè што сакаме.

За толкувачите би било корисно да ги тестираат своите способности за паметење. Следуваат неколку тестови за вежбање на меморијата со клуч за пресметување на резултатите.¹⁴

10). Buzan, T. i Buzan, B. (1999). *Маре ума*, Beograd.

11). Алексоски, С. (2007). *Деловна комуникација*, Скопје.

12). Трајкова, В. (1995). *Психологија*, Скопје.

13). Зиганов, М. и Козаренко, В. (1999). *Мнемотехника*, Москва.

14). Со првото решавање на тестовите ќе добиете слика за степенот на развиеност на вашата меморија. Сепак, не треба да се разочарувате доколку резултатот не е задоволувачки. Тестовите можат да ви помогнат да ја вежбате вашата меморија и со понатамошното решавање на овие или на слични тестови да го следите напредокот кој сте го постигнале.

Тест за последователно помнење¹⁵

Само еднаш прочитајте ја следнава листа составена од 20 поими. Потрудете се да запаметите што е можно повеќе со редоследот на кој се напишани. Потоа на страна запишете ги сите поими кои сте ги запаметиле, според редоследот.

1. тапети;	11. слон;
2. планина;	12. затвор;
3. здолниште;	13. огледало;
4. жица;	14. куфер;
5. сладолед;	15. билка;
6. ножици;	16. енергија;
7. закачалка;	17. сеф;
8. часовник;	18. диња;
9. медицинска сестра;	19. мелез;
10. парфем;	20. чевлар.

Резултатот ќе го бележите на два начина: прво запишете го бројот на поими кои сте ги запаметиле од можните 20, а потоа запишете го бројот на поими кои сте ги запаметиле со правилниот редослед. (Ако замените два поими, тогаш и двата се грешни во однос на редоследот.) Дајте си по еден поен за секој запаметен поим и по еден за секој поим наведен со исправниот редослед. (Вкупниот број на поени е 40).

Број на запаметени поими: _____

Број на погрешни поими: _____

Број на поими со правилен редослед: _____

Број на поими со погрешен редослед: _____

Тест за меморирање со асоцијации¹⁶

Дајте си 60 секунди за да ја запаметите следната листа од поими. Цел на овој тест е да запаметите што повеќе поими, така што ќе знаете под кој број се наоѓа секој од нив.

1. атом;
2. дрво;
3. стетоскоп;
4. кревет;
5. кугларница;

15). За повеќе тестови види Buzan, T. (2000). *Savršeno pamćenje*, Beograd.

16). За полесно да ги запаметите поимите по вистинскиот редослед, најдобро е да пробате да направите приказна од нив, да ги поврзете преку асоцијации. На пример: Вашето омилено цвеќе е засадено во цреп, а Вие седејќи под чадорот јадете мед и уживате во убавината на цветот. Подоцна влегувате дома и ги миете забите со четка и паста за заби.

6. цреп;
7. чадор;
8. мед;
9. четка;
10. паста.

Запишете ги запомнетите поими по зададениот редослед

10. _____	1. _____
8. _____	3. _____
6. _____	5. _____
4. _____	7. _____
2. _____	9. _____

Број на исправни поими: _____

Тест за помнење цифри

Добро погледнете го секој од овие петнаесетцифрени броеви, задржувајќи се на секој не повеќе од 30 секунди. По половина минута запишете го бројот онака како што сте го запаметиле.

1. 798465328185423
2. 493875941254945
3. 784319884385628
4. 825496581198762

Запишете го секој запомнат петнаесетцифрен број.

Дајте си по еден поен за секоја цифра која е напишана со правилен редослед. Вкупниот број поени е 60. Вашиот резултат: _____

Тест за помнење телефонски броеви

Следнава листа проучувајте ја две минути и обидете се да ги запаметите сите телефонски броеви. Потоа запишете ги одговорите.

Вашиот омилен продавач

800-896

Вашиот партнер за тенис	146-326
Вашиот матичен лекар	578-079
Вашиот продавач на весници	868-228
Вашиот цвеќар	180-089
Вашиот туристички агент	332-207
Вашиот омилен театар	267-900
Вашата омилена дискотека	710-902
Вашето омилено кино	260-535
Вашиот омилен ресторан	314-030

Сега запишете ги запомнетите телефонски броеви.

<i>Вашиот омилен продавач</i>	_____
Вашиот партнер за тенис	_____
Вашиот матичен лекар	_____
Вашиот продавач на весници	_____
Вашиот цвеќар	_____
Вашиот туристички агент	_____
Вашиот омилен театар	_____
Вашата омилена дискотека	_____
Вашето омилено кино	_____
Вашиот омилен ресторан	_____

Заклучок

Оваа професија од толкувачот бара постојано да биде во тек со најновите случувања, да чита стручна и слободна литература како на мајчиниот, така и на работните јазици, секојдневно да вежба да толкува, пред сè консекутивно толкување (затоа што не бара посебни услови за работа, се вежба во групи од најмалку двајца толкувачи од кои едниот чита, а другиот запишува), константно да го продлабочува својот систем на бележење, да практикува вежби за меморија, да совладува нова терминологија и сл. Единствено со напорна работа и вложување на многу труд толкувањето ќе ви причинува задоволство.

Библиографија

- Алексоски, С. (2006). *Опита психологија со криминалистичка психологија*, Скопје.
- Алексоски, С. (2007). *Деловна комуникација*, Скопје.
- Алексоски, С. и Цветановиќ, В. (2002) *Култура на општење во педагошка и деловна комуникација*, Штип.
- Алексоски, С. (1997). *Криминална психологија (психосоцијални фактори на престапништвото на младите)*, Штип.

- Buzan, T. i Buzan, V. (1999). *Маре ума*, Београд.
- Buzan, T. (2000). *Savšeno pamćenje*, Београд.
- Зиганов, М. и Козаренко, В. (1999). *Мнемотехника*, Москва.
- Керамичева, Р. (2002). *Психологија во образованието и воспитанието*, Скопје.
- Тодевска, Ј. (2010). *Техники на бележење за консекутивно толкување*, Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Штип, Штип, 189-195.
- Тодорова, И. (1994). *Разбуди го својот креативен ум*, Скопје.
- Трајкова, В. (1995). *Психологија*, Скопје.
- <http://ec.europa.eu/dgs/scic/>
- <http://www.aiic.net/ViewPage.cfm/article79>

РАЗГРАНИЧУВАЊЕ НА ПОИМИТЕ ПРЕВЕДУВАЊЕ И ТОЛКУВАЊЕ

м-р Драгана Кузмановска¹
м-р Даринка Веселинова¹
Биљана Петковска¹

Апстракт: Јазикот е средство за комуникација меѓу луѓето и служи за размена на податоци, мислења и идеи, без разлика дали се пренесува директно од човек на човек или индиректно преку медиумите. Таквата комуникација може да се одвива непречено, доколку станува збор за комуникација меѓу говорители на ист јазик, или со потешкотии, кога станува збор за говорители на различни јазици меѓу кои на посреден или непосреден начин се пренесуваат елементи од едниот систем на другиот. Пренесувањето на елементите доведува до системски промени кои можат да бидат конвергентни, што подразбира „одреден степен на два одвоени система“. Таквиот процес на пренесување на елементите од еден до друг систем се нарекува преведување. Преведувањето е корисна работа, затоа што им дозволува на луѓето да се разбираат меѓу себе иако не ги познаваат јазиците на другите луѓе. Луѓето отсекогаш стапувале во контакт едни со други, но денешните средства за комуникација (било обичните, било информациските патишта) наметнуваат потреба од речиси секојдневно општење со луѓе кои зборуваат други јазици што не можело ни да се замисли пред еден век, на пример. Оттука произлегува и потребата од изучување на повеќе странски јазици, како произведување на повеќе кадри од областа на преведувачи/ толкувачи. Токму оваа диференцијација на преведувач и толкувач е предмет на овој труд.

Клучни зборови: *јазик, комуникација, преведување, толкување, еквиваленција.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

DISTINGUISH THE CONCEPTS OF TRANSLATION AND INTERPRETATION

Dragana Kuzmanovska, M.A. ¹

Darinka Veselinova, M.A. ¹

Biljana Petkovska ¹

Abstract: Language is a mean of communication between people and is used for data exchange, opinions and ideas, without any difference whether it is transferring directly between people or through the media. If the communication is between speakers of same language then it is freely and if it is between speakers from different language areas who transfer elements from both languages then it has some difficulties. Transfer of the elements leads to systematic changes which can be convergent and this means ‘certain level of two different systems’. That kind of transferring process of the elements from one to another system is called translation. Translation is useful thing because it allows to people to understand each other although they do not know the languages of other people. People has always contacted between themselves but today’s means of communication (whether the usual one, or the informational one) implies a need of everyday communication with people who speak other languages that was unimaginably before a century. This is the reason for the need of studying more foreign languages and producing more teaching and translators stuff. The differentiation between the translator and interpreter is the goal of this paper.

Key words: *language, communication, translation, interpreting, equivalence.*

Јазичното интерпретирање или толкување е интелектуална активност на поедноставна комуникација со говорениот јазик или јазикот на знаци, и тоа симултано и консекутивно меѓу две или повеќе употребени јазици. Функционално, интерпретирањето и толкувањето не можат да се изедначат меѓусебно. Во професионалната смисла на зборот, интерпретирањето ја покажува појавата на поедноставување на формата на комуникација или јазичната форма во својот еквивалент, или приближен еквивалент, и тоа во друга јазична форма. Толкувањето го покажува самиот исход, а притоа доаѓа до преточувањето на пораката во говор, јазикот на глувонемите, писмениот, на вербалните знаци или други јазични форми. Сето тоа е многу важно, со цел да се избегнат недоразбирањата. Всушност, толкувачот е личноста, која го преточува, преведува изворниот јазик во јазикот цел.

Задачата на толкувачот е да ги преведе усно сите семантички елементи (тонот и содржината) и секоја намера и чувство на пораката, што ја дава говорителот на говорниот јазик и таа треба да се пренесе на слушателите, значи на јазикот цел. Посебната улога на преведувачот во општеството е вешто опишана во еден есеј, напишан од Игнаци Красицкиј – „полскиот Ла Фонтен“, архиепископ на Полска, поет, енциклопедист, автор на првиот полски роман и преведувач од француски и грчки: „Преведувањето ... е, всушност, уметност истовремено достојна за почит и доста тешка, и затоа не е трудот и судбината на едноставниот ум; треба да биде практикувано од страна на оние кои се способни да бидат актери, кога ќе ја видат поголема корист во преведување на туѓите дела отколку на своите и ја сметаат за поважна услугата што ја дале за својата земја, од нивната сопствена слава“.

Покрај тоа што можат да се користат меѓусебно, толкувањето и преведувањето не се синоними, сепак тие се однесува на усниот и писмениот превод на некое одредено значење меѓу два јазика. Толкувањето се среќава во вистинското време, во сегашно време и притоа физички (значи на лице место), снимено на телевизија или реализирано по телефон и тоа на одредена група. Сите овие услуги толкувачот може да ги реализира со партнер или сам. Од друга страна, пак, преведувањето е преведување или преточување на некое мислење од писмена на писмена форма (пишано, снимено на касета, знак) на некој друг јазик. Преведувачот има време и пристап до други извори (речници, глосар и сл.) за да даде веродостоен, вистински и точен преведен документ, односно превод. Многу чест, непрофесионален и неуспешен концепт на толкувањето е кога се толкува збор по збор, значи кога се употребува иста таква синтакса на преведувањето. Тоа е непрактично, бидејќи буквално толкување на пораката на јазикот извор би бил нелогичен и неразбран од слушателот на јазикот цел. На пример, фрази од шпански јазик: *Está de viaje*, буквално оваа фраза би се превела на англискиот јазик како: *Is of voyage* (без значење во англискиот јазик), ама во овој случај верен, точен и прецизен превод со тоа значење би бил *'He/She/You is/are travelling'* or *'He/She/You is/are out of town'* или „тој/таа/ти патува(ш)“ или „тој/таа/ти не е/си во градот, на германски би се превела како: *'Er/Sie/Es reist'* или *'Er/Sie/Es macht eine Reise'* или *'Er/Sie/Es ist unterwegs'*. Целото значење, тонот и стилот се најважни во овој случај, а не синтаксата на изворниот јазик.

За разлика од преведувањето, толкувањето треба да биде на еден поголем стандард на прецизност. Кај преведувањето има повеќе време за размислување и можност на замена на секој збор или реченица пред да му се даде на клиентот крајниот преведен текст. Толкувачот се обидува во

секое време да постигне прецизност, ама може да испушти некои детали, податоци на оригиналниот (изворниот) говор и при толкувањето да се изостави нешто во јазикот цел. Тоа се прави, пред сè, кога говорителот зборува многу брзо или набројува повеќе работи без правење на пауза.

При толкувањето во суд не е дозволено испуштање на информација од изворниот јазик, се едно колку брзо зборува изворниот говорител, бидејќи прецизноста за толкувачите не е само принцип туку и задолжителност. Менувањето на дури само еден збор во основниот начин може целосно да доведе до погрешно разбирање на фактите. Најважниот фактор за тоа ниво на прецизност е употреба на тим од два или повеќе толкувачи и тоа за време на еден подолг процес, со еден активен толкувач и вториот како надгледувач за поголема прецизност.

Долго време постоела илузијата дека толкувањето е само разбирање на јазичните знаци и нивно заменување со други знаци. Селескович (1991:37) вели дека е широко застапено мислењето оти процесот на толкување е чист декодирачки процес и оти зборовите или реченичните делови поседуваат свои партнери во другите јазичи, па можат да се претвораат, како што германскиот збор „fünf“ гласи „cinq“ на француски или „five“ на англиски. Но, толкувачкиот процес во суштина го овозможуваат многу посложени операции, кои начално се одвиваат во рамките на две фази: рецептивна (рецепција на појдовниот текст) и продуктивна (продукција на целниот текст) (Кауц 2002:62), меѓу кои нема строго разграничување².

Рецептивната фаза се однесува на восприемањето на текстот што треба да се толкува и ги опфаќа слушањето и разбирањето, а паралелно со тоа и анализирањето и меморирањето на примените информации. При слушањето на текстот се врши пренесување на акустичните сигнали што дошле до увото, со помош на нервите до мозокот, каде што потоа се врши анализата, а разбирањето е многу посложен процес. Кауц (2002:71) во врска со разбирањето смета дека човекот ги идентификува зборовите и нивните меѓусебни врски (во реченици, сегменти од текстови, цели текстови) и дека ги поврзува сознанијата за текстот со вонјазичната реалност која се огледува во текстот, а кон која припаѓаат и излагачот на оригиналот и адресатот на јазикот-цел.

Разбирањето е индивидуално и зависи од повеќе фактори: хоризонтот на испраќачот и на примачот, нивното јазично познавање, ситуацијата и контекстот (Шернер, кај Норд 1991:100). Херман (1981:131) вели: Значи можно е, а во пракса е и вообичаено, различните реципиенти да го „разбираат“ истиот текст на различен начин. Разбирањето е креативен 2). Кирххоф (1977:282) покрај рецептивната и продуктивната фаза (која тој ја нарекува фаза на реконструкција), ја изделува како посебна и фазата на прекодирање (герм. Umschlüsselungsphase).

и конструктивен чин кој ја надминува информацијата, кодирана во исказот. (*Es ist also durchaus möglich und in der Praxis der Normalfall, dass verschiedene Textrezipiente denselben Text verschieden „verstehen“. Verstehen ist ein schöpferischer, konstruktiver Akt, der immer über die in der Äußerung selbst kodierte Information hinausgeht.*)

Разбирањето на толкувачот се разликува од обичното разбирање. Толкувачот разбира брзо, интуитивно, селективно, со доверба и целесообразно. Тој ја разбира смислата на кажаното во целина и секогаш во нејзиното културно и ситуациско опкружување, потпирајќи се на извесни асоцијации од искуството и реалноста. Толкувачот не може да го разбере секој збор, затоа што ниту еден човек не го разбира секој збор ниту во мајчиниот јазик, па многу често, и тоа со голем ризик, погодува кога ќе најде на пречки во разбирањето.

Со цел да се разбере слушнатото, во текот на слушањето се врши текстуалната анализа, и тоа од макроструктурна и микроструктурна перспектива, кои заемно не се исклучуваат, туку се надополнуваат. Од макроструктурна перспектива толкувачот ја зема предвид целината на текстот во поглед на глобалната тематска прогресија, заедно со неговите придружни елементи: цел, функција, типологија и сл., а микроструктурната димензија на анализата се однесува на помалите смисловни единици, на пр. реченици или реченични делови од повеќе аспекти (синтаксички, лексички, семантички и сл.). Потоа се одвива процесот на асимилација (Вилет 1991:98), односно кратко задржување на разбраната содржина во меморијата, давајќи му предност на она што се смета за поважно т. н. фокусирање, во кое дејствуваат заедно интонацијата, збороредот и информациското расчленување на тема-рема (Герцимиш-Арбогаст 1994:133).

За сето време толкувачот развива макростратегија за тоа како да ја направи разбирлива за новиот реципиент слушнатата, разбраната и меморираната содржина. За таа цел избира рамки адекватни на целта и според нив создава нов текст на јазикот-цел т. н. процес на синтеза (Кауц 2002:107). Ова е т.н. продуктивна фаза на толкувањето или фаза на текстуализирање, која се карактеризира со прецизност, разбирливост и коректност. Овде може да се прикријат евентуалните содржински недостатоци (Вилет 1991:100).

Продуктивната фаза, а впрочем и целиот транслациски процес, резултира со создавање на соодветен текст-цел или транслат. Но, што значи тоа да биде еден транслат соодветен? Каков треба да биде текстот-цел за да биде транслацијата успешна? Герцимиш-Арбогаст (1994:14) смета дека не треба да се одговара на прашањето дали е еден транслат добар или лош,

туку добар или лош во однос на што. Според Шмит (1999:44), критериум за проценка на квалитетот на транслатот е прашањето дали транслатот ѝ одговара на својата цел. Според Рајс/ Фермер (1991:114), услов за успешен трансфер е постигнувањето кохерентност за реципиентот (интратекстуална кохерентност) и кохерентност меѓу појдовниот текст и транслатот (интертекстуална кохерентност). Норд (1993:291) смета дека е потребно да се има лојалност во однос на интенцијата на испраќачот и очекувањата на примачот, и да ѝ се биде потчинет на функцијата на текстот во новата комуникациска ситуација. За разлика од Пепке (1994:106), кој истакнува дека не постои совршен превод, многумина ја застапуваат тезата дека пренесувањето некогаш може да биде појасно и подобро формулирано и од оригиналот (Вилет 1991:95).

Заклучок

Од овој труд може да произлезе следниов заклучок, дека сите оние кои зборуваат некој странски јазик не се секогаш добри преведувачи/ толкувачи за тој јазик. Во заедницата на преведувачи/ толкувачи е општоприфатено дека најдобрите преводи/ толкувања се направени од страна на лица кои преведуваат од туѓ на својот мајчин јазик, бидејќи е ретко некој кој го изучувал вториот јазик да има целосна елоквентност на тој јазик. Еден соодветен преведувач/ толкувач добро го разбира изворниот јазик, има специфично знаење за темата на текстот и е добар писател во целниот јазик. Покрај тоа, тој не е само двојазичен, туку и има познавање од двете култури. Како и со други човечки активности, разликата помеѓу уметност и занает главно е прашање на степен. Иако поимите преведувач и толкувач се употребуваат во ист контекст, треба да се знае дека постои јасно диференцирана граница помеѓу нив, која се обидовме во овој труд да ја образложиме. Се надеваме дека помогнавме да се отвори еден нов хоризонт за идните истражувачи.

Библиографија

- Gerzymisch-Arbogast, H.(1994): *Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum*. Tübingen/Basel: Francke.
- Hörmann, H.(1981): *Einführung in die Psycholinguistik*. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft.
- Kautz, U.(2002): *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Iudicium.
- Kirchhoff, H. (1977): *Die Grundformen der Translation*. In: Bender, K.H./ Berger, K./Wandruszka, M. (Hrsg.): *Imago Linguae. Beiträge zu Sprache, Deutung und Übersetzen*. Festschrift zum 60. Geburtstag von Fritz Pöpcke. München: Fink, 279-287.

- Коцева Д., (2010): „Теорија на преведувањето“. Зборник на Филолошки факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“, Штип, Вол.1:171-179.
- Nord, Ch.(1993): Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften. Tübingen und Basel: Francke.
- Nord, Ch.(1991): Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Heidelberg: Groos.
- Päpcke, F. (1994): Textverstehen-Textübersetzen-Übersetzungskritik. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.): Übersetzungswissenschaft - Eine neue Orientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis. Tübingen/Basel: Francke, 106-132
- Raiß, K/Vermeer,H.J.(1991): Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie Tübingen: Niemeyer.
- Seleskovtch, D. (1991): Zur Theorie des Dolmetschens. In: Kapp, V. (Hrsg.): Übersetzer und Dolmetscher. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis. Tübingen: Francke, 37-49
- Schmitt, P.A.(1999): Translation und Technik. Tübingen: Stauffenburg.
- Willett, R.: Die Ausbildung zum Konferenzdolmetscher. In: Kapp, V. (Hrsg.): Übersetzer und Dolmetscher. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis. Tübingen: Francke 1991, 87-109.

ТОЛКУВАЧКИ ПРОБЛЕМИ

м-р Даринка Веселинова¹

Апстракт: Трудот со наслов „Толкувачки проблеми“ започнува со кус вовед во науката за толкувањето како дисциплина која е млада, несамостојна и која сè уште се развива. Потоа се определува процесот на толкување и се дефинираат толкувачките проблеми со кои толкувачот се соочува често при својот професионален ангажман и се разграничуваат толкувачките проблеми од толкувачките тешкотии. Следува кус преглед на најчестите проблеми што се јавуваат во процесот на толкување во однос на причинителите: појдовниот текст, јазичниот и културниот пар и прагматската заднина, иако постојат и други класификации, како на пример, според фазата од толкувачкиот процес, во која се јавуваат и според тоа дали се препознатливи или не. Потоа се прави дидактички пристап кон толкувачките проблеми со наведување на генералните стратегии што се користат секојдневно во толкувањето, како и на генералните стратегии по кои посегнува толкувачот кога ќе најде на некаков проблем. На крај се заклучните согледувања од оваа научна работа.

Клучни зборови: *толкувачки проблем, толкувачка тешкотија, толкувач, стратегија, транслаторна грешка.*

PROBLEMS IN THE INTERPRETING

Darinka Veselinova, M.A.¹

Abstract: This paper entitled “Problems in the interpreting” begins with a short introduction in the translation science as a discipline which is new, not autonomous and is still developing. Later we determinate the process of interpreting as well as the interpreting problems the interpreter faces in the course of his professional work and we distiguish interpreting problems from the interpreting difficulties. After that follows a short review of the problems that appear most often in the process of interpreting concerning the causes: the original text, the language and the cultural pair and the pragmatcal

1).Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

background, even though there are other classifications, as follows : according to the phase of the interpreting process where they occur and according to the matter whether they can be recognized or not. Then follows a didactic approach to the interpreting problems, stating the general strategies that are usually used in the interpreting as well as the general strategies that the interpreter resorts to when he is faced with a problem. Last but not least is the conclusion.

Key words: *interpreting problem, interpreting difficulty, interpreter, strategy, interpreting mistake.*

Вовед

Науката за толкувањето, како делумна дисциплина на транслатологијата (Курц 1996:13), има за цел да обезбедува теоретско-методолошки основи за адекватно опишување на процесот на толкување, за утврдување на можностите и границите за толкување и да понудува хипотези, модели, теории и стратегии. Со толкувањето, а особено со феноменот истовремено слушање и зборување најпрво се занимавале научници од други научни полиња, на пример од когнитивната психологија, контрастивната лингвистика, текстлингвистиката, текстпрагматиката, реториката, стилистиката, теоријата за литература, комуникологијата и сл. Почетокот на науката за толкувањето, како посебна научна дисциплина се поврзува со последните неколку децении на минатиот век (Курц, 1996:13). Тогаш се вршат експериментални истражувања што резултираат со многубројни публикации од страна на толкувачи, психолози и лингвисти. Најпрвин се дискутирало за практичните проблеми во толкувањето, а многу подоцна за теоретските, што целосно одговарало на потребите.

Долго време постоела илузијата дека толкувањето е само разбирање на јазичните знаци и нивно заменување со други знаци. Селескович (1991:37) вели дека е широко застапено мислењето дека процесот на толкување е чист декодирачки процес и дека зборовите или реченичните делови поседуваат свои партнери во другите јазици и може да се претвораат, како што германскиот збор ‚fünf‘ се нарекува ‚cinq‘ на француски. Но, толкувачкиот процес во суштина го овозможуваат многу посложени операции, кои се одвиваат во рамките на две фази: рецептивна (рецепција на појдовниот текст) и продуктивна (продукција на целниот текст) (Кауц, 2002:62), меѓу кои нема строго разграничување². И во едната и во другата фаза од толкувачкиот процес толкувачот се соочува со голем број предизвици, тешкотии и проблеми. Токму толкувачките

2). Кирхоф (1977:282), покрај рецептивната и продуктивната (која тој ја нарекува фаза на реконструкција), ја изделува како посебна и фазата на прекодирање.

проблеми се предмет на ова истражување, кое се врши со цел да се утврди поимот толкувачки проблем и да се направи кус преглед на најчестите проблеми со кои би можел да се соочи толкувачот, како и да му се укаже на можностите за нивно надминување.

Толкувачки проблеми vs толкувачки тешкотии

Толкувачките проблеми се индивидуални и не го засегнуваат секој толкувач во иста мера, а се јавуваат најчесто во рецептивната фаза од толкувањето, иако на слушачите им се чини дека е поспектакуларно пренесувањето на информациите отколку нивното приманье (Фелдвег 1996:191). Кауц (2002:119) смета дека транслаторните проблеми настануваат секогаш кога не може автоматски со прекодирање 1:1 да се предадат од појдовниот текст во јазикот-цел единиците, туку мора да се направат лексички, граматички, функционално-стилски, па дури и семантички промени. Но, со тоа е опфатен само еден сегмент од дефиницијата на Норд (1991:173), според која транслаторните проблеми се објективни и произлегуваат од појдовниот текст, од поставената задача, од дистанцата меѓу појдовната култура и културата-цел и од структурните разлики меѓу појдовниот текст и текстот-цел, независно од компетенцијата на преведувачот и од работно-техничките услови, а толкувачките тешкотии се предизвикани, главно, од личноста и од компетенциите на толкувачот, како и од неговата работна ситуација, вклучувајќи ги сите надворешни фактори, кои не го засегнуваат појдовниот текст, ниту пак јазичната и културната двојка.

Преглед на толкувачките проблеми

Според причинителите, транслаторните проблеми можат да бидат прагматски, културно-специфични и јазичноспецифични (Кауц 2002:119), а Норд (1991:181) ги додава и проблемите што произлегуваат од појдовниот текст. Овде се прави нивна комбинација и се нуди следнава поделба: толкувачки проблеми причинети од појдовниот текст, толкувачки проблеми причинети од јазичните и културните особености, толкувачки проблеми причинети од прагматиката.

Појдовниот текст може да претставува извор на толкувачки проблеми ако на макроструктурно ниво не ги нуди потребните информации или нуди неповолности со темата, формата, содржината, структурата, пресупозициите, референцијата, типологијата, кохерентноста, илокуцијата и сл.; ако на микроструктурно ниво се јават неповолности со семантиката (неповолна прогресија тема-рема, премалку редувантни елементи, непрецизни супрасегментни особини), со лексиката

(повеќезначни лексеми, непозната стручна терминологија, социолекти, идиолекти, дијалекти, региолекти); со стилот (иронија, метафора, идиоми, персонификација, повторување) и со синтаксата (заплеткани реченици, елиптични конструкции, повеќезначни релации меѓу реченичните членови, повеќефункционални реченични членови) или ако е текстот предолг или прекус³, прекомпликуван, прецизен и полн со информации, непотполн, нејасен, потивречен итн.

Јазичноспецифичните толкувачки проблеми се резултат на структурните разлики меѓу системите на двата јазика, и тоа на лексички план: лажни двојки⁴ (герм. *falsche Freunde*, франц. *faux amis*, англ. *false friends*), лексички празнини или постоење на поголем или помал број преводни единици во едниот јазик, за разлика од другиот, различни конотации на значењата на зборовите и сл., а на граматички план кога едни граматички содржини од едниот јазик мора да се пренесат со други сосема различни граматички структури во другиот јазик.

Проблеми со толкувањето нема само на полето на јазичниот систем, туку и тогаш кога меѓу припадниците на различни јазични заедници се констатираат социокултурни дискрепанци, т.н. културноспецифични толкувачки проблеми. Дискрепанците во нормите, навиките, очекувањата и конвенциите условуваат разлики во општите предзнаења меѓу примачите на оригиналот и примачите на транслатот, па дури и разлики во лексиката (реалии⁵, идиоми и сл.). Ваквите разлики треба да ги има толкувачот на ум уште пред да започне со толкувањето.

Прагматските толкувачки проблеми се јавуваат кога не се воспоставува прагматска рамнотежа меѓу зборуваачот, слушаачот и ситуацијата⁶, меѓу функцијата на појдовниот текст и функцијата на текстот-цел, меѓу толкувачот и излагачот, меѓу примачот на изворниот текст и примачот на транслатот, потоа ако не се земат доволно предвид комуникациските ситуации, намерата на излагачот, поводот, времето и местото на толкување и др.

3). Некогаш му се даваат на толкувачот половични реченици, а некогаш текстови, што траат подолго отколку што тој очекува. Должината на текстот е особено релевантна за консекутивното толкување.

4). Тоа се лексеми кои иако звучат и изгледаат исто или слично, во различните јазици имаат различни значења.

5). Реалиите, по правило, се лесно препознатливи културни специфики. Тие се присутни кога еден предмет го има само во една од двете споредувани култури и за терминот во појдовната култура не постои соодветен термин во културата-цел (Шмит, 1999:58).

6). Во рамките на текстпрагматиката оваа релација е позната како „триаголник“ (Дреслер, 1991:64).

Постојат и други класификации на толкувачките проблеми: според фазата од толкувачкиот процес во која се јавуваат постојат дефекти во разбирањето и проблеми со формулирањето (Шмит 1999:389), а според тоа дали се препознатливи или не, постојат очигледни (евидентни) и скриени (латентни) проблеми (Шмит, 1999:56).

Дидактички пристап кон толкувачките проблеми

Човечкиот мозок е таков што секогаш кога ќе се најде на некоја неизвесност, несигурност или пречка во нормалниот тек на некоја активност се труди да ја отстрани. За успешно справување со каков било проблем е неопходно препознавање на проблемот, опишување на проблемот, развивање на стратегии за решавање на проблемот и проверување на решението (Вилс, 1992:63), а за сите операции за решавање на проблемите е заедничко што се базираат врз принципот на обиди и грешки, се искористуваат старите информации за да се намали периодот меѓу препознавањето и решавањето на проблемот, се одвиваат чекор по чекор и се бара извесен потенцијал за креативност (Вилс 1992:51).

Постојат генерални стратегии за овозможување (и олеснување) на процесот на толкување и генерални стратегии за надминување на проблемите во толкувањето.

Генералните стратегии во толкувањето се применуваат и без да постои конкретен толкувачки проблем, па затоа се сметаат за нормален дел од толкувачкиот процес: селективно и интензивно слушање, користење на асоцијации т.е. поврзување на присутните сцени со слушнатите рамки, антиципирање, т. е. предвидување на сè уште некажаното врз основа на веќе слушнатото и активираното предзнаење, сегментирање на смисловните единици, бележење (кај консекутивното толкување), временско поместување, транскодираније, односно создавање на нов текст навраќајќи се постојано на меморираното, компримирање со конкретизирање, елиминирање на редувантните елементи, фокусирање, односно потенцирање на релевантите, контролирање на текстот-цел и многу други.

Генералните стратегии за надминување на толкувачките проблеми се општи и најчесто применливи врз повеќе проблеми од сличен вид: користење на контекстот; чекање да се добијат повеќе информации; консултирање документи во кабина; поставување повратни прашања; обраќање до слушателите со коментирање, коригирање врз основа на енциклопедиско знаење, упатување кон друг извор на информации; поставување повратно прашање, мобилизирање на пасивниот колега, а во краен случај и отстапување на колегата да толкува; тактичко испуштање

на зборови; игнорирање; приближна фонетска репродукција (на пр. при недоволно добро слушнати имиња); парафразирање; редуцирање; адаптација; преферирање; генерализирање; апроксимација; пермутација; транспозиција; модулација; експанзија; редукција и многу други (повеќе за стратегии во толкувањето кај Калина, 1998:213, Кауц, 2002:324, Шрајбер, 1998:152).

Заклучок

Секој толкувач сам одлучува за тоа на кој начин ќе се справува со проблемите, а исходот зависи, меѓу другото, и од обемот и видот на проблемот, од јазичниот контекст, од нејазичните придружни елементи, од ситуацијата (времето на располагање, неопходноста од решавањето на проблемот и сл.), од јазичната и културната двојка, од толкувачот (колку е снаодлив, искусен, брз, подготвен) и др. Кога ќе најде на проблем, било во рецептивната, било во продуктивната фаза, толкувачот може да се повика на своето искуство ако има и порано решавано сличен проблем, може да користи автоматизирани и рутинизирани стратегии⁷ врз основа на веќе познати модели, применувани врз проблеми од сличен вид или пак во истиот момент со активирање на својот ум да користи нешто сосема ново како стратегија. Во спротивно може лесно да направи грешка. Транслаторна грешка е „непридржување до ситуациските норми на јазичниот контакт што се базира врз недостиг од јазично познавање или блокирање на разбирањето поради недоволно познавање на областа“ (Норд 1991:194).

Во обидот да се справи со толкувачките проблеми толкувачот може да најде на три ситуации: решливост, делумна решливост и нерешливост на проблемот.

Библиографија

- Dressler, W.: Der Beitrag der Textlinguistik zur Übersetzungswissenschaft. In Kapp, V. (Hrsg.): *Übersetzer und Dolmetscher. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis*. Tübingen: Francke 1991, 61-71
- Feldweg, E.: *Der Konferenzdolmetscher im internationalen Kommunikationsprozess*. Heidelberg: Groos 1996
- Gerzymisch-Arbogast, H./Mundersbach, K.: *Methoden des wissenschaftlichen Übersetzens*. In Zusammenarbeit mit Fleddermann, I. usw. Tübingen/Basel: Francke 1998
- Gile, D.: *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: Benjamins 1995

7). Постојат и веќе фиксирани правила за пренесување на одредени изрази, односно стандардни решенија за транслаторните проблеми (Кауц 2002:127) во однос на лексиконот, зборообразувањето, фразеологијата, синтаксата итн. Со нив се занимава контрастивната лингвистика.

- Holz-Mänttäri, J.: Translatorisches Handeln – theoretisch fundierte Berufsprofile. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.): *Übersetzungswissenschaft - Eine neue Orientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis*. Tübingen/Basel: Francke 1994, 348-374
- Kalina, S.: *Strategische Prozesse Beim Dolmetschen. Theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen: Narr 1998
- Kalina, S.: Zum Erwerb strategischer Verhaltensweisen beim Dolmetschen. In: Lauer, A./Wills, W. (Hrsg.): *Übersetzungswissenschaft im Umbruch*. Tübingen: Narr 1996, 271-280
- Kapp, V.: Probleme von Theorie und Praxis in der Ausbildung zum Übersetzer und Dolmetscher. In: Kapp, V. (Hrsg.): *Übersetzer und Dolmetscher. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis*. Tübingen: Francke 1991, 7-12
- Kautz, U.: *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Iudicium 2002
- Kirchhoff, H.: Die Grundformen der Translation. In: Bender, K.H./Berger, K./Wandruszka, M. (Hrsg.): *Imago Linguae. Beiträge zu Sprache, Deutung und Übersetzen. Festschrift zum 60. Geburtstag von Fritz Pöpcke*. München: Fink 1977, 279-287
- Kurz, I.: *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*. Wien: WUV-Universitätsverlag 1996
- Никодиновска, Р.: *Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански на македонски јазик и обратно*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“ 2009
- Николик-Арсова, Л.: *Преведување: теорија и практика*. Скопје: Универзитет Св.Кирил и Методиј 1999
- Nord, Ch.: *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Heidelberg: Groos 1991
- Pöschhacker, F.: Dolmetschtheorie: Handeln, Text und Kognition. In: Lauer, A./Wills, (Hrsg.) W.: *Übersetzungswissenschaft im Umbruch*. Tübingen: Narr 1996, 291-300
- Risku, H.: *Translatorische Kompetenz. Kognitive Grundlagen des Übersetzens als Expertentätigkeit*. Tübingen: Stauffenburg 1998
- Schmitt, P.A.: *Translation und Technik*. Tübingen: Stauffenburg 1999
- Schreiber, M.: Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. In: Snell-Hornby, M. /Hönig, H.G./Kußmaul, P./Schmitt, P.A. (Hrsg.): *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg 1998, 151-154
- Seleskovtch, D.: Zur Theorie des Dolmetschens. In: Kapp, V. (Hrsg.): *Übersetzer und Dolmetscher. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis*. Tübingen: Francke 1991, 37-49

Willett, R.: Die Ausbildung zum Konferenzdolmetscher. In: Kapp, V. (Hrsg.): *Übersetzer und Dolmetscher. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis*. Tübingen: Francke 1991, 87-109

Wills, W.: *Übersetzungsfertigkeiten, Annäherungen an einen komplexen übersetzungspraktischen Begriff*. Tübingen: Narr 1992.

ВИДОВИ НА ПРЕВОД

Костадин Голаков¹

Апстракт: Еден од проблемите со кои се соочува еден преведувач во својата кариера е и неможноста за соодветна подготовка за процесот на преведување. Проблемот може да биде од субјективна природа, т.е. преведувачот да не може да препознае за каков превод станува збор, односно со кои потешкотии би можел да се сретне во текот на чинот на преведувањето. Во трудов е даден начинот на типологизација на преводите според односот на видот на јазикот на преводот и јазикот на оригиналот, според природата на субјектот на преведувачката дејност и неговиот однос кон авторот на преведуваниот текст, според преведувачката сегментација и начинот на обработка на преведуваниот материјал, според формата на презентацијата на текстот на преводот и текстот на оригиналот, според природата на согласувањето на текстот на преводот со текстот на оригиналот, според жанровско-стилските особености и жанровската припадност на преведуваниот материјал, според целосноста и видот на пренесување на смисловата содржина на оригиналот, според основните функции, според првичноста на текстот на оригиналот, според адекватноста, како и видовите на превод согласно со оваа типологизација. Овој труд може да најде примена во преведувачката пракса на тековните преведувачи, како и во школската подготовка на идните преведувачи.

Клучни зборови: *превод, типологија, видови, преведувач.*

TYPES OF TRANSLATION

Kostadin Golakov¹

Abstract: One of the issues a translator is faced with during his/her career is the impossibility of a proper preparation prior to the process of translation. Such issue might be of a subjective character, i.e. the translator might not be able to recognize the type of translation he/she deals with, i.e. the difficulties that might arise during the act of translation. This paper provides the typology of translation according to the relation of the type of the language of the

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

translation to the language of the original, according to the character of the subject of translation activity and his relation to the author of the translated text, according to the translation segmentation and the manner of processing of the translated material, according to the form of the presentation of the text of translation and the text of the original, according to the character of compliance of the text of the translation with the text of the original, according to the genre-stylistic features and the genre affiliation of the translated material, according to the completeness and the manner of relaying the meaning content of the original, according to its basic functions, according to the primacy of the text of the original, according to its adequacy, as well as the types of translation as a result of this typology. This paper may be useful for the current translators in their translation practice and for the training of the upcoming translators.

Key words: *translation, typology, types, translator.*

Вовед

Во текот на својата преведувачка кариера еден преведувач може да се сретне со безброј проблеми од разновидна природа. Некои од тие проблеми се поврзани и со фактот што преведувачот може да биде несигурен во врска со тоа каков превод се бара од него, т.е. со неможноста (во овој случај, од субјективна природа) преведувачот да се подготви соодветно за чинот на преведувањето. Затоа, преведувачот мора да располага со соодветни предзнаења кои ќе му помогнат да ги намали шансите за појава на проблеми во процесот на преведување, односно кои ќе придонесат за успешна реализација на потребниот превод.

Еден од условите за тоа е и преведувачот да може препознае за каков превод станува збор, односно за тоа, со кои проблеми во преведувањето би можел да се сретне преведувачот во текот на чинот на преведувањето.

Подолу се дадени начинот на типологизација на преводите, како и видовите на превод согласно со оваа типологизација. Овој труд е наменет како за постојните, така и за идните преведувачи.

Типологизација

Систематска анализа на преведувачката пракса и концептуалната сфера на современата наука за преведувањето овозможува да се изгради единствена типологија на преведувањето, која во себе ги обединува различните страни на подготовката, реализацијата, презентацијата и функционирањето на преводот во споредба со другите основни компоненти на преведувачката дејност.

Типологизацијата на преводите се врши според следниве параметри:

- според односот на видот на јазикот на преводот и јазикот на оригиналот;
- според природата на субјектот на преведувачката дејност и неговиот однос кон авторот на преведуваниот текст;
- според преведувачката сегментација и начинот на обработка на преведуваниот материјал;
- според формата на презентацијата на текстот на преводот и текстот на оригиналот;
- според природата на согласувањето на текстот на преводот со текстот на оригиналот;
- според жанровско-стилските особености и жанровската припадност на преведуваниот материјал;
- според целосноста и видот на пренесување на смисловата содржина на оригиналот;
- според основните функции;
- според првичноста на текстот на оригиналот;
- според адекватноста.

1) Преводи во однос на видот на јазикот на преводот и јазикот на оригиналот:

Внатрешнојазичен превод – толкување на усни знаци со посредство на знаци од истиот јазик:

дијахрониски (историски) превод (превод на современиот јазик на историскиот текст, напишан на јазикот на претходната епоха);

транспозиција (превод на текст на еден жанр или на функционален стил на друг жанр или функционален стил).

Меѓујазичен превод – трансформирање на пораката, изразена со средства на некој ист знаковен систем, во порака, изразена со средства на друг знаковен систем:

бинарен превод (превод од еден природен јазик на друг);

интерсемиотички превод (превод од природен јазик на вештачки или обратно);

трансмутација (превод од некој вештачки јазик на друг вештачки јазик).

2) Преводи според заедничката карактеристика на субјектот на преведувачката дејност и според неговиот однос кон авторот на преведуваниот текст:

Традиционален (човечки, рачен) превод - превод, извршуван од човек:

превод, извршен или извршуван од преведувач кој не се јавува истовремено како автор на преведуваниот текст;

авторски (авто-) превод (превод, извршен од авторот на оригиналниот текст);

авторизиран превод (одобрен од авторот превод на оригинален текст).
машински (автоматски) превод - превод, вршен или извршен од компјутер;

мешан превод - превод со употреба на значителен дел на традиционална (или машинска) обработка на текст.

3) Преводи според преводната сегментација на текстот и според искористените единици превод:

превод морфема по морфема – превод што се врши на ниво на одделни морфеме без земање предвид на нивните структурни врски;

превод збор по збор – превод што се врши на ниво на одделно зборови без земање предвид на смисловните, синтаксичките и стилистичките врски меѓу зборовите;

превод фраза по фраза – превод што се врши на ниво на одделни реченици или фрази, преведувани последователно една по друга;

пасусно-фразен превод – превод што се реализира на ниво на одделни реченици или пасуси, преведувани последователно едно по друго;

целнотекстен превод - превод на цел текст, без издвојување на одделни зборови, реченици или пасуси во својство на одделни единици на преводот.

4) Преводи врз основа на формата на презентација на текстот на преводот и на текстот на оригиналот:

писмен превод – превод што се врши во писмена форма:

писмен превод на пишан текст (превод на пишан текст, реализиран во писмена форма);

писмен превод на устен текст (превод на устен текст, реализиран во писмена форма).

устен превод – превод што се врши во усна форма:

устен превод на устен текст (превод на устен текст, реализиран во усна форма):

симултан превод (устен превод што се врши истовремено со изговарањето на текстот на оригиналот);

консекутивен превод (разновидност на усниот превод, реализиран по слушањето на определена единица текст, во паузата меѓу тие единици);

еднонасочен превод (устен превод што се врши само во една насока, т.е. од даден јазик на некој друг јазик);

двонасочен превод (консекутивен устен превод на говор, реализиран од еден јазик на друг и обратно);

устен превод на пишан текст (превод на пишан текст, реализиран во усна форма).

5) Превод според карактерот и квалитетот на усогласеноста на текстот на преводот со текстот на оригиналот:

слободен превод (превод што ја репродуцира основната информација на оригиналот со можните грешки – додавања, пропусти итн.; се реализира на ниво на текст, затоа за него се нерелевантни категориите на еквивалентност на јазиковите единици):

интерпретација (вид превод базиран на обраќање кон надворешно-лингвистичката активност, за разлика од преводот, кој се реализира според зададените правила на премин од изразните средства, кои припаѓаат на еден јазичен систем, кон средства за изразување кои припаѓаат на друг јазичен систем);

адекватен превод (превод кој одговара на оригиналот и кој ги изразува истите комуникативни цели, како и оригиналот);

точен (правилен) превод (превод, кој се карактеризира со својство на семантичка точност, т.е. тој семантички потполно и правилно го пренесува планот на содржината на оригиналот);

автентичен превод (превод на официјален документ, кој има иста правна сила со оригиналот; согласно со меѓународното право, текстот на договорот може да биде изработен и усвоен на еден јазик, но неговата автентичност е утврдена на два и повеќе јазици);

заверен превод (превод, чија усогласеност со оригиналот се потврдува правно).

б) Преводи според жанровско-стилската карактеристика на преведуваниот материјал и жанровската припадност:

научно-технички превод (превод на научно-технички текстови и документации);

општествено-политички превод (превод на општествено-политички текстови);

уметнички превод (превод на уметнички текстови);

воен превод (превод на текстови со воена тематика);

правен превод (превод на текстови со правен карактер);

битов превод (превод на текстови со разговорно-битов карактер).

7) Преводи врз основа на целосност и начинот на пренесување на смисловата содржина на оригиналот:

целосен (чист) превод - превод кој ја пренесува смисловата содржина на оригиналот без пропусти и скратувања;

нецелосен превод - превод кој ја пренесува смисловата содржина на оригиналот со пропусти и скратувања:

скратен превод (превод кој ја пренесува смисловата содржина на текстот во збиена форма, т.е. со скратувања);

фрагментарен превод (превод не на цел текст, туку само на одделен извадок или извадоци);

аспектен превод (превод само на дел од текст во согласност со некој наведен знак за селекција/аспект);

анотациски превод (превод, во кој се изразуваат само главната тема, предметот и намената на преведуваниот текст);

апстрактен превод (превод, во кој се содржат релативно детални информации за реферираниот документ – неговата намена, тематика, истражувачките методи, добиените резултати).

8) Преводи според основната прагматска функција:

практичен превод - превод, наменет за практична употреба во својство на извор на информации:

работен (информативен) превод (нередактиран превод, во суштина соодветен за практична употреба, но неоформен за објавување);

консултативен превод (вид информативен превод, кој се врши обично во усна форма, вклучува елементи на аотирање, реферирање и селективен превод од лист, се врши, по правило, во присуство на нарачателот, кој ги прецизира во текот на преводот интересните за него аспекти на содржината на текстот на оригиналот);

издавачки (печатен) превод (писмен превод кој се распространува со помош на средства за масовна репродукција и е наменет за широка употреба);

објавен превод (практичен или школски превод, распространет со помош на средства за масовна репродукција);

школски превод - превод, користен во учебниот процес за подготовка на преведувачи или како еден од методите за изучување странски јазик;

експериментален превод - превод, извршен за истражувачки цели;

стандарден превод - шаблонски превод, се користи за споредување со даден превод.

9) Преводи според првичноста/непрвичноста на текстот на оригиналот:

директен (примарен, непосреден) превод - превод, направен директно од оригиналот;

индиректен (секундарен, недиректен) превод - превод, направен не директно од текстот на оригиналот, туку од неговиот превод на некој друг јазик;

обратен (повратен) превод - експериментален или школски превод на веќе преведен текст на изворниот јазик.

10) Преводи според видот на адекватност:

семантичко-стилистички адекватен превод - семантички целосен и

точен и стилистички еквивалентен превод, кој одговара на функционално-стилистичките норми на јазикот на преводот;

прагматски (функционално) адекватен превод - превод кој правилно ја пренесува основната (доминантната) комуникативна функција на оригиналот;

дезиративно-адекватен превод - превод, кој целосно и точно одговара на потребата за информации на клиентот и кој не мора секогаш да ги пренесува целосната смислова содржина и главната комуникативна функција на оригиналот.

Заклучок

Теоретското знаење за тоа какви видови на превод постојат во науката за преведувањето е еден од основните предуслови за успехот на еден преведувач. Способноста да се препознае видот на преводот во голема мера му ја олеснува работата на преведувачот, по што автоматски се познати и можните проблеми со кои би можел да се сретне преведувачот во текот на процесот на преведување. Сепак, тоа не значи дека со препознавањето преводот треба да се врши механички. Преведувањето е креативна мисловна активност (Бабицкая и др., 2004) за која преведувачот треба да биде подготвен во секој поглед. Земањето предвид на видот на преводот во чинот на преведување претставува мал, но значаен дел од уметноста на преведувањето.

Библиографија

- Бабицкая, Л.Б., Хромова, Т.В. Учебно-методический комплекс по теории и практике перевода и учебной языковой практике. Минск, 2004.
- Казакова, Т. А. Практические основы перевода. ENGLISH <=> RUSSIAN, Санкт-Петербург, „Издательство Союз“, Санкт-Петербург, 2001.
- Паршин, А. Теория и практика перевода, на: <http://teneta.rinet.ru/rus>.
- Рецкер Я.И. Теория и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. М., 2004.
- Robinson, Douglas. Becoming a Translator. An Accelerated Course, Routledge, London, 1997.
- Robinson, Douglas. What is Translation?, Routledge, London, 1997.
- Routledge Encyclopedia of Translation Studies, London & New York, 1998,2001.
- Samuelsson-Brown, Geoffrey. A Practical Guide for Translators. 5th ed., Multilingual Matters, Bristol.Buffalo.Toronto, 2010.

821.163.3:811.131.1'255.2

Стручен труд
Professional paper

СТУДИИТЕ НА ЛАУРА САЛМОН КОВАРСКИ ЗА ПРЕВОД НА СОПСТВЕНИТЕ ИМИЊА И НИВНА ПРИМЕНА ВО ПРЕВОДИТЕ ОД МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ НА ИТАЛИЈАНСКИ ЈАЗИК

Јована Караникиќ¹

Апстракт: Овој текст има за цел да ја прикаже книжевната ономастика во делата како важен културолошки елемент и да ги претстави студиите за превод на сопствените имиња на Лаура Салмон Коварски како корисни инструменти при подобрувањето на квалитетот на преводот. Текстот нуди приказ на основните теориски поставки во книжевната ономастика кои го истакнуваат значењето на сопствените имиња во еден текст и од кои поаѓаат студиите на Лаура Салмон Коварски. Прикажани се стратегии при преведување на сопствените именки кои споменатата славистка ги нуди како преведувачки решенија. Преку примери земени од автори од македонската наратива преведена на италијански јазик е прикажана применливоста на резултатите од овие студии.

Клучни зборови: *книжевна ономастика, преведувачки стратегии, италијански јазик.*

THE STUDIES OF LAURA SALMON KOVARSKI ABOUT TRANSLATION OF PROPER NAMES AND THEIR APPLICATION IN THE TRANSLATIONS OF MACEDONIAN LITERATURE IN ITALIAN

Jovana Karanikij¹

Abstract: This text aims to demonstrate the literary onomastics as important culturological element and to present the studies of Laura Salmon Kovarski as useful tools for improving the quality of the translation. The text offers review of the theoretical bases of literary onomastics, that emphasize the significance of the proper names in the text and which are the starting point of the studies of Laura Salmon Kovarski. Further, strategies for translating of the

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

proper names offered by the abovementioned slavist are demonstrated. The applicability of the results of these studies is shown through examples taken from texts of authors of Macedonian narrative translated in Italian language.

Key words: *literary onomastics, translation strategies, Italian language.*

Вовед

Идејата за оваа студија потекнува од истражување кое имаше за цел да ги анализира преводите на македонската книжевност на италијански јазик од аспект на културните разлики и да ги идентификува оние елементи во преводите кои најдобро ги прикажуваат тие разлики. Анализата покажа дека книжевната ономастика може да послужи како многу продуктивна истражувачка област и многу корисен инструмент што се однесува до преводот и културните разлики. И покрај тоа што според едно традиционално прифатено правило личните имиња не се преведуваат, анализата покажа дека личните имиња и нивните варијанти, како и топонимите се елементи богати со културно и социопрагматично значење. Многу преведувачи користеле различни пристапи при реконструирање на значењето на едно исто име.

Појдовна точка при анализата беа студиите на Лаура Салмон Коварски, славист и традуктолог со огромен интерес за книжевната ономастика, која преку серија на студии го анализира значењето на руските имиња и нивните преводи на италијански јазик.

Книжевната ономастика како посебна дисциплина

Значењето на личните имиња во рамките на еден јазик веќе подолго време е предмет на теориска дебата. Еден критички и историски преглед изработен од страна на Александра Суперанскаја и претставен во студија од Лаура Салмон Коварски ги претставува различните теории за значењето на личните имиња, кои предлагаат: отсуство на значење во сопствените именки, предност на значењето на сопствените именки во однос на општите именки, еквивалентост во однос на општите именки, апсолутна истозначност помеѓу сите сопствени именки итн. Во спротивност на овие теории се развива теоријата според која сопствените именки имаат богато значење и од оваа теорија почнува да се развива руската ономастичка школа, со интензивен подем во втората половина на XX век.²

Според овие студии, семиотичкиот систем на антропонимите функционира како посебен код и во рамките на еден јазик дејствува како еден

2). Salmon Laura Kovarski (2003), “L’antroponimia russa, Semiotica, pragmatica, traduzione (I)”, во Quaderni di Semantica, 48n.2

подвид. Антропонимскиот код, освен тоа што е средство за идентификација и категоризација помеѓу лица, содржи во себе и информации за односот помеѓу лицето што именува и лицето што е именувано, и некогаш и во врска со трето лице. Заради тоа, сопствените именки се разгледуваат од страна на нивната „семиотичка тежина“ и нивната полифункционалност, што се однесува пред сè на општествено-прагматичката функција, која ја извршуваат сопствените именки како „индикатори на односите помеѓу лицата на општествен и на изразен план“. Токму таа општествена конотација – стереотипите, верувањата и идеологијата на една култура влијае врз изборот и користењето на имињата, нивните трансформации, психологијата на масата и на поединечните групи. Енсо Кафарели зборува за сопствените именки како показател во времето и просторот за одреден психолошки и општествен тип, означувајќи го како предмет на „книжевна социномастика“.³

Антропонимскиот систем на еден јазик никогаш не се совпаѓа со оној на друг јазик и во тој поглед создава *асиметрија* помеѓу двата јазика.⁴ Терминот симетрија/асиметрија, е воведен од Лаура Салмон и означува секој формален елемент што во една контрастивна анализа произлегува еднакво функционален во преминот од еден до друг јазик, или во преводот може да остане на местото на другиот елемент со исто граматичко, лексичко, реторичко значење итн.

Друг концепт на кој се повикува Лаура Салмон се *енциклопедиите*, термин со кој се означуваат склопот од податоци што се однесуваат на јазикот и светот што секој говорител го поседува и споделува делумно со говорителите што припаѓаат на истата општествено-културна група.⁵ Така, секој говорител поседува различни видови на енциклопедии: национална – споделувана со припадници на истата нација, интернационална специфична и професионална – поседувана од различни групи (на пр. млади итн.) и онаа индивидуална базирана на искуствата на поединецот. Со оглед на тоа што сопствените именки се елементи со значење, според Салмон, нивниот потенцијал се содржи во многу нивоа поврзани со енциклопедиите на различни групи на говорители. Така, значењето на една сопствена именка ги става во функција различните нивоа кои се истовремено присутни: етимолошкото ниво, фонолошкото, ортоепското и графичкото ниво,

3). Enzo Caffarelli (1997), “Autore e il nome: percorsi di ricerca” во Rivista Italiana di Onomastica, n.1.

4). Salmon Kovarski Laura.(2004)“Asimmetrie L1/L2: una sfida nella didattica di “lingua e traduzione vo: Studi Slavistici, 1 Firenze University Press.

5). Salmon Kovarski Laura, (2006) „La traduzione dei nomi propri nei testi fizonali. Teorie e strategie in ottica multidisciplinare. vo: Il Nome nel testo, 8

потоа морфолочкото, геоегничкото ниво, интертекстуалното и нивото на прагматичката обележаност.

Што се однесува до сопствените именки во книжевните текстови, изборот на името никогаш не е случаен. Спартачо Гамберини во својот осврт кон логичката и филозофската основа на книжевната ономастика ги издвојува основните разлики помеѓу книжевната и лингвистичката ономастика, поаѓајќи од идејата за „можни светови“. Според Гамберини, конотациите се основните вредности за книжевната ономастика и заради тоа е важно да се идентификува „светот во кој живеат носителите на едно име“. Во таа насока, реалниот свет е поотворен и непредвидлив, не можеме да го предвидиме неговиот развој. Во спротивно, светот на книжевните дела е затворен и целосно определен.⁶ Во книжевната инвенција името има една дополнителна функција – комуницирање на емоции и значења од страна на авторот во мислите на читателот. Заради тоа и името треба да се однесува на заеднички енциклопедии. Притоа постојат и многу други потенцијални компоненти кои може да го збогатат значењето на именката во текот на рецепцијата: периодот на читање, профил на читателот итн.

Стратегии за превод на сопствените именки

За да се олесни проблемот на превод на фиктивните сопствени именки и различните стратегии кои ги преземаат преведувачите, Салмон предлага главна поделба на два вида книжевни текстови:

- книжевност на веројатноста, во која спаѓаат реалистичната наратива, пародија на реалноста и реални ликови,
- книжевност која се однесува на измислен свет, како митови, бајки, басни итн.⁷

Друг случај е кога сопствената именка се однесува на вистинско и познато сопствено име во културата од која потекнува појдовниот текст. Тоа име по антономазија може да се замени со име на лик од културата на појдовниот текст којшто е попознат во другата култура или со некое име типично за другата култура, но познато и во културата на појдовниот текст, обидувајќи се притоа да биде име коешто авторот би можел да го познава и да го користи.

Што се однесува до вториот вид на книжевност, која се однесува на измисленот свет, важат истите стратегии како за првиот вид, со тоа што не е потребно да се постигне и морфолошка сличност.

Изборот на стратегијата на преведувачот, што се однесува до преводот

6). Gamberini Spartaco (1997), „Fondamenti logici e filosofici dell’onomastica letteraria“ in Rivista Italiana di Onomastica.

7). Salmon Laura Kovarski (2006) стр. цит. дело 87/88.

на сопствените именки, зависи и од критериумот на „очекувањата“. Во тој поглед, преведувачот треба да го одреди и сопствениот субјективен став кон можните опции, особено кога се работи за два јазика и култури кои не се блиски. Преведувачот треба да одлучи што сака да поттикне кај читателот и да го одреди нивото на симетрија помеѓу двата система. Повикувајќи се на познатите термини од теорија на превод, Салмон претставува три главни можности. Доколку преведувачот сака да предизвика чувство на временска и културна дистанца за читателот, тој употребува стратегија за да постигне таканаречено временско „очудување“. Во тој случај преведувачот може да реши и да не го преведува името. Доколку преведувачот се одлучи за спротивен ефект и сака да предизвика чувство на актуелност на темите, го применува критериумот на *актуализација*, познат во теоријата на преводот како хомологација или „domestication“. Во тој случај треба да ги најде функционалните еквиваленти на имињата во двата јазика кои би можеле да предизвикаат ефект на „блискост“ и се намалува временското и културно растојание. Оваа постапка се применува, пред сè, кога се работи за книжевноста на имагинарниот свет. Во случај на асиметричен елемент помеѓу двата јазика, Салмон предлага два вида на совладување по пат на *компензација*. Преведувачот ја применува постапката на компензација кога се пренесува значењето на елемент од ономастичка природа со елемент од неонамастичка природа. Една од варијантите се остварува преку *објаснување*, односно преведувачот додава во текстот информации кои се содржат во името од појдовниот текст. На крајот, преведувачот може да избере да ја примени постапката „хибридизација“, односно може да се актуализира текстот употребувајќи „очудувачки“ елементи и на ниво на лингвистичка дијахронија, и на ниво на културна дистанца.⁸ Според Салмон во преводот на сопствените именки во текстови од литературата на имагинарниот свет, стратегијата на хибридизација е доста применлива и може да се изврши на пр. преку морфолошка препознатливост на националното потекло на личните имиња, на пр. преку наставката на презимето, а семантичкиот корен може да биде рекодифициран во другиот јазик.

Во примерот што следи „Laze Punzone“ (Лазе Шилото) може да се препознае пример на хибридизација, со оглед на тоа што преводот на целосното име делумно го содржи „македонскиот белег“ – Лазе, додека прекарот е семантички реконструиран во италијанскиот јазик.

„Одма ќе ти речам, за гоно, машко!“ седна на столот и ми се загледа право в очи „„Ќе ојш на Бит пазар, кајшо се кондурациите и ќе прашаш кај работи Лазе Шилото (...)

8). Salmon Laura Kovarski (2003) цит. дело стр. 48

„Ногу лесно ќе го познајш,“ рече, „носо му е баш ко шило, зато така го викаме; на Бит пазар е, кај кондураците!“⁹

“Ti dirò subito della suola, compà!” si sedette sulla sedia e mi guardò dritto negli occhi. “Devi andare a Bit Pazar, dove stanno i calzolai e devi chiedere dove lavora Laze il Punzone (...)с’ha il naso proprio come uno spunzone, per questo lo chiamano così; a Bit Pazar, nella zona dei calzolai!”¹⁰ Во случај на книжевност на веројатноста ако во сопствената именка е очигледна етимолошката компонента, Салмон предлага во јазикот на кој се преведува да се издвојат „семантички сличните корени“ и именката да се „пресоздаде“ со морфологија типична за појдовниот јазик. Преводите на раскази од Драги Михајловски избобилуваат со примери на една таква стратегија, бидејќи скоро сите имиња користени од страна на Михајловски се дел од игри на зборови и токму таа „обележувачка функција“ е и главната. Во расказот *Ѓон (Suola)* се појавува ликот Лазе Шилото (Laze il Punzone). Името на ликот е измислено и содржи и прекар. Салмон предлага семантичко пресоздавање на прекарите и во двата книжевни вида.

Светот на расказот *Ѓон* е сместен во Битола, кој е и родниот град на авторот. За да го преведе прекарот преведувачката користи соодветен термин од тосканскиот дијалект, *spunzone* со цел да ја задржи дијалектната обележаност, а истовремено е термин којшто одговара на „остар железен врв“ и згора на тоа одговара и на метафората за „остар нос“, којашто е објаснета и во текстот. Значи го задржала семантичкиот корен пренесувајќи го значењето што се состои во прекарот и го оставила личното име како во појдовниот текст. Лазе е деминутивната форма од Лазар, име со библиска традиција распространето во земји со христијанска вероисповед. Според интерфонетска транскрипција, соодветното италијанско име би било Lazzaro. На овој начин името ја задржува обележената форма од македонскиот јазик, а истовремено ја разјазнува и идејата на метафориската игра која стои во прекарот.

Со сличен предизвик се соочила преведувачката и при превод на името и прекарот лик од друг расказ на Михајловски.

„Перо Врвката ме викаат, прекар по мерка, оти године наназад, а се најдев малку во тесно, ќе речев ‘работата е врвка’ а на луѓето толку им требаше, врвката овој, врвката оној, врвка ме завикаа иако сега, по сè што сторив и низ кое минав може да ме викате и Перо Мафот оти работата, очигледно, ептен ми е врвка или поточно мав како што велеше покојниот

9). Михајловски Драги, *Ѓон* (1989), преземено од:
<http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=23&idTekst=379>

10). Mihajlovski Dragi (2008) *Suola* во „Diversity“, trad. di di Mariangela Biancofiore, преземено од: <http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=179&idTekst=1165>

ми татко, бог да го прости“.¹¹

„Mi chiamano Piero Mistrozza, un soprannome su misura, perché anni addietro trovandomi in condizioni un po' strette avrei detto “questa situazione mi strozza” e alla gente basta veramente poco per battezzarti, e d'allora fu tutto un: “mi strozza questo”, “mi strozza quello”, e così hanno cominciato a chiamarmi Mistrozza, anche se adesso dopo tutto quello che ho fatto e quello che ho passato potete pure chiamarmi Piero Il Cappio perché questa situazione evidentemente per me è veramente un cappio, anzi per essere più preciso un calappio, come diceva il mio defunto padre, che dio perdoni i suoi peccati“.¹²

Првата разлика е што во овој случај преведувачката ја преферирала постапката на актуализација што се однесува до името. Името Перо е пренесено со неговиот историографски еквивалент во италијанскиот јазик – Piero, техника што е забележана и кај преводите на романи од Борис Вишински: Magdalena – Maddalena, Jakov – Giacobbe, Mihajlo (Mihajlo) – Michele, Trajan– Traiano, Jordan(Jordan) – Giordan , Stefan - Stefano, Mateja (Mateja) - Matteo, Metodija(Metodija) – Metodio, Angele - Angelo , Kiril – Cirillo. Во овој случај кога е во прашање прекарот, преведувачката освен што требала да се справи со семантичката еквиваленција, требала да ја оствари и стилистичката. Авторот на расказот се служи со жаргонски изрази и токму прекарот потекнува од тие изрази. Првиот чекор што преведувачката требала да го направи е да најде функционален еквивалент на македонскиот израз „работата е врвка“ и оттаму да го изведе прекарот. Прекарот е изведен од општа именка содржана во изразот – врвка. Изразот, инаку, се однесува на тешка и најчесто безизлезна ситуација. Во преводот на италијански јазик, прекарот е изведен од глагол од соодветен израз – “stozzarsi”, чие основно значење е дави, гуши. Во случајот со вториот прекар, преведувачката не случајно избира именка. Во појдовниот текст протагонистот и неговиот татко користат два изрази со исто значење, кои се разликуваат само по именката. Заради тоа, преведувачката избира две фонетски слични именки за да го создаде прекарот. И „cappio“ (јазол) и „calappio“ (стапица направена од врвка за ловење птици) асоцираат на „врвка“ – еквивалент од појдовниот текст. На креативен начин преведувачката успеала да воспостави врска помеѓу значењата на елементите во италијанскиот јазик, а во исто време и да ја задржи идејата за „врвката“ од појдовниот текст.

11). Михајловски Драги (1993) Поштарот во “Diversity”, преземено од: <http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=23&idTekst=378>

12). Mihajlovski, Dragi (2008) Il portalettere во “Diversity”, trad. di Mariangela Biancofiore, преземено од: <http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=179&idTekst=1164>

Целосна семантичка реконструкција на еден интересен начин е извршена во превод на романот „Времето на козите“ на Луан Старова. Козите од романот на Старова се воедно и еден од протагонистите, а нивната персонификација е очигледна и преку именувањето. Може да се забележи дека и овој случај самиот автор дава образложение за именувањето, а имињата се тесно поврзани со политичката и општествената состојба во која се одвива дејството на романот. Белка, Сталинка и Грда, се семантички реконструирани додавајќи ги суфикси за деминутив и за нагалено повикување: -ino, -etto, -ona.

„Колку кози имате? Три! – Име и презиме, татково име?

Завладеа смеа. И ние децата се смеевме. Некој од нас рече:

– Нашите кози имаат само имиња (...)

– Белка, Сталинка и Грда – одговори татко ми.

Мајка ми веднаш се замеша – Белка, да ни биде вечно бел денот, ни дојде како божји дар, Сталинка ни дојде кога го родив последново чедо. Ми изумреа повеќе деца. Кога ја купивме третата, таа беше убавица и за да не ја фати урок спасителката Сталинка, ја завикавме Грда. Со Грда сакавме да ја заштитиме Сталинка, а со Сталинка децата!“¹³

„Quante capre avete? Tre. Nome cognome e paternità?

Scoppiamo a ridere tutti, anche noi bambini. Le nostre capre hanno solo il nome. (...) Bianchina, Stalinetta e Bruttona, rispose mio padre.

Bianchina perché è entrata a casa nostra come un dono di Dio, e perché i nostri giorno siano sempre bagnati da una bianca luce. Stalinetta, lei è arrivata da noi mentre mettevo al mondo il nostro ultimo figlio. Quando comprammo la terza, era una vera bellezza, e perché il malocchio non colpisse Stalinetta, che ci aveva salvato, battezzammo la terza Bruttona. Insomma con Bruttona volevamo proteggere Stalinetta e con Stalinetta i nostri figli.“¹⁴

Заклучок

Наведените примери покажуваат дека сопствените именки, особено личните имиња претставуваат силен елемент во еден текст, од јазична и од културна гледна точка. Преку примерите може да се забележи дека правилото за непреводливост на имињата се напушта и дека преведувачите интервенираат кога е во прашање личното име. Изведените форми од личните имиња, особено прекарите играат улога на моќни стилистички инструменти и тенденцијата е да се реконструира целосно значењето и да се доближи што е можно повеќе до другата култура. Уште побогат свет

13). Starova Luan, (2005) Il tempo delle capre ,trad. di Maria Teresa Giaveri 1a ed. Napoli: T. Pironti

14). Старова Луан (1993) Времето на козите; Скопје: Мисла.

на можности за меѓукултурно посредство на преведувачот отвараат и странските имиња во текстовите на еден јазик и топонимите. Студиите на Лаура Салмон Коварски претставуваат важен момент во развојот на книжевната ономастика и уште еден чекор напред во науката за превод. Стратегиите кои ги предлага овозможуваат совладување на замките што оваа категорија на зборови ја создава при преведувањето и подлабоко согледување на нивното значење. Со оглед на тоа што македонската литература е во мала мера присутна пред италијанските читатели, студии од овој тип од областа на науката за превод би требало да ги охрабрат идните преведувачи и да придонесат за поквалитетен превод.

Библиографија

- Gamberini Spartaco (1997), „Fondamenti logici e filosofici dell’onomastica letteraria“ in Rivista Italiana di Onomastica
- Enzo Caffarelli “Autore e il nome: percorsi di ricerca” во Rivista Italiana di Onomastica, (1997), n.1.
- Mihajlovski, Dragi (2008) Il portallettere во ”Diversity”, trad. di Mariangela Biancofiore, преземено од:
<http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=179&idTekst=1164>
- Mihajlovski Dragi (2008) Suola во „Diversity,, trad. di di Mariangela Biancofiore, преземено од:
<http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=179&idTekst=1165>
- Salmon Kovarski Laura (2003), “L’antroponimia russa, Semiotica, pragmatica, traduzione (I)”, во Quaderni di Semantica, 48n.2
- Salmon Kovarski Laura. (2004) “Asimmetrie L1/L2: una sfida nella didattica di “lingua e traduzione vo: Studi Slavistici, 1 Firenze University Press
- Salmon Kovarski Laura, (2006) „La traduzione dei nomi propri nei testi fizonali. Teorie e strategie in ottica multidisciplinare. vo: Il Nome nel testo, 8
- Starova Luan ,(2005) Il tempo delle capre ,trad. di Maria Teresa Giaveri 1^a ed. Napoli: T. Pironti
- Михајловски Драги Ѓон (1989), преземено од:
<http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=23&idTekst=379>
- Михајловски Драги (1993) Поштарот во ”Diversity”, преземено од : <http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=23&idTekst=378>
- Старова Луан (1993) Времето на Козите; Скопје: Мисла.

378.4(73):37.013.42
316.624-053.6:378.4(73)

Стручен труд
Professional paper

АМЕРИКАНСКИ СТУДИИ: ИЛЕГАЛНИТЕ ДРОГИ МЕЃУ АМЕРИКАНСКАТА МЛАДИНА

д-р Марија Емилија Кукубајска

Апстракт: Ако „иднината се купува со сегашноста“ (Самуил Џонсон), тогаш цената која сега ја плаќаат американските генерации на зависници од дрога е очигледно преголема во однос на иднината во која е вложена нивната хипотека од дрога. Денешната младина во однос на своите родители, а посебно на предците, има многу повеќе експериментирано со дрога и алкохол, додека негативното влијание што овие активности ќе го имаат врз нејзиното образование е тешко замисливо. Со денешните генерации на школска и универзитетска возраст кои се под директен напад од нарко-дилерите, нарко бизнисот и нарко картелите во кои се вклучени, се јавува прашањето: каква општествена вредност носи легализирањето на супстанцата за која статистиката докажува дека е погубна по националното здравје, без разлика на возраст, пол, етничка или класна припадност. Кое би било севкупното влијание на легализираната илегална дрога врз општеството, националната продуктивност, образовниот сектор, здравствената индустрија, врз спортскиот и атлетскиот живот како и врз духовното и морално самочувство, ако дрогата биде легализирана во име на слободата и човековите права, иако со тоа цели генерации ќе станат онеспособени, без здрава улога во културата и цивилизацијата?!

Овој научен труд се занимава со кус преглед посебно на постари статистики со цел новите податоци да станат поистакнато очигледни во споредбената анализа на академско ниво и на ниво на медиумска информираност за темата.

Клучни зборови: *Американска нарко-култура, социјална патологија, „дизајнирани дроги“, халуциногена еуфорија, оштетување на мозокот, самоубиство, рак, ниво на зависност, оштетена меморија, концентрација, краткорочно внимание.*

AMERICAN STUDIES: ILLEGAL DRUGS AMONG YOUNG AMERICANS

Marija-Emilija Kukubajska, Ph.D.

Abstract: If “the future is purchased by the present” (Samuel Johnson), then the price currently being paid by American generations of students in drug addiction is evidently exorbitant for the drug-mortgaged future that will belong to them. Today’s young adults are more likely than their parents and certainly their grandparents to have experimented with drugs and alcohol, and the negative impact these activities will have on their education can scarcely be imagined. With current generations of school-age children and university students, under direct assault by narcotics traffickers, drug runners and drug cartels that employ them, the question arises: what is the value to society of legalizing a substance that has been statistically proven as deleterious to the health of the nation, without regard to age, sex, ethnic background or class? What would be the overall impact of legalization of illegal drugs on society, on nation’s industrial output, its educational sector, its health industry, its sports and athletics life and even its spiritual and moral sense of self, if drugs are legalized in the name of freedom and human rights but entire generations become incapacitated, without healthy roles in a culture and civilization!? This paper gives intentionally a brief account of older statistics in order the new statistics on this matter to become strikingly obvious in comparative analysis on academic and IT media level.

Key words: *American drug culture, social pathology, “designer drugs”, hallucinogenic euphoria, ecstasy, brain damage, suicide, cancer, addiction rate, impaired memory, concentration, attention span.*

According to statistics from The National Institute on Drug Abuse in the United States, the average age of first alcohol use is twelve, the average age of first drug use is thirteen, and this age is constantly decreasing. The same Institute indicated that as many as 93 percent of all teenagers in the U.S., before entering college or university, have had some experience with alcohol by the end of their senior year in high school, and at least 6 percent drink daily. (Tener, 1984).

These statistics are powerful and they speak to a phenomenon that, ever since the liberal 1960s in America, demonstrates the capability of undoing any good that might result from permanently increased investment in education, teacher training and curriculum reform. They also point to storm clouds in the

nation's future suggesting that a number of undesirable character traits and moral values might gravitate closer to the norm of deviant and unacceptable societal behavior. Some previews are evident even today. They include students' dilemmas about what normal behavior is, difficulty in completing a project, an educational goal or a successful employment pursuit and career building. They also include lack of discernment when judging others, or immature, irresponsible but "politically correct" abstinence in judging others, treating the *otherness* without empathy, compassion and mercy, lack of spiritual love and increased complications and problems with intimate relationships, as recorded by The New England Journal of Medicine. (Brookhoff, 1994).

It appears that once consumers or providers tamper with the fabric of life by introducing contraband substances that American wise forbears had the foresight to ban and make illegal, the consequences become more evident and dramatic. An article in the Journal of the American Medical Association noted that marijuana users had "55 percent more industrial accidents, 85 percent more injuries and a 78 percent increase in absenteeism". Findings published in this journal are being quoted in "Marijuana Research Review", *Drug Watch Oregon*, 1, July 1994. This research paper is intentionally using older statements, since statements as recent as 2010 demonstrate a critical shift in favor of pro-drug proponents, among whom more than 50 percent of Americans approve of marihuana legalization.

Clinical statistics prove that more negative effects than allegedly benevolent ones related to marihuana consumption, are the physiological effects of prolonged marijuana use reflected both on mothers and their new born children. A medical study related to drug abuse, published in the "Cancer" journal, finds that the children of women who smoke marijuana are eleven times more likely to contract leukemia. (Robinson, 1989)

Another study found that, in addition to the danger of inducing leukemia in offspring, there is the increased risk of low birth weight and developmental problems, results that are compounded by a dramatic rise of psycho-somatic abnormalities, similar to those caused by fetal alcohol syndrome. This data is available in a publication of the U.S. Department of Justice: *Drug Legalization: Myths and Misconceptions*, p. 43, Drug Enforcement Administration, Seattle, WA.

The capacity of drugs to damage human beings has not diminished, but has increased over the years. As the technology that rendered the drugs more potent improved, so did the corresponding harm that these substances render to the body. Young people are largely ignoring this significant development against their life interest, and this sinister "badge of courage." results in heartbreaking statistics. One of the American former drug czars who fought

against drug addiction, Lee Brown, estimated that the marijuana on the streets in the 1980s was up to ten times more potent than it was a generation earlier. Carleton Turner, the former National Institute of Drug Abuse director and head of the Marijuana Research Project at the University of Mississippi, concluded that “There is no other drug used or abused by man that has the staying power and broad cellular actions on the body than marijuana has. This statement has been widely ignored by the marijuana legalization proponents in the 21 century, yet its medical, social and cultural validity remains the same as in the *Drug Awareness Newsletter* of September 1988, and Peggy Mann’s research paper “*Reasons to Oppose Legalizing Illegal Drugs*, September 1988.

As we explore data on the increasing danger to American children and young adults posed by the widespread availability of dangerous, yet so-called “social” drugs, we come to one of the most dangerous of all, cocaine. There are various ways of ingesting cocaine: snorting, smoking and later inhaling, and it is the snorting that poses considerable physical danger to the user since it can virtually destroy the nasal septum, besides the CNS. Anna Rose Childress of the University of Pennsylvania noted that people “can become compulsively involved with snorted cocaine. We have many Hollywood movie stars without nasal septum to prove that”. She further points out that when cocaine is smoked, “it seems to have incredibly powerful effects that tend to set up a compulsive addictive cycle more quickly than anything we have ever seen”. (Siegfried, 1989).

Unfortunately, for the young people of America, the relatively recent advent of crack cocaine, an extraordinarily cheaper but far more potent version of the earlier powder form, has presented a much more attractive option to adolescents. According to Mark Gold, founder of the Nationwide Cocaine Hotline, the cost to an addict using crack is one-tenth the cost one would have paid for the equivalent in cocaine powder in the 1980s. Gold concludes that about one in five twelfth-graders have tried cocaine before pursuing a university degree, and that number will probably increase because of the price and easy availability of crack cocaine.

Economic reality has an impact on the world of illegal drugs as well. The so-called “designer drugs” evolved as a result of a need to produce the same effects more inexpensively and to reduce the stigma of illegality. Compounded in laboratories for a fraction of the price that it costs to acquire commonly abused drugs, designer drugs, like MDMA (3,4-methylenedioxymethamphetamine) increasingly gained in popularity and in the 1990s became a growth industry. Drugs, like MDMA are known to give the user a cocaine-like rush with hallucinogenic euphoria. Interestingly, MDMA’s antecedent ECSTASY was sold legally for a few years despite the National Institute on Drug Abuse fears

that it could cause brain damage. In 1985, the Drug Enforcement Agency outlawed MDMA, although it is widely available. (Ehrlich, 1975).

With this evidence cataloguing the detrimental effects of exposure to drugs and the consequences of protracted drug use and dependency, it is time to examine the possible merits of the case for the legalization of illegal drugs. One argument among Americans in favor of decriminalizing illegal drugs is that illegal drugs will no longer be sought after as the “forbidden fruit”. It is very unlikely that legalizing cultivation, processing, transport and distribution of a lucrative product in the U.S., like cocaine, will bring a dramatic reduction in the price and thus make it far more widely available.

Cartels and syndicates that control these activities are unlikely to surrender them to government control in America. Rather, it is in the nature of cartels to create scarcity regardless of whether there is a reason for it to exist or not. Government control would broaden the war against drugs on international drug trade level, yet, since the government has proven insufficiently effective and experienced in this area, it probably would not prevail.

If we compare the international drug trade with America’s experience with Prohibition in the 1930s, paradoxical comparisons emerge. When Prohibition was in effect, alcohol consumption declined by 30 to 50 percent and death from cirrhosis of the liver fell dramatically. (Gold, 1991).

Another study revealed that suicides and drug-related arrests also declined by 50 percent. Significantly, after the repeal of the Eighteenth Amendment in 1933, alcoholism rose, along with alcohol-related crimes and accidents.

Decriminalization may increase drug use according to the “*Drug Legalization: Myths and Misconceptions*” published by the U.S. Department of Justice in 1994. It should be also noted however, that, a comparison of the relative dangers posed by alcohol (as seen in the above example) and cocaine, indicates that alcohol has an addiction rate of 10 percent, while cocaine has an addiction rate of seventy-five percent, according to the same DOJ publication.

The question arises of whether America, as a society, and as a government, would stand to gain or to lose should illegal drugs be decriminalized. Logic initially suggests that if these drugs were legalized, then the cost of policing, litigation, social and public health burdens would decrease, since the drug trade would emerge from the shadows and become regulated commerce like everything else. But that logic would be superficial. Actually, the costs to employers in terms of accidents, absenteeism, drug-related illnesses and even suicides are likely to rise, just as in the example comparing Prohibition before repeal and after repeal. Statistics from states in the U.S. that have decriminalized marijuana tend to bear evidence of this statement. In California, within the first six months of decriminalization of drugs, arrests for driving under the

influence of drugs rose 46 percent for adults and 71.3 percent for adolescents. (Mann, 1988).

Marijuana use doubled in Alaska and Oregon when it was decriminalized in those states, which is another paradox. (Roques, 1995). It is also worth noting that Justice Department figures show that fully one-third of all inmates used drugs before committing their crimes, according to *Dallas Times Herald*, 21 August, 1983.

In such circumstances where drugs were legal and their recreational use was sanctioned by society and court system, a range of downfalls could be expected: a slump in industrial productivity, workmanship and earnings, drop in school attendance, weakening of the entire educational system, with moral decadence in all areas. William Bennett, a former drug czar and secretary of education during Ronald Reagan's administration has articulated a common sense perception in his article on the failure of the intellectuals to prevent catastrophes in the Drug War: "I did not have to become drug czar to be opposed to legalized marijuana. As Secretary of Education, I realized that given the state of American education, the last thing we needed was a policy that made widely available a substance that impairs memory, concentration, and attention span. Why, in God's name, foster the use of a drug that makes you stupid?" (Bennett, 1990).

Bibliography

- Bennett, William, "*How Intellectuals Have Failed in the Drug War*," Human Events, 10-11, 6 January 1990.
- Brookhoff, Daniel, "*Testing Reckless Drivers for Cocaine and Marijuana*", The New England Journal of Medicine, p. 518-522, 25 August, 1994.
- Drug Legalization: Myths and Misconceptions*, p. 43, U.S. Department of Justice, Drug Enforcement Administration, Seattle, WA, 12 May, 1994.
- Ehrlich, Isaac, "*The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Question of Life and Death*," American Economic Review, 65, p. 397-417, June 1975.
- Gold, Mark, *The "Good News about Drugs and Alcohol"*, NY, NY, Viliard, 1991.
- Mann, Peggy, "*Reasons to Oppose Legalizing Illegal Drugs*, Drug Awareness Newsletter, September, 1988.
- Robinson, Leslie, "*Maternal Drug Use and Risk of Childhood Nonlymphoblastic Leukemia Among Offspring*", Cancer 63, p. 1904-1911, 1989.
- Roques, Wayne, "*Decriminalizing Drugs Would be a Disaster*, Miami Herald, 20 Jan., 1995.

Siegfried, Tom “*Pleasure, pain: Scientists focus on cocaine’s highs to unlock mysteries of addiction*”, Dallas Morning News, A – 12, 11 April, 1989.
Tener, Elizabeth, *You Can Help Kids Resist Drugs and Drinking*, McCall’s reports: August 1984 -1992.

628.1:904(497.731)“652”

Стручен труд
Professional paper

ВОДОСНАБДУВАЊЕТО И ОДВОДНИТЕ КАНАЛИ ВО ГРАДОТ БАРГАЛА

д-р Трајче Нацев¹

Апстракт: Со досегашните археолошки истражувања во градот Баргала е откриен цел систем на водоводна и одводна инсталација. Во трудот ќе бидат презентирани каналите и каптажите, како за довод на чиста вода, така и за одвод на нечистата и атмосферската вода. Посебен акцент ќе се стави на цистерната за вода како главен објект од системот за водоснабдување на градот Баргала.

Клучни заборови: *вода, водоснабдување, доводен канал, одводен канал, каптажа, цистерна за вода.*

WATER SUPPLY AND CONVEYANCE AND DELIVERY CANALS IN THE TOWN OF BARGALA

Trajce Nacev Ph.D.

Abstract: With the former archaeological researches in the town Bargala a whole system of incoming and outgoing water installations has been found. In this paper will be presented the channels and the capping for bringing in clear water and drain out the dirty water and the atmosphere water. A special accent will be given to the water tank as a main object of the system for water supply in the town Bargala.

Key words: *watwr, water supply, incoming water channel, outgoing water channel, capping, water tank.*

1). Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Вовед

Градот Баргала е сместен во источниот дел на Р. Македонија, во подножјето на планината Плачковица, на левиот брег од Козјачка Река, во атарот на с. Горни Козјак во Општина Карбинци.²

Градот тврдина има неправилна трапезоидна форма, со должина од 295 м и ширина од 150 м во северозападниот дел и 120 м во југоисточниот дел. Во рамките на одбранбениот ѕид градот зафаќа простор од околу 5 хектари. Субурбиумот е сместен покрај североисточниот одбранбен ѕид со површина од околу 7 хектари.

Доцноантичкиот град и ранохристијанскиот епископски центар Баргала е откриен и убициран од страна на академик Б. Алексова. Со систематски археолошки истражувања од 1966 година, па сè до денес, откриени се следниве објекти: епископската базилика, малата црква, цистерната за вода, епископската резиденција со станбениот комплекс, голема и мала бања, главната порта Виа принципалис, градската базилика, додека од фортификацијата е откриен северозападниот одбранбен ѕид и североисточниот во должина од 230 м, заедно со портата која го поврзува градот со Субурбиумот и базиликата *Extra muros*, лоцирана надвор од рамките на одбранбените ѕидови. Од 2008 година се започна со археолошки истражувања на нова културна содржина во централниот дел на градот, при што е откриена градската базилика, дел од архитектонски станбен комплекс и од улицата Виа принципалис.³

Водоснабдување

Основниот услов за развојот на живот во еден град е снабдувањето со вода. Во Баргала овој проблем бил решен со изворите, откриени на падините на ридот Цвилиг, источно од утврдувањето.

Од 1967 година, со започнувањето на археолошките ископувања на Баргала, до сега е откриен само дел од водоводната инсталација, но сепак доволно за да можеме да констатираме дека градот имал развиен систем на довод на вода.⁴ Во прилог на ова се откриени остатоци: од каптажите, двата таложника и керамичките тубуси откриени надвор од градот Баргала.⁵ Исто

2). Информации за постоење на археолошки остатоци од градот Баргала даваат: Бенедиков И., 1948, 86, Иванов И., 1905, 74-83, Груиќ Р., 1955, 212-213, Михаилов В., 1949, 4-19. Откривањето и убицирањето на градот е од страна на академик Алексова Блага, којашто своите истражувања и резултати ги објавува во повеќе научни списанија.

3). Систематските археолошки истражувања се изведени под раководство на д-р Трајче Нацев.

4). Нацев Т., 2008, 65-66.

5). Белдедовски З., 1981, 126-127

така, надвор од градските сидови се откриени три водопроводни канали со правец на протегање север – југ. Кај трите канали констатираме различен начин на градење. Првиот со откриена должина од 17 м на длабочина од 0.60 до 1.60 м од површината на теренот, изграден од необработени камени плочи, поставени вертикално во два паралелни реда во терен од чакал и песок. Покривната конструкција на каналот била изведена од камени плочи, а на некои од нив се констатирани и траги од малтер, што дава индиции дека одделни плочи биле поставувани во варов малтер. Вториот канал, откриен во должина од 13 м, претставува комбинација од камени плочи и керамичка водопроводна цевка која на едно место поминува низ керамички сад, најверојатно со функција на таложник. Третиот канал откриен во должина од 5 м е изведен од керамички цевки. Покрај овој канал од керамички цевки откриени се уште два крака од керамички цевки кои се спојуваат и продолжуваат како еден канал.

Со систематските археолошки ископувања во 2007 и 2008 година, во атриумот на епископската резиденција пред просториите на североисточното станбено крило (кое во средината на VI век било претворено во економија), откриен е доводен канал (слика 1) во должина од 21 м со ориентација исток – запад, и истиот завршува во каптажата со кружна форма од која е сочувана само субструкцијата пред цистерната (горниот дел можна фонтана во атриумот на Епископиумот). Каналот е изграден од тули кои меѓу себе биле поврзувани со варов малтер, и од внатрешната страна бил малтерисан со хидростатен малтер. Истиот е со длабочина од 0.25 м и ширина од 0.18 м. Во каналот сместена е една таложна шахта, за намалување на притисокот на водата која доаѓа прво во каптажата, а потоа во цистерната.

Врз основа на негова ориентација можеме да констатираме дека каналот, излегува од рамките на утврдувањето, во непосредна близина на североисточната порта на градот и продолжува во надворешниот систем, најверојатно во поголема каптажа за вода во која влегуваат керамичките тубуси кои доаѓаат од главниот извор на ридот Цвилиг.

Со досегашните истражувања, покрај цистерната за вода откриена во Епископиумот која влегува во системот за водоснабдување, пред истата откриен е и мал дел од водоводна инсталација (сноп од керамички тубуси), во кој влегувала водата од каптажата пред цистерната.

Цистерна за вода

Со археолошките истражувања во 1974/1976 година, изведени од Б. Алексова на просторот помеѓу епископската базилика и резиденцијата, откриен е базен за вода - цистерна⁶ (слика 2).

Објектот има правоаголна форма, ориентиран североисток - југозапад со надворешни димензии: должина 10 м,60 и широчина 6,60 - 6,70 м, и внатрешни димензии: должина 9,30 м и широчина 5,30 - 5,40 м.⁷ Големата разлика помеѓу надворешните и внатрешните димензии е резултат на двојните сидови на објектот. Надворешните сидови имаат широчина 0,65 м, градени од речен камен и варов малтер во техника *опус инцертум*, без хоризонтално услуѓување на редовите. Во некоја од постарите градежни фази, надворешните сидови формирале објект со сосема друга намена. Лицето на внатрешните сидови со широчина 0,68 м, била изведена со тули и хидростатен малтер, во техника *опус тестацеум*. Тулите биле малтерисани со дебел слој на хидростатен малтер. Просторот помеѓу тулите и надворешниот сид бил полнет со ситен кршен камен заливан со хидростатен малтер.

Подот во цистерната изведена е од три слоја: субструкција од речен камен залиен со хидростатен малтер со дебелина 0,60 м, врз него нивелационен слој од кршени парчиња на плочи и тули врзани со хидростатен малтер со дебелина 0,05 м и последниот слој од сиви правоаголни камени плочи, поставени во паралелни редови по целата должина на базенот. Во текот на истражувањето на цистерната, на средината на базенот во малтерот биле откриени камени плочи поставени во вид на крст.⁸

Со конзерваторските работи⁹ во 1999 година во северниот агол на внатрешниот сид на објектот откриени се остатоци од свод со тули на висина од 1,60 м од нивото на подот. Врз основа на овој податок можеме да констатираме дека горните партии на цистерната биле засведени со свод од тули во еден ред, а како носачи на сводот ќе се појават внатрешните сидови.

Во цистерната водата доаѓала низ отвор сместен во централниот дел на североисточниот сид, на 0,72 м од нивото на подот. Отворот има висина 0,75 и широчина 0,15 м. Големата висина на отворот е поради вертикално поставената керамичка цевка, со три до пет изливници, низ кои водата се слевала во цистерната, во зависност од приливот на вода која доаѓала од изворот на ридот Цвилиг.

6). Алексова Б., 1989,61.

7). Нацев Т., 2008, 92-94.

8). Aleksova B., -Mango Z., 1971 273.

9). Конзерваторските работи се изведени од страна на Заводот за заштита на спомениците на културта и музеј – Штип, под раководство на м-р Трајче Нацев.

Во централниот дел на југозападниот сид констатирани се два отвора. Едниот започнува од самиот под со висина и широчина 0,20 м со функција за чистење на базенот. Вториот отвор со висина 0,10 и широчина 0,20 м, низ кој истекувала водата за пиење е на 0,55 м од нивото на подот.

Во цистерната одводен канал за прелаване на водата над нормалниот водостој, констатиран е само еден во западниот агол на 0,90 м од нивото на подот.

Помеѓу цистерната и големата сала од Епископската резиденција, постои канал за собирање на атмосферската и на водата која се прелвала од цистерната. Пред југозападниот сид било поставено камено корито со отвор низ кој истекувала водата која излегувала од цистерната. Водата од коритото влегувала во канал кој започнува од централниот дел на југозападниот сид, и се спојува со каналот кој поминува покрај северозападниот сид на цистерната.

Одводни канали

Значаен елемент од инфраструктурата на еден град, покрај улиците и водоснабдувањето, се каналите за собирање и истекување на атмосферска и нечиста вода, и во тој поглед античкиот град многу малку се разликува од современиот свет.

Откриените канали во Баргала укажуваат на еден цел систем за собирање и одлевање на нечистата и атмосферската вода, условени од конфигурацијата на теренот, која има голем пад од североисток кон северозапад.

Во Баргала (2000-2005) се откриени и истражени три канали, распоредени така што ќе можат да ја собираат атмосферската и нечистата вода од сите објекти во епископиумот. Заедничко за вториот и третиот канал врз основа на овој степен на истраженост е дека целата нечиста вода најверојатно влегувала во канал кој се наоѓа под нивото на главната улица и истиот излегувал преку североисточниот одбранбен сид исто како и првиот канал.

Одводен канал 1 (слика 3) е лоциран под улицата *Виа интервалум*, започнува од североисточниот дел на истата и се движи по целата нејзина должина. Од големата и малата бања излегуваат мали канали кои се приклучени во каналот.

На почетокот од каналот е поставена собирна шахта (слика 4), за атмосферската вода од горниот дел на улицата, каде што по средината на истата е поставен надворешен канал по кој атмосферската вода директно влегува во шахтата.

Од шахтата каналот продолжува следејќи ја конфигурацијата на теренот каде е поставена улицата. Каналот е откриен во должина 25 м со широчина помеѓу 0,20 и 0,25 м и длабочина помеѓу 0,85 и 1,00 м. Откриени се четири приклучни канали за нечистата вода со различни должини: еден излегува од малата бања и три од големата бања (калдариум, тепидариум и фригидариум).

Одводен канал 2 (слика 5) е ориентиран североисток - југозапад со должина од 42 м, го зазема централното место во епископиумот. Започнува од просторот помеѓу цистерната и епископската резиденција, потоа продолжува низ плоштадот и преку засведен отвор во јужниот периметрален сид на влезната партија на епископиумот излегува директно на каналот кој треба да поминува под главната улица.

Исто како и кај каналот 1 на почетокот, откриена е собирна шахта со изливник за вишокот од атмосферската вода која каналот не би можел да ја прими.

Собирна шахта (слика 6) за каналот е откриена и пред северниот периметрален сид на влезната партија, во која влегувала целата атмосферска вода која се собирала на плоштадот. Не ја исклучувам можноста, иако сè уште не е потврдена, дека во овој канал влегувала и нечистата вода од југоисточната када од калдариумот на големата терма.

Одводен канал 3 е откриен во наосот на малата црква, при конзерваторските работи на подот во објектот.

Каналот излегува под јужниот периметрален сид на епископската базилика, ориентиран север-југ со должина од 3,50 м, следејќи ја широчината на објектот. Поради големата длабочина на која е откриен каналот, а и поради градежниот шут кој е констатиран покрај јужниот периметрален сид на малата црква не бевме во можност да го откриеме движењето на каналот надвор од објектот.

Начинот на градење на каналите и шахтата е изведен во опус инцертум со речен камен и варов малтер, а дното е покриено со камени плочи поставени во варов малтер. Страничните сидови на каналите се со различна широчина од 0,20 до 0,40 м. Покривањето на каналот е со два, а на одделни места и со три реда на камени плочи поставени во варов малтер. Само на некои места плочите биле поставувани во земја за да може да се исчисти каналот.

Заклучок

Градот Баргала, иако мал по површина, врз основа на системот на одбраната на градот, откриената архитектура во Епископиумот, водоводната и одводната мрежа, можеме да го сместиме во рамките на развиените антички градови (Стоби, Хераклеја, Скупи, Пауталија, Абритус, Сердика, Гамзиград) кои живеат во ист временски период со Баргала.

Хронолошки доводот, цистерната и одводните канали припаѓаат на доцен IV и ран V век, следејќи ги трите градежни фази во развојот на градот кои се присутни кај објектите во Епископиумот, сè до првата деценија на VII век.

Библиографија

- Алексова Б., Епископијата на Брегалница, Прилеп, 1989.
Aleksova B., Mango C., Bargala: APreliminary Report, DO Papers 25, Washigton 1971.
Белдедовски З., Археолошки преглед, Љубљана, 1981.
Венедиков И., Баргала, *Раскопки и проучвања*, Софија 1948.
Груји Р., *Археолошке и историске белешке из Македоније*, Старинар н.с. III-IV, Београд 1955, 203-215.
Иванов И. *Епископите Брегалничка и Велбуждска прес средните векови*, ГСУ Софија 1905.
Михајлов Ст., *Козјак и Брегалнишката епископија*, ИАИ 15, Софија 1949, 1-22.
Нацев Т., Доцноантичкиот град Баргала, Штип, 2008.

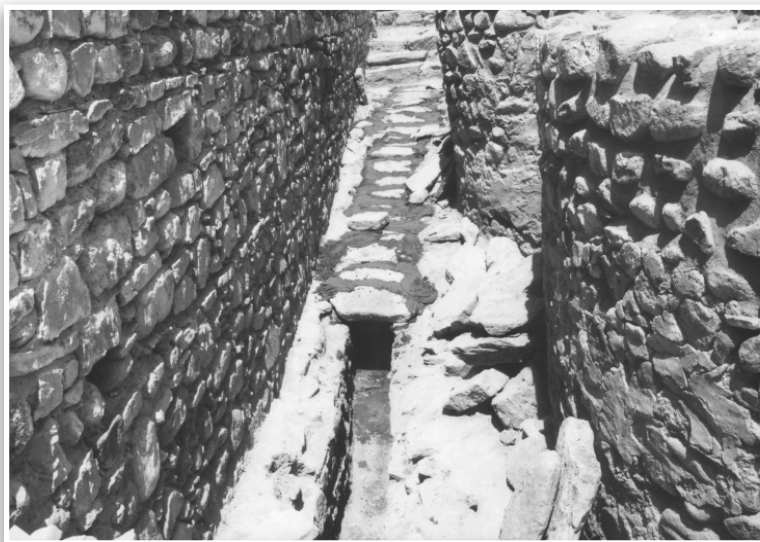
Фотографии:

Слика 1. Доводен канал за вода од ридот Цвилиг

Слика 2. Цистерна за вода

Слика 3. Одводен канал 1 под улицата *Via intervalum*

Слика 4. Собирна шахта

Слика 5. Одводен канал 2

Слика 6. Собирна шахта во плоштадот